

**ОРЫСША-ҚАЗАҚША
ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ
СӨЗДІК**
(ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫ)

4

**РУССКО-КАЗАХСКИЙ
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ-СПРАВОЧНИК**
(ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ)

Алматы
2009

УДК 504 (038)
ББК 20.18я2
О-74

**Алматы қаласы Тілдерді дамыту басқармасының
тапсырысымен дайындалған**

Редакция алқасы:

Сейдуманов С.Т. - Алматы қаласы әкімінің орынбасары, социология ғылымдарының докторы, төраға
Матыжанов К.І. - Алматы қаласы Тілдерді дамыту басқармасының бастығы, филология ғылымдарының докторы, бас редактор
Қайсенов Ж.М. - Алматы қаласы Тілдерді дамыту басқармасы бастығының орынбасары
Қалабай Ө. - Алматы қаласы Тілдерді дамыту басқармасының бөлім бастығы
Қалымбет Б. - жауапты редактор
Қапалбеков Б.С. - филология ғылымдарының кандидаты, жауапты шығарушы

Пікір жазғандар:

Құрманбайұлы Ш. - филология ғылымдарының докторы, профессор
Егіншібаева Н.Ә. - филология ғылымдарының кандидаты, доцент

О 74 **Орысша-қазақша терминологиялық анықтамалық сөздік -4 (қоршаған ортаны қорғау саласы) / Русско-казахский терминологический словарь-справочник -4 (охрана окружающей среды).** 4-кітап. / Құраст.: С.Құлманов. – Алматы: "Мемлекеттік тілді дамыту орталығы" ЖШС, 2009. –328 - бет.

ISBN 978-601-7206-07-9

Сөздікте қоршаған ортаны қорғау саласына қатысты терминдер мен атаулардың, сөз тіркестерінің орысша-қазақша түсіндірмесі берілген.

Сөздік қоршаған ортаны қорғау саласының қызметкерлеріне, оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына, аудармашыларға ресми қызмет бабында және осы салаға қызығушылық танытқан көпшілік қауымға арналған.

Настоящий словарь содержит русско-казахское толкование терминов и названий, словосочетаний, относящихся к сфере охраны окружающей среды.

Словарь предназначен для сотрудников сферы охраны окружающей среды, студентов и преподавателей учебных заведений, переводчиков в их профессиональной деятельности, и всех проявляющих интерес к терминологии данной отрасли.

УДК 504 (038)
ББК 20.18я2

О $\frac{4602030000}{00(05)-09}$

© Алматы қаласының Тілдерді дамыту басқармасы, 2009

© Мемлекеттік тілді дамыту орталығы, 2009

ISBN 978-601-7206-07-9

АЛҒЫ СӨЗ

Бүгінгі таңда адамзат баласының алдында тұрған әлеуметтік-экологиялық мәселелердің бірі қоршаған табиғи ортаны қорғау, сақтау және оны болашақ ұрпаққа салауатты күйінде жеткізу болып отыр. Табиғатты қорғау барша адамзатқа тән әлемдік мәселе десек те оның қоғам өмірімен, ондағы қалыптасқан әлеуметтік жағдайлармен тығыз байланысты болатындығы анық. Ғасырлар бойы табиғатпен үйлесімді тіршілік еткен халқымыз оны аялау, қорғау жөнінде мыңдаған тілдік бірліктер қалдырды. Кеңестік дәуірде халықтың сөз жасау, термин жасау шығармашылығы күрт тоқтағандықтан қазіргі осы саладағы ғылыми қазақ тілі өз деңгейінде қызмет етіп отыр деу қиын. Өйткені аталмыш салаға қатысты терминдер мен ұғымдар негізінен әлі де шет тілдерден еніп отыр. Осы орайда Алматы қаласы Тілдерді дамыту басқармасының тапсырысымен "Мемлекеттік тілді дамыту орталығы" әзірлеген "Орысша-қазақша терминологиялық анықтамалық сөздік (қоршаған ортаны қорғау саласы)" атты еңбек төмендегідей мақсаттарды көздейді:

біріншіден, ғылыми қазақ тілін қалыптастыруға өзіндік үлес қосып, экология, табиғатты пайдалану және қорғау, география және геодезия, жер қойнауын пайдалану, су, орман, өсімдіктер, жануарлар дүниесін қорғау сияқты салалардың терминдерін тұрақтандырып, терминологиялық жүйесін қалыптастыруға септігін тигізу;

екіншіден, аталмыш сала қызметкерлеріне, аудармашыларына сол салаға қатысты терминдердің орысша-қазақша түсініктемесін меңгерту және ресми қызмет бабында және көпшілік қауымға күнделікті жұмыс барысында пайдалануына жағдай жасау;

үшіншіден, осы салада қызмет ететін аудармашылар мен іс жүргізушілердің жұмысын жеңілдету;

төртіншіден, оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына, осы салада сабақ беретін мемлекеттік тілді оқытушыларға қосымша оқу құралы ретінде ұсыну.

Сөздікте қоршаған ортаны қорғау саласының терминдері мен атауларының, сөз тіркестерінің орыс және қазақ тілдеріндегі түсіндірмесі әліпби тәртібімен қатар берілді және Мемлекеттік терминология комиссиясы бекіткен терминдер негізге алынып, осы салаға қатысты кейбір сөздіктерге, заңнамалық актілерге сүйенілді. Мұндай тәжірибе сөздіктің ғылыми-практикалық құндылығын арттыра түсіп, аталған санаттағы пайдаланушылардың қажетін қанағаттандыра алады деген ойдамыз.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Одной из социально-экологических проблем, стоящих сегодня перед человечеством, является защита окружающей среды, сохранение и возможность передать ее будущим поколениям в здоровом виде. Охрана окружающей среды, хотя и является всеобщей проблемой, стоящей перед всем человечеством, все же она тесно связана с жизнью общества, со сложившимися в обществе социальными условиями. Наш народ, на протяжении веков, существовавший в гармонии с природой, создал тысячи языковых единиц, относящихся к сфере защиты и охраны природы. Так как в советский период было значительно утрачено словообразовательное и терминологическое творчество народа, следовательно сегодня трудно сказать, что научный казахский язык достаточно развит в этом плане. Потому что термины и понятия данной сферы до сих пор имеют иностранное происхождение. В этой связи разработанный "Центром развития государственного языка" по заказу Управления по развитию языков города Алматы "Русско-казахский терминологический словарь-справочник (охрана окружающей среды)" решает следующие проблемы:

во-первых, внести определенный вклад в формирование казахского научного языка, оказание содействия утверждению терминов и созданию терминологической системы в области экологии, охраны и пользования природой, географии и геодезии, недропользования, охраны воды, лесного массива, растительности и животного мира;

во-вторых, освоение русско-казахских значений терминов служащими и переводчиками вышеназванной сферы, и применение этих знаний в официальной деятельности, а также использование широким кругом населения в повседневной деятельности;

в-третьих, облегчение труда переводчиков и делопроизводителей, работающих в этой сфере;

в-четвертых, предоставление в качестве дополнительного учебного пособия студентам, преподавателям учебных заведений и преподавателям государственного языка.

В словаре в алфавитном порядке параллельно приведены русско-казахские значения терминов, понятий и словосочетаний, относящихся к сфере охраны окружающей среды, где за основу взяты термины, утвержденные Государственной терминологической комиссией со ссылкой на некоторые словари по данной тематике и законодательные акты. Подобная практика повышает научно-практическую значимость словаря и может в полной мере удовлетворить потребности вышеназванной категории пользователей.

А

АБИОТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ – факторы, относящиеся к неживой природе.

АВАРИЙНАЯ ОБСТАНОВКА – совокупность факторов и условий, сложившихся в результате произошедшей аварии на стационарном объекте, на транспорте или в населенном пункте.

АВАРИЙНАЯ СРЕДА – среда, образованная действием разрушительных сил (факторов) на объекты в зоне чрезвычайной ситуаций.

АВАРИЙНОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – внезапное непреднамеренное загрязнение окружающей среды, вызванное аварией, происшедшей при осуществлении экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности физических и (или) юридических лиц, и являющее собой выброс в атмосферу и (или) сброс вредных веществ в воду или рассредоточение твердых, жидких или газообразных загрязняющих веществ на участке земной поверхности, в недрах или образование запахов, шумов, вибра-

АБИОТИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР – өлі табиғатқа қатысты факторлар.

АВАРИЯЛЫҚ АХУАЛ – стационарлық объектіде, көлікте немесе елді мекенде болған авариялар салдарынан қалыптасқан факторлар мен жағдайлардың жиынтығы.

АВАРИЯЛЫҚ ОРТА – қиратушы күштердің (факторлардың) төтенше жағдайлар аймағындағы объектілерге әсер етуінен пайда болған орта.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ АВАРИЯЛЫҚ ЛАСТАНУЫ – жеке және (немесе) заңды тұлғалардың шаруашылық және өзге де қызметінің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыруы кезінде болған авариядан туындаған және зиянды заттектерді атмосфераға шығару және (немесе) суға ағызу салдары немесе жербеті учаскесінде, жер қойнауында қатты, сұйық немесе газ түріндегі ластағыш заттектердің жайылуы немесе иістің, шудың, тербелістің, радиацияның пайда болуы немесе сол уақыттағы жол берілетін деңгейден асатын

ции, радиации, или электромагнитное, температурное, световое или иное физическое, химическое, биологическое вредное воздействие, превышающее для данного времени допустимый уровень.

АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНАЯ СЛУЖБА – совокупность органов управления, сил и средств, предназначенных для решения задач по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций, функционально объединенных в единую систему, основу которой составляют аварийно-спасательные формирования, структурно включающие в себя спасателей-исполнителей, выполняющих аварийно-спасательные и неотложные работы, спасателей-руководителей этих работ – младшего, среднего и высшего состава, и вспомогательные службы технического обеспечения этих работ.

АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНОЕ ФОРМИРОВАНИЕ – самостоятельная или входящая в состав аварийно-спасательной службы структура, предназ-

электромагниттік, температуралық әсер ету, жарықтың әсері немесе өзге де физикалық, химиялық, биологиялық зиянды әсер ету арқылы қоршаған ортаны кенеттен абайсызда ластауы.

АВАРИЯЛЫҚ-ҚҰТҚАРУ ҚЫЗМЕТІ – негізін өзіне құрылымдық жағынан авариялық-құтқару жұмыстары мен шұғыл жұмыстарды орындайтын атқарушы-құтқарушыларды, кіші, орта және жоғары құрамдағы осы жұмысты басқарушы-құтқарушыларды және осы жұмысты техникалық жағынан қамтамасыз ететін көмекші қызметтерді қамтитын авариялық-құтқару құрамалары құрайтын, қызмет міндеттері жағынан біртұтас жүйеге біріктірілген, төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою жөніндегі міндеттерді шешуге арналған басқару органдарының, күштер мен құралдардың жиынтығы.

АВАРИЯЛЫҚ-ҚҰТҚАРУ ҚҰРАМАСЫ – негізін арнаулы техникамен, жабдықтармен, жарақтармен, аспаптармен, материалдармен жарақтанды-

наченная для проведения спасательных и неотложных работ, основу которой составляют подразделения спасателей, оснащенные специальной техникой, оборудованием, снаряжением, инструментами и материалами.

АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫЕ СИЛЫ – составная часть сил и средств Министерства Чрезвычайных ситуаций, находящаяся на дежурстве и предназначенная для быстрого прибытия и проведения в минимально возможный срок неотложных работ в зонах чрезвычайных ситуаций как на территории Республики Казахстан, так и за рубежом.

АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА – техническая, научно-техническая и интеллектуальная продукция, в том числе специализированные средства связи и управления, техника, оборудование, снаряжение, имущество и материалы, методические, видео-, кино-, фотоматериалы по технологии спасательных и неотложных работ, а также программные базы данных для электронных вычислительных машин и

рылған құтқарушылар бөлімшелері құрайтын, құтқару жұмыстары мен шұғыл жұмыстарды жүргізуге арналған дербес немесе авариялық-құтқару қызметінің құрамына енетін құрылым.

АВАРИЯЛЫҚ-ҚҰТҚАРУ КҮШТЕРІ – кезекшілікте тұратын және Қазақстан Республикасының аумағында, сондай-ақ шетелдерде төтенше жағдайлар аймақтарына тез жетуге және шұғыл жұмыстарды ең қысқа деген мерзімде атқаруға арналған Төтенше жағдайлар министрлігінің күштері мен құралдарының құрамдас бөлігі.

АВАРИЯЛЫҚ-ҚҰТҚАРУ ҚҰРАЛДАРЫ – техникалық, ғылыми-техникалық және зияткерлік өнім, оның ішінде байланыс пен басқарудың арнайы құралдары, құтқару жұмыстары мен шұғыл жұмыстар технологиясы бойынша техника, жабдықтар, жарактар, мүлік пен материалдар, әдістемелік, бейне-кино-фотоматериалдар, сондай-ақ электронды есептеу машиналарына арналған бағдарламалық деректер базасы

иные средства, предназначенные для проведения спасательных и неотложных работ.

АВАРИЙНО ХИМИЧЕСКИ ОПАСНОЕ ВЕЩЕСТВО – опасное химическое вещество, применяемое в промышленности и сельском хозяйстве.

АВАРИЯ – разрушение зданий, сооружений и (или) технических устройств, применяемых на опасном производственном объекте, неконтролируемые взрыв и (или) выброс опасных веществ.

АВАРИЯ, БИОЛОГИЧЕСКАЯ – авария, сопровождающаяся распространением опасных биологических веществ в количествах, создающих угрозу жизни и здоровью людей, животных и растений, наносящих ущерб окружающей природной среде.

АВАРИЯ, ХИМИЧЕСКАЯ – авария на химически опасном объекте, сопровождающаяся проливом или выбросом опасных химических веществ, способная привести к гибели или химическому заражению людей, продовольствия, пищево-

және құтқару жұмыстары мен шұғыл жұмыстарды жүргізуге арналған өзге де құралдар.

АВАРИЯЛЫҚ ХИМИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ ЗАТТЕК – өнеркәсіпте және ауылшаруашылығында қолданылатын қауіпті химиялық заттек.

АВАРИЯ – ғимараттардың, құрылыстардың және (немесе) қауіпті өндірістік объектіде қолданылатын техникалық құрылыстардың бүлінуі, бақыланбайтын жарылыс және (немесе) қауіпті заттектердің шығарындысы.

БИОЛОГИЯЛЫҚ АВАРИЯ – қауіпті биологиялық заттектердің адамдардың өмірі мен денсаулығына, жануарлар мен өсімдіктерге қауіп төндіретін, қоршаған табиғи ортаға зиян келтіретін мөлшерде таралуынан болатын авария.

ХИМИЯЛЫҚ АВАРИЯ – қауіпті химиялық заттек төгумен немесе тастаумен қатар жүретін химиялық қауіпті объектіде болатын апат. Ол адамдарға, азық-түлік пен шикізаттарға, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктерге

го сырья и кормов, сельскохозяйственных животных и растений или к химическому заражению окружающей природной среды.

АВИАХИМИЧЕСКИЙ МЕТОД ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ – авиопыление сельскохозяйственных или лесных культур пестицидами с целью химической защиты растений от вредителей и болезней. Основной недостаток данного метода состоит в потенциальной опасности нанесения экологического ущерба прилегающим территориям при нарушении технологии авиопыления.

АВИФАУНА (от лат. avis – птица и фауна) – совокупность птиц, постоянно, сезонно или случайно живущих на данной территории или живших в течение какого-либо отрезка времени в истории Земли.

АВТОГЕНЕЗ (от "авто" и "генез") – концепция, согласно которой эволюция организмов происходит без существенного воздействия среды и обусловлена преимущественно их внутренними силами.

қауіп туғызуы немесе химиялық заттармен уландыруы мүмкін. Сондай-ақ, қоршаған табиғи ортаны химиялық заттармен уландыруы мүмкін.

ӨСІМДІКТЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ АВИАХИМИЯЛЫҚ ӘДІСІ – ауылшаруашылық және орман дақылдарын аурулар мен зиянкестерден химиялық қорғау мақсатында пестицидтермен авиатозандау. Бұл әдістің негізгі кемшілігі – авиатозандау технологиясын сақтамаған жағдайда көрші аумақтарға экологиялық залал келтіру ықтималдылығы.

АВИФАУНА (латын тілінен – avis – құс және фауна) – белгілі бір территорияда тұрақты, маусымды не кездейсоқ мекендейтін немесе Жер тарихында қандай да бір уақыт аралығында мекендеген құстардың жиынтығы.

АВТОГЕНЕЗ ("авто" және "генез") – организмдер эволюциясы ортаның айтарлықтай әсерінсіз-ақ жүреді және негізінен олардың ішкі күшқуатына байланысты деп санайтын концепция.

АВТОМАТИЗИРОВАННАЯ СИСТЕМА КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА ВОДЫ – система автоматизированного сбора, обработки и предоставления информации о качестве воды в конкретном объекте или производственно-технической системе. При этом обеспечиваются постоянный контроль за качеством воды и оперативная информация об отклонении от установленных нормативов показателей качества воды.

АГРОАССОЦИАЦИЯ – сообщество культурных растений (агроценозов) с одинаковым составом и сходными экологическими условиями.

АГРОТЕХНИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ – система агротехнических мероприятий по уничтожению или подавлению развития в агробиоценозах сорных растений, вредителей и возбудителей болезней сельхозкультур.

АГРОЭКОЛОГИЯ, СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ЭКОЛОГИЯ – направление или раздел прикладной экологии, которая изучает влияние биоти-

СУДЫҢ САПАСЫН БАҚЫЛАУДЫҢ АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЖҮЙЕСІ – нақты объектідегі немесе өндірістік-технологиялық жүйедегі судың сапасы туралы мәліметтерді жинау, өңдеу мен берудің автоматтандырылған жүйесі. Мұнда судың сапасын тұрақты бақылау және судың сапасының белгіленген нормативтік көрсеткіштерден ауытқуы туралы оперативті (тез) мәлімет беру қамтамасыз етіледі.

АГРОАССОЦИАЦИЯ – құрамы және экологиялық жағдайлары ұқсас дақылды өсімдіктер (агроценоздар) тұқымдастары.

ӨСІМДІКТЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ АГРОТЕХНИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІ – агробиоценоздарда арамшөптердің, зиянкестердің және ауылшаруашылық дақылдардың ауруын тудырығыштардың дамуын басу немесе жою үшін қолданылатын агротехникалық іс-шаралар жүйесі.

АГРОЭКОЛОГИЯ, АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЭКОЛОГИЯСЫ – биотикалық және абиотикалық факторлардың дақылды өсімдіктердің өнімді-

ческих и абиотических факторов на продуктивность культурных растений, структуру и динамику организмов, характерных для сельскохозяйственных полей, а также влияние агробиоценозов на жизнедеятельность выращиваемых растений.

АДАПТАЦИЯ – 1) приспособление строения и функций организмов к условиям среды; 2) приспособление органа или организма к изменениям среды; 3) эволюционно возникшее приспособление органов или организмов к условиям среды, характеризующееся изменением их внешних и внутренних особенностей.

АКВАТОРИЯ – водное пространство, ограниченное естественными, искусственными или условными границами.

АККЛИМАТИЗАЦИЯ – приспособление организмов к новым условиям существования, к новым биоценозам. Акклиматизация бывает природной (в результате миграции животных, переноса семян растений и т.п.) и искусственной (после интродукции животных и растений). Применительно к чело-

лігіне тигізетін әсерін, егін даласына тән организмдердің құрылымын және дамуын, сондай-ақ агробиоценоздарды өсірілетін өсімдіктерге тигізетін әсерін зерттейтін қолданбалы экология бөлімі немесе бағыты.

БЕЙІМДЕЛУ – 1) организмдердің құрылымы мен қызметінің орта жағдайға бейімделуі; 2) органның немесе организмнің орта өзгерістеріне бейімделуі; 3) органның немесе организмнің сыртқы және ішкі ерекшеліктерінің өзгеруімен сипатталатын эволюциялық пайда болуына байланысты орта жағдайларына бейімделуі.

АКВАТОРИЯ – табиғи, жасанды немесе шартты шекаралармен шектелген су кеңістігі.

ЖЕРСІНУ – организмдердің тіршілік етудің жаңа жағдайларына, жаңа биоценозға бейімделуі. Жерсінудің табиғи (жануарлардың миграциясы, өсімдік дәндерінің таралуы және т.б.) және жасанды (жануарлар мен өсімдіктердің жерсінюінен кейін) түрлері болады. Адамдарға қатысты жаңа климаттық жағ-

веку акклиматизация – приспособление к новым климатическим условиям.

АККОМОДАЦИЯ – 1) приспособление к изменениям среды; 2) постепенное приспособление органов, тканей или организмов к изменяющимся внешним условиям среды.

АККУМУЛЯЦИЯ ЗАГРЯЗНЯЮЩИХ ВЕЩЕСТВ – накопление в живых организмах и экосистемах химических веществ, загрязняющих среду. При движении стойких загрязняющих веществ по пищевым цепочкам могут создаваться многократно более высокие их концентрации, вплоть до особо опасных для существования и жизнедеятельности организмов.

АКСИОМА АДАПТИРОВАННОСТИ, ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ АКСИОМА, АКСИОМА ДАРВИНА – аксиома, согласно которой каждый организм или вид адаптируется к определенной, специфической для них совокупности условий существования, так называемой экологической нише.

АКТ О НАРУШЕНИИ ПРАВИЛ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ –

дайларға бейімделу дегенді білдіреді.

АККОМОДАЦИЯ – 1) орта өзгерістеріне бейімделу; 2) органдардың, тіндердің немесе организмдердің өзгерген сыртқы орта жағдайларына біртіндеп бейімделуі.

ЛАСТАУШЫ ЗАТТЕКТЕРДІҢ АККУМУЛЯЦИЯСЫ (жинақталуы) – тірі организмдерде және экожүйелерде ортаны ластаушы заттектердің жинақталуы. Ыдырамайтын, күшті ластаушы заттектердің қоректік тізбектерден өтуі организмдердің тіршілігіне, тіпті олардың өмір сүруіне қауіпті деңгейден бірнеше есе көп шоғырлануына алып келуі мүмкін. **БЕЙІМДЕЛГЕНДІК АКСИОМАСЫ, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АКСИОМА, ДАРВИН АКСИОМАСЫ** – бұл аксиомаға сәйкес әр организм немесе түр белгілі бір, ерекше, экологиялық кеңістік деп аталатын өмір сүру жағдайына бейімделеді.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ЕРЕЖЕЛЕРІН БҰЗУ ТУРАЛЫ

документ, отражающий факт нарушения природоохранных норм и правил. Право составления такого акта имеют государственные инспектора по охране природы. Данный акт подтверждается органами охраны природы.

АКТИНОМОРФНЫЙ ЦВЕТОК – правильный, радиально (звездчато) симметричный цветок, т.е. цветок, через который можно провести не менее двух плоскостей симметрии.

АЛЛЕРГИЧЕСКОЕ ДЕЙСТВИЕ – способность веществ вызывать аллергическую реакцию.

АМПЛИФИКАЦИЯ – увеличение за счет внутренних ресурсов способности организма нейтрализовать воздействие окружающей среды.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ (ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ) – раздел (аспект) проектного анализа, в котором оценивается влияние проекта на окружающую среду и определяются меры по нейтрализации или ограничению ущерба.

АКТ – табиғатты қорғау нормалары мен ережелерінің бұзылғанын көрсететін құжат. Мұндай акт жасауға мемлекеттік табиғат қорғау инспекторлары құқылы. Бұл актіні табиғатты қорғау органдары бекітеді.

АКТИНОМОРФТЫ ГҮЛ – дұрыс, радиалды (жұлдызшалы) симметриялы гүл, яғни бойымен симметрияның кемінде екі жазықтығын жүргізуге болатын гүл.

АЛЛЕРГИЯЛЫҚ ӘСЕР – заттектердің аллергиялық әсер тудыру қасиеті.

АМПЛИФИКАЦИЯ – ішкі ресурстардың есебінен организмнің қоршаған ортаның әсерлерін бейтараптандыру мүмкіндігінің артуы.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ТИГІЗЕР ӘСЕРІН ТАЛДАУ (ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АНАЛИЗ) – жобаның қоршаған ортаға тигізер әсерін бағалап, залалын бейтараптандыру немесе шектеу бойынша іс-шаралар белгіленетін жобалық талдаудың бір бөлімі (аспекті).

АНАЛИЗ ОПАСНОСТИ – выявление потенциальных событий, влекущих за собой реализацию опасности; анализ механизмов подобных событий, вероятности их возникновения; определение степени риска для общества.

АНАЛИЗ РИСКА – процесс определения угроз безопасности системы и отдельных ее компонентов, определения их характеристик и потенциального ущерба, а также разработка мер защиты.

АНАЭРОБНОЕ ДЫХАНИЕ – бескислородное дыхание, дыхание при отсутствии в окружающей среде свободного кислорода, протекающее во много раз медленнее, чем аэробное дыхание, если оценить выход энергии на единицу используемого субстрата.

АНОМАЛИЯ В СРЕДЕ – отклонение от нормы или среднего значения компонентов окружающей среды в ту или иную сторону, приводящее к качественным или количественным изменениям в жизни отдельных особей, популяции и

ҚАУІП-ҚАТЕРГЕ ТАЛДАУ ЖАСАУ – қауіп-қатердің болуына әкеліп соқтыратын ықтимал оқиғаларды анықтау, сондай оқиғалардың механизмдеріне, олардың пайда болу ықтималдығына талдау жасау, қоғам үшін қауіп деңгейін анықтау.

ҚАУІПКЕ ТАЛДАУ ЖАСАУ – жүйенің және оның жекелеген бөліктерінің қауіпсіздігіне төнетін қауіпті анықтау, олардың сипаттамасы мен ықтимал зиянын анықтау процесі, сондай-ақ қорғаныс шараларын әзірлеу.

АНАЭРОБТЫ ТЫНЫС АЛУ – пайдаланатын субстрат бірлігіне шаққандағы бөлінген қуатты есептегенде аэробты тыныс алудан гөрі бірнеше есе баяу жүретін, қоршаған ортада бос оттег болмаған жағдайдағы оттегісіз тыныс алу.

ҚОРШАҒАН ОРТАДАҒЫ АУЫТҚУ – жекелеген түрлер (особьтар), популяциялар және тұтастай организмдер қауымдас­тығының (биоценоздың) өміріндегі сапалық және сандық өзгерістерге алып келетін қоршаған орта компоненттерінің

сообщества организмов (биоценоза) в целом.

АНТРОПОГЕННАЯ ДИНАМИКА ЭКОСИСТЕМЫ – смена сообществ под влиянием антропогенной деятельности. Для такой смены сообществ присущ зачастую обратимый, но иногда и катастрофический (необратимый) характер.

АНТРОПОГЕННАЯ РАСТИТЕЛЬНОСТЬ – растительность, видовой и фитоценотический состав которой формируется в результате хозяйственной деятельности человека (антропогенной деятельности).

АНТРОПОГЕННАЯ РЕДУКЦИЯ БИОСФЕРЫ – обратимый процесс уменьшения видовой разнообразия биосферы, обусловленный разрушительной человеческой деятельностью (загрязнение окружающей среды, уничтожение лесов, распашка степей, перелов промысловых животных, неорганизованный туризм).

АНТРОПОГЕННОЕ (АНТРОПИЧЕСКОЕ) ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ПРИРОДУ – воздействие, оказываемое челове-

тисті мөлшерден немесе орташа мәнінен арту не кему жағына қарай ауытқуы.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ АНТРОПОГЕНДІК ДИНАМИКАСЫ – антропогендік әрекеттердің әсерінен қауымдастықтың алмасуы. Мұндай алмасудың көпшілігінде қалпына келетін, бірақ кейде апатты (қалпына келмейтін) сипаты болады.

АНТРОПОГЕНДІК ӨСІМДІК – түрі және фитоценотикалық құрамы адамның шаруашылық әрекеттері негізінде (антропогендік әрекет) қалыптасқан өсімдік.

БИОСФЕРАНЫҢ АНТРОПОГЕНДІК РЕДУКЦИЯСЫ – адамның зиянды іс-әрекетінің салдарынан (қоршаған ортаның ластануы, ормандардың жойылуы, далалық жерлердің жыртылуы, кәсіптік жануарларды жаппай аулау, ұйымдаспаған туризм) биосфераның түрлік саналуандығының толассыз кему процесі.

ТАБИҒАТҚА АНТРОПОГЕНДІК (АНТРОПИКАЛЫҚ) ӘСЕР ЕТУ – шаруашылық қызметі нәтижесінде адам-

ком на окружающую среду и её ресурсы в результате хозяйственной деятельности.

АНТРОПОГЕННОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРЫ – загрязнение атмосферы, обусловленное деятельностью человека.

АНТРОПОГЕННОЕ ИЗМЕНЕНИЕ ЛАНДШАФТА – изменение свойств ландшафта под влиянием антропогенных воздействий.

АНТРОПОГЕННЫЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ – позитивные и негативные воздействия на природу, окружающую среду, населенный пункт, вызванные в результате различной формы влияния деятельности человека. В случае оказания негативного воздействия наступает необходимость применения природоохранных мер.

АНТРОПОГЕННЫЕ ЗАГРЯЗНИТЕЛИ – загрязнители, которые по своему происхождению связаны с деятельностью человека.

АНТРОПОГЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ПРИРОДЕ – всевозможные изменения, которые возникают в окружающей природной среде в результате хозяйственной де-

ның қоршаған ортаға және оның қорларына тигізер әсері.

АТМОСФЕРАНЫҢ АНТРОПОГЕНДІК ЛАСТАНУЫ – атмосфераның антропогендік әрекеттер әсерінен ластануы.

ЛАНДШАФТЫҢ АНТРОПОГЕНДІК ӨЗГЕРУІ – ландшафт қасиеттерінің антропогендік әрекеттер әсерінен өзгеруі.

АНТРОПОГЕНДІК ӘСЕР ЕТУ – табиғатқа, қоршаған ортаға, елді мекенге адам қызметінің түрлі ықпал ету нәтижесінде туындаған оң және теріс әсер етулер. Теріс әсер тигізілген жағдайда табиғат қорғау шараларын қолдану қажеттігі туындайды

АНТРОПОГЕНДІК ЛАСТАУШЫЛАР – шығу тегі адам әрекетімен байланысты ластағыштар.

ТАБИҒАТТАҒЫ АНТРОПОГЕНДІК ӨЗГЕРІСТЕР – табиғи ортада адамның шаруашылық әрекетінің салдарынан пайда болатын әртүрлі өзгеріс-

ятельности человека (антропогенной деятельности). Антропогенные изменения в природе классифицируются как прямые, косвенные; негативные и благоприятные; преднамеренные, непреднамеренные; сопутствующие.

АНТРОПОГЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА – изменения (в худшую сторону) климата под воздействием хозяйственной деятельности человека (интенсивный выброс CO₂ и др. газов, накапливающихся в атмосфере и поглощающих инфракрасное излучение, массовая вырубка леса, изменения в характере поверхности суши).

АНТРОПОГЕННЫЕ ИСТОЧНИКИ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – источники загрязнения атмосферы в результате хозяйственной деятельности человека (антропогенной деятельности).

АНТРОПОГЕННЫЕ ФАКТОРЫ – движущие силы совершающихся в природной среде процессов, происхождение которых так или иначе связывается с антропогенной деятельностью и влиянием человека на окружающую природную среду.

тер. Табиғаттағы антропогендік өзгерістер тікелей, жанама; қолайлы және қолайсыз; алдын ала ойластырылған, кездейсоқ, қосалқы болып тапастырылады.

КЛИМАТТЫҢ АНТРОПОГЕНДІК ӨЗГЕРУІ – адамның шаруашылық қызметі әсерінен климаттың өзгеруі (теріс өзгерістер) (атмосферада жинақталып, инфрақызыл сәулелерді жұтатын CO₂ және басқа газдарды көп мөлшерде шығару, ормандарды жаппай отау, құрлық беті сипатының өзгеруі).

АТМОСФЕРАНЫ ЛАСТАУДЫҢ АНТРОПОГЕНДІК КӨЗДЕРІ – адамның шаруашылық әрекеті салдарынан (антропогендік әрекеттер) атмосфераны ластаушы көздер.

АНТРОПОГЕНДІК ФАКТОРЛАР – пайда болуы антропогендік әрекеттермен және адамның қоршаған табиғи ортаға әсерімен байланысты табиғи ортадағы процестердің қозғаушы күші.

АНТРОПОГЕЯ – совокупность экосистем, которые образуются в результате хозяйственной деятельности человека (антропогенной деятельности). При этом деятельность человека может быть созидательной или разрушительной.

АНТРОПОСФЕРА – сфера Земли и ближайший космос до тех пределов, до которых простирается человеческая деятельность.

АНТРОПОФИЛЫ – животные, которые обитают вблизи человека (воробей, мышь и др.).

АНТРОПОФИТЫ – растения, которые введены человеком в состав флоры определенной местности. В основном антропофиты относятся к синантропным видам инородного происхождения.

АНТРОПОФОБЫ – растения, которые не выносят интенсивной, усиленной пастбы, сенокосения и др.

АНТРОПОХОРЫ – растения, которые распространяются человеком преднамеренно или невольно. Антропохоры относятся к большой группе аллохоров в целом.

АНТРОПОГЕЯ – адамның шаруашылық әрекеттері (антропогендік әрекеттер) нәтижесінде пайда болатын экожүйелер жиынтығы. Мұнда адамның әрекеті жасампаз немесе талқандаушы болуы мүмкін.

АНТРОПОСФЕРА – Жер және адам әрекеті жайылған шекке дейінгі таяу ғарыш сферасы.

АНТРОПОФИЛДЕР – адаммен қатар (жақын) тіршілік ететін жануарлар (торғай, тышқан және т.б.)

АНТРОПОФИТТЕР – белгілі бір жер флорасының құрамына адам ендірген өсімдіктер. Антропофиттерге негізінен Жерден тыс пайда болған синантропты түрлер жатқызылады.

АНТРОФОБТАР – үздіксіз мал жаюға, шөп шабуға және т.б. төзбейтін өсімдіктер.

АНТРОПОХОРЛАР – адам ойластырып немесе кездейсоқ жағдайларда тарататын өсімдіктер. Антропохорлар жалпы аллохорлардың үлкен тобына жатады.

АНТРОПОЦЕНОЛОГИЯ – научная дисциплина, которая изучает взаимоотношения сообществ людей с окружающей природной средой, в основном, в узкорегиональных масштабах.

АНТРОПОЭКОЛОГИЯ – раздел экологии, изучающий взаимодействие человечества как части биосферы Земли с остальной ее частью, называемой средой, имеющей целью формулирование условий, обеспечивающих выбор такой стратегии развития человечества, которая позволит ему найти цивилизованный выход человечества, созданного его собственными неконтролируемыми действиями в течение двух последних столетий.

АНТРОПОЭКОЛОГИЯ, КОСМИЧЕСКАЯ – раздел экологии человека, исследующий фундаментальные и научно-технические проблемы, обусловленные пребыванием человека в условиях космоса, в целях наиболее эффективного осуществления жизнеобеспечения космонавтов (астронавтов).

АНТРОПОЦЕНОЛОГИЯ – адамдар қауымдастығының қоршаған табиғи ортамен қарым-қатынасын, негізінен өңірлік масштабта ғана зерттейтін ғылыми пән.

АНТРОПОЭКОЛОГИЯ – Жер биосферасының бір бөлшегі ретіндегі адамның қоршаған орта деп аталатын биосфераның басқа бөліктерімен әрекеттесуін зерттейтін және соңғы екі ғасырдағы адамзаттың өзінің бақылаусыз іс-әрекеттері нәтижесінде қалыптасқан жағдайдан өркениетті түрде шығуына мүмкіндік беретін адамзат дамуының стратегиясын таңдауды қамтамасыз ететін жағдайлар жасауды мақсат тұтатын экологияның бір бөлімі.

ҒАРЫШТЫҚ АНТРОПОЭКОЛОГИЯ – ғарышқа адамның шығуы себепті, ғарышкерлердің (астронавтардың) тіршілік әрекеттерін тиімді қамтамасыз ету мақсатында іргелі және ғылыми-техникалық мәселелерді зерттейтін адам экологиясының бөлімі.

АНТРОПОЭКОСИСТЕМА, ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ – связанная к конкретному пространству и времени функционирования экологическая система, в условиях которой человек является основным звеном, а все остальные ее элементы представляют окружающую его среду. Понятие "территориальная антропоэкосистема" используется при исследовании связей качества жизни с состоянием и качеством окружающей среды.

АНТЭКОЛОГИЯ – экология цветка и растения, которая является разделом аутэкологии. Так, изучение продуцирования нектара и пыльцы в соответствующую фенологическую фазу относится к одной из задач антэкологических исследований.

АРБОРИЦИД (от лат. arbor – дерево и ...цид) – химическое вещество, предназначенное для уничтожения нежелательной древесной или кустарниковой растительности.

АРИДНЫЙ КЛИМАТ (от лат. aridus – сухой) – сухой климат, при котором испарение преоб-

АУМАҚТЫҚ АНТРОПОЭКОЖҮЙЕ – ең негізгісі адам, ал басқалары оны қоршаған орта болып табылатын жағдайда нақты кеңістік пен уақытқа байланысты қызмет ететін экологиялық жүйе. "Аумақтың антропоэкожүйе" ұғымы өмір сапасын қоршаған ортаның сапасымен және күйімен байланысты зерттеулерде кең қолданыс тапты.

АНТЭКОЛОГИЯ – аутэкологияның бөлімі болып табылатын өсімдік және гүл экологиясы. Мысалы, шірне және тозаң өнуінің тиісті фенологиялық фазасындағы зерттеу экологиялық зерттеулер міндеттерінің бірі болып табылады.

АРБОРИЦИД (латын тілінен – arbor – ағаш және ...цид) – қажет емес ағаштарды немесе бұталы өсімдіктерді жоюға арналған химиялық заттек.

АРИДТЫ КЛИМАТ (латын тіл. aridus – құрғақ) – булану жауын-шашыннан асып түсетін

ладает над осадками. Характерен для пустынь, полупустынь.

АССИМИЛЯЦИОННАЯ ЕМКОСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ

– показатель максимальной вместимости количества токсикантов, которое может быть в единицу времени накоплено, трансформировано и выведено за пределы экосистемы без нарушения ее нормального функционирования.

АССИМИЛЯЦИОННАЯ ЁМКОСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ

– показатель максимальной динамической вместимости количества токсикантов, которое может быть за единицу времени накоплено, разрушено, трансформировано и выведено за пределы объема экосистемы без нарушения ее нормальной деятельности.

АССИМИЛЯЦИОННЫЙ КОЭФФИЦИЕНТ

– отношение поглощенного кислорода при дыхании организмов к выделенной при этом двуокиси углерода.

АТМОСФЕРА ЗЕМЛИ (от греч. *atmos* – пар и *sphaira* – шар) – газовая оболочка Земли, связанная с ней силой тяжести и

күрғақ климат. Шөл және шөлейтті жерлерге тән.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ АССИМИЛЯЦИЯЛЫҚ СЫЙЫМДЫ-

ЛЫҒЫ – экожүйенің қалыпты қызметін бұзбай, белгілі мерзім бірлігінде токсиканттарды жинап, өзгертіп, экожүйе шегіне шығару мүмкіндігінің ең жоғары (максималды) көрсеткіші.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ АССИМИЛЯЦИЯЛЫҚ СЫЙЫМДЫ-

ЛЫҒЫ – экожүйенің қалыпты қызметін бұзбай, уақыт бірлігі ішінде жинақталып, бұзылып, тасымалданып және экожүйе ауқымынан тыс шығарылуы мүмкін токсиканттар санының ең жоғары динамикалық сыйымдылығының көрсеткіші.

АССИМИЛЯЦИЯЛЫҚ КОЭФФИЦИЕНТ

– организмдердің тыныс алуы кезінде жұтылатын оттектің көмірқышқыл газына қатынасы.

ЖЕР АТМОСФЕРАСЫ (грек тілінен – *atmos* – бу және *sphaira* – шар) – Жермен ауырлық күші арқылы байланысатын, оның

принимающая участие в ее суточном и годовом вращении.

АТМОСФЕРНАЯ ДИФФУЗИЯ, ВИХРЕВАЯ ДИФФУЗИЯ – неупорядоченное перемещение воздуха с находящимися в нем примесями, обусловленное турбулентностью атмосферы.

АТМОСФЕРНОЕ ДАВЛЕНИЕ – давление, оказываемое атмосферой на все находящиеся в ней предметы и на земную поверхность.

АТМОСФЕРНОЕ ИЗЛУЧЕНИЕ, АТМОСФЕРНАЯ РАДИАЦИЯ – собственное инфракрасное излучение атмосферы и облаков в пределах длин волн от 4 до 120 мкм. Различают атмосферные излучения, атмосферные радиаций: а) направленное в сторону космического пространства, т.е. уходящая длинноволновая радиация и б) направленное к земной поверхности, т.е. встречное излучение.

АТМОСФЕРНЫЙ ВОЗДУХ – жизненно важный компонент окружающей природной среды, представляющий собой ес-

тәуліктік және жылдық айналуына қатысатын Жердің сыртындағы газ қабаты.

АТМОСФЕРАЛЫҚ ДИФФУЗИЯ, ҚҰЙЫН ДИФФУЗИЯСЫ – атмосферадағы турбуленттік құбылыс салдарынан ауаның ондағы қосындыларымен бірге ретсіз қозғалысы.

АТМОСФЕРАЛЫҚ ҚЫСЫМ – атмосферадағы барлық заттектер мен жер бетіне атмосферадан берілетін қысым.

АТМОСФЕРАЛЫҚ СӘУЛЕЛЕНУ, АТМОСФЕРАЛЫҚ РАДИАЦИЯ – толқын ұзындығы 4-120 мкм шегінде болатын атмосферадан және бұлттан инфрақызыл сәулелену. Атмосфералық сәулелену: а) ғарыш кеңістігіне бағытталған ұзын толқын, яғни ұзын толқынды болып кететін радиация және ә) жер бетіне бағытталған, яғни қарсы радиация болып бөлінеді.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУА – тұрғын, өндірістік және басқа да үй-жайлардан тыс жерлердегі атмосфера газдарының қосын-

тественную смесь газов атмосферы, находящуюся за пределами жилых, производственных и иных помещений.

АТТРАКТИВНОСТЬ СРЕДЫ – избирательность среды, экопреферендум, совокупность свойств и признаков окружающей среды, благодаря которым живые организмы оказывают предпочтение тому или иному местообитанию при поиске пищи, места размножения, укрытия и др. или нескольких целей одновременно.

АУТЭКОЛОГИЯ – раздел экологии, который изучает видовые особенности реагирования отдельных организмов или их популяций, составляющих часть биоценоза, на факторы окружающей среды и жизнестойкость вида.

АЭРАЦИЯ – искусственное насыщение воздухом различных сред: почвы, воды и др.

АЭРОБИОС – совокупность организмов, которые населяют сушу.

АЭРОМЕТОДЫ В СФЕРЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ – методы исследования и картографирования природных ландшафтов.

дыларынан тұратын қоршаған табиғи ортаның өмірлік маңызы құрамдас бөлігі.

ОРТАНЫҢ АТТРАКТИВТІЛІГІ – ортаның талғампаздығы, экопреферендум, тірі организмдер тағам іздеу, көбею және жасырынуға лайықты және т.б. жерді немесе бірнеше мақсатқа бірдей жарамды тіршілік ортасын таңдауына ықпал ететін қоршаған ортаның қасиеттері мен сипаттарының жиынтығы.

АУТЭКОЛОГИЯ – экологияның биоценоздың бір бөлігін құрайтын кейбір организмдердің немесе популяцияның қоршаған ортаның факторларына және түрдің тіршілік жағдайында әсерлерін зерттейтін бөлімі.

АЭРАЦИЯ – әртүрлі ортаны: топырақты, суды және т.б. қолдан ауамен қанықтыру.

АЭРОБИОС – құрлықта тіршілік ететін организмдер жиынтығы.

ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУ САЛАСЫНДАҒЫ АЭРО-ӘДІСТЕР – авиация техникасын қолдана отырып, табиғи

дшафтов, ресурсов и др. природных объектов и явлений с применением авиационной техники.

АЭРОСФЕРА (от аэро... и греч. *sphaira* – шар) – земная оболочка, состоящая из надземной атмосферы и приземной тропосферы, в том числе почвенного воздуха.

АЭРОТЕХНОГЕННОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – загрязнение окружающей среды выбросами в атмосферу токсических веществ: окислов азота, серы, аммиака и др.

АЭРОТОП (от аэро... и греч. *topos* – место) – внутренняя атмосфера экосистемы, представляющая собой часть приземного слоя воздуха, состав и режим которого находятся под непосредственным и определяющим воздействием внутренних компонентов экосистемы, прежде всего растительности и почвы.

АЭРОФИТЫ (от аэро... и ...фит(ы)) – 1) растения, нуждающиеся в хорошо аэрируемой почве; 2) растения, все органы которых находятся в воздухе; 3) растительные организмы, получаю-

ланшафтарды, ресурстарды және т.б. табиғи объектілер мен құбылыстарды зерттеу және картаға түсіру әдістері.

АЭРОСФЕРА (аэро... және грек тілінен – *sphaira* – шар) – жерүстілік атмосфера мен жердің тропосферасынан, оның ішінде топырақтағы ауада бар, тұратын жердің қабаты.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ АЭРОТЕХНОГЕНДІК ЛАСТАНУЫ – қоршаған ортаның атмосфераға улы заттектердің, мысалы: азот тотығының, күкірттің, аммиактың және т.б. шығарылып ластануы.

АЭРОТОП (аэро... және грек тілінен – *topos* – орын) – экожүйенің ішкі атмосферасы, құрамы мен режимі экожүйенің ішкі құрамдас бөліктерінің, ең алдымен өсімдіктер мен топырақтың, тікелей және анықтаушы әсерінің ықпалында болатын ауаның жер бетілік қабатының бір бөлігі.

АЭРОФИТТЕР (аэро... және ...фит(тер)) – 1) ауа жеткілікті сінген топырақты қажетсінетін өсімдіктер; 2) барлық органдары ауада болатын өсімдіктер; 3) барлық негізгі қоректік заттек-

щие все основные питательные вещества только из воздуха (например, некоторые эпифиты из орхидных и бромелиевых, отдельные лишайники и др.); обитают преимущественно на стволах, ветвях и листьях деревьев.

терді тек қана ауадан алатын өсімдіктер (мысалы, кейбір орхидтік бромелдік эпифиттер, кейбір қыналар және т.б.); негізінен ағаштардың діңгегінде, бұтақтарында, жапырақтарында болады.

Б

БАЛАНС ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КОМПОНЕНТОВ – количественное сочетание экологических компонентов (энергии, газов, воды, субстратов, растений, животных и микроорганизмов), обеспечивающее экологическое равновесие, результатом чего является формирование и поддержание экосистемы определенного типа. Изменение количества одного из компонентов ведет к смещению равновесия.

БАРИФИЛЫ (от греч. *barus* – тяжесть и ...*фил(ы)*) – виды, обитающие в средах с высоким гидростатическим давлением (бактерии абиссальных и ультраабиссальных зон, нефтеносных слоев и др.).

БАРИФОБЫ (от греч. *barus* – тяжесть и ...*фоб(ы)*) – организ-

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КОМПОНЕНТТЕРДІҢ БАЛАНСЫ – нәтижесінде белгілі бір түрдің экожүйесі қалыптастырылатын және қолдау көретін, экологиялық тепе-теңдікті қамтамасыз ететін экологиялық құраушылардың (энергия, газдар, су, субстраттар, өсімдіктер, жануарлар мен микроорганизмдердің) сандық сәйкестігі. Компоненттердің бірінің санының өзгеруі тепе-теңдікті бұзады.

БАРИФИЛДЕР (грек тіл. *barus* – ауырлық, салмақ және ...*фил(дер)*) – гидростатикалық қысымы жоғары орталарда тіршілік ететін түрлер (абиссалды және ультраабиссалды аймақтар, мұнайлы қабаттар бактериялары және т.б.)

БАРИФОБТАР (грек тіл. *barus* – ауырлық, салмақ және...*фоб-*

мы (растения, животные), живущие в местах с низким давлением среды (обитатели высокогорий и др.).

БАРОЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬ – характеристика чувствительности живых организмов к изменению (колебанию) атмосферного давления. Характерное поведение при изменении погоды различных животных, растений: ворон, соек, лягушек, муравьев, медицинских пиявок, дубов и т.д. объясняется барочувствительностью.

БЕДСТВИЕ – разрушительное явление, вследствие которого возникла чрезвычайная ситуация.

БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПИТЬЕВОГО ВОДОСНАБЖЕНИЯ – единственные для водопотребителей источники питьевого водоснабжения, замена которых невозможна и нецелесообразна.

БЕЗВОЗРАТНЫЕ ОТХОДЫ ПРОИЗВОДСТВА – отходы, которые при данном уровне научно-технического развития не могут быть использованы в производстве. К безвозвратным отходам производствен-

(тар)) – органы қысымы төмен жерлерде (биік таулы жерлерде) тіршілік ететін организмдер (өсімдіктер, жануарлар)

БАРОСЕЗІМТАЛДЫҚ – атмосфералық қысымның өзгерістеріне тірі организмдердің сезімталдық қасиеті. Ауа райы өзгергенде әртүрлі жануарлар мен өсімдіктердің: қарғаның, жорға торғайдың, бақаның, құмырсқаның, сүліктің, еменнің, талдың және т.б. өздеріне тән өзгеруі баросезімталдыққа байланысты.

ЗІЛЗАЛА – төтенше жағдайдың пайда болуына әкеліп соққан жойқын құбылыс.

АУЫЗСУМЕН ЖАБДЫҚТАУДЫҢ БАЛАМАСЫЗ КӨЗДЕРІ – су тұтынушылар үшін ауызсумен жабдықтаудың олардың ауыстырылуы мүмкін емес және мақсатқа сай келмейтін бірден-бір көздері.

ӨНДІРІСТІҢ ҚАЙТАРЫМСЫЗ ҚАЛДЫҚТАРЫ – ғылыми-техникалық дамудың қазіргі деңгейінде өндірісте пайдалануға болмайтын қалдықтар. Өндірістік-шаруашылық әрекеттердің қайтарымсыз қал-

но-хозяйственной деятельности относятся и технологические потери, в частности, усушка, угар, улетучивание и др.

БЕЗОПАСНОСТЬ – состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз.

Безопасность является важнейшей потребностью человека наряду с его потребностью в пище, воде, одежде, жилище, информации. Эта общенаучная категория выступает интегральной формой выражения жизнеспособности и жизнестойкости различных объектов конкретного мира во внутренней и внешней политике, обороне, экономике, экологии, социальной политике, здоровье народа, информатике, технологии и т.п.

БЕЗОПАСНОСТЬ, БИОЛОГИЧЕСКАЯ – состояние защищенности людей, сельскохозяйственных животных и растений, окружающей природной среды от опасностей, вызванных или вызываемых источником биолого-социальной чрезвычайной ситуаций.

дыктарға технологиялық ысыраптар, оның ішінде кебу, күйік, ұшып кету және т.б. жатады.

ҚАУІПСІЗДІК – адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерінің ішкі және сыртқы қауіптен қорғалуының жай-күйі.

Қауіпсіздік адамның тамақты, суды, киім-кешекті, тұрғын үйді, ақпаратты қажет ететіні сияқты аса маңызды қажеттілік болып табылады. Бұл жалпы ғылыми категория нақты дүниенің түрлі объектілерінің ішкі және сыртқы саясаттағы, қорғаныстағы, экономикадағы, экологиядағы, әлеуметтік саясаттағы, халық денсаулығындағы, информатикадағы, технологиядағы және т.б. өмірге қабілеттілігі мен өміршеңдігін бейнелеудің интегралды нысанын білдіреді.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК – адамдардың, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктердің, қоршаған табиғи ортаның биологиялық-әлеуметтік төтенше жағдайлар туғызған немесе туғызатын қауіп-қатерден қорғалуының жай-күйі.

БЕЗОПАСНОСТЬ ВОДОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ И СООРУЖЕНИЙ

– свойства элементов водохозяйственных систем, сооружений, позволяющих обеспечивать защиту жизни, здоровья и законных интересов людей, окружающей среды и хозяйственных объектов.

БЕЗОПАСНОСТЬ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

– состояние защищенности окружающей среды от вредных антропогенных и природных воздействий.

БЕЗОПАСНОСТЬ, ПРОМЫШЛЕННАЯ

– состояние защищенности физических и юридических лиц, окружающей среды от аварий на опасных производственных объектах и последствий указанных аварий.

БЕЗОПАСНОСТЬ, ХИМИЧЕСКАЯ

– состояние, при котором путем соблюдения правовых норм и санитарно-гигиенических правил, выполнения технологических и инженерно-технических требований, а также проведения соответствующих организационных и специ-

СУШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖҮЙЕЛЕРІ МЕН ҒИМАРАТТАРЫНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ

– сушаруашылығы жүйелері, ғимараттары элементтерінің адамдардың өмірін, денсаулығын және заңды мүдделерін, қоршаған табиғи орта мен шаруашылық объектілерін қорғауды қамтамасыз ететін өзіндік ерекшеліктері.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ

– қоршаған ортаның зиянды антропогендік және табиғи әсерлерден қорғалуының жай-күйі.

ӨНЕРКӘСІПТІК ҚАУІПСІЗДІК

– жеке және заңды тұлғалардың, қоршаған ортаның қауіпті өндірістік объектілердегі авариялардан және аталған авариялардың салдарларынан қорғалуының жай-күйі.

ХИМИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

– құқықтық нормалар мен санитариялық-гигиеналық ережелерді сақтау, техникалық және инженерлік-техникалық талаптарды орындау, сондай-ақ тиісті ұйымдастырушылық және арнайы іс-шараларды жүргізу арқылы химиялық улану және

альных мероприятий исключаются условия для химического заражения или поражения людей, сельскохозяйственных животных и растений, загрязнения окружающей природной среды опасными химическими веществами в случае возникновения химической аварии.

БЕЗОТХОДНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ – совокупность технологических средств и процессов, обуславливающих максимально полное использование в процессе производства топливо-энергетических и сырьевых ресурсов без образования отходов, вредных для окружающей среды и здоровья людей.

БЕССРОЧНЫЙ ЗАКАЗНИК – заказник, созданный без указания срока функционирования на длительный период.

БЕССТОЧНОЕ ПРОИЗВОДСТВО – производство, основанное на сочетании технологий, практически исключающих сбросы сточных вод в окружающую среду.

БЕСТРУБНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ – технология, для которой характерно отсутствие выбросов газов в окружающую среду.

адамдардың, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктердің тіршілігіне қауіп туғызатын жағдайларды болдырмау, сондай-ақ химиялық апат болған кезде қоршаған табиғи ортаның қауіпті химиялық заттектермен ластануын болдырмау.

ҚАЛДЫҚСЫЗ ТЕХНОЛОГИЯ – өндіріс процесінде отын-энергетикалық және шикізаттық ресурстарды мейлінше толық пайдалануды, адамдардың денсаулығына, қоршаған ортаға зиянды қалдықтардың шығарылмауын қамтамасыз ететін технологиялық құралдар мен процестер жиынтығы.

МЕРЗІМСІЗ ҚОРЫҚ – қызмет ету мерзімі көрсетілмей, ұзақ мерзімге құрылған қорық.

АҒЫНСЫЗ ӨНДІРІС – қоршаған ортаға ағын су шығармайтын технологияларға негізделген өндіріс.

МҰРЖАСЫЗ ТЕХНОЛОГИЯ – қоршаған ортаға газ шығармайтын технология.

БИОГЕОЦЕНОГЕНЕЗ (от биогеоценоз и ...генез) – процесс развития биогеоценоза в целом под влиянием внутренних и внешних факторов.

БИОГЕОЦЕНОЗ (от био..., гео... и ...ценоз), геобиоценоз, экоценоз (Kassas, Girgis, 1965), биоэкос (Нестеров, 1975), ценоэкосистема (Быков, 1970), геоэкосистема (Сочава, 1970), геоэкобиота (Герасимов, 1973), биценоз (Иоганзен, 1971) – совокупность на известном протяжении земной поверхности однородных природных явлений (атмосферы, горной породы, почвы и гидрологических условий, растительности, животного мира и мира микроорганизмов), имеющая свою, особую специфику взаимодействий этих слагающих ее компонентов и определенный тип обмена веществом и энергией их между собой и другими явлениями природы, представляющая собой внутренне противоречивое диалектическое единство, находящееся в постоянном движении, развитии (В.Н.Сукачев (1971)).

БИОГИДРОСФЕРА (от био... и гидросфера) – гидробиос, уча-

БИОГЕОЦЕНОГЕНЕЗ (биогеоценоз және ...генез) – тұтас биогеоценоздың сыртқы және ішкі факторлар әсерінен даму процесі.

БИОГЕОЦЕНОЗ (био..., гео... және ...ценоз), геобиоценоз, экоценоз (Kassas, Girgis, 1965), биоэкос (Нестеров, 1975), ценоэкожүйе (Быков, 1970), геоэкожүйе (Сочава, 1970), геоэкобиота (Герасимов, 1973), биценоз (Иоганзен, 1971) – жер бетінің белгілі бір қашықтығындағы бір текті табиғи құбылыстардың (атмосфераның, тау жыныстарының, топырақ пен гидрологиялық жағдайлардың және микроорганизмдер әлемінің) жиынтығы, құрамындағы құрастырушылардың өзара әрекеттесуінің өзіндік ерекше сипаты мен олардың өзара және табиғаттың басқа да құбылыстарымен заттек және энергия алмасуы белгілі бір түрде жүретін, ұдайы қозғалыста, дамуда болатын іштей қайшылықты диалектикалық бірлестігі (В.Н.Сукачев (1971)).

БИОГИДРОСФЕРА (био... және гидросфера) – гидробиос,

сток биосферы, лежащий в пределах водной оболочки Земли.

БИОГИДРОЦЕНОЗ (от био..., гидро... и ...ценоз) – единство сообщества гидробионтов и окружающей их среды.

БИОДЕГРАДАЦИЯ (от био... и лат. degradatio – понижение) – процесс разложения различных компонентов в окружающей среде (химические вещества, предметы) под воздействием живых организмов – в первую очередь микроорганизмов.

БИОИНДИКАЦИЯ – оценка качества среды и направлений ее изменения по обитающим в данной среде организмам. Для учета изменения среды под действием антропогенного фактора составляются списки индикаторных организмов.

БИОИНДИКАЦИЯ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ВОДОЁМОВ – система оценки степени загрязнения водоемов, основанная на учете состояния водных экосистем. Методы биоиндикации основываются преимущественно на двух принципах: регистрации находок характерных (показательных или репре-

Жердің сулы қабатымен шектесетін биосфераның бөлігі.

БИОГИДРОЦЕНОЗ (био..., гидро... және ...ценоз) – гидробионттар қауымдастығы мен оларды қоршаған ортаның бірлестігі.

БИОДЕГРАДАЦИЯ (био... және латын тіл. degradatio – төмендеу) – қоршаған ортада тірі организмдер, ең алдымен микроорганизмдердің әсерінен түрлі құраушылардың (химиялық және басқа да заттектер) ыдырау процесі.

БИОИНДИКАЦИЯ – осы ортада тіршілік ететін организмдерге қарап ортаның сапасына және ондағы өзгерістердің бағыттарына баға беру. Антропогендік факторлар әсерінен ортаның өзгеруін есептеу үшін индикаторлық организмдер тізімі жасалады.

СУ ТОҒАНДАРЫНЫҢ ЛАС-ТАНУ БИОИНДИКАЦИЯСЫ – су экожүйесін есепке алуға негізделетін суайдындардың ластану дәрежесін бағалайтын жүйе. Биоиндикация әдістері негізінен екі қағидатқа негізделеді: осы ортаға сай (көрсеткішті немесе репрезентативті) организмдердің жаңа-

зентативных) организмов и анализе видовой структуры биоценозов.

БИОКИНЕТИЧЕСКАЯ ЗОНА (от био... и греч. kinetikos – приводящий в движение) – оптимальный диапазон факторов среды, в пределах которого наиболее активно проявляются основные жизненные функции организма.

БИОЛОГИЗАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВА – своеобразная тенденция организации производственной деятельности на современном этапе, основанная на осознании обществом необходимости гармоничного вписания человеческой деятельности в природные круговороты веществ, на своей зависимости от нормального развития компонентов природы, которые подчиняются не субъективным, человеческим, а биологическим законам.

БИОЛОГИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ – максимальное проявление организмом важнейших биологических функций в пределах своего диапазона толерантности к основным лимитирующим экологическим факторам среды.

дан табылуын тіркеу және биоценоздың түр жағынан құрылымын талдау.

БИОКИНЕТИКАЛЫҚ АЙ-МАҚ (био... және грек тілінен – kinetikos – қозғалысқа келтіруші) – организмдердің негізгі тіршілік қызметтері барынша белсенді көріне бастайтын орта факторларының оңтайлы ауқымы.

ӨНДІРІСТІ БИОЛОГИЯ-ЛАНДЫРУ – адам қызметін заттектердің табиғи айналысына үйлесімді кіріктірудің қажеттілігін және субъективті, адамзаттық емес, биологиялық заңдарға бағынатын табиғаттың құрамдас бөліктерінің бір қалыпты дамуына өзінің тәуелді екенін қоғамның түйсінуіне негізделген, қазіргі кезеңдегі өндірістік іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше үрдісі.

БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК – организмдердің ортаның негізгі шектік экологиялық факторларға деген өзінің төзімділік ауқымы шегінде маңызды биологиялық қызметтерін барынша көрсетуі.

БИОЛОГИЧЕСКАЯ ИЗМЕНЧИВОСТЬ – способность к любым изменениям (морфологическим, функциональным и др.) отдельных особей, сообществ.

БИОЛОГИЧЕСКАЯ ИНДИКАЦИЯ СРЕДЫ – определение состояния и свойств среды по наличию или отсутствию в ней отдельных организмов, относящихся к биологическим индикатором.

БИОЛОГИЧЕСКАЯ НОРМА – соответствие условий окружающей среды жизненным потребностям конкретного вида. Наиболее функциональным и объективным критерием биологической нормы является существование вида. Поскольку вид существует, стало быть существует и соответствие его условиям окружающей среды. Биологическая норма служит основой для хозяйственной нормы.

БИОЛОГИЧЕСКАЯ СМЕРТЬ – прекращение жизнедеятельности организма, при котором жизненно важные функции необратимо угасли.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗГЕРГІШТІК – кейбір түрлердің (особьтардың), қауымдастықтың кез келген өзгерістерге (морфологиялық, тіршілік қызметінің және т.б.) қабілеттілігі.

ОРТАНЫ БИОЛОГИЯЛЫҚ ИНДИКАЦИЯЛАУ – биологиялық индикаторларға жататын кейбір организмдердің ортада бар немесе жоқ болуына байланысты ортаның жайкүйін және сапасын (қасиеттерін) анықтау.

БИОЛОГИЯЛЫҚ НОРМА – қоршаған орта жағдайының нақты түрдің тіршілік қажетіне сай болуы. Биологиялық норма жарамдылық және ақиқаттық белгісінің өзі – түрдің бар болуында. Түр бар болғандықтан оның қоршаған орта жағдайына сәйкестігі де болады. Биологиялық норма шаруашылық нормаларына негіз болады.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ӨЛІМ – өмірлік маңызды функциялар біржола тынатын, организм тіршілігінің тоқтауы.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ

– использование живых организмов или полученных из них биопрепаратов для подавления численности вредителей или предотвращения распространения заболеваний растений и вследствие этого снижения возможного экономического или экологического видов ущерба.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ – генетические ресурсы, организмы или их части, популяции или любые другие биотические компоненты экологических систем, имеющие фактическую или потенциальную полезность или ценность для человечества.

БИОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ – научно обоснованное заключение на пользование животным миром или на хозяйственную и иную деятельность, способную повлиять на объекты животного мира и среду их обитания.

БИОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗНООБРАЗИЕ – совокупность растительных и животных организмов, характерных для определенной территории.

ӨСІМДІКТЕРДІ ҚОРҒАУДЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

– зиянкестердің санын азайту немесе өсімдіктер ауруының таралуын болдырмау үшін тірі организмдерді немесе олардан алынған препараттарды қолдану және соның салдарынан мүмкін болатын экономикалық және экологиялық залалдарды азайту.

БИОЛОГИЯЛЫҚ РЕСУРСТАР – генетикалық ресурстар, организмдер немесе олардың бөліктері, популяциялар немесе экологиялық жүйелердің адамзат үшін нақты немесе ықтимал пайдасы немесе құндылығы бар кез келген басқа да биотикалық компоненттері.

БИОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕ – жануарлар дүниесінің объектілері мен олардың мекендейтін ортасына ықпал ететін жануарлар дүниесін пайдалануға немесе шаруашылық және өзге қызметке арналған ғылыми негізделген қорытынды.

БИОЛОГИЯЛЫҚ САНАЛУАНДЫҚ – белгілі бір аумаққа тән өсімдіктер мен жануарлар организмдерінің жиынтығы.

БИОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗНООБРАЗИЕ ЖИВОТНОГО МИРА – разнообразие объектов животного мира в рамках одного вида, между видами и в экологических системах.

БИОЛОГИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – термин, используемый в англоязычной экологической литературе для обозначения всех сторон существования и развития биосферы. Иногда используется как довольно расплывчатый синоним "экологии" ("Environmental biology").

БИОЛОГИЯ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ – отрасль науки, изучающая живую природу во всех ее проявлениях и связях с окружающей средой (в том числе, антропогенной). Цель биологии охраны природы состоит в познании закономерностей качественного и количественного состава живой природы как жизненно важного компонента биосферы нашей планеты.

БИОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ – биологическая и экономическая оценка территории и аквато-

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІНІҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ САНАЛУАНДЫҒЫ – жануарлар дүниесі объектілерінің бір түр шеңберіндегі, түрлер арасындағы және экологиялық жүйелердегі саналуандығы.

ҚОРШАҒАН ОРТА БИОЛОГИЯСЫ – ағылшын тіліндегі экологиялық әдебиеттерде биосфераның тіршілігі мен дамуының барлық жақтарын белгілеуге арналған термин. Кейде "экология" сөзінің жалпылама синонимі ретінде қолданылады ("Environmental biology").

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ БИОЛОГИЯСЫ – тірі табиғатты оның барлық көріністерінде және қоршаған ортамен байланыста (оның ішінде антропогендік) зерттейтін ғылым саласы. Табиғатты қорғау биологиясының мақсаты – тірі табиғаттың сапалық және сандық құрамының заңдылықтарын ғаламшарымыздың биосферасының өмірлік маңызды құрамдас бөлігі ретінде тану.

БИОЛОГИЯЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕКСЕРУ – жануарлар дүниесі объектілерін алып қоюға оңтайлы түрде жол

рии, проводимая в целях определения допустимого изъятия объектов животного мира и рационального ведения охотничьего и рыбного хозяйства.

БИОСЕДИМЕНТАЦИЯ (от био... и седиментация) – процесс биологического соединения загрязняющих воду веществ в осадок.

БИОСРЕДА – среда, которая создается или видоизменяется сообществом живых организмов.

БИОСФЕРА (ЭКОСФЕРА) – 1) "область существования живого вещества"; 2) область распространения жизни на Земле, состав, структура и энергетика которой определяются прошлой или современной деятельностью живых организмов; включает населенную организмами верхнюю часть литосферы, воды рек, озер, морей, океанов (гидросферу) и нижнюю часть атмосферу (тропосферу); 3) нижняя часть атмосферы, вся гидросфера и верхняя часть литосферы, населенные живыми организмами.

БИОСФЕРНЫЕ ЗАПОВЕДНИКИ – охраняемые, наиболее

берілуін айқындау әрі аңшылық және балықшаруашылығын ұтымды жүргізу мақсатында аумақ пен акваторияны биологиялық және экономикалық бағалау.

БИОСЕДИМЕНТАЦИЯ (био... және седиментация) – суды ластайтын заттектердің тұнбаға биологиялық қосылу процесі.

БИООРТА – тірі организмдер қауымдастығы құратын немесе түрін өзгертетін орта.

БИОСФЕРА (ЭКОСФЕРА) – 1) "тірі заттектердің тіршілік аумағы"; 2) Жердегі тіршіліктің таралған аумағы, құрамы, құрылысы және энергетикасы тірі организмдердің өткен немесе қазіргі әрекеттерімен анықталады; оның құрамына организмдер қоныстанған литосфераның жоғары қабаты, өзен, көл, теңіз, мұхит сулары (гидросфера) және атмосфераның төменгі қабаты (тропосфера) кіреді; 3) атмосфераның төменгі қабаты, тұтастай гидросфера және тірі организмдер мекендеген литосфераның жоғарғы қабаты кіреді.

БИОСФЕРАЛЫҚ ҚОРЫҚТАР – әлемнің түрлі географи-

лее характерные, эталонные участки биосферы в различных географических областях мира.

БИОТЕХНИЧЕСКИЕ РАБОТЫ – комплекс мероприятий путем оптимизации условий среды, используемый с целью увеличения производительности угодий для определенных эксплуатируемых объектов, сообществ.

БИОТЕХНОЛОГИЯ (от био..., греч. *techne* – умение, мастерство и ...логия) – комплексная научная дисциплина, исследующая фундаментальные биологические процессы (генетические, биохимические, физиологические) с целью их использования при создании различных технологий, в частности, микробного синтеза, культуры клеток и тканей, генной инженерии и т.п. Конечная цель биотехнологии – улучшение условий жизни человека: его здоровья, питания, окружающей среды.

БИОТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СРЕДЫ – факторы среды, обусловленные воздействием живых компонентов.

ялык аймақтарындағы биосфераның қорғауға алынған, сол аймақтарға барынша тән, эталонды бөліктері.

БИОТЕХНИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР – ауылшаруашылық жерлерінің өнімділігін арттыру мақсатында пайдаланылатын объектілер, қауымдастықтар үшін ортаның жағдайын оңтайландырудың кешенді іс-шаралары.

БИОТЕХНОЛОГИЯ (био..., грек тілінен – *techne* – іскерлік, шеберлік және ...логия) – түрлі технологиялар, жекелей алғанда, микроб синтезі, жасушалар мен тіндер өсіру, гендік инженерия және т.б. қолдану мақсатында іргелі биологиялық процестерді (генетикалық, биохимиялық, физиологиялық) зерттейтін кешенді ғылыми пән. Биотехнологияның түпкі мақсаты – адамның өмір сүру жағдайларын: денсаулығы, тағамы, қоршаған ортаны жақсарту.

ОРТАНЫҢ БИОТИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ – ортаның тірі компоненттерінің әрекеттерінен пайда болған факторлары.

БИОТОП – участок среды обитания биоценоза (животных, растений, микроорганизмов с более или менее однородными условиями существования).

БИОТОЦЕНОГЕНЕЗ (от биота, цена... и ...генез) – единый процесс эволюции видов (биота) и биоценозов как геноэкосистем. Эволюция видов (биотогенез, видообразование) происходит параллельно с эволюцией биоценозов (в смене их биоценогенезов).

БИОФЕНОЛОГИЯ – научная дисциплина, система знаний о сезонных явлениях и процессах в живой природе, сроках их наступления, причинах изменений под воздействием естественных либо антропогенных факторов.

БИОЦЕНОЗ – совокупность растений, животных и микроорганизмов, населяющих определенный, относительно однородный земельный участок или участок водоема и взаимодействующих между собой.

БИОЦИД – разрушительное воздействие природных сил, хозяйственной или иной дея-

БИОТОП – қандай да бір біркелкі тіршілік жағдайында жануарлар, өсімдіктер, микроорганизмдер биоценоздары мекендеген орта учаскесі.

БИОТОЦЕНОГЕНЕЗ (биота, цена... және ...генез) – геноэкожүйелер ретіндегі түрлер (биоттар) мен биоценоздар эволюциясының бірыңғай процесі. Түрлер эволюциясы (биотогенез, түр қалыптастыру) биоценоздар эволюциясымен қатар жүреді (олардың биоценогенездерінің алмасуында).

БИОФЕНОЛОГИЯ – табиғаттағы маусымдық құбылыстар мен процестер, олардың болу мерзімі, табиғи не яғни антропогендік факторлар салдарынан өзгеру себептері туралы білім жүйесі, ғылыми пән.

БИОЦЕНОЗ – белгілі бір, салыстырмалы түрде біртекті жер учаскесін немесе суайдыны учаскесін мекендейтін және өзара қарым-қатынастағы өсімдіктердің, жануарлар мен микроорганизмдердің жиынтығы.

БИОЦИД – экологиялық қалыпты жүйедегі адам шаруашылығын және де басқа қыз-

тельности человека на устоявшиеся экологические системы.

БЛАГОУСТРОЙСТВО ТЕРРИТОРИИ – создание на определенной территории условий, благоприятных для жизни, работы и отдыха людей, а именно: экологических, эстетических, материально-технических и др.

БОЛЕЗНИ ЛЕСА – патологические процессы, вызванные неблагоприятными факторами окружающей среды или организмами, способными передаваться от больных растений к здоровым, и приводящие к изменению строения растений или их гибели.

БОНИТЕТ – качественный показатель, характеризующий полезные с точки зрения человека, свойства природных ресурсов (земельных, лесных, почвенных, животного мира и др.) или их территориальных сочетаний.

БОНИТИРОВКА ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ – качественная оценка отдельных природных ресурсов (вод, земель, лесов, животных и т.п.), их территориальных сочетаний (биогеоценозов, ландшафтов,

метін табиғат күштерінің қирату әрекеті.

АУМАҚТЫ АБАТТАНДЫРУ – аумақта, адамдардың өміріне, жұмыс істеуіне, демалуына қолайлы, нақтырақ айтқанда, экологиялық, эстетикалық, материалдық-техникалық және т.б. жағдайлар жасау.

ОРМАН АУРУЛАРЫ – қоршаған ортаның қолайсыз факторларынан немесе ауру өсімдіктерден сау өсімдіктерге берілетін организмдерден туындайтын және өсімдіктер құрылысының өзгеруіне немесе олардың құрып кетуіне әкеп соқтыратын патологиялық процестер.

БОНИТЕТ – адамның көзқарасы бойынша табиғат ресурстарының (жер, орман, топырақ, жануарлар дүниесі және т.б.) пайдалы қасиеттерін немесе олардың аумақтық үйлесімділігін көрсететін сапа көрсеткіші.

ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ БОНИТЕТТЕУ (бағалау) – жекелеген табиғи ресурстардың (су, жер, орман, жануарлар және т.б.), олардың аумақтық үйлесімділігін (биогеоценоздар, ландшафттар, пайдаланыла-

угодий и т.д.) или отдельных хозяйственных ценностей в баллах. Высший балл соответствует высшему качеству данного объекта.

БОНИТИРОВКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЖИВОТНЫХ – оценка животных по племенным и продуктивным качествам с целью определения их племенной ценности.

БОТАНИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ ПРИРОДЫ – объекты растительного покрова и флоры (уникальные деревья, виды, сообщества растений), имеющие особое научное, культурно-познавательное, историческое и эстетическое значение и исходя из этого охраняемые государством.

БОТАНИЧЕСКИЙ РЕЗЕРВАТ – охраняемый участок территории (с заповедным или заказным режимом), который выделяются с целью сохранения имеющегося растительного покрова или отдельных флористических объектов.

БОТАНИЧЕСКИЙ САД – коллекция растений местной и

тын жерлер және т.б.) немесе жекелеген шаруашылық құндылықтарын сапа жағынан балл бойынша бағалау. Жоғары балл осы объектінің жоғары сапасына сәйкес келеді.

АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ЖАНУАРЛАРЫН БОНИТЕТТЕУ (бағалау) – жануарлардың асыл тұқымдық қасиеттерін анықтау мақсатында оларды өнімділігі және тұқымдық сапалары бойынша бағалау.

ТАБИҒАТТЫҢ БОТАНИКАЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІ – ерекше ғылыми, мәдени-танымдық, тарихи және эстетикалық маңызы бар флора мен өсімдіктер жамылғысының объектілері (бірегей ағаш, өсімдіктер түрі, бірлестігі), сондықтан олар мемлекеттік қорғауға алынады.

БОТАНИКАЛЫҚ РЕЗЕРВАТ – ондағы бар өсімдіктер жамылғысын немесе жеке флора объектілерін сақтау мақсатында құралған қорғалатын оқшауланған (қорық немесе қаумал тәртібімен) аумақ.

БОТАНИКАЛЫҚ БАҚ – едәуір аумақты алып жатқан

иноземной флоры, которая занимает значительную территорию, включающая дендрарии, участки оранжереи, систематики, экспозиции лекарственных, пищевых, технических, охраняемых, интродуцированных и др. растений и предназначенная для проведения научно-исследовательской и культурно-просветительной работы.

БРАКОНЬЕРСТВО – добыча или уничтожение диких животных, ловля рыбы с нарушением действующего законодательства, правил охоты, рыболовства. Основные виды браконьерства: охота, ловля рыбы в запрещенных местах, в запрещенные сроки, а также недозволенная рубка леса, уничтожение редких или ценных видов растений, незаконное использование различных видов растительных ресурсов, неорганизованных сбор и заготовка лекарственных растений.

БУФЕРНАЯ ЁМКОСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ – способность экосистемы противостоять загрязнению; количество

жергілікті және бөтен жердің флорасының жиынтығы. Оның құрамында дендрарий, оранжерея учаскелері, систематикалар, емдік, азықтық, техникалық, қорғалатын, интродукциялық және т.б. өсімдіктер экспозициясы болады және ғылыми-зерттеу, мәдени-ағартушылық жұмыстарға арналады.

БРАКОНЬЕРЛІК – балық аулау, аң ату ережелерін, қолданыстағы заңнаманы бұзып, рұқсатсыз балық аулау, жабайы аңдарды ату немесе жою. Браконьерліктің негізгі түрлері: рұқсат етілмеген жерден, рұқсат етілмеген мерзімде аң ату, балық аулау, рұқсатсыз ағаш кесу, сирек немесе құнды өсімдіктер түрлерін жою, әртүрлі өсімдіктер ресурстарын заңсыз пайдалану, дәрілік шөптерді рұқсатсыз жинау және даярлау.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ БУФЕРЛІК СЫЙЫМДЫЛЫҒЫ – экожүйенің ластануға қарсы тұру қабілеті; экожүйе өзіне кері әсері

загрязнителя, которое экосистема может поглотить без заметных отрицательных последствий для нее.

БУФЕРНОСТЬ БИОСФЕРЫ – способность биосферы противостоять и нейтрализовать негативное антропогенное и техногенное воздействие.

тимейтіндей деңгейде сiңiре алатын ластандырушылар мөлшерi.

БИОСФЕРАНЫҢ БУФЕРЛІГІ – биосфераның зиянды антропогендік және техногендік әсерлерге қарсы тұру және оны бейтараптандыру қабілеті.

В

ВЕЛИЧИНА ТОКСИЧНОСТИ – величина, обратная летальной концентрации токсиканта.

ВЕТЕРИНАРИЯ (ОБЛАСТЬ ВЕТЕРИНАРИИ) – область специальных научных знаний и практической деятельности, направленная на изучение болезней и пищевых отравлений (поражений) животных, их профилактику, диагностику, лечение и ликвидацию, обеспечение соответствия объектов государственного ветеринарно-санитарного контроля требованиям законодательства Республики Казахстан в области ветеринарии, а также защиты населения от болезней, общих для животных и человека.

УЛЫЛЫҚ ШАМАСЫ – улы заттың (токсиканттың) өлтіретін концентрациясына кері шама.

ВЕТЕРИНАРИЯ (ВЕТЕРИНАРИЯ САЛАСЫ) – жануарлардың аурулары мен азықтан улануын (зақымдануын) зерделеуге, олардың профилактикасына, диагностикасына, оларды емдеуге және жоюға, мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау объектілерінің Қазақстан Республикасының ветеринария саласындағы заңнамасының талаптарына сәйкес келуін қамтамасыз етуге, сондай-ақ халықты жануарлар мен адамға ортақ аурулардан қорғауға бағытталған арнаулы ғылыми білімдер мен практикалық қызмет саласы.

ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ – состояние объектов государственного ветеринарно-санитарного контроля, при котором обеспечиваются здоровье животных, пищевая безопасность продукции и сырья животного происхождения, ветеринарно-санитарное благополучие территории, защита населения от болезней, общих для животных и человека, а также соответствие объектов государственного ветеринарно-санитарного контроля требованиям законодательства Республики Казахстан в области ветеринарии.

ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНАЯ ЭКСПЕРТИЗА – проверка соответствия продукции и сырья животного происхождения, кормов и кормовых добавок ветеринарным нормативам комплексом органолептических, биохимических, микробиологических, паразитологических, токсикологических и радиологических исследований в порядке, установленном уполномоченным органом.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ-САНИТАРИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК – жануарлардың саулығы, жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізаттың тағамдық қауіпсіздігі, аумақтың ветеринариялық-санитариялық салауаттылығы, халықты жануарлар мен адамға ортақ аурулардан қорғау, сондай-ақ мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау объектілерінің Қазақстан Республикасының ветеринария саласындағы заңнамасының талаптарына сәйкестігі қамтамасыз етілетін мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау объектілерінің жай-күйі.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ САРАПТАМА – жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізаттың, жемшөп пен жемшөп қоспаларының ветеринариялық нормативтерге сәйкес келуін уәкілетті орган белгілеген тәртіппен органолептикалық, биохимиялық, микробиологиялық, паразитологиялық, токсикологиялық және радиологиялық зерттеулер кешені арқылы тексеру.

ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНЫЙ НАДЗОР – система контроля за выполнением ветеринарно-санитарных правил и проведением противозооотических мероприятий, направленных на защиту сельскохозяйственных животных от инфекционных болезней и предупреждение заражения людей от них.

ВЕТЕРИНАРНЫЕ ДОКУМЕНТЫ – ветеринарно-санитарное заключение, ветеринарный сертификат, выдаваемые главным государственным ветеринарно-санитарным инспектором города республиканского значения, столицы и его заместителем, государственным ветеринарно-санитарным инспектором района (города областного значения) на объекты государственного ветеринарно-санитарного контроля; ветеринарная справка, выдаваемая ветеринарным врачом подразделения местного исполнительного органа города районного значения, поселка, аула (села), аульного (сельского) округа, осуществляющего деятельность в области ветерина-

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ-САНИТАРИЯЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ – ауылшаруашылық жануарларын жұқпалы аурудан қорғауға және олардан адамдардың зақымдануының алдын алуға бағытталған, індетке қарсы іс-шаралар мен ветеринариялық-санитариялық ережелердің орындалуын бақылау жүйесі.

В Е Т Е Р И Н А Р И Я Л Ы Қ ҚҰЖАТТАР – уәкілетті орган белгілеген тәртіппен мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау объектілеріне республикалық маңызы бар қаланың, астананың бас мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық инспекторы және оның орынбасары, ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық инспекторы беретін ветеринариялық-санитариялық қорытынды, ветеринариялық сертификат; жануарға, тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік аумағындағы эпизоотиялық жағдай туралы аудандық маңызы бар қаланың, кенттің, ауылдың (селоның), ауылдық (селолық) округтің ве-

рии, на животное, об эпизоотической ситуации на территории соответствующей административно-территориальной единицы в порядке, установленном уполномоченным органом.

ВЕТЕРИНАРНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ – комплекс противоэпизоотических, ветеринарно-санитарных процедур, направленных на предотвращение возникновения, распространения или ликвидацию болезней животных, включая их профилактику, лечение или диагностику; обезвреживание (обеззараживание), изъятие и уничтожение животных, зараженных особо опасными болезнями, представляющими опасность для здоровья животных и человека; повышение продуктивности животных; обеспечение безопасности продукции и сырья животного происхождения, кормов и кормовых добавок, включая процедуры идентификации, в целях защиты здоровья животных и человека от заразных болезней, в том числе общих для животных и человека.

ветеринария саласындағы қызметті жүзеге асыратын жергілікті атқарушы органы бөлімшесінің ветеринариялық дәрігері беретін ветеринариялық анықтама.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ІС-ШАРАЛАР – жануарлар ауруларының профилактикасын, оларды емдеуді немесе диагностикасын қоса алғанда, олардың пайда болуын, таралуын болғызбауға немесе оларды жоюға; жануарлар мен адамның денсаулығына қауіп-қатер төндіретін аса қауіпті аурулар жұқтырған жануарларды залалсыздандыруға (зарарсыздандыруға), алып қоюға және жоюға; жануарлардың өнімділігін арттыруға; жануарлар мен адамның денсаулығын жұқпалы, оның ішінде жануарлар мен адамға ортақ аурулардан қорғау мақсатында, бірдейлендіру рәсімін қоса алғанда, жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізаттың, жемшөп және жемшөп қоспаларының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған эпизоотияға қарсы, ветеринариялық-санитариялық рәсімдер кешені.

ВЕТЕРИНАРНЫЕ (ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНЫЕ) ПРАВИЛА – нормативный правовой акт, определяющий порядок проведения ветеринарных мероприятий на основе ветеринарных нормативов, утверждаемый уполномоченным органом, являющийся обязательным для исполнения физическими и юридическими лицами.

ВЕТЕРИНАРНЫЕ ПРЕПАРАТЫ – вещества животного, растительного или синтетического происхождения, предназначенные для профилактики, диагностики, лечения болезней животных, повышения их продуктивности, дезинфекции, дезинсекции и дератизации, а также вещества, используемые в качестве средств парфюмерии или косметики для животных.

ВЕТЕРИНАРНЫЙ КОНТРОЛЬНЫЙ ПОСТ – подразделение ведомства уполномоченного органа, расположенное на территории пограничных и таможенных пунктов (пунктов пропуска через Госу-

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ (ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ-САНИТАРИЯЛЫҚ) ЕРЕЖЕЛЕР – уәкілетті орган бекітетін, жеке және заңды тұлғалардың орындауы үшін міндетті болып табылатын ветеринариялық нормативтердің негізінде ветеринариялық іс-шараларды жүргізу тәртібін айқындайтын нормативтік құқықтық акт.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ПРЕПАРАТТАР – жануарлар ауруларының профилактикасы, диагностикасы, оларды емдеу, олардың өнімділігін арттыру, дезинфекциялау, дезинсекциялау және дератизациялау үшін жануарлардан, өсімдіктерден алынатын немесе синтетикалық текті заттектер, сондай-ақ жануарларға арналған парфюмерия немесе косметика құралдары ретінде пайдаланылатын заттектер.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ БЕКЕТІ – шекара және кеден пункттері аумағында (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізетін пункттер) орналасқан, уәкілетті орган ведом-

дарственную границу Республики Казахстан), оснащенное необходимым оборудованием и приборами, осуществляющее ветеринарно-санитарный контроль перемещаемых (перевозимых) объектов.

ВЕТЕРИНАРНЫЙ ОСМОТР ЖИВОТНОГО – клинический осмотр животного, проводимый ветеринарным врачом, государственным ветеринарно-санитарным инспектором с целью определения общего состояния его здоровья.

ВЕТЕРИНАРНЫЙ ПАСПОРТ – документ установленной уполномоченным органом формы, в котором указываются: владелец, вид, пол, масть, возраст животного, сроки и характер проведенных ветеринарных обработок в целях учета животных и ветеринарных мероприятий.

ВЕЩЕСТВЕННЫЙ ЭЛЕМЕНТ ЭКОСФЕРЫ – субстанционно однородный в каком-то заданном отношении (химический состав, физическое состояние) предмет, вещество, объект или материальная

ствосының өткізілетін (тасымалданатын) объектілерді ветеринариялық-санитариялық бақылауды жүзеге асыруға қажетті жабдықтармен және аспаптармен жарақтандырылған бөлімшесі.

ЖАНУАРДЫ ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ТЕКСЕРІП ҚАРАУ – жануар саулығының жалпы жай-күйін айқындау мақсатында ветеринариялық дәрігердің, мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық инспектордың оны клиникалық тексеріп қарауы.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ПАСПОРТ – жануарларды және ветеринариялық іс-шараларды есепке алу мақсатында малдың иесі, түрі, жынысы, түсі, жасы, жүргізілген ветеринариялық дауалаудың мерзімдері мен сипаты көрсетілетін уәкілетті орган белгілеген нысандағы құжат.

ЭКОСФЕРАНЫҢ ЗАТТЫҚ БӨЛШЕГІ – жер бетіндегі қандай да бір алдын ала белгіленген қатынаста (химиялық құрамы, физикалық жағдайы) субстанциялық біртекті зат, заттек, объект немесе материал.

единица на земной поверхности: почва, вода (суши, океанская), деревья, пауки, млекопитающие, природный газ, углерод, самолет, телевизор и др.

ВЕЩЕСТВО, ВРЕДНОЕ (ЗАГРЯЗНЯЮЩЕЕ) – химическое или биологическое вещество либо смесь таких веществ, которые содержатся в атмосферном воздухе и которые в определенных концентрациях оказывают вредное воздействие на здоровье человека и окружающую природную среду.

ВЕЩЕСТВО, ЖИВОЕ – все живые организмы Земли есть живое вещество биосферы, они сходны набором химических элементов.

ВЕЩЕСТВО, ЗАГРЯЗНЯЮЩЕЕ АТМОСФЕРУ – примеси в атмосфере, которые могут оказывать неблагоприятное влияние на здоровье людей и (или) на окружающую среду.

ВЕЩЕСТВО, ЗАГРЯЗНЯЮЩЕЕ ВОДУ – вещество в воде, вызывающее нарушение норм качества воды.

ВЕЩЕСТВО, ЗАГРЯЗНЯЮЩЕЕ ПОЧВУ – вещество, накапливающееся в почве в ре-

дык бірлік: топырақ, су (құрлықтың, мұхиттың), ағаштар, өрмекшілер, сүтқоректілер, табиғи газ, көміртек, ұшақ, теледидар және т.б.

ЗИЯНДЫ (ЛАСТАНДЫРҒЫШ) ЗАТТЕК – атмосфералық ауа құрамында болатын және белгілі бір мөлшерде адам денсаулығы мен қоршаған табиғи ортаға зиянды әсерін тигізетін химиялық не биологиялық заттектер немесе осы заттектердің қоспасы.

ТІРІ ЗАТТЕК – Жердің барлық тірі организмдері биосфераның тірі заттектері болып табылады, олар химиялық элементтерінің жиынтығы бойынша ұқсас.

АТМОСФЕРАНЫ ЛАСТАУШЫ ЗАТТЕК – адамдардың денсаулығына және (немесе) қоршаған ортаға қолайсыз әсер етуі мүмкін атмосферадағы қоспалар.

СУДЫ ЛАСТАУШЫ ЗАТТЕК – судың сапалық нормасының бұзылуына әкелетін судағы заттек.

ТОПЫРАҚТЫ ЛАСТАУШЫ ЗАТТЕК – топырақта оның қасиеттері мен өнімділігіне,

зультате антропогенной деятельности в таких количествах, которые оказывают неблагоприятное воздействие на свойства и плодородие почвы, качество сельскохозяйственной продукции.

ВЕЩЕСТВО, ХИМИЧЕСКОЕ – элемент или соединение, существующее в природе или полученное в результате технологических операций.

ВЗАИМОСВЯЗЬ И ВЗАИМОУСЛОВЛЕННОСТЬ В ПРИРОДЕ – непреложный закон материалистического естествознания, проявляющийся на различных ступенях существования и развития природных объектов, явлений и процессов.

ВИД ОТХОДОВ – совокупность отходов, имеющих общие признаки в соответствии с их происхождением, свойствами и технологией обращения, определяемые на основании классификатора отходов.

ВНЕШНЯЯ СРЕДА – 1) по отношению к человеку внешняя среда может представляться как все окружающие его силы, явления и объекты природной

ауылшаруашылық өнімдерінің сапасына жағымсыз әсер ететін мөлшерде антропогендік әрекеттер салдарынан жиналатын заттек.

ХИМИЯЛЫҚ ЗАТТЕК – табиғатта бар немесе технологиялық операциялардың нәтижесінде алынған элемент немесе қосылыс.

ТАБИҒАТТАҒЫ ӨЗАРА БАЙЛАНЫС ЖӘНЕ ӨЗАРА СЕБЕПШІ БОЛУ – табиғи объектілердің, құбылыстардың, процестердің түрлі даму сатысында көрініс табатын материалістік жаратылыстанудың мызғымас заңы.

ҚАЛДЫҚТАРДЫҢ ТҮРІ – шығу көзіне, қасиеттеріне және жұмыс істеу технологиясына сәйкес жалпы белгілері бар қалдықтар таптастырғышы негізінде айқындалатын қалдық жиынтығы.

СЫРТҚЫ ОРТА – 1) адамға байланысты оны қоршаған барлық табиғи және әлеуметтік ортаның объектілері, күштер және құбылыстар сыртқы орта

и социальной среды; 2) силы, объекты и явления абиотической и антропогенной среды, находящегося вне рассматриваемого объекта или субъекта, но не обязательно с ним конкурирующие непосредственно.

ВОДА – химическое соединение водорода и кислорода, существующее в жидком, твердом и газообразном состояниях.

ВОДА, ДИСТИЛЛИРОВАННАЯ – вода, очищенная перегонкой от растворённых в ней веществ. Если необходима особая чистая вода (напр., для химического анализа) дистиллированную воду перегоняют еще раз (бидистиллированная вода).

ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ – все пригодные для использования запасы поверхностных и подземных вод определенной территории, включая почвенную и атмосферную влагу.

ВОДООХРАННАЯ ЗОНА – территория, примыкающая к водным объектам и водохозяйственным сооружениям, на которой устанавливается специальный режим хозяйственной

бола алады; 2) қарастырылатын объект немесе субъектіден тысқары тұрған, бірақ онымен тікелей бәсекелестігі міндетті емес абиотикалық, биотикалық және антропогендік ортаның объектілері, күштері және құбылыстары.

СУ – сұйық, қатты және газ тәрізді күйде болатын сутек пен оттектің химиялық қосындысы.

СҮЗІЛІП ТАЗАРТЫЛҒАН

СУ – құрамындағы еріген заттардан айдау арқылы тазартылған су. Егер ерекше таза су қажет болса (мысалы, химиялық анализдер үшін) сүзіліп тазартылған суды тағы бір рет сүзеді (бидистиллирленген су).

СУ РЕСУРСТАРЫ – белгілі бір аумақтың топырақ және атмосфера ылғалын қоса алғанда, пайдалануға жарамды барлық жерасты және жербеті су қорлары.

СУ ҚОРҒАУ АЙМАҒЫ – судың ластануын, қоқыстануын және сарқылуын болғызбау үшін шаруашылық қызметінің арнайы режимі белгіленетін су объектілері мен сушаруашы-

деятельности для предотвращения загрязнения, засорения и истощения вод.

ВОДООХРАННАЯ ПОЛОСА – территория шириной не менее двадцати метров в пределах водоохранной зоны, прилегающая к водному объекту и водохозяйственным сооружениям, на которой устанавливается режим ограниченной хозяйственной деятельности.

ВОДООХРАННЫЙ ЛЕС – лес, предназначенный для регулирования водного стока, защиты водоемов от заиления, подмыва и эрозии берегов, загрязнения.

ВОДОПОЛЬЗОВАНИЕ – использование водных ресурсов в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, для удовлетворения собственных нужд и (или) коммерческих интересов физических и юридических лиц.

ВОДОСБЕРЕЖЕНИЕ – система мер, обеспечивающая рациональное и эффективное использование водных ресурсов.

ВОДОСНАБЖЕНИЕ – совокупность мероприятий, обеспечивающих забор, хранение,

лығы құрылыстарына іргелес аумақ.

СУ ҚОРҒАУ БЕЛДЕУІ – шектеулі шаруашылық қызметі режимі белгіленетін, су объектісіне және сушаруашылығы ғимараттарына іргелес жатқан су қорғау аймағы шегіндегі ені кемінде жиырма метр аумақ.

СУ ҚОРҒАУШЫ ОРМАН – су ағысын реттеуге, суайдындарын батпақтанудан, жағалауларының шайылуынан және эрозиясынан, ластанудан қорғауға арналған орман.

СУ ПАЙДАЛАНУ – жеке және заңды тұлғалардың өз мұқтаждарын және (немесе) коммерциялық мүдделерін қанағаттандыруы үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен су ресурстарын пайдалануы.

СУ ҮНЕМДЕУ – су ресурстарының ұтымды және тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ететін шаралар жүйесі.

СУМЕН ЖАБДЫҚТАУ – суды жинауды, сақтауды, дайындауды, беруді және сумен

подготовку, подачу и распределение воды через системы водоснабжения водопотребителям.

ВОДОХРАНИЛИЩЕ – искусственный водоем, образованный водоподворным сооружением на водотоке с целью хранения воды и регулировки стока.

ВОДЫ, АЛЛЮВИАЛЬНЫЕ – подземные воды, приуроченные к аллювиальным осадкам, т.е. к горным породам, сформированным водными потоками в речных долинах.

ВОДЫ, АРТЕЗИАНСКИЕ (НАПОРНЫЕ) – подземные воды, залегающие между водупорными слоями и обладающие напором, т.е. способностью подниматься при вскрытии пласта иногда выше поверхности земли (самоизливаться).

ВОДЫ АТМОСФЕРНЫХ ОСАДКОВ – продукты конденсации паров воды в атмосфере и на поверхности земли. К ним относятся дождь, снег, град, роса, иней, изморось. Для питания вод подземных и поверхностных наибольшее значение имеют дожди. Количество осадков измеряется высо-

жабдықтау жүйесі арқылы су тұтынушыларға таратуды қамтамасыз ететін іс-шаралар жиынтығы.

БӨГЕН – суды қорғау және ағысын реттеу мақсатында су ағысын бекіту құрылысы арқылы жасалған жасанды суайдын.

АЛЛЮВИАЛЬДІ СУ – аллювиальді ағын суларға, яғни өзен алаптарындағы су ағыстарынан қалыптасқан тау жыныстарына тұстастырылған жерасты суы.

АРТЕЗИАН СУЫ (АРЫНДЫ) – су итергіш қабаттар аралығында жатқан және қысым күші бар, яғни қабатты ашқанда, кейде жер бетінен жоғары көтерілу қабілеті бар (өздігінен тасу) жерасты суы.

АТМОСФЕРАЛЫҚ ЖАУЫН-ШАШЫН СУЫ – су бұларының атмосферада және жер бетіндегі конденсатының өнімі. Оларға жаңбыр, қар, бұршақ, шық, қырау жатады. Жерасты және жербеті суларының толығы үшін жаңбырдың маңызы жоғары. Жауын-шашынның мөлшері баған биікті-

той столба в миллиметрах. Загрязнение атмосферы приводит к загрязнению осадков атмосферных.

ВОДЫ, ВОЗВРАТНЫЕ – подземные и поверхностные воды, стекающие с орошаемых территорий, или воды, сбрасываемые промышленными предприятиями, установками бытового водоснабжения и коммунальными предприятиями.

ВОДЫ, ДРЕНАЖНЫЕ – воды, собранные дренажными устройствами. В зависимости от дренажируемого объекта могут быть обогащены загрязняющими компонентами.

ВОДЫ, ЖЕЛЕЗИСТЫЕ – воды с повышенным содержанием железа (более 20 мг/л). Относятся к категории лечебных вод.

ВОДЫ, ПИТЬЕВЫЕ – воды, пригодные для использования в питьевых целях согласно установленным требованиям. В них бактериологические, органолептические показатели и концентрации токсичных или биологически активных веществ находятся в пределах норм питьевого снабжения.

гімен миллиметрмен өлшенеді. Атмосфераның ластануы атмосфералық жауын-шашынның ластануына алып келеді.

ҚАЙТАРЫМДЫ СУЛАР – суармалы аумақтардан ағатын жерасты және жерүсті сулары немесе өнеркәсіп орындары, тұрмыстық сумен жабдықтау құрылғылары және коммуналдық кәсіпорындар ағызатын су.

ДРЕНАЖ СУЫ – дренаждық құрылғылармен жиналған су. Дренаждалатын объектіге байланысты ластағыш құрамдармен байытылуы мүмкін.

ТЕМІР ҚОСПАЛЫ СУ – құрамында темір қоспасы жоғары су (20 мг/л артық). Емдік сулар қатарына жатады.

АУЫЗСУ – белгіленген талаптарға сай ішуге жарамды су. Құрамындағы бактериологиялық, органолептикалық көрсеткіштер және улы немесе биологиялық белсенді заттектер ауызсуға жарамды норма шегінде болады.

ВОДЫ, ПОВЕРХНОСТНЫЕ

– воды на поверхности Земли, к которым относятся воды морские, озёрные, речные, болотные и др. Поверхностные воды, как правило, связаны с водами подземными и легко поддаются загрязнению.

ВОДЫ, ПОДЗЕМНЫЕ – в широком смысле – все воды, находящиеся ниже поверхности Земли, независимо от фазового состояния и взаимосвязи с породой. Подземные воды образуют единую подземную гидросферу, которая, будучи тесно связана с литосферой, формирует гидролитосферу.

ВОДЫ, ПОЧВЕННЫЕ – воды, находящиеся в почвенном слое под влиянием сил молекулярного притяжения. В отличие от вод грунтовых обычно заполняют поры и пустоты в почве неполностью, так как часть пустот в почве занята парами воды и воздухом.

ВОДЫ, ПРЕСНЫЕ – воды с минерализацией менее 1 г/л.

ВОДЫ, РАДИОАКТИВНЫЕ – природные воды, содержащие радиоактивные элементы,

ЖЕРҮСТІ СУЫ – Жер бетіндегі су, оларға теңіз, көл, өзен, батпақтар және т.б. сулар жатады. Жерүсті суы әдетте жерасты суымен байланысты және оңай ластанады.

ЖЕРАСТЫ СУЫ – кең мағынада алғанда, фазалық жағдайлары және жыныстармен өзара байланысына қарамастан, Жер бетінен төмен жатқан барлық су жатады. Жерасты сулар бірыңғай жерастылық гидросфера құрайды, ал ол литосферамен тығыз байланыста болғандықтан, гидролитосфераны құрайды.

ТОПЫРАҚТАҒЫ СУ – топырақ қабатында молекулярлық тартылыс күші әсерінде болатын су. Жерүсті суынан ерекшелігі топырақтағы қуыстармен бос жерлерді түгел толтырмайды, себебі қуыстардың бір бөлігі су буы мен ауаға толы болады.

ТҰЩЫ СУ – 1 г/л төмен деңгейде минералданған су.

РАДИОАКТИВТІ СУ – құрамында судың радиоактивтілігіне себепші болатын радиоак-

обусловливающие радиоактивность вод. К их числу относятся уран, торий, радий, радон, а также радиоактивные изотопы калия, стронция и ряда других элементов. В настоящее время радиоактивные воды могут быть техногенными.

ВОДЫ, СТОЧНЫЕ – стоки, сброшенные в поверхностные водоёмы без очистки (или после недостаточной очистки) и содержащие загрязняющие вещества в количествах, превышающие утверждённые выбросы предельно допустимые.

ВОДЫ, ТЕПЛОЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ – подземные воды, содержащие тепло земных недр в количествах, позволяющих экономически эффективно использовать его в народном хозяйстве для теплоснабжения и выработки энергии.

ВОДЫ, ТЕРМАЛЬНЫЕ – подземные воды, имеющие повышенную температуру по сравнению со среднегодовой, либо температуру выше 20°C . Могут быть использованы для лечебных целей, обогрева жилищ, теплоснабжения, тепло-

тивті элементтер болатын табиғи су. Олардың қатарына уран, торий, радий, радон, сонымен қатар калийдің, стронцийдің және бірқатар элементтердің радиоактивті изотоптары жатады. Қазіргі кезде радиоактивті су техногенді болуы мүмкін.

АҒЫНДЫ СУ – жер бетіндегі су тоғандарындағы тазартылмай (немесе жартылай тазартылып) және құрамында ең шеткі жол берілетін бекітілген қалдықтар нормасынан асатын мөлшерде ластағыш заттектері бар жиналған су.

ЖЫЛУЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СУ – жер қойнуларының жылуын сіңірген, халықшаруашылығында тиімді пайдаланып жылумен қамтамасыз ету және қуат өндіруге жетерліктей мөлшерде болатын жерасты суы.

ТЕРМАЛДЫ СУ – жылдық орташа температурамен салыстырғанда жоғары немесе 20°C -тан жоғары температураға ие болатын жерасты суы. Емдік мақсаттарда, тұрғын үйлерді жылытуға, жылумен қамтамасыз етуге, жылуэнергия-

энергетики, в сельском хозяйстве.

ВОЗБУДИТЕЛИ БОЛЕЗНЕЙ ЖИВОТНЫХ – вирусы, бактерии, риккетсии, хламидии, микоплазмы, прионы, простейшие, грибы, гельминты, клещи, насекомые.

ВОЗВРАТНЫЕ ОТХОДЫ ПРОИЗВОДСТВА – остатки сырья и материалов, образовавшиеся в процессе превращения исходного материала в готовую продукцию и утратившие при этом полностью или частично потребительские качества исходного материала.

ВОЗДЕЙСТВИЕ НА АТМОСФЕРНЫЙ ВОЗДУХ – норматив, который устанавливается для каждого источника шумового, вибрационного, электромагнитного и других физических воздействий на атмосферный воздух и при котором вредное физическое воздействие от данного, и от всех других источников не приведет к превышению предельно допустимых уровней физических воздействий на атмосферный воздух.

сын өндіруде, ауылшаруашылығында қолданылуы мүмкін.

ЖАНУАРЛАР АУРУЛАРЫН ҚОЗДЫРУШЫЛАР – вирустар, бактериялар, риккетсиялар, хламидиялар, микоплазмалар, приондар, қарапайым жәндіктер, саңырауқұлақтар, гельминттер, кенелер, жәндіктер.

ӨНДІРІСТІҢ ҚАЙТАРЫМДЫ ҚАЛДЫҚТАРЫ – негізгі материалды дайын өнімге айналдыру процесінде түзілген және негізгі материалдың тұтынушылық сапасын толықтай немесе жартылай жоғалтқан шикізаттар мен материалдардың қалдықтары.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАҒА ӘСЕР ЕТУ – атмосфералық ауаға шулы, тербелісті, электромагнитті және басқа да физикалық әсер етулердің көздеріне белгіленген, осы және барлық басқа шу көздерінен болатын зиянды физикалық әсерлер атмосфералық ауаға физикалық әсер етудің ең шекті жол берілетін деңгейінен аспайтындай норматив.

ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ (ОБЫЧНО ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ) – загрязнение воздуха, воды и почвы в результате вредных выбросов продуктов сгорания органических топлив и т.п., работы ядерных реакторов и утечек нефти и нефтепродуктов; потеря природных ресурсов (изъятие земель, нарушение ландшафтов горными работами) и т.д.

ВОЗДЕЙСТВИЕ, ТРАНСГРАНИЧНОЕ – вредные последствия, возникающие в результате количественного или качественного изменения трансграничных вод, вызываемого деятельностью человека, физический источник которых расположен полностью или частично на территории сопредельного государства или соседних государств.

ВОЗОБНОВИМЫЕ ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ – природные ресурсы, способные к самовосстановлению в процессе круговорота веществ за сроки, соизмеримые с темпами производственно-хозяйственной деятельности человека

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕР ЕТУ (ӘДЕТТЕ ТЕРІС ӘСЕР) – органикалық отындардың және т.б. жанған өнімдерінің, ядролық реакторлар жұмысының және мұнай мен мұнай өнімдерінің жайылуы нәтижесінде зиянды шығарындылардың ауаны, суды және топырақты ластауы; табиғи ресурстарды (жерлерді қазып алу, тау-кен жұмыстары кезінде ландшафтардың бұзылуы) жоғалту және т.б.

ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ӘСЕР – табиғи көзі шектес мемлекеттің немесе көршілес мемлекеттердің аумағында толық немесе ішінара орналасқан трансшекаралық сулардың адамның қызметінен туындайтын сандық немесе сапалық жағынан өзгеруі нәтижесінде пайда болатын зиянды зардаптар.

ҚАЛПЫНА КЕЛЕТІН ТАБИҒАТ РЕСУРСТАРЫ – адамның өндірістік-шаруашылық әрекетінің қарқынымен өлшемдес мезгілде табиғат ресурстарының заттек айналымының процесінде өзін-өзі қалпына келтіру, жаңару қабілеті

(леса и иная растительность, некоторые ресурсы животного мира и др.).

ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ЛЕСА – естественный процесс образования нового поколения леса под пологом древостоя, а также на вырубках, гарях и других площадях, ранее занимаемых лесом.

ВОСПРОИЗВОДСТВО ЛЕСА – создание лесных культур или проведение мер содействия естественному возобновлению на площадях, ранее занимаемых лесом, включая меры по уходу за лесом и его оздоровлению.

ВОСПРОИЗВОДСТВО ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ – искусственное поддержание природных ресурсов на определенном качественном и количественном уровне, которое осуществляется при условии рационального их использования и целенаправленного, научно обоснованного регулирования природных процессов. Например, поддержание оптимального уровня популяций полез-

(орман және өзге өсімдіктер, жануарлар дүниесінің кейбір ресурстары және т.б.).

ОРМАНДЫ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТУ – сүрекдіндер арасында, сондай-ақ ағашы кесілген, өрт шалған және бұрын орман болған басқа да алаңдарда орманның жаңа түптерінің пайда болуының табиғи процесі.

ОРМАНДЫ МОЛЫҚТЫРУ – орман ағаштарын отырғызуға немесе орманды күтіп-баптау және оны сауықтыру жөніндегі шараларды қоса алғанда, бұрынғы орманды алқаптарды табиғи түрде қайта жаңғыртуға ықпал ететін шаралар жүргізу.

ТАБИҒАТ РЕСУРСТАРЫН ЖАҢАРТУ – табиғат ресурстарын белгілі бір сапалық және сандық деңгейде ұстап тұру оларды мақсатқа сай пайдаланғанда және табиғи процесстерді ғылыми негізде реттеп отырғанда жүзеге асырылады. Мысалы, биотехникалық іс-шаралармен пайдалы жануарлар популяциясын оңтайлы деңгейде ұстап тұруға болады, аң және балық өсіру, қолдан

ных животных осуществимо за счет биотехнических мероприятий; диче- и рыборазведение; искусственное лесовосстановление; восстановление земель и т.п.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ – доведение запасов отдельных видов природных ресурсов до уровня, предшествовавшего их истощению в результате производственно-хозяйственной деятельности человека. Например, восстановление запасов копытных после запрещения их добычи.

ВРЕДИТЕЛИ ЛЕСА – организмы, повреждающие лесные насаждения.

ВРЕДНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ ВОД – наводнение, затопление, подтопление и иное отрицательное влияние вод, обуславливающие наступление или угрозу возникновения чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера.

ВРЕДНОЕ ФИЗИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА АТМОСФЕРНЫЙ ВОЗДУХ – вредное воздействие шума, вибрации, ионизирующего излучения, температурного и других физических факторов, изменяющих

орман өсіру, жерді қалпына келтіру және т.б.

ТАБИҒАТ РЕСУРСТАРЫН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ – адамның өндірістік-шаруашылық әрекетінің салдарынан табиғат ресурстары жеке түрлерінің қорын бұрынғы қалпына келтіру. Мысалы, аулауға тыйым салғаннан кейін тұяқты жануарлардың санын қалпына келтіру.

ОРМАН ЗИЯНКЕСТЕРІ – орман екпелерін зақымдайтын организмдер.

СУДЫҢ ЗИЯНДЫ ӘСЕРІ – су тасу, су басу, топан су басу мен табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың туындауына немесе олардың пайда болуы қатеріне негіз болған судың өзге де теріс әсер етуі.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАҒА ЗИЯНДЫ ФИЗИКАЛЫҚ ӘСЕР ЕТУ – атмосфералық ауаның температуралық, энергетикалық, толқындық, радиациялық және басқа да физикалық қасиеттерін өзгертіп, адам

температурные, энергетические, волновые, радиационные и другие физические свойства атмосферного воздуха, на здоровье человека и окружающую природную среду.

ВРЕДНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – вредители, сорняки и болезни растений, отрицательно действующие на почву, растительность и сельскохозяйственную продукцию.

ВСЕМИРНЫЙ ДЕНЬ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – 5 июня.

Учрежден по предложению делегаций Японии и Сенегала на Конференции ООН по окружающей среде, состоявшейся 5-16 июня 1972 года в г. Стокгольме (Швеция). Отмечается во всем мире ежегодно для привлечения внимания мировой общественности к проблемам охраны окружающей среды.

ВЫБРОС – кратковременное (разовое) или за определенное время поступление в окружающую среду любых загрязняющих веществ или избыточного тепла с отходящими газами.

денсаулығына және қоршаған табиғи ортаға зиянды шу, тербеліс, иондаушы сәулелер, температуралық және басқа да физикалық факторлардың зиянды әсері.

ЗИЯНДЫ ОРГАНИЗМДЕР – топыраққа, өсімдікке және ауылшаруашылық өніміне теріс әсер ететін зиянкестер, арамшөптер және өсімдіктердің аурулары.

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ҚОРШАҒАН ОРТА КҮНІ – 5 маусым.

1972 жылы 5-16 маусым аралығында Стокгольм қаласында (Швеция) өткен БҰҰ Қоршаған орта жөніндегі конференциясында Жапония және Сенегал делегацияларының ұсынысы бойынша бекітілген. Қоршаған ортаны қорғау мәселесіне әлемдік қауымдастықтың назарын аудару мақсатында бүкіл дүниежүзінде жыл сайын өткізіліп тұрады.

ШЫҒАРЫНДЫ – кез келген ластанған заттектің немесе қалдықты газдары бар шектен тыс жылудың қоршаған ортаға белгілі бір уақытта немесе қысқа мерзімде (біржолғы) шығарылуы.

ВЫБРОС, АВАРИЙНЫЙ – преднамеренный выброс загрязняющих веществ в окружающую среду (воду, атмосферу) в результате аварий производственно-технических систем, очистных сооружений, трубопроводов и др.

ВЫБРОС, БИОЛОГИЧЕСКИ ДОПУСТИМЫЙ – объем (количество) поступивших за единицу времени в атмосферный воздух, водоемы, почву загрязняющих веществ и иных вредных воздействий на природную среду, превышение которых ведет к неблагоприятным последствиям как для среды, так и для ее обитателя.

ВЫБРОС ОПАСНОГО ХИМИЧЕСКОГО ВЕЩЕСТВА – выход при разгерметизации за короткий промежуток времени из технологических установок, емкостей для хранения или транспортирования опасных химических веществ или продукта в количестве, способном вызвать химическую аварию.

ВЫМИРАНИЕ – сокращение численности и полное исчезновение видов или др. таксономических групп организмов

АПАТТЫҚ ШЫҒАРЫНДЫ – өндірістік-технологиялық жүйелердің, тазарту қондырғыларының, құбырлардың және т.б. аварияға ұшырауы салдарынан қоршаған ортаға (суға, атмосфераға) ластаушы заттектердің байқаусызда шығарылуы.

ЖОЛ БЕРІЛЕТІН БИОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒАРЫНДЫ – атмосфералық ауаға, суайдына, топыраққа ластаушы және қоршаған ортаға басқа да зиянды заттектердің уақыт бірлігі аралығында түсетін көлемі (мөлшері), бұлардың шамадан тыс түсу салдары қоршаған ортаға да, оны мекендеушілерге де қолайсыз зардаптар әкеледі.

ҚАУІПТІ ХИМИЯЛЫҚ ЗАТТЕК ШЫҒАРЫНДЫСЫ – технологиялық қондырғыларды, қауіпті химиялық заттектерді сақтау мен тасымалдауға арналған ыдыстан немесе өнімнің бір мөлшерінде қысқа мерзім ішінде герметизациялау кезінде шығатын шығарынды, химиялық авария тудыра алады.

ҚЫРЫЛУ – эволюция процесінде немесе адамның қасақана емес жанама әсерінен түрлердің немесе организмдердің

в процессе эволюции или в результате непреднамеренного, опосредованного воздействия человека.

ВЫРУБКА – лесная площадь, на которой насаждение вырублено, а новое поколение леса еще не образовалось.

таксономиялық тобының, санының азаюы және толық жойылуы.

АҒАШЫ КЕСІЛГЕН ЖЕР – екпе ағашы кесіп алынған, ал орманның жаңа түптері әлі көтеріле қоймаған орман алқабы.

Г

ГАРЬ – лесная площадь, на которой насаждение уничтожено пожаром, а новое поколение леса еще не образовалось.

ГЕНОФОНД – совокупность генов одной группы особей (популяции, группы популяций или вида), в пределах которой они характеризуются определенной частотой встречаемости.

ГЕНЭКОЛОГИЯ (от гены и экология) – раздел систематики, изучающий внутривидовые таксоны, особенно экотипы и популяции, их генофонд.

ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ РАЗНООБРАЗИЕ ЭКОСИСТЕМ – разнообразие экосистем, обусловленное степенью их географических изоляции, особенностями ландшафтно-географических зон.

ӨРТЕҢ – екпе ағашын өрт жойып жіберген, ал жаңа түптері әлі көтеріле қоймаған орман алқабы.

ГЕНДІК ҚОР – жеке түрлердің (особьтардың) бір тобы гендерінің (популяциялардың, популяциялар тобының немесе түрлердің) олардың белгілі бір кездесу жиілігімен сипатталатын шектегі жиынтығы.

ГЕНЭКОЛОГИЯ (ген және экология) – түр ішіндегі таксондарды, әсіресе экотиптер мен популяцияларды, олардың генофондын зерттейтін жүйелеудің бір бөлімі.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ САНАЛУАНДЫҒЫ – өздерінің географиялық оқшаулану дәрежесіне, ландшафты-географиялық зоналарына байланысты экожүйенің саналуандығы.

ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ ПРИРОДЫ – охранные геологические объекты, которые имеют особое научное, научно-просветительное или историко-мемориальное значение, природные или искусственные уникальные обнажения горных пород, примечательные гляциодислокации, валуны, валунно-галечные конгломераты, пещеры, скалы, выходы минералов и т.п.

ГЕОМЕТРИЯ ЭКОСИСТЕМЫ – раздел биоценологии, изучающий особенности симметрии биоценозов в трехмерном евклидовом пространстве.

ГЕОЭКОЛОГИЯ – 1) раздел экологии, занимающийся изучением региональных и глобальных изменений компонентов природной среды, обусловленных техногенным воздействием; 2) отрасль науки, исследующая в теоретических и практических целях экологические системы биосферы. В практических условиях объектом изучения геоэкологии служат экосистемы или составляющие (почвы, поверхностные

ТАБИҒАТТЫҢ ГЕОЛОГИЯЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІ – ерекше ғылыми, ғылыми-ағартушылық немесе тарихи-мемориалдық маңызы бар, қорғауға алынған геологиялық объектілер. Олар: тау жыныстарының табиғи немесе жасанды түрде қолдан жалаңаштануы, айрықша мұздықтар, мұз дәуірінен қалған домалақ тастар, шайынды тастар, үңгірлер, жартастар, жер бетіндегі минералдар және т.б.

ЭКОЖҮЙЕ ГЕОМЕТРИЯСЫ – биоценологияның үш өлшемді евклидік жазықтықтағы биоценоздар симметриясының ерекшеліктерін зерттейтін бөлімі.

ГЕОЭКОЛОГИЯ – 1) табиғи ортаның техногендік әсерлерден туындаған компоненттерінің аймақтық және ғаламдық өзгерістерін зерттейтін экология бөлімі; 2) биосфераның экологиялық жүйелерін теориялық және практикалық мақсаттар үшін зерттейтін ғылым саласы. Практикалық жағдайда геоэкологияның зерттеу объектісі – экожүйелер немесе оны құраушылар (топырақ, жербеті және жерасты сулары, жерге

и подземные воды, приземная атмосфера и горные породы).

ГИБРИД – помесь, растение, возникшее в результате скрещивания.

ГИГИЕНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ (от греч. *hygieinos* – целебный, приносящий здоровье) – отрасль гигиены, изучающая влияние условий окружающей среды на здоровье населения и разрабатывающая критерии оптимизации окружающей среды с точки зрения сохранения здоровья человека. Иногда неправильно воспринимается как охрана природы (окружающей среды).

ГИГИЕНИЧЕСКОЕ НОРМИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ВРЕДНЫХ ВЕЩЕСТВ В ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ – обоснование безопасных для человека уровней содержания вредных веществ в различных объектах окружающей среды. В качестве критерия используются показатели гигиенических предельно допустимых концентраций (ПДК) вредных веществ в окружающей среде.

ГИДРОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ ПРИРОДЫ – объекты, охраняемые как ред-

тая атмосфера және тау жыныстары).

ГИБРИД – будан, будандастыру нәтижесінде алынған өсімдік.

ҚОРШАҒАН ОРТА ГИГИЕНАСЫ (грек тілінен – *hygieinos* – емдік, денсаулық беретін) – гигиенаның қоршаған орта жағдайларының халық денсаулығына тигізер әсерін зерттейтін және адам денсаулығын сақтау тұрғысынан қоршаған ортаны оңтайландыру өлшемдерін жасап шығаратын саласы. Кейде табиғатты (қоршаған ортаны) қорғау деп дұрыс түсінілмейді. **ҚОРШАҒАН ОРТАДА ЗИЯНДЫ ЗАТТЕКТЕРДІҢ БОЛУЫНЫҢ ГИГИЕНАЛЫҚ НОРМАЛАНУЫ** – қоршаған ортаның түрлі нысандары құрамындағы зиянды заттектердің адам үшін қауіпсіз деңгейлерін негіздеу. Өлшем ретінде қоршаған ортадағы зиянды заттектер шоғырлануының гигиеналық ең шекті жол берілетін көрсеткіштері алынады.

ТАБИҒАТТЫҢ ГИДРОЛОГИЯЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІ – гидрологиялық құбылыстың

кие или уникальные примеры гидрологических явлений, например, водопады, ледники и др.

ГИДРОСФЕРА – водная оболочка Земли, представляющая собой совокупность под океанов, морей и поверхностных вод суши, располагающаяся между атмосферой и твердой земной корой (литосферой). Гидросфера покрывает 70,8% земной поверхности.

ГЛОБАЛЬНОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ ПОЧВЫ – загрязнение почвы, возникающее вследствие дальнего переноса загрязняющего вещества в атмосфере на расстояния, превышающие 1000 км от любых источников загрязнения.

ГОРМОНЫ СРЕДЫ – метаболиты, наружные гормоны, экзокрины, аллелохемики, органические вещества, выделяемые в окружающую среду организмами в процессе жизнедеятельности, а также при разложении трупов животных, растений или микроорганизмов. Эти вещества через внешнюю среду оказывают коррелирующее воздействие на живую систему.

сирек кездесетін, бірегей көрінісі ретінде қорғалатын объектілер, мысалы, сарқырамалар, мұздықтар.

ГИДРОСФЕРА – мұхиттардың, теңіздердің астындағы және атмосфера мен жердің қатты қабығының (литосфера) аралығында орналасқан құрлық үстіндегі судан тұратын Жердің сулы қабығы. Гидросфера жер бетінің 70,8%-ін алып жатыр.

ТОПЫРАҚТЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ЛАСТАНУЫ – кез келген ластаушы көздерден шығарылған ластаушы заттектердің атмосферадағы ауа ағымымен 1000 шақырымнан астам қашықтыққа тасмалдануынан болған топырақтың ластануы.

ҚОРШАҒАН ОРТА ГОРМОНДАРЫ – тіршілік ету процесінде, сондай-ақ жануарлар, өсімдіктер не микроорганизмдер өлекселерінің ыдырауы кезінде қоршаған ортаға шығарылатын метаболиттер, сыртқы гармондар, экзокриндер, аллелохемиктер, органикалық заттектер. Бұлар сыртқы орта арқылы тірі жүйеге корреляциялық әсер етеді.

ГОРОДСКИЕ ЛЕСА И ЛЕСОПАРКИ – леса оздоровительного и рекреационного назначения, находящиеся в пределах границы городского населенного пункта и входящие в состав государственного лесного фонда.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ИНСПЕКЦИОННАЯ СЛУЖБА ПО ОХРАНЕ ПРИРОДЫ – служба дифференцированного по природным ресурсам и объектам государственного природоохранного контроля (например, водная, лесная инспекции, государственные инспекции по охране атмосферного воздуха, контролю за работой газоочислительных и пылеулавливающих установок и др.).

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЛЕСНАЯ ОХРАНА – специальная служба, организованная для осуществления охраны лесов, находящихся в ведении государственных органов лесного хозяйства и контроля за состоянием охраны городских лесов, лесов-заповедников и закрепленных лесов.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ РЕГИСТРАЦИЯ ВЕТЕРИНАР-

ҚАЛА ОРМАНДАРЫ ЖӘНЕ ОРМАНДЫ САЯБАҚТАР – қалалық елді мекен шекарасы шегінде орналасқан және мемлекеттік орман қорының құрамына кіретін сауықтыру және рекреациялық мақсаттағы ормандар.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ИНСПЕКЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ – табиғат ресурстары және объектілері бойынша дифференциаланған мемлекеттік табиғат қорғаудың бақылау қызметі, мысалы, су, орман инспекциясы, атмосфера ауасын қорғау, газ тазарту және шаң ұстау қондырғыларының және т.б. жұмысын бақылаудың мемлекеттік инспекциялары.

МЕМЛЕКЕТТІК ОРМАН КҮЗЕТІ – мемлекеттік орманшаруашылығы органдарының қарамағындағы ормандарды күзету, қала ормандарының, орман-қорықтардың және бекітілген ормандардың жағдайын бақылау үшін ұйымдастырылған арнайы қызмет.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ПРЕПАРАТТАРДЫ, ЖЕМШӨП

НЫХ ПРЕПАРАТОВ, КОРМОВ И КОРМОВЫХ ДОБАВОК – внесение уполномоченным органом в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан в области ветеринарии, ветеринарных препаратов, кормов и кормовых добавок в государственные реестры ветеринарных препаратов, кормов и кормовых добавок по результатам их экспертизы, апробации и регистрационных испытаний и выдача на них регистрационных удостоверений установленной формы.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ РЕГИСТРАЦИЯ ПЕСТИЦИДОВ (ЯДОХИМИКАТОВ) – процедура, завершающая процесс биологической, токсикологической, гигиенической и экологической оценки препаратов, по результатам которой выдается физическим и юридическим лицам регистрационное удостоверение на право их применения на территории Республики Казахстан в соответствии с законодательством Республики Казахстан о защите растений.

ПЕН ЖЕМШӨП ҚОСПАЛАРЫН МЕМЛЕКЕТТІК ТІРКЕУ – уәкілетті органның ветеринариялық препараттар, жемшөп пен жемшөп қоспалары сараптамасының, оларды байқаудан өткізудің және тіркеу сынақтарының нәтижелері бойынша оларды Қазақстан Республикасының ветеринария саласындағы заңнамасында белгіленген тәртіппен ветеринариялық препараттардың, жемшөп пен жемшөп қоспаларының мемлекеттік тізіліміне енгізуі және оларға белгіленген нысандағы тіркеу куәліктерін беруі.

ПЕСТИЦИДТЕРДІ (УЛЫ ХИМИКАТТАРДЫ) МЕМЛЕКЕТТІК ТІРКЕУ – препараттарды биологиялық, улылық, гигиеналық және экологиялық бағалау процесін аяқтайтын процедура, оның нәтижесі бойынша жеке және заңды тұлғаларға Қазақстан Республикасының аумағында оларды Қазақстан Республикасының өсімдіктерді қорғау туралы заңнасына сәйкес қолдану құқығына тіркеу куәлігі беріледі.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА – сеть

организаций, включающая дезинфекционные станции, дезинфекционные предприятия, отделы в составе центров Госсанэпиднадзора, коммерческие структуры (юридические и физические лица, лицензированные для дезинфекционной деятельности), осуществляющие комплекс санитарно-гигиенических и противоэпидемических мероприятий на территории страны.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА НАБЛЮДЕНИЯ ЗА СОСТОЯНИЕМ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – органи-

зационная структура, осуществляющая наблюдение за состоянием окружающей природной среды с целью контроля за происходящими в ней физическими, химическими, биологическими процессами, уровнем загрязнения атмосферного воздуха, почв, водных объектов, последствиями его влияния на растительный и животный мир, а также обеспечения заинтересован-

МЕМЛЕКЕТТІК САНИТАРИЯЛЫҚ-ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ – құра-

мында ел аумағында санитариялық гигиеналық және індетке қарсы іс-шаралар кешенін жүзеге асыратын дезинфекциялық стансалар, дезинфекциялық кәсіпорындар, Мемлекеттік санитариялық эпидемиологиялық қадағалау орталықтарының құрамындағы бөлімдер, коммерциялық құрылымдардан (дезинфекциялық жұмыс жасауға лицензия алған заңды және жеке тұлғалар) тұратын ұйымдар жүйесі.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ЖАҒДАЙЫН БАҚЫЛАЙТЫН МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ – қоршаған табиғи орта-

ның жағдайын қадағалауды жүзеге асыратын, ондағы жүріп жатқан физикалық, химиялық, биологиялық процестерді, атмосфералық ауаның, топырақтың, су объектілерінің ластану деңгейін және оның өсімдіктер мен жануарлар әлеміне әсер ету салдарын бақылайтын, сондай-ақ, қызығушылық танытқан ұйымдар мен тұрғындарды қоршаған табиғи ортадағы өзге-

ных организаций и населения текущей и экстренной информацией об изменениях в окружающей природной среде и прогнозах ее состояния.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА – деятельность государственных природоохранных органов по выявлению и оценке возможных неблагоприятных для природы и общества последствий планируемых или осуществляемых хозяйственных нововведений и мероприятий, а также вероятных чрезвычайных экологических ситуаций на определенной территории, выражающихся как в экономических, так и во внеэкономических показателях.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА – учреждение, созданное в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, для осуществления мероприятий по охране и защите государственного лесного фонда, воспроизводству лесов и лесоразведению, регулированию лесопользования.

рістер және оның жағдайы туралы болжамдар жайлы ағымдағы және шұғыл ақпаратпен қамтамасыз ететін ұйымдық құрылым.

МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САРАПТАМА – жоспарланып немесе жүзеге асырылып отырған шаруашылық жаңартулар мен іс-шаралардың, сондай-ақ экономикалық та, экономикадан тыс көрсеткіштер түрінде де берілетін белгілі бір аумақтағы ықтимал төтенше жағдайлардың табиғат пен қоғам үшін ықтимал жағымсыз әсерін анықтау және бағалау бойынша мемлекеттік табиғатты қорғау органдарының қызметі.

ОРМАНШАРУАШЫЛЫҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ – мемлекеттік орман қорын күзету мен қорғау, ормандарды молықтыру мен орман өсіру, орман пайдалануды реттеу жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен құрылған мекеме.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ НОРМИРОВАНИЕ – организованная государством научно-исследовательская и нормативно-правовая деятельность по разработке и утверждению экологических норм, правил и регламентов хозяйственной деятельности в целях предотвращения экологических катастроф и охраны окружающей природной среды.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ РЕЕСТРЫ ВЕТЕРИНАРНЫХ ПРЕПАРАТОВ, КОРМОВ И КОРМОВЫХ ДОБАВОК – перечни, издаваемые уполномоченным органом, содержащие сведения о ветеринарных препаратах, кормах и кормовых добавках, прошедших государственную регистрацию и разрешенных к производству, импорту и применению в Республике Казахстан.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВИЛА И НОРМАТИВЫ – нормативные правовые акты, устанавливающие санитарно-эпидемиологические требования (в том

МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ НОРМАЛАУ – экологиялық апаттарды болдырмау және қоршаған табиғи органы қорғау мақсатында экологиялық нормаларды, ережелерді және шаруашылық қызметтің уақыт тәртібін әзірлеу және бекіту бойынша мемлекет тарапынан ұйымдастырылған ғылыми-зерттеу және нормативтік-құқықтық қызмет.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ПРЕПАРАТТАРДЫҢ, ЖЕМШӨП ПЕН ЖЕМШӨП ҚОСПАЛАРЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЗІЛІМІ – уәкілетті орган шығаратын мемлекеттік тіркеуден өткен және Қазақстан Республикасында өндіруге, импорттауға және қолдануға рұқсат етілген ветеринариялық препараттар, жемшөп пен жемшөп қоспалары туралы мәліметтері бар тізбе.

МЕМЛЕКЕТТІК САНИТАРИЯЛЫҚ-ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕЖЕЛЕР МЕН НОРМАТИВТЕР – санитариялық-эпидемиологиялық талаптарды белгілейтін нормативтік құқықтық актілер (оның

числе критерии безопасности и (или) безвредности факторов среды обитания для человека, гигиенические и иные нормативы), несоблюдение которых создает угрозу жизни или здоровью человека, а также угрозу возникновения и распространения заболеваний.

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ СТАНДАРТЫ ПО ОХРАНЕ ПРИРОДЫ – государственные документы, согласно которым устанавливаются обязательные нормативные правила использования и показатели качества окружающей природной среды. Государственные стандарты разрабатываются министерствами, ведомствами, научно-исследовательскими и общественными организациями.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ В ОБЛАСТИ КАРАНТИНА РАСТЕНИЙ – деятельность, осуществляемая уполномоченным органом по проверке выполнения мероприятий по карантину растений и требований законодательства Республики Казахстан в области карантина растений.

ішінде адамның тіршілік ету ортасындағы қауіпсіздік өлшемі және (немесе) зиянсыздық факторы) және оларды сақтамау адам өмірі мен денсаулығына қауіп тудырады, сондай-ақ аурулардың пайда болу және таралу қаупі туындайды.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК СТАНДАРТТАР – табиғи қоршаған ортаның сапа көрсеткіштерін, пайдаланудың нормативтік ережелерін белгілейтін мемлекеттік құжаттар. Мемлекеттік стандарттарды министрліктер, ведомстволар, ғылыми зерттеу және қоғамдық ұйымдар әзірлейді.

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУ – өкілетті орган жүзеге асыратын, өсімдіктер карантині жөніндегі іс-шаралардың және Қазақстан Республикасының өсімдіктер карантині саласындағы заңнамасы талаптарының орындалуын тексеру жөніндегі қызмет.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НАДЗОР ПО КАРАНТИНУ РАСТЕНИЙ – контроль, осуществляемый государственной службой по карантину растений, за выполнением карантинных условий, а также мероприятий по выявлению, локализации и ликвидации очагов карантинных объектов.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНЫЙ ФОНД – совокупность взятых под государственную охрану объектов окружающей среды, которые имеют особую экологическую, научную, историко-культурную и рекреационную ценность в качестве природных эталонов, уникалов и реликтов, генетического резерва, предмета научных исследований, просвещения, образования, туризма и рекреации.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРИРОДООХРАНИТЕЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ – контроль со стороны компетентных органов государства за состоянием окружающей природной среды, использованием и охраной природных объектов, соблюдением министерствами, ведом-

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІ БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТТІК ҚАДАҒАЛАУ – өсімдіктер карантині, карантиндік талаптардың орындалуы, сондай-ақ карантиндік объектілерді анықтау, шектен шығармау және ошақтарын жою бойынша мемлекеттік қызмет жүзеге асыратын бақылау.

МЕМЛЕКЕТТІК ТАБИҒИ-ҚОРЫҚ ҚОРЫ – табиғи эталондар, уникалдар мен реликтер, генетикалық резерв, ғылыми зерттеулер, оқу-ағарту, білім беру, туризм және рекреация нысанасы ретінде ерекше экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени және рекреациялық құндылығы бар мемлекеттік қорғауға алынған қоршаған ортаны қорғау объектілерінің жиынтығы.

МЕМЛЕКЕТТІК ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУДЫ БАҚЫЛАУ – қоршаған табиғи ортаның жағдайын, табиғи объектілерін қорғау мен пайдалануды, министрліктердің, ведомстволардың, кәсіпорындардың, ұйымдардың, мекемелердің және азаматтардың объектілерді бел-

ствами, предприятиями, организациями, учреждениями и гражданами установленного порядка пользования природными объектами, за выполнением обязанностей по охране, воспроизводству, учету объектов природы, а также за соблюдением иных правил по охране окружающей природной среды, предусмотренных действующим законодательством.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ – деятельность органов и санитарно-профилактических учреждений, направленная на профилактику заболеваний людей путем предупреждения, обнаружения и пресечения нарушений санитарного законодательства Республики Казахстан.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ НАДЗОР – деятельность по предупреждению, обнаружению, пресечению нарушений законодательства Республики Казахстан в области обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия населения в целях

гиленген тәртіппен пайдалануын, табиғат объектілерін қорғау, есептеу, өсіру және қалпына келтіру міндеттерінің орындалуын, сондай-ақ қолданыстағы заңнамада көзделген табиғи ортаны қорғаудың өзге талаптарының сақталуын мемлекеттік құзыретті органдар тарапынан бақылау.

МЕМЛЕКЕТТІК САНИТАРИЯЛЫҚ-ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – санитариялық-эпидемиологиялық органдар мен мекемелердің ауруларды алдын алу, анықтау және Қазақстан Республикасының санитариялық заңнамасын бұзуды болдырмау жолымен адамдарды аурулардан сақтандыруға бағытталған қызметі.

МЕМЛЕКЕТТІК САНИТАРИЯЛЫҚ-ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ – халықтың денсаулығы мен тіршілік ету ортасын қорғау мақсатында оларды санитариялық-эпидемиологиялық қамтамасыз ету саласындағы Қазақстан Республикасы заңнамасының бұзылуының алдын алу,

охраны здоровья населения и среды обитания.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИТОСАНИТАРНЫЙ КОНТРОЛЬ – деятельность уполномоченного органа и его территориальных подразделений, направленная на соблюдение физическими и юридическими лицами законодательства Республики Казахстан о защите растений.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ – государственная система наблюдения за состоянием окружающей природной среды и ее изменениями под влиянием хозяйственной и иной деятельности, проверка выполнения планов и мероприятий по охране природы, рациональному использованию природных ресурсов, оздоровлению окружающей природной среды, соблюдению требований природоохранительного законодательства и нормативов качества окружающей природной среды.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ФИЗИЧЕСКИХ И (ИЛИ) ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ, ОСУЩЕ-

анықтау, болдырмау жөніндегі қызмет.

МЕМЛЕКЕТТІК ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – уәкілетті орган мен оның аумақтық бөлімшелерінің жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының өсімдіктерді қорғау туралы заңдарын сақтауына бағытталған қызметі.

МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – қоршаған табиғи орта мен оның шаруашылық және өзге іс-шаралар әсерінен болған өзгерістерінің жағдайын бақылаудың, табиғатты қорғау жөніндегі жоспарлар мен іс-шаралардың орындалуын тексеру, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, қоршаған табиғи ортаны сауықтыру, табиғатты қорғау заңнамасы мен сапа нормативтерінің талаптарын орындаудың мемлекеттік жүйесі.

ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ ТҮРЛЕРІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРА-

СТВЛЯЮЩИХ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОПАСНЫЕ ВИДЫ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ – установленная гражданским законодательством Республики Казахстан обязанность физических и (или) юридических лиц, осуществляющих экологически опасные виды хозяйственной и иной деятельности, возместить вред, причиненный жизни, здоровью, имуществу третьих лиц и (или) окружающей среде в результате ее аварийного загрязнения.

ТЫН ЖЕКЕ ЖӘНЕ (НЕМЕСЕ) ЗАНДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ – шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыратын жеке (немесе) заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасымен белгіленген, қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және (немесе) қоршаған ортаға келтірген зиянын өтеу міндеті.

Д

ДАВЛЕНИЕ ОБЩЕСТВА НА СРЕДУ – степень интенсивности эксплуатации природных ресурсов; давление общества на среду увеличивается в результате роста производства, населения, повышения его материальных потребностей, использования технологий, не способствующих охране окружающей среды.

ДАВЛЕНИЕ СРЕДЫ – совокупность условий среды, оказывающих влияние на рождаемость, смертность, числен-

ҚОҒАМНЫҢ ОРТАҒА ҚЫСЫМЫ – табиғи ресурстарды пайдалану қарқынының деңгейі; қоғамның ортаға қысымы өндірістің, халықтың өсуі, оның материалдық қажеттіліктерінің артуы, қоршаған ортаны қорғауға мүмкіндік бермейтін технологияны қолдану салдарынан артады.

ОРТАНЫҢ ҚЫСЫМЫ – экожүйелердің өнімділігіне, популяциялық тығыздығына, санына, тууы мен өліміне әсер

ность и плотность популяции, продуктивность экосистем. Различают лимитирующее (неблагоприятное) и стимулирующее (благоприятное) влияние давления среды. Давление среды всегда направлено в сторону установления определенного равновесия между различными компонентами экосистем.

ДЕГРАДАЦИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – общее ухудшение природной среды, совместное ухудшение природной и социальной среды (деградация ландшафта, почв и т.д.).

ДЕЗАКТИВАЦИЯ – удаление радиоактивных загрязнений с поверхности предметов, сооружений и т.д.

ДЕЗИНСЕКЦИЯ – процесс уничтожения вредных насекомых, сельскохозяйственных вредителей, осуществляемое физическими, химическими и биологическими методами.

ДЕКЛАРАЦИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ОБЪЕКТА – документ, информирующий о характере и масштабах возможных чрезвычайных ситуаций на промышленном

объекте. Орта жағдайларының жиынтығы. Орта қысымының шектеуші (қолайсыз) және ынталандырушы (қолайлы) әсерлері болады. Органың қысымы әрқашан экожүйенің әртүрлі компоненттері арасында белгілі теңдестік орнатуға бағытталады.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ДЕГРАДАЦИЯЛАНУЫ – табиғи орта жағдайының жалпы төмендеуі, табиғи және әлеуметтік ортаның бірге нашарлауы (ландшафттың, топырақтың деградациялануы және т.б.).

ДЕЗАКТИВАЦИЯ – заттардың, құрылыстардың және т.б. бетінен радиоактивті ластауларды жою.

ДЕЗИНСЕКЦИЯ – зиянды жәндіктерді, ауылшаруашылық зиянкестерін физикалық, химиялық және биологиялық тәсілдермен жүзеге асырылатын жою процесі.

ӨНЕРКӘСІП ОБЪЕКТІСІНІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ ДЕКЛАРАЦИЯСЫ – өнеркәсіп объектісіндегі ықтимал төтенше жағдайлардың сипаты мен ауқымы туралы ақпарат беретін

объекте и объявляющий о принятых собственником мерах по их предупреждению и ликвидации на этапах ввода в эксплуатацию, его функционирования и вывода из эксплуатации.

ДЕТЕРИОРАЦИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – ухудшение окружающей человека природной среды, происходящее под воздействием антропогенных факторов. Сведения о детериораций среды включаются в детериорационной кадастр.

ДИАПАЗОН ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ФАКТОРА – диапазон (амплитуда) действия экологического фактора.

ДИКАЯ ПРИРОДА – участки природы, не нарушенные хозяйственной деятельностью человека и на которые человек влияет лишь как биологическое существо или же опосредовано (через глобальное изменение среды). Эталонные участки дикой природы используются для организации заповедников, заказников в качестве фоновых при проведении различных видов мониторинга.

ДИКИЕ ЖИВОТНЫЕ – 1) особи, в поведении которых

және объектіні пайдалануға беру, оның жұмыс істеуі мен пайдалануға енгізу кезеңдерінде олардың алдын алу және жою жөнінде меншік иесі қабылдаған шаралар туралы хабарлайтын құжат.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ДЕТЕРИОРАЦИЯСЫ – антропогендік факторлар әсерінен адамды қоршаған ортаның нашарлауы. Ортаның детериорациясы туралы мәлімет детериорациялық кадастрға енгізіледі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОР АУҚЫМЫ – экологиялық фактор әрекетінің ауқымы (амплитудасы).

ЖАБАЙЫ ТАБИҒАТ – адам әрекеттерінен бүлінбеген және адам биологиялық тірі организм ретінде немесе жанама (ортаның жаһандық өзгеруі арқылы) әсер ететін табиғат учаскесі. Жабайы табиғаттың эталонды учаскелері қорықтар мен қаумалдар ұйымдастыру, әртүрлі мониторинг жүргізгенде салыстырылатын орта ретінде пайдаланылады.

ЖАБАЙЫ ЖАНУАРЛАР – 1) мінез құлқында адамнан

ярко выражены агрессивность или страх по отношению к человеку; 2) животные, не подвергающие одомашиванию и свободно существующие в природной среде при условии сохранения ее относительного постоянства.

ДИНЭКОЛОГИЯ – эволюционно-динамическая экология, раздел экологии, изучающий динамику и эволюцию отношений особей и их групп, в том числе целых биоценозов (сообществ), со средой обитания.

ДОГОВОР ОБЯЗАТЕЛЬНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СТРАХОВАНИЯ – договор, заключаемый между страховщиком и страхователем.

ДОЛГОСРОЧНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ – планирование, осуществляемое на основе планов-прогнозов, которые разрабатываются государственными органами и научными учреждениями в составе комплексных программ исходя из возможных объемов и темпов использова-

коркуы немесе шабуылдауы айқын көрінетін жеке түрлер (особьтар); 2) қолға үйретілмеген және табиғи ортада оның салыстырмалы түрде тұрақтылығы сақталған жағдайда еркін тіршілік ететін жануарлар.

ДИНЭКОЛОГИЯ – эволюциялық-динамикалық экология, жеке түрлер (особьтар) мен олардың топтары, оның ішінде экологияның тұтастай биоценоздардың (қауымдастықтардың) динамикасы мен тіршілік ету ортасымен қарым-қатынастарының эволюциясын зерттейтін бөлімі.

МІНДЕТТІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ШАРТЫ – сақтандырушы мен сақтанушының арасында жасалатын шарт.

ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУДЫ ҰЗАҚМЕРЗІМДІ ЖОСПАРЛАУ – болжамдық жоспарлар негізінде жүзеге асырылатын жоспарлау. Кешенді бағдарламалар негізінде, табиғат ресурстарын пайдалануға болатын мөлшеріне, пайдалану қарқынына, сондай-ақ табиғи ортаның жай-күйінің өзгерістері-

ния природных ресурсов, а также изменений в состоянии окружающей природной среды.

ДОПУСТИМОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ЭКОСИСТЕМУ (норма воздействия) – воздействие, не выводящее экологическую систему из области устойчивости.

ДОПУСТИМЫЕ ПРЕДЕЛЫ ИЗМЕНЕНИЙ СРЕДЫ – максимальное количество изменений (их суммарная сила) в среде, за пределами которых ее устойчивость нарушается и она переходит в новое качественное состояние, т.е. разрушается.

ДОПУСТИМЫЙ УРОВЕНЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ – устанавливается на уровне, не допускающем внешнего и внутреннего облучения людей за счет радиоактивного загрязнения выше предельно допустимой дозы, а также предупреждающем загрязнение помещений и территории вследствие разноса радиоактивных веществ.

ДОПУСТИМЫЙ УРОВЕНЬ РИСКА – уровень безопасности, установленный техническими регламентами и проектной документацией.

не сәйкес ғылыми-зерттеу мекемелері, мемлекеттік органдар жасайды.

ЭКОЖҮЙЕГЕ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ӘСЕР (әсер ету нормасы) – экологиялық жүйенің тұрақтылығын бұзбайтын әсер.

ОРТАНЫ ӨЗГЕРТУДІҢ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕГІ – ортадағы өзгерістің ең жоғарғы шегі (олардың жиынтық күші), одан артқанда ортаның тұрақтылығы бұзылады, жаңа сапалық күйге өтеді, яғни бүлінеді.

ЛАСТАНУДЫҢ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ДЕҢГЕЙІ – шамадан тыс радиоактивті ластану есебінен адамдардың сыртқы және ішкі сәуле алуын, сондай-ақ радиоактивті заттектердің таралу салдарынан бөлмелер мен аумақтардың ластануының алдын алуын рұқсат етпейтін деңгейде белгіленеді.

ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ҚАУІП ДЕҢГЕЙІ – техникалық регламенттерде және жобалау құжаттамасында белгіленген қауіпсіздік деңгейі.

ДРЕВЕСНЫЕ РЕСУРСЫ (МАТЕРИАЛЫ), ВТОРОСТЕПЕННЫЕ – кора, ветви, пни, корни, листья, почки деревьев и кустарников.

ДРЕВОСТОЙ – совокупность деревьев, являющихся основным компонентом лесных насаждений.

ҚОСАЛҚЫ СҮРЕК РЕСУРС-ТАРЫ (МАТЕРИАЛДАРЫ) – ағаштар мен бұталардың қабықтары, бұтақтары, томарлары, тамырлары, жапырақтары, бүршіктері.

СҮРЕКДІНДЕР – орман екпелерінің негізгі бөлігі болып табылатын ағаштар жиынтығы.

Е

ЕГЕРСКАЯ СЛУЖБА – структурное подразделение охотохозяйственной и рыбохозяйственной организации, осуществляющее функции охраны объектов животного мира на закрепленных охотничьих угодьях и рыбохозяйственных водоемах (участках).

ЕГЕРЬ – работник егерской службы, осуществляющий охрану объектов животного мира на закрепленных охотничьих угодьях и рыбохозяйственных водоемах (участках).

ЕДИНИЧНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – показатель загрязнения атмосферы одним загрязняющим веществом.

ҚОРЫҚШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ – бекітіліп берілген аңшылық алқаптар мен балықшаруашылығы суайдындарында (учаскелерінде) жануарлар дүниесі объектілерін қорғау функцияларын жүзеге асыратын аңшылық шаруашылығы және балықшаруашылығы ұйымдарының құрылымдық бөлімшесі.

ҚОРЫҚШЫ – бекітіліп берілген аңшылық алқаптар мен балықшаруашылығы суайдындарында (учаскелерінде) жануарлар дүниесі объектілерін қорғауды жүзеге асыратын қорықшылық қызметтің қызметкері.

АТМОСФЕРАНЫҢ ЛАСТАУЫНЫҢ ЖЕКЕ КӨРСЕТКІШІ – атмосфераның бір ластаушы затпен ластануының көрсеткіші.

ЕДИНЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЗЕМЕЛЬНЫЙ ФОНД

– вся земля, включая участки, покрытые водой и лесом, представляющая собой объект права исключительной государственной собственности и хозяйственного пользования.

ЕМКОСТЬ СРЕДЫ – способность природной или природно-антропогенной среды обеспечивать нормальную жизнедеятельность определенного количества животных организмов или их сообществ без видимых нарушений биогеоценозов или деградации среды. Под влиянием антропогенных воздействий на природу емкость среды с точки зрения человека может изменяться в благоприятном и неблагоприятном направлениях. Учет показателей емкости среды важен для корректировки производственно-хозяйственной деятельности общества, реализации мероприятий по охране окружающей природной среды. Частными показателями, характеризующими отдельные аспекты емкости среды являются емкость ландшафта, емкость угодий, рекреационная емкость.

БІРТҮТАС МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕР ҚОРЫ

– мемлекеттік меншік және шаруашылыққа пайдалану объектісі болып табылатын, су және орман алып жатқан учаскелерімен қоса алғандағы барлық жер.

ОРТАНЫҢ СЫЙЫМДЫЛЫҒЫ

– табиғи немесе табиғи-антропогендік ортаның жануарлар организмдерінің немесе олардың қауымдастығының нақты санының қалыпты тіршілігін биогеоценоздарды айтарлықтай бұзбай немесе ортаның деградациясын болдырмай қамтамасыз ету мүмкіндігі. Ортаның сыйымдылығы адамның көзқарасы бойынша қолайлы және қолайсыз бағыттарда өзгеруі мүмкін. Ортаның сыйымдылығы көрсеткіштерін есептеу қоғамның өндірістік-шаруашылық әрекеттеріне түзетулер енгізуге, табиғи ортаның қорғау жөніндегі іс-шараларды іске асыруда маңызды. Орта сыйымдылығының жеке қырларын сипаттайтын көрсеткіштер: ландшафтың, алқаптардың сыйымдылығы, рекреациялық сыйымдылық.

ЕСТЕСТВЕННАЯ РАСТИТЕЛЬНОСТЬ – первичная растительность, не испытывавшая воздействия хозяйственной деятельности человека (распашки, выпаса, сенокоса и вырубок).

ЕСТЕСТВЕННОЕ РАВНОВЕСИЕ – 1) состояние относительного постоянства состава и функций природных систем, основывающееся на неизменном или слабо измененном человеком балансе средообразующих компонентов и природных процессов; 2) природное равновесие. При антропогенном воздействии естественного равновесия может переходить в природно-антропогенное равновесие или необратимо нарушаться с распадом исторически сложившихся экосистем.

ЕСТЕСТВЕННОЕ СООБЩЕСТВО – биотическое сообщество, не подвергавшееся значительному антропогенному изменению.

ЕСТЕСТВЕННЫЙ ОТБОР – процесс выживания и воспроизводства наиболее приспособленных к изменяющимся условиям среды организмов и в ходе эволюции вымирания не-

ТАБИҒИ ӨСІМДІК – адамның шаруашылық әрекеттеріне (жер жырту, мал жою, шөп шабу және ағаш кесу) ұшырамаған алғашқы өсімдік.

ТАБИҒИ ТЕҢДЕСТІК – 1) адам өзгертпеген немесе аз ғана өзгерткен орта құрушы компоненттер мен табиғи процестердің теңдестігі негізінде табиғи жүйелердің құрамының және қызметінің салыстырмалы тұрақты күйі; 2) табиғат теңдестігі. Антропогендік әрекеттермен табиғи теңдестік табиғи-антропогендік теңдестік күйіне немесе тарихи қалыптасқан жүйелердің бүлінуі мен қалпына келмес күйге өтуі мүмкін.

ТАБИҒИ ҚАУЫМДАСТЫҚ – антропогендік өзгерістерге айтарлықтай ұшырамаған биотикалық қауымдастық.

ТАБИҒИ СҰРЫПТАЛУ – эволюция барысында ортаның өзгерістеріне бейімделген организмдердің өсіп өнуі және тіршілік ету, бейімделмегендерінің жойылу процесі. Та-

приспособленных. Естественный отбор способствует образованию новых видов и является основным движущим фактором исторического развития живой природы.

ЕСТЕСТВОЗНАНИЕ – наука о явлениях и закономерностях природы; естественные науки.

биғи сұрыптау жаңа түрлердің пайда болуына себепші болады және тірі табиғаттың тарихи дамуының негізгі факторы болып табылады.

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ – табиғи құбылыстар және заңдылықтар туралы ғылым; жаратылыстану ғылымдары.

Ж

ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ – свойство воды, обусловленное присутствием в ней ионов кальция и магния.

ЖИВАЯ ОБОЛОЧКА ЗЕМЛИ – совокупность всех живых организмов (растений, животных и микроорганизмов), существующих на Земле.

ЖИВАЯ ПРИРОДА, ОРГАНИЧЕСКИЙ МИР, ЖИВЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ БИОСФЕРЫ – совокупность всех живых организмов Земли, проявлений жизни и превращений живого вещества во всем разнообразии их форм, взаимосвязей и взаимодействий между собой и с абиотической средой, т.е. неживой природой.

СУДЫҢ КЕРМЕКТИГІ – құрамында кальций және магний иондары болатын судың сапасы.

ЖЕРДІҢ ТІРІ ҚАБЫҒЫ – Жердегі барлық тірі организмдердің (өсімдіктердің, жануарлардың және микроорганизмдердің) жиынтығы.

ТІРІ ТАБИҒАТ, ОРГАНИКАЛЫҚ ӘЛЕМ, БИОСФЕРАНЫҢ ТІРІ ҚҰРАУШЫЛАРЫ – тіршілік көріністерімен және тірі заттектердің саналуан барлық түр өзгерістерімен, өзара байланыстарымен және абиотикалық ортамен, яғни өлі табиғат әрекеттестігімен көрініс табатын Жердің тірі организмдерінің жиынтығы.

ЖИВИЦА – смолистое вещество, выделяющееся при повреждении хвойных деревьев.

ЖИВОТНЫЕ – дикие животные (млекопитающие, птицы, пресмыкающиеся, земноводные, рыбы, моллюски, насекомые и другие), находящиеся в состоянии естественной свободы на суше, в воде, атмосфере и почве.

ЖИВОТНЫЕ РЕСУРСЫ – 1) вид природных ресурсов; 2) богатства животного мира определенной территории или в целом Земли, составляющие фактический или потенциальный источник удовлетворения материальных, хозяйственных и прочих потребностей общества.

ЖИВОТНЫЙ МИР – совокупность животных, постоянно или временно обитающих на территории Республики Казахстан, а также относящихся к природным ресурсам континентального шельфа и исключительной экономической зоны Республики Казахстан.

ЖИВУЧЕСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ – способность экосистемы

ШАЙЫР – қылқан жапырақты ағаштар зақымданған кезде бөлінетін қоймалжың заттек.

ЖАНУАРЛАР – құрғақта, суда, атмосферада және топырақта табиғи еркіндік жағдайда болатын жабайы жануарлар (сүтқоректілер, құстар, бауырымен жорғалаушылар, қосмекенділер, балықтар, моллюскалар, жәндіктер және тағы басқалары).

ЖАНУАРЛАР РЕСУРСТАРЫ – 1) табиғи ресурстардың бір түрі; 2) қоғамның материалдық, шаруашылық және өзге қажеттіліктерінің нақты немесе ықтимал болатын біртұтас Жердің немесе белгілі бір аумақтың жануарлар әлемінің байлығы.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІ – Қазақстан Республикасының аумағында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының құрлықтағы қайраңының және айрықша экономикалық аймағының табиғи ресурстарына жатқызылатын аумақтарда тұрақты немесе уақытша мекендейтін жануарлардың жиынтығы.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ӨМІРШЕНДІГІ – бойында деградиялық

выдерживать нарушения баланса экологии, компонентов или интенсивные антропогенные нагрузки без развития в них процессов деградации, распада или перехода в качественно иное состояние.

ЖИЗНЕННАЯ ФОРМА, БИОТИЧЕСКАЯ ФОРМА – внешний облик животных и растений, который отражает их приспособленность к условиям окружающей среды. Внешняя жизненная форма характеризуется общими чертами адаптации к среде, поведенческих признаков, схожестью основных морфологических черт и др.

ЖИЗНЕННОСТЬ – характеристика степени устойчивости живых организмов по отношению к нарушениям или изменениям, возникающим в окружающей среде. Основные критерии жизненности: интенсивность размножения, конкурентоспособность при межвидных и внутривидовых отношениях, приспособляемость к условиям абиотической среды, величина годового прироста биоресурсов и др. Различают: высокую жизненность, являющуюся од-

процестер дамымай, ыдырамай немесе сапалық басқа жағдайға өтпестен экологияның, құраушылар балансының бұзылуына не қарқынды антропогендік жүктемелерге экожүйенің шыдамдылық танытуы.

ТІРШІЛІК НЫСАНЫ, БИОТИКАЛЫҚ НЫСАН – жануарлар мен өсімдіктердің қоршаған ортаға бейімделу түрін көрсететін сыртқы пішіні. Тіршілік түрі ортаға бейімделуінің жалпы сипатынан, мінез-құлқынан, негізгі морфологиялық келбетінің ұқсастықтарынан және т.б. көрініс табады.

ӨМІРШЕҢДІК – қоршаған ортада пайда болатын өзгерістермен бүлінушіліктерге қатысты тірі организмдердің төзімділік деңгейінің сипаты. Өміршеңдіктің негізгі қағидаттары: көбею қарқыны, тұраралық және түр ішіндегі бәсекеге қабілеттігі, абиотикалық ортаның жағдайларына бейімділігі, биоресурстарының жылдық өсімі мөлшері және т.б. Түрлері: жоғары өміршеңдік түрдің тірі қалуының, төменгі өміршеңдік жо-

ной из предпосылок выживания видов и низкую жизнённость как предпосылку исчезновения или вымирания.

ЖИЗНЕННЫЙ ЦИКЛ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ

– процессы производства, применения, хранения, транспортировки, реализации, уничтожения и утилизации химической продукции.

ЖИЗНЕСПОСОБНОСТЬ – способность особи сохранять свое существование в меняющихся условиях окружающей среды; рефлекторно-психологические нормы (адекватность) ответных реакций организма на изменения в окружающей среде.

йылуының немесе құрып кетуінің алғышарты болады.

ХИМИЯЛЫҚ ӨНІМНІҢ ӨМІРЛІК ЦИКЛІ

– химиялық өнімді өндіру, қолдану, сақтау, тасымалдау, өткізу, жою және кәдеге жарату процестері.

ТІРШІЛІК ЕТУ ҚАБІЛЕТ-ТІЛІГІ

– жеке түрдің (особьтың) (тірі организмнің) қоршаған орта ауыспалы жағдайларындағы өзінің тіршілік етуін сақтау қабілеті; қоршаған орта өзгерістеріне организмнің жауап беру реакциясының шарттылық-психологиялық нормасы (тепе-теңдігі).

3

ЗАБОЛЕВАЕМОСТЬ – статистический показатель, определяющий количество обнаруженных и зарегистрированных заболеваний на конкретной территории среди людей, животных, растений за определенный промежуток времени.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ – все, что выводит природные системы и объекты из естественного для

АУРУШАҢДЫҚ – нақты аумақта, белгілі бір мерзім аралығында адамдардың, жануарлардың, өсімдіктердің арасында ауырғандар санын көрсететін статистикалық көрсеткіш.

ЛАСТАНУ – табиғи жүйе мен объектілердің табиғи тепе-теңдік қалпынан ауытқуына алып ке-

природы состояния равновесия и отличается от обычно наблюдаемой нормы.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, АНТРОПОГЕННОЕ – загрязнение, возникающее в результате деятельности людей, в том числе их прямого или косвенного влияния на интенсивность природного загрязнения.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА – поступление в атмосферный воздух или образование в нем вредных (загрязняющих) веществ в концентрациях, превышающих установленные государством гигиенические и экологические нормативы качества атмосферного воздуха.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРЫ, ФОНОВОЕ – загрязнение атмосферы на больших расстояниях от его источников. С развитием промышленности и транспорта зона распространения атмосферных примесей значительно расширяется.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, БИОЛОГИЧЕСКОЕ – привнесение в экосистему и размножение в ней чуждых ей видов организмов. Загрязнение микроорганизма-

летін және әдеттегі қалыпты нормадан ерекшеленетін барлық нәрсе немесе жағдай.

АНТРОПОГЕНДІК ЛАСТАНУ – адамдар қызметінің, оның ішінде олардың табиғи ластану қарқындылығына тікелей немесе жанама әсер етуі нәтижесінде пайда болатын ластану.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫҢ ЛАСТАНУЫ – мемлекет белгілеген атмосфералық ауа сапасының гигиеналық және экологиялық нормативінен асып түсетін концентрациядағы зиянды (ластағыш) заттердің атмосфералық ауаға шығарылуы немесе онда қалыпташуы.

АТМОСФЕРАНЫҢ ФОНДЫҚ ЛАСТАНУЫ – атмосфераның ластағыш ошақтардан аса қашықтықтарда ластануы. Өнеркәсіп пен көліктің дамуымен байланысты атмосфералық қоспалардың таралу аймағы едәуір ұлғая түсті.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЛАСТАНУ – организмдердің экожүйеге жат түрлерінің оған енгізілуі және онда көбейіп кетуі. Микроорганизмдермен ластануды

ми называют также бактериологическим или микробиологическим.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, БИОТИЧЕСКОЕ – нежелательное, с точки зрения человека, привышение в элементах среды (почвы, воде, воздухе) содержания определенных видов биогенов или появление видов, новых для данной территории. Основные источники биотического загрязнения – смыв в водоемы удобрений (азотных, фосфорных, калийных, органических), поступление в почву с неочищенными сточными водами органических веществ.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ВОДНОЙ СРЕДЫ – поступление в водную среду опасных веществ, наносящих ущерб биологическим ресурсам, здоровью человека и его деятельности.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ВОДНЫХ ОБЪЕКТОВ – сброс или поступление иным способом в водные объекты, а также образование в них вредных веществ, которые ухудшают качество поверхностных и подземных вод, ограничивают использование либо негативно

бактериологиялық немесе микробиологиялық деп те атайды.

БИОТИКАЛЫҚ ЛАСТАНУ – адамның көзқарасы бойынша, орта элементтерінде (топырақта, суда, ауада) жағымсыз биогендер түрлерінің артуы немесе нақты аумақта жаңа жағымсыз түрлерінің пайда болуы. Биотикалық ластанудың негізгі көздері – суайдынына азот, фосфор, калий, органикалық заттектердің шайылып қосылуы, топыраққа олардың тазартылмаған ағын сумен келіп құйылуы.

СУ ОРТАСЫНЫҢ ЛАСТАНУЫ – биологиялық ресурстарға, адам денсаулығына және оның қызметіне зиян келтіретін қауіпті заттектердің суға түсуі.

СУ ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ЛАСТАНУЫ – жер бетіндегі не жерасты суының сапасын төмендететін, пайдаланылуын шектейтін не болмаса су объектілердің түбі мен жағалауларының жағдайына кері әсерін тигізетіндей су объектілеріне зиянды заттектерді ағызу немесе

вливают на состояние дна и берегов водных объектов.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ВОДОЕМОВ

– поступление загрязнителей в водные объекты в объемах и концентрациях, изменяющих состав и свойства воды, ухудшающих условия обитания живых организмов и обуславливающих их непригодность для определенных видов водопользования.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ВОЗДУХА

– попадание в воздух техногенных компонентов, а также увеличение концентраций обычных компонентов (твёрдых частиц, углекислого газа и т.д.), обусловленное, главным образом, работой промышленных предприятий, сжиганием топлива, работой автотранспорта. Загрязнение воздуха приводит к загрязнению осадков атмосферных.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ГАЗОВОЕ

– негативное повышение концентрации газовых компонентов в любом элементе окружающей среды – атмосфере, поверхностной гидросфере, гидrolитосфере, связанное с хозяйственной деятельностью человека или естественными процессами. Вы-

басқа да жолдармен ластау, сондай-ақ олардың өздерінде зиянды заттектердің қалыптасуы.

СУАЙДЫНДАРДЫҢ ЛАСТА-

НУЫ – су объектілеріне ластаушылардың судың құрамын және сапасын өзгертетін, тірі организмдердің тіршілік жағдайын нашарлататын, суды пайдаланудың белгілі бір түрлерін жарамсыз қылатын мөлшерде түсуі және шоғырлануы.

АУАНЫҢ ЛАСТАНУЫ

– ауаға техногендік құраушылардың араласуы, сонымен қатар негізінен өндірістік кәсіпорындардың жұмыстары, отын жағу, автокөліктердің жұмысы салдарынан әдеттегі құраушылардың концентрациясының артуы. Ауаның ластануы жауын-шашынның да ластануына соқтырады.

ГАЗБЕН ЛАСТАНУ

– адамның шаруашылық қызметімен немесе табиғи процестермен байланысты қоршаған ортаның кез келген элементінде – атмосферада, беткі гидросферада, гидrolитосферада газды құраушылардың концентрациясының зиянды артуы. Газды ластаушы-

сокие концентрации газового загрязнителя могут приводить к подавлению жизнедеятельности растительности и животных организмов, ухудшению качества геологической среды.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ГЛОБАЛЬНОЕ – загрязнение, обнаруживаемое в любой точке Земного шара, вдалеке от его источников. Так, загрязнение атмосферы окислами углерода, серы, азота, пестицидами, Мирового океана – нефтью и нефтепродуктами относится к феномену глобального загрязнения, ставшему одной из самых острых проблем человечества.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ЕСТЕСТВЕННОЕ – загрязнение среды, источником которого являются природные процессы или явления, непосредственно не обусловленные деятельностью человека; примеры естественного загрязнения – извержения вулканов, пыльные бури, наводнения, стихийные бедствия (пожары) и др.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, КАТАСТРОФИЧЕСКОЕ – загрязнение среды, которое может привести к формированию кризисных экологических ситуаций, создаст осо-

лардың көп мөлшерде шоғырлануы өсімдіктер мен жануарлардың тіршілігін тежеп, геологиялық ортаның сапасының нашарлауына алып келуі мүмкін.

ЖАҢАНДЫҚ ЛАСТАНУ – Жер шарының кез келген жерінде, ластағыш ошақтардан қашықта байқалған ластану. Атмосфераның оттегі, күкірт, азот тотықтарымен, пестицидтермен, Әлемдік мұхиттың мұнаймен және мұнай өнімдерімен ластануы адамзаттың ең бір мәселелеріне айналған жаңандық ластану құбылысына жатады.

ТАБИҒИ ЛАСТАНУ – ластану көзі адамның әрекеттеріне тікелей байланысты емес табиғи процестер мен құбылыстар болып табылатын ортаның ластануы; табиғи ластанудың мысалдары – жанартаулардың атқылауы, құйындар, су тасқыны, дүлей зілзала (өрт) және т.б.

АПАТТЫ ЛАСТАНУ – экологиялық дағдарыс адамның денсаулығына немесе өндірістік шаруашылық қызметіне ерекше қауіп төндіретін жағдайлар

бую угрозу здоровью человека или производственно-хозяйственной деятельности общества. Катастрофическое загрязнение может иметь естественное или антропогенное происхождение.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ЛАНДШАФТА – изменения концентрации тех или иных загрязняющих веществ или энергии выше фонового их содержания в ландшафте в результате антропогенного воздействия или природных факторов.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ЛОКАЛЬНОЕ (от лат. local is – местный) – местное загрязнение или загрязнение небольшого района (например, вокруг населенного пункта, промышленных предприятий и т.д.).

ЗАГРЯЗНЕНИЕ МОРЯ – поступление в морскую среду материалов, веществ, энергии, шума, вибраций, а также образование различных типов излучений и полей, приводящих либо способных нанести вред здоровью людей, живым ресурсам моря и морской экосистеме либо создающих помехи или приносящих либо способных нанести убытки физическим или юридическим лицам,

қалыптасуына әкелуі мүмкін табиғи ортаның ластануы. Апатты ластану табиғи немесе антропогендік сипатта болуы мүмкін.

ЛАНДШАФТЫНЫҢ ЛАСТАНУЫ – табиғи немесе антропогендік факторлардың әсерінен ландшафтта қандай да бір ластаушы заттектердің немесе қуаттың қалыпты шамасынан артық шоғырлануы.

ЖЕРГІЛІКТІ ЛАСТАНУ (латын тілінен – local is – жергілікті) – жергілікті ластану немесе шағын аудандағы ластану (мысалы, елді мекеннің, өндірістік кәсіпорындардың және т.б. айналасындағы).

ТЕҢІЗДІ ЛАСТАУ – адамдардың денсаулығына, теңіздің жанды ресурстарына және теңіздің экожүйесіне зиян келтіретін не зиян келтіруге қабілетті, теңізде не оның жағалауында заңды жұмысты жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлғаларға кедергілер жасайтын немесе залал келтіретін не залал келтіруге қабілетті материалдардың, заттектердің, энергияның, шудың, тербелістің теңіз аясына

осуществляющим законную деятельность в море либо на его побережье.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – поступление в окружающую среду загрязняющих веществ, радиоактивных материалов, отходов производства и потребления, а также влияние на окружающую среду шума, вибраций, магнитных полей и иных вредных физических воздействий.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ – инфекция пищевых продуктов загрязнителями биологического, химического или радиоактивного характера.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – процессы изменения качества воды (физические, химические, биологические) в результате хозяйственной деятельности человека, которые делают эту воду частично или полностью непригодной для использования. Загрязнение подземных вод может проявляться в увеличении содержания типичных компонентов и в появлении специфических, не свойственных им веществ.

келіп түсуі, сондай-ақ сәулелер мен өрістердің алуан үлгілерінің пайда болуы.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ЛАС-ТАУ – қоршаған ортаға ластағыш заттектердің, радиоактивті материалдардың, өндіріс және тұтыну қалдықтарының түсуі, сондай-ақ шудың, тербелістердің, магнит өрістерінің және өзге де зиянды физикалық әсерлердің қоршаған ортаға ықпалы.

АЗЫҚ ӨНІМДЕРІНІҢ ЛАС-ТАНУЫ – азық өнімдерінің биологиялық, химиялық немесе радиоактивті сипаттағы ластаушылармен зақымдануы.

ЖЕРАСТЫ СУЫНЫҢ ЛАС-ТАНУЫ – суды жартылай не түгелдей тұтынуға жарамсыз ететін адамның шаруашылық қызметі нәтижесінде судың сапасының өзгеру (физикалық, химиялық, биологиялық) процестері. Жерасты суының ластануы әдеттегі құраушылардың артуы және оларға тән емес, спецификалық заттектердің пайда болуы сияқты түрлермен көрініс береді.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ ПОЧВЫ –

привнесение и возникновение в почве новых, обычно нехарактерных для нее физических, химических или биологических агентов или превышение в рассматриваемое время естественного среднесуточного уровня (в пределах его крайних колебаний) концентрации перечисленных агентов.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ПРИРОД-

НОЕ – вызывается естественными, как правило, катастрофическими причинами (извержение вулкана, селевой поток и т.п.); загрязнение биосферы без участия человека или в результате его косвенного влияния на биосреду.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, РЕГИО-

НАЛЬНЫЕ – загрязнение окружающей среды в пределах значительной территории, например, загрязнение морей нефтепродуктами, водных ресурсов, регионов интенсивного земледелия – соединениями фосфора и азота, атмосферы техногенных провинций – окислами азота и серы, пылью.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, СЕЛЬСКО-

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ – загряз-

ТОПЫРАҚТЫҢ ЛАСТАНУЫ

– топырақта әдеттегі физикалық, химиялық немесе биологиялық сипатына тән емес жаңа агенттердің енгізілуі және пайда болуы немесе қарастырылатын кезеңде (оның шеткі тербелу шегінде) аталған агенттер концентрациясының табиғи орташа көпжылдық деңгейін арттыру.

ТАБИҒИ ЛАСТАНУ – био-

сфераның адамның қатысынасыз немесе оның биосфераға жанама әсерінен ластануы; әдетте табиғи апатты себептерден (жанартаудың атқылауы, сел көшкіні және т.б.) болады.

ӨҢІРДІҢ ЛАСТАНУЫ – қор-

шаған ортаның ауқымды аумағы шегінде ластануы; мысалы, теңіздің мұнай өнімдерімен ластануы, қарқынды егіншілік аймақтарының, су ресурстарының фосфор және азот қосылыстарымен, техногендік өлкелердің азот және күкірт тотығымен, шаңмен ластануы.

АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ

ЛАСТАУ – биосфераның ты-

нение биосферы в результате превышения установленных норм и доз удобрений, поступления в среду отходов и стоков животноводческих предприятий, а также неправильного использования пестицидов и ядохимикатов в сельском хозяйстве.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ТРАНСГРАНИЧНОЕ – формируется при трансграничном переносе загрязнителей: кислотных дождей, радиоактивного загрязнения. Трансграничное загрязнение среды происходит на территориях нескольких государств или целых континентов. При этом контроль и регулирование качества атмосферного воздуха требует национальных и международных усилий и участия различных стран.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ФИЗИЧЕСКОЕ – загрязнение среды, проявляющееся отклонениями от нормы ее температурно-энергетических, волновых радиационных и других физических свойств.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ХИМИЧЕСКОЕ – по определению ООН, химическими загрязнителями

найтқыштарды қолданудың бекітілген нормалары мен дозаларын арттыру, ортаға малшаруашылық кәсіпорындарының қалдықтары мен ағынды суларын шығару, сондай-ақ ауылшаруашылығында пестицидтер мен улы химикаттарды дұрыс пайдаланбау салдарынан ластануы.

ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ЛАСТАНУ – ластаушылардың: (қышқыл жаңбырлар, радиоактивті ластану) трансшекаралық тасымалдануынан бірнеше мемлекеттердің немесе бүкіл құрлықтың территориясының ластануы. Мұнда атмосфера ауасының сапасын бақылау және реттеу түрлі елдердің қатысуын және ұлттық, халықаралық күштерді біріктіруді қажет етеді.

ФИЗИКАЛЫҚ ЛАСТАНУ – ортаның температуралық-энергетикалық, толқынды радиациялық және басқа да физикалық қасиеттерінің қалыптан ауытқуы түріндегі ластануы.

ХИМИЯЛЫҚ ЛАСТАНУ – БҰҰ анықтамасы бойынша, тиісті жерінде, тиісті уақытта,

считаются все вещества и соединения, обнаруживаемые в ненадлежащее время и в ненадлежащем количестве. Загрязнение окружающей среды формируется в результате изменения ее естественных химических свойств или при поступлении в среду химических веществ, не свойственных ей, а также в концентрациях выше фоновых (естественных). К загрязнителям относятся углекислый, угарный и сернистый газы.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ШУМОВОЕ – форма физического загрязнения среды; характеризуется превышением уровня естественного шумового фона. Обуславливает: повышение утомляемости человека, стрессовые состояния, нервно-психологические расстройства, потерю слуха при достижении уровня в 90 и выше децибел. Даже относительно невысокое, но прожительное загрязнение, шумовые лесных, рекреационных и др. территорий ведет к распугованию и выселению некоторых видов животных, нарушению процессов воспроизводства их популяций. Выявлено негативное

тиісті мөлшерде болмаған барлық заттектер және қосындылар ластаушыларға жатқызылады. Қоршаған ортаның ластануы оның табиғи химиялық қасиеттерінің өзгеруі салдарынан немесе ортаға оған тән емес, сондай-ақ онда табиғи күйінен артық шамадағы концентрациялардағы химиялық заттектердің түсуі салдарынан болады. Ластаушыларға көмірқышқыл, иісті және күкіртті газдар жатады.

ШУЫЛМЕН ЛАСТАУ – ортаны физикалық ластау түрі; табиғи дыбыс деңгейінің артуымен сипатталады. Адамның шаршауын арттырады, түршігу күйін, жүйкесінің психологиялық тозуына әкеліп соқтырады. Деңгейі 90 децибелден асқанда есту қабілетін кемітіп керендік туғызады. Салыстырмалы түрде қатты емес, бірақ шуылмен ұзақ ластау орманда, рекреациялық және т.б. аумақтарда кейбір жануарларды үркітіп, басқа жаққа көшіреді, олардың популяциясының өсу процестерін бұзады. Шуылмен ластаудың негізгі көздері: техникалық

влияние шума и на растения. Основные источники шумового загрязнения: технические устройства, установки, транспорт, бытовая техника.

ЗАГРЯЗНЕНИЕ, ЭЛЕКТРОМАГНИТНОЕ – форма физического загрязнения окружающей среды; связана с нарушением ее электромагнитных свойств приводит к генерализованным и местным геофизическим аномалиям, индуцирует нарушения в тонких биологических структурах организма человека, биоресурсов. Основные источники электромагнитного загрязнения – линии электропередачи, радио и телевидение, некоторые промышленные установки.

ЗАГРЯЗНИТЕЛЬ – 1) любой природный и антропогенный: физический или информационный агент, химическое вещество и биологический вид (главным образом микроорганизмы), попадающий в окружающую среду или возникающий в ней в количествах, выходящих за рамки естественного фона; 2) объект, служащий источником загрязнения среды (предприятия и т.д.).

құрылғылар, көлік, тұрмыстық техника және т.б.

ЭЛЕКТРОМАГНИТТІК ЛАСТАНУ – қоршаған ортаның физикалық ластану түрі; оның электромагниттік қасиеттерінің бүлінуімен байланысты. Шешуші және жергілікті геофизикалық аномалиялар туғызады, биоресурстардың және адам организмнің нәзік құрылымдарын да бүлдіреді. Электромагниттік ластанудың негізгі көздері – электр желілері, радио және телевидение, кейбір өндірістік қондырғылар.

ЛАСТАҒЫШ – 1) кез келген табиғи және антропогендік: қоршаған ортаға түсетін немесе табиғи фон шегінен шығатын оның мөлшерінен пайда болатын физикалық немесе ақпараттық агент, химиялық заттек және биологиялық түр (негізінен микроорганизмдер); 2) ортаның (кәсіпорын және т.б.) ластану көзі болған объект.

ЗАГРЯЗНИТЕЛЬ (ЗАГРЯЗНИТЕЛИ) СРЕДЫ – любой агент (физический, химический, биологический), который при достижении определенного количества и концентрации вызывает загрязнение среды. К физическим загрязнителям среды относятся энергия, шум, радиация и т.д., к химическим – простые и комплексные соединения и различные вещества, к биологическим – в основном микроорганизмы, а также некоторые виды др. живых организмов.

ЗАГРЯЗНИТЕЛЬ, ПРИРОДНЫЙ – загрязнитель, источник которого не связан с деятельностью человека. К природным загрязнителям относятся некоторые виды биологических загрязнителей, дым и пепел вулканов.

ЗАГРЯЗНЯЮЩЕЕ ВЕЩЕСТВО (ТОКСИЧНОЕ ВЕЩЕСТВО, ОПАСНОЕ ВЕЩЕСТВО, ВРЕДНОЕ ВЕЩЕСТВО, ПРИМЕСЬ) – вещество, способное причинить вред здоровью людей или окружающей среде. К основным загрязняющим веществам

ОРТАНЫ ЛАСТАУШЫ (ЛАСТАУШЫЛАР) – белгілі мөлшерге және концентрацияға жеткенде ортаны ластайтын кез келген (физикалық, химиялық, биологиялық) агент. Физикалық ластаушыларға қуат (энергия), дыбыс (шу), радиация және т.б. химиялық ластаушыларға – қарапайым және кешенді қосылыстар мен әртүрлі заттектер, биологиялық ластаушыларға негізінен микроорганизмдер, сондай-ақ тірі организмдердің кейбір түрлері жатады.

ТАБИҒИ ЛАСТАУШЫ – шығу көздері адам әрекеттерімен байланысы жоқ ластаушы. Оған биологиялық ластаушылардың кейбір түрлері, жанартаудың күлі, түтіні және т.б. жатады.

ЛАСТАҒЫШ ЗАТТЕК (УЛЫ ЗАТТЕК, ҚАУШПІ ЗАТТЕК, ЗИЯНДЫ ЗАТТЕК, ҚОСПА) – адам денсаулығына немесе қоршаған ортаға зиян келтіретін заттек. Негізгі ластағыш заттектерге жататындар: өлшенген бөлшектердің жиынтығы, күкірт диоксиді, көміртек ок-

обычно относят: совокупность взвешенных частиц, диоксид серы, оксид углерода, углеводороды, диоксид азота, свинец.

ЗАКАЗНИК – участок природной территории, на котором введены ограничения на определенные виды производственно-хозяйственной деятельности человека и общества с целью сохранения, возобновления и воспроизводства отдельных видов природных ресурсов, охраны животных, растений, биогеоценозов или же ландшафта в целом.

ЗАКАЗНИК, БОТАНИЧЕСКИЙ – заказник, который создается с целью сохранения или восстановления растительного покрова, типичных или уникальных растительных сообществ, редких, исчезающих и других особо охраняемых ценных представителей флоры, а также мест массового роста лекарственных растений.

ЗАКАЗНИК, ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ – заказник, организованный с целью охраны уникальных геологических объектов природы, представляющих научную и познавательную ценность. Примером геологического заказника

сиді, көмірсутек, азот диоксиді, қорғасын.

ҚАУМАЛ – табиғи ресурстардың жеке түрлерін сақтау, қалпына келтіру, өсіру, жануарларды, өсімдіктерді, биогеоценозды немесе жалпы ландшафты қорғау мақсатында қоғамның және адамның өндірістік-шаруашылық әрекеттеріне шектеу қойылған аумақ учаскесі.

БОТАНИКАЛЫҚ ҚАУМАЛ – өсімдіктер жамылғысын бірегей немесе типтік өсімдіктер қауымдастығын флораның сирек, жоғалып бара жатқан және ерекше қорғалатын құнды түрлерін, сондай-ақ дәрілік өсімдіктер қалың өсетін жерлерді сақтау және қайта қалпына келтіру мақсатында құрылған қаумал.

ГЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУМАЛ – ғылыми және танымдық құндылығы бар бірегей геологиялық табиғат объектілерін қорғау мақсатында құрылған қаумал. Мысалы, геологиялық ашылымдар, минералдардың

могут служить геологические обнажения, редкие выходы минералов, оригинальные и пещерные образования и др.

ЗАКАЗНИК, ГИДРОЛОГИЧЕСКИЙ – заказник, созданный для охраны особо ценных водных объектов с особыми гидрологическими условиями или участков земной поверхности, которые имеют особое значение в обеспечении водного режима территории.

ЗАКАЗНИК, ЗООЛОГИЧЕСКИЙ – 1) один из видов фаунистических заказников; 2) заказник, созданный для охраны определенных объектов животного мира.

ЗАКАЗНИК, ЛЕКАРСТВЕННЫЙ – заказник, который создается для охраны мест массового произрастания лекарственных растений; имеет важное значение для их поддержания и воспроизводства.

ЗАКАЗНИК, ЛЕСНОЙ – заказник, создаваемый для охраны лесных массивов или участков в природоохранных, научных, ресурсохозяйственных, рекреационных целях.

ЗАКАЗНИК, МЕСТНЫЙ – заказник, порядок образования, сро-

жер бетіне сирек шығуы, айрықша үңгірлер және т.б.

ГИДРОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУМАЛ – аумақтың су режимін қамтамасыз етуге ерекше маңызды, айрықша құнды, ерекше гидрологиялық жағдайы бар су объектілерін немесе жер учаскелерін қорғау үшін құрылған қаумал.

ЗООЛОГИЯЛЫҚ ҚАУМАЛ – 1) фауна қаумалдарының бір түрі; 2) жануарлар әлемінің белгілі бір объектілерін қорғау үшін құрылған қаумал.

ДӘРІЛІК ҚАУМАЛ – жаппай дәрілік өсімдіктер өсетін жерлерді қорғау үшін құрылған қаумал; оларды өсіру және қалпына келтіру үшін маңызды.

ОРМАН ҚАУМАЛЫ – табиғатты қорғау, ғылыми, ресурстық шаруашылық, рекреациялық мақсаттарда орман алабын немесе учаскелерін қорғауға құрылған қаумал.

ЖЕРГІЛІКТІ ҚАУМАЛ – құрылуын, қызмет ету мерзімін

ки функционирования и охран- ный режим которого определяют- ся местными органами власти.

ЗАКАЗНИК, ПРИРОДНЫЙ – охраняемый государством при- родный комплекс определенно- го пространства (земельного, водного, недр); предназначен для сохранения, восстановления, воспроизводства одних природ- ных объектов при ограничении хозяйственно-рекреационного использования других.

ЗАКАЗНИК, ПРИРОДООХ- РАНИТЕЛЬНЫЙ – заказник, основная цель создания которого состо- ит в сохранении биоразнобра- зия редких, исчезающих и др. охраняемых видов биоресур- сов, интересных географичес- ких объектов, типичных или редких ландшафтов, уникаль- ных объектов природы и т.д.

ЗАКАЗНОЙ РЕЖИМ – режим охраны природных террито- рий, объектов и комплексов, путем введения частичных ог- раничений на производствен- но-хозяйственную деятель- ность в их пределах. Имеет важное значение для сохране- ния, ускоренного возобновле- ния и развития отдельных эле- ментов природного комплекса.

және қорғалу режимін жергі- лікті билік органдары белгі- лейтін қаумал.

ТАБИҒИ ҚАУМАЛ – мемле- кет қорғауындағы белгілі бір кеңістіктің (жер, су, жер қой- науы) табиғи кешені; бір объек- тілердің шаруашылық-рекреа- циялық пайдаланылуы шектел- генде екінші бір табиғи объек- тілерді қорғауға, қалпына келті- руге, өсіруге арналған.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУШЫ ҚАУМАЛ – негізгі құрылу мақ- саты биоалуантүрлілікті сирек, жойылып бара жатқан және т.б. қорғалатын биоресурстарды, қызықты географиялық объекті- лерді, әдеттегі немесе сирек кез- десетін ландшафтарды, бірегей табиғи объектілерді және т.б. сақ- тау болып табылатын қаумал.

ҚАУМАЛ РЕЖИМІ – аумақ- та өндірістік-шаруашылық әре- кеттерге шектеу қойылатын та- биғи аумақтарды, объектілер мен кешендерді қорғау режимі. Қаумал режимі табиғат кешенінің жекеленген элемент- терінің сақталуына, тез қалпы- на келуіне және дамуына ма-ңызды рөл атқарады.

ЗАЛПОВЫЙ ВЫБРОС – единовременный концентрированный выброс значительного количества загрязняющих веществ в окружающую среду. Является аварийный выбросом, но преднамеренно практикуется некоторыми хозяйствующими субъектами, использующими устаревшими системы очистных сооружений. Такой выброс резко нарушает баланс экологических компонентов.

ЗАМЕНИМЫЕ ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ – природные ресурсы, которые с развитием научно-технического прогресса могут быть в настоящее время и (или) в будущем заменены другими их видами.

ЗАПОВЕДНАЯ ОХРАНА ПРИРОДЫ – особая форма охраны природы, к основным задачам которой относится сохранение естественных экосистем, эталонов природной среды, типичных и редких образований, генофонда живых организмов с целью изучения природных процессов, контроля за изменением окружающей среды под воздействием производствен-

ДҮРКІН ШЫҒАРЫНДЫ – қоршаған ортаға ластаушы заттектердің едәуір мөлшерін бір мезгілде жинақтап шығару. Авариялық шығарылым болып табылады, кейбір ескі тазарту қондырғыларын пайдаланатын шаруашылық субъектілері әдейі істейді. Мұндай шығарынды экологиялық компоненттер балансын шұғыл бұзады.

АЛМАСТЫРЫЛАТЫН ТАБИҒАТ РЕСУРСТАРЫ – ғылыми-техникалық прогрестің дамуымен қазіргі кезде және (немесе) болашақта басқа түрлерімен алмастыруға болатын табиғат ресурстары.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРЫҚТАП ҚОРҒАУ – табиғатты қорғаудың ерекше түрі, негізгі міндеттері табиғи экожүйелерді, табиғи ортаның эталонын, кәдуілгі және сирек кездесетін түзілімдерді, тірі организмдердің тұқым қорларын, табиғи процестерді зерттеу, қоғамның өндірістік-шаруашылық және т.б. әрекеттерінен болатын табиғи ортадағы

но-хозяйственной и др. видов деятельности общества, а также разработки научных основ рационального природопользования.

ЗАПОВЕДНАЯ ТЕРРИТОРИЯ – 1) вид охраняемых природных территорий, к которым помимо заповедников иногда относят также комплексные заказники, историко-мемориальные и др. зоны и территории; 2) участок территории (акватории), не включенный в комплекс традиционных форм природоохранный деятельности общества.

ЗАПОВЕДНИК – особо охраняемая территория (акватория), нацело исключенная из любой хозяйственной деятельности (в том числе посещения людьми) в целях сохранения в нетронутом виде природных комплексов (эталонной природы), охраны видов живого и слежения за природными процессами.

ЗАПОВЕДНИК, БИОСФЕРНЫЙ – особо охраняемый значительный по размерам участок биосферы, практически неизменный или слабо измененный в результате деятельно-

озгерістерді бақылау, сондай-ақ табиғатты ұтымды пайдаланудың ғылыми негіздерін жасау.

ҚОРҒАЛАТЫН АУМАҚ – 1) қорғалатын табиғи аумақ түрі, оған қорықтардан басқа кешенді қаумалдар, тарихи-мемориалдық және т.б. аймақтар мен аумақтар жатқызылады; 2) қоғамның әдеттегі өндірістік-шаруашылық әрекеттерінің кешеніне кірмейтін аумақ (акватория) учаскесі.

ҚОРЫҚ – табиғи кешендерді (табиғат эталондарын) сол қалпында сақтау, тірі организмдер түрлерін қорғау және табиғи процестерді бақылау мақсатында құрылған, қандай да болмасын шаруашылық қызметінен (адамдардың баруына да болмайтын) тұтастай оқшауланған ерекше қорғалатын аумақ (су айдыны).

БИОСФЕРАЛЫҚ ҚОРЫҚ – адам әрекетінен өзгермеген немесе шамалы өзгерген ерекше қорғалатын, аумағы бойынша едәуір биосфераның бөлігі (учаскесі); жалпы биосфералық,

сти человека и используемый в качестве заповедно-эталонного объекта при изучении биосферных, региональных, а также локальных природных процессов.

ЗАПОВЕДНИК, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ – одна из форм охраны природы, предназначенная для сохранения в естественном состоянии природного комплекса участника территории или акватории как эталон нетронутой природы, имеющих научное и учебно-просветительное значение и навечно изъятых из традиционного хозяйственного использования.

ЗАПОВЕДНИК, ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ – ансамбли и комплексы памятников, представляющие особую историческую, научную и художественную ценность.

ЗАПОВЕДНИК, ПРИРОДНЫЙ – заповедник, создаваемый для охраны естественных природных комплексов территорий.

ЗАПОВЕДНО-ОХОТНИЧИЕ ХОЗЯЙСТВА – созданы для охраны и размножения ценных видов диких животных, повышения продуктивности запо-

вездия, сондай-ақ жергілікті табиғи процестерді зерттегенде сақталған үлгі (эталон) ретінде пайдаланады.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚОРЫҚ – ғылыми, оқу-ағартушылық маңызы бар және дәстүрлі шаруашылық пайдаланудан біржола алынған, адам тимеген табиғат үлгісі ретінде қорғалатын табиғат кешендерін, жер учаскелерін немесе су акваториясын табиғи күйінде сақтау үшін құрылған табиғатты қорғау нысандарының бірі.

ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚОРЫҚ – айрықша тарихи, ғылыми және көркемдік құндылық болып табылатын ескерткіштердің ансамбльдері мен кешендері.

ТАБИҒИ ҚОРЫҚ – аумақтың табиғи кешендерін қорғау үшін құрылған қорық.

ҚОРЫҚТЫҚ-АҢШЫЛЫҚ ШАРУАШЫЛЫҚТАР – жабайы жануарлардың бағалы түрлерін қорғау мен көбейту, қорықтық-аңшылыққа пайда-

ведно-охотничьи угодий, обогащения новыми ценными видами диких животных.

ЗАПОВЕДНЫЕ УРОЧИЩА

– природоохранные объекты, занимающие промежуточное положение между заповедниками, комплексными заказниками и памятниками природы.

ЗАПОВЕДНЫЙ ЛЕС – лесной массив, расположенный на особо охраняемой природной территории и включенный в сферу производственно-хозяйственного использования. В основном заповедный лес представляет собой массивы вековых деревьев, практически не измененных производственно-хозяйственной деятельностью общества.

ЗАПРЕТНАЯ ЗОНА – 1) участок (район) местности (акватории или воздушного пространства), в пределах которого нахождение и передвижение населения, транспортных средств, войск (плавание кораблей, судов и полеты летательных аппаратов) запрещены. Запретная зона устанавливаются и объявляются: в мирное время –

ланылатын жерлердің өнімділігін арттыру, жабайы жануарлардың жаңа бағалы түрлерімен толықтыру масатында құрылған.

ҚОРЫҚТЫҚ МЕЖЕЛІ АЙМАҚ – қорықтар, кешенді қаумал және табиғат ескерткіштері арасында аралық жағдайдағы табиғи қорғалатын объекті.

ОРМАН ҚОРЫҒЫ – ерекше қорғалатын табиғи аумақта орналасқан және өндірістік-шаруашылық пайдалануға жатқызылған орман алабы. Орман қорығы негізінен қоғамның шаруашылық-өндірістік әрекеттерімен өзгеріске ұшырамаған ғасырлық ағаштар алабынан тұрады.

ТЫЙЫМ САЛЫНҒАН АЙ-

МАҚ – 1) шектерінде халықтың, көлік құралдарының, әскерлердің (кемелердің жүзуіне және ұшу аппараттардың ұшулары) болуы мен қозғалысына тыйым салынған жер (айдындар немесе әуе кеңістігі) учаскесі (ауданы). Тыйым салынған аймақты белгілеу мен жариялау: бейбіт уақытта мемле-

органами государственной власти, а на землях, выделенных Вооруженных сил, – уполномоченными военного командования; в военное время военным командованием; 2) территория, непосредственно примыкающая к территории охраняемого объекта (арсенала, базы, склада военной техники и др. военного имущества). Запретные зоны и районы устанавливаются в целях обеспечения безопасности хранения вооружения, военной техники и др. военного имущества, защиты населения и объектов, а также окружающей среды при техногенных и природных чрезвычайных ситуаций.

ЗАРАЖЕНИЕ – проникновение в организм человека или животного патогенных микроорганизмов (бактерий, вирусов, риккетсий или др.).

ЗАРАЖЕНИЕ, БАКТЕРИАЛЬНОЕ – проникновение в организм человека или животного патогенных бактерий.

ЗАРАЖЕНИЕ МЕСТНОСТИ – одно из последствий применения ядерного, химического и биологического оружия или

кеттік билік органдары, ал Қарулы күштерге бөлінген жерде – уәкілеттілік берілген әскери қолбасшылар; соғыс уақытында әскери қолбасшылар жүзеге асырады; 2) қорғау объектісі аумағына тікелей жанасатын аумақ (қару қоймасы, базалар, әскери техника және т.б. әскери мүліктер қоймасы). Қару-жарак, әскери техника, мүлік және т.б. қауіпсіздігін қамтамасыз ету халықты және объектілерді қорғау, сонымен қатар қоршаған ортаны техногенді жанында және табиғи төтенше жағдайлар кезінде сақтау мақсаттарында тыйым салынған аймақтар мен аудандар белгіленеді.

ЗАҚЫМДАНУ – патогендік микроорганизмдердің (бактериялардың, вирустардың, риккетсийлердің немесе т.б.) адам немесе жануарлар организміне енуі.

БАКТЕРИЯЛЫҚ ЗАҚЫМДАНУ – адам немесе жануарлар организміне патогендік бактериялардың енуі.

ЖЕРГІЛІКТІ АУМАҚТЫҢ ЗАҚЫМДАНУЫ – ядролық, химиялық және биологиялық қару қолданудың салдары неме-

аварии (разрушения) объектов ядерно-топливного цикла и химической промышленности, трубопроводов с химически опасными компонентами, а также падения космического аппарата с ядерной энергетической установкой на борту. Различают радиоактивное, химическое и биологическое заражение.

ЗАРАЖЕНИЕ, ХИМИЧЕСКОЕ – распространение опасных химических веществ в окружающей природной среде в концентрациях или количествах, создающих угрозу для людей, сельскохозяйственных животных и растений в течение определенного времени.

ЗАСУХА – комплекс метеорологических факторов в виде продолжительного отсутствия осадков в сочетании с высокой температурой и понижением влажности воздуха, приводящих к нарушению водного баланса растений и вызывающий их угнетение или гибель.

ЗАСУХА, ЗАСУШЛИВЫЙ ПЕРИОД – длительная нехватка атмосферных осадков и, как следствие этого, влаги в почве

се ядролық-жағармай объектілерінің және химиялық өнеркәсіптердің аварияға ұшырауы (қирауы), химиялық қауіпті қоспалары бар құбырлардың апатқа ұшырауы, сондай-ақ бортында ядролық энергетикалық құрылғысы бар ғарыштық аппараттардың құлауы. Радиоактивтілік, химиялық және биологиялық зақымдану болып бөлінеді.

ХИМИЯЛЫҚ ЗАҚЫМДАУ – қоршаған табиғи ортада қауіпті химиялық заттектердің таралуы. Ол қоспа немесе белгілі бір уақыт ішінде адамдардың, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктердің тіршілігіне қауіп туғызатын концентрацияда немесе мөлшерде болады.

ҚҰРҒАҚШЫЛЫҚ – жоғары температурамен қатар ұзақ уақыт жауын-шашынның болмауы, өсімдіктердің су балансының бұзылуына, олардың жойылуы мен қурауына әкелетін ауылғалдылығының төмендеуі түріндегі метеорологиялық факторлардың кешені.

ҚҰРҒАҚШЫЛЫҚ, ҚҰРҒАҚ КЕЗЕҢ – атмосфералық жауын-шашынның ұзақ уақыт болмауының салдарынан топы-

и воздухе при повышенных температурах воздуха. Может сопровождаться возникновение лесных и торфяных пожаров; ведет к ухудшению роста и гибели растений, усыханию водоемов, резким колебаниям численности многих видов животных. К мероприятиям смягчения негативных последствий засухи относятся полезащитное лесоразведение, искусственное орошение.

ЗАХЛАМЛЕННОСТЬ, ВНЕ-ЛЕСОСЕЧНАЯ – естественный отпад древесины (стволы и ветви), лежащий на земле вне лесосек и не заготавливаемый в промышленных целях.

ЗАХОРОНЕНИЕ ОТХОДОВ – складирование отходов в местах, специально установленных для их безопасного хранения в течение неограниченного срока.

ЗАЩИТА – 1) оборона, ограждение от враждебных действий; 2) предохранение от чего-либо вредного, неприятного.

ЗАЩИТА, БИОЛОГИЧЕСКАЯ – комплекс мер, позволяющих ограничить биологическое поражение.

рақта және ауада ылғалдың жетіспеуі. Құрғақшылық орман, дала, шымтезек өрттеріне ұшыратуы мүмкін; өсімдіктердің өсуінің нашарлауына және қурауына, суайдындарының тартылуына, көптеген жануарлар санының азаюына әкеледі. Құрғақшылық салдарын бәсеңдету іс-шараларына даланы қорғайтын орман өсіру, қолдан суландыру жатады.

КЕСПЕАҒАШ АЙМАҒЫ-НАН ТЫС ҚОҚЫС – ағаштың (діндердің және бұтақтардың) кеспеағаш аймағынан тыс жерде жатқан және өнеркәсіптік мақсаттарда дайындалмайтын табиғи құлап, үзіліп түсуі.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ КӨМУ – қалдықтарды шектеусіз мерзім ішінде қауіпсіз сақтау үшін арнайы белгіленген орындарға жинап қою.

ҚОРҒАУ – 1) қорғаныс, дұшпандық әрекеттерден қорғау; 2) қандай да бір зиянды, жағымсыз нәрседен сақтап қалу.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫС – биологиялық зақымдануды шектеуге жәрдемдесетін шаралар кешені.

ЗАЩИТА ВОДОИСТОЧНИКОВ И СИСТЕМ ВОДОСНАБЖЕНИЯ ОТ ЗАРАЖЕНИЯ И ЗАГРЯЗНЕНИЯ

– комплекс организационных, инженерно-технических и санитарных мероприятий по предотвращению или снижению радиоактивного загрязнения, химического и биологического (бактериологического) заражения водоемков и систем водоснабжения в чрезвычайной ситуации.

ЗАЩИТА ЖИВОТНЫХ И РАСТЕНИЙ

– комплекс организационных, технических, зооветеринарных и агротехнических мероприятий, проводимых с целью предотвращения или снижения потерь животных и ущерба в растениеводстве от поражающих воздействий источников чрезвычайных ситуаций военного и мирного времени.

ЗАЩИТА ЛЕСА – совокупность мероприятий по защите леса от вредителей, болезней и воздействия неблагоприятных факторов антропогенного и природного характера, осуществляемых наземными и авиационными методами.

СУДЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ ЖӘНЕ СУМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІН ЗАҚЫМДАНУ ЖӘНЕ ЛАСТАНУДАН ҚОРҒАУ

– төтенше жағдай кезінде сумен қамтамасыз ету жүйесін және судың қайнар көзін биологиялық (бактериалық), химиялық зақымдауды, радиоактивті ластануды төмендету немесе жою жөніндегі ұйымдастырушылық, инженерлік-техникалық және санитариялық іс-шаралар кешені.

ӨСІМДІКТЕР МЕН ЖАНУАРЛАРДЫ ҚОРҒАУ

– бейбіт және әскери уақытта төтенше жағдай көздерінің зақымдау (қирату) әсерінен малдан айрылу мен өсімдік шаруашылығына келетін зиянды төмендету және тежеу мақсатында өткізілетін ұйымдастырушылық, техникалық және агротехникалық, зооветеринарлық іс-шаралар кешені.

ОРМАНДЫ ҚОРҒАУ

– орманды зиянкестерден, аурулардан, антропогендік және табиғи сипаттағы қолайсыз факторлар әсерінен қорғау жөніндегі, жер үстінде және авиациялық әдістермен жүзеге асырылатын іс-шаралар жиынтығы.

ЗАЩИТА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – форма охраны природы, ориентированная на обеспечение оптимальных условий жизнедеятельности людей в условиях экосистем, трансформированных производственно-хозяйственным воздействием общества. Защита окружающей среды основывается на широком комплексе административных, правовых, нормативных, технологических, экономических, социальных и др. мероприятий и мер.

ЗАЩИТА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ – комплекс мероприятий, которые могут проводиться на особо охраняемой природной территории для устранения неблагоприятного воздействия вод, защиты растений от вредителей и болезней, регулирования численности животных.

ЗАЩИТА РАСТЕНИЙ – сфера деятельности, направленная на разработку и практическое применение методов фитосанитарного мониторинга, фитосанитарных мероприятий в целях предотвращения потерь расте-

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ – қоғамның өндірістік-шаруашылық әрекеттері әсерінен өзгеріске ұшыраған экожүйелер жағдайында адамдардың тіршілік әрекеттерін оңтайлы жағдайлармен қамтамасыз етуге бағытталған табиғатты қорғау нысаны. Қоршаған ортаны қорғау әкімшілік, құқықтық, нормативтік, технологиялық, экономикалық, әлеуметтік және т.б. іс-шаралар мен шараларға сүйенеді.

ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫ ҚОРҒАУ – судың қолайсыз әсерін жою, өсімдіктерді зиянкестер мен аурулардан қорғау, жануарлар санын реттеу үшін ерекше қорғалатын табиғи аумақта жүргізілуі мүмкін іс-шаралар кешені.

ӨСІМДІКТЕРДІ ҚОРҒАУ – өсімдікшаруашылығы өнімінің зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдерден ысырабын болғызбау мақсатымен фитосанитариялық мониторинг әдістерін, фитосанитария-

ниеводческой продукции от вредных и особо опасных вредных организмов.

ЗАЩИТНАЯ ЛЕСИСТОСТЬ

– отношение площади защитных лесных насаждений к общей площади, на которых они размещены.

ЗАЩИТНАЯ ОДЕЖДА

– средство индивидуальной защиты личного состава и спасателей от попадания на кожные покровы и обмундирование различных отравляющих веществ, радиоактивных веществ, биологических средств, компонентов ракетных топлив и зажигательных веществ. Защитная одежда бывает фильтрующего (из воздухопаронепроницаемых тканей) и изолирующего (из армированных, пленочных, прорезиненных материалов) типа, постоянного или периодического (одноразового и многократного) использования, общевойскового или специального назначения.

ЗАЩИТНАЯ РЕАКЦИЯ

– оборонительная реакция организма для защиты от врагов и др. отрицательных воздействий окружающей среды с по-

лык іс-шараларды әзірлеуге және практикада қолдануға бағытталған қызмет саласы.

ҚОРҒАҒЫШ ОРМАН

АҒАШТАРЫ – қорғағыш орман екпе ағаштары аумағының өздері орналасқан жалпы аумаққа қатынасы.

ҚОРҒАНЫС КИІМІ

– әртүрлі уландырғыш заттектердің, радиоактивті заттектердің, биологиялық құралдардың, зымыран жағармайы мен тұтандырғыш заттектердің құтқарушылардың тері жамылғыларына және әртүрлі киімдерге тиюінен қорғайтын құрал. Қорғаныс киімі сүзгішті (ауа өтпейтін мата) және оқшаулағыш (қапталған, үлдірлі, резеңкеленген материалдардан) үлгі түрінде тұрақты немесе мезгіл сайын (бір рет және көп рет) қолданудың, жалпы әскерлік немесе арнайы тағайындау түрлерінде болады.

ҚОРҒАНЫС РЕАКЦИЯСЫ

– локомоторлық, оптикалық, дыбыстық, химиялық және электрлік механизмдер көмегімен организмнің жауларынан

мощью локомоторных, оптических, звуковых, электрических, механических и химических механизмов.

ЗАЩИТНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ – степень способности средств индивидуальной или коллективной защиты предохранять работающего в токсических условиях от действия вредных производств, факторов, агентов.

ЗАЩИТНОЕ ЛЕСНОЕ НАСАЖДЕНИЕ – естественное и (или) искусственное лесное насаждение для защиты природных, сельскохозяйственных, промышленных, коммунальных и транспортных объектов от неблагоприятного воздействия природных и антропогенных факторов.

ЗАЩИТОЛОГИЯ – система взглядов на общие закономерности, способы и средства защиты организмов, материальных объектов и природной среды от всех видов вредных воздействий.

ЗДОРОВЬЕ – состояние полного физического, духовного (психического) и социального

және қоршаған ортаның басқа да жағымсыз әсерлерінен қорғану реакциясы.

ҚОРҒАНЫС ТИІМДІЛІГІ – жеке және ұжымдық қорғаныс құралдарының улы ортада жұмыс істеушіні зиянды өндірістердің, факторлардың, агенттердің әсерінен қорғау деңгейі.

ҚОРҒАҒЫШ ОРМАН ЕКПЕ АҒАШТАРЫ – табиғи, ауылшаруашылық, өндіріс, коммуналдық және көлік объектілерін табиғи және антропогендік факторлардың әсерінен қорғауға арналған табиғи және (немесе) жасанды орман екпе ағаштары.

ҚОРҒАНЫСТАНУ – организмдердің қорғаныс тәсілдері мен құралдары, материалдық объектілердің және зиянды әсерлердің барлық түрінің табиғи ортасының жалпы заңдылықтарына қатысты пікірлер жүйесі.

ДЕНСАУЛЫҚ – аурулар мен дене кемістіктерінің болмауы ғана емес, тұтастай тәни, руха-

благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов.

ЗЕЛЕНАЯ ЗОНА – пригородная территория, покрытая зелеными насаждениями и имеющая для города средозащитное, санитарно-гигиеническое, рекреационное и хозяйственное значение; выделение, планировка и благоустройство зеленой зоны проводится по специальному проектированию. В пределах данной зоны сохраняются древесная растительность, травяной покров, животный мир; зеленая зона может выполнять водоохранные и почвозащитные функции.

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ – 1) совокупность земельных массивов, используемых (доступных для использования) в качестве средств производства и источника удовлетворения разнообразных потребностей общества; 2) земли, которые используют или могут быть использованы в отраслях народного хозяйства.

ЗЕМЕЛЬНЫЙ КАДАСТР – система сведений о земле, составная часть государственных кадастров.

ни (психикалық) және әлеуметтік әл-ауқаттылық жағдайы.

ӨСІМДІК АЙМАҒЫ – қала үшін ортаны қорғау, санитариялық-гигиеналық, рекреациялық және шаруашылық маңызы бар екепке ағаштар жайқалған қала маңындағы аумақ; оған жер бөлу, тегістеу және абаттандыру арнайы жобамен жүзеге асырылады. Бұл аумақ шегінде ағаштар, шөп жамылғылары, жануарлар сақталады; өсімдік аймағы суды және топырақты қорғау қызметтерін атқаруы мүмкін.

ЖЕР РЕСУРСТАРЫ – 1) өндіріс құралы және қоғамның саналуан өндірістік-шаруашылық қажеттерін қанағаттандыру көзі ретінде пайдаланылатын (пайдануға жарамды) жер алаптарының жиынтығы; 2) халықшаруашылығы салаларында пайдаланылатын немесе пайдалануы мүмкін жерлер.

ЖЕР КАДАСТРЫ – жер туралы мәліметтер жүйесі, мемлекеттік кадастрлардың құрамдас бөлігі.

ЗЕМЕЛЬНЫЙ УЧАСТОК – выделенная в замкнутых границах часть земли, закрепляемая в установленном Земельным Кодексом порядке за субъектами земельных отношений.

ЗЕМЕЛЬНЫЙ ФОНД – совокупность всех земель в пределах страны. В земельную фонд включаются земли сельскохозяйственного назначения, государственного водного фонда, государственного лесного фонда, государственного запаса и населенных пунктов.

ЗЕМЕЛЬНЫЙ ФОНД, ИММИГРАЦИОННЫЙ – земельные участки, зарезервированные для предоставления оралманам и входящие в состав специального земельного фонда.

ЗЕМЛИ ВОДНОГО ФОНДА – земли, занятые водоемами (реками и приравненными к ним каналами, озерами, водохранилищами, прудами и другими внутренними водоемами, территориальными водами), ледниками, болотами, водоохранными сооружениями для регулирования стока, располагаемые на водоисточни-

ЖЕР УЧАСКЕСІ – Жер кодексінен белгіленген тәртіппен жер қатынастары субъектілеріне бекітіліп берілетін, тұйық шекара ішінде бөлінген жер бөлігі.

ЖЕР ҚОРЫ – елдің шегіндегі барлық жерлер жиынтығы. Жер қорына ауылшаруашылық мақсаттағы, орман және су қорының жерлері, елді мекендер жерлері және мемлекеттік қордағы жерлер кіреді.

ИММИГРАЦИЯЛЫҚ ЖЕР ҚОРЫ – оралмандарға беру үшін резервке қалдырылған және арнайы жер қоры құрамына кіретін жер учаскелері.

СУ ҚОРЫНЫҢ ЖЕРЛЕРІ – суайдындары (өзендер және оларға теңестірілген арналар, көлдер, бөгендер, тоғандар және басқа да ішкі суайдындары, аумақтық сулар), мұздықтар, батпақтар, су көздеріндегі ағысты реттеуге арналған сушаруашылығы құрылыстары алып жатқан жерлер, сондай-ақ су қорғау аймақтары мен осы

ках, а также земли, выделенные под водоохраные зоны и полосы этих сооружений и зоны санитарной охраны водозаборных систем питьевого водоснабжения.

ЗЕМЛИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗАПАСА – резервные земли, не имеющие целевого назначения, источник пополнения других категорий земель. Отвод и передача участков государственного запаса в постоянное или временное землепользование осуществляется местными властями.

ЗЕМЛИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЛЕСНОГО ФОНДА, ГОСЛЕСФОНД, ПЛОЩАДИ ЛЕСНОГО ФОНДА – покрытие лесом земли, а также не покрытые лесом, но предназначенные для нужд лесного хозяйства. Основное хозяйственное назначение – выращивание и получение лесной продукции, охрана почв от эрозии, вод от истощения, обеспечение климато-регулирующих, санитарно-гигиенических, рекреационных и др. функций. Порядок использования и охраны земель лесного фонда регулируется

құрылыстардың белдеулеріне және ауызсумен жабдықтаудың су тарту жүйелерінің санитариялық қорғау аймақтарына бөлініп берілген жерлер.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚОРДАҒЫ ЖЕРЛЕР – мақсатты пайдалануда жоқ босалқы жер, басқа жер санаттарын кеңейту қоры. Оны уақытша немесе тұрақты пайдалануға беруді жергілікті билік жүзеге асырады.

МЕМЛЕКЕТТІК ОРМАН ҚОРЫНЫҢ ЖЕРЛЕРІ, МЕМЛЕКЕТТІК ОРМАН ҚОРЫ, ОРМАН ҚОРЫНЫҢ АЛҒАҒЫ – орманды, сондай-ақ ормансыз, бірақ орманшаруашылығының қажетіне арналған жерлер. Негізгі шаруашылық міндеті – орман өнімдерін өсіру және алу, топырақты эрозиядан, суды саркылудан қорғау, климат реттеуші, санитариялық-гигиеналық, рекреациялық және т.б. қызметтер. Орман қорының жерлерін қорғау және пайдалану тәртіптерін жер, орман және

ется земельным, лесным и др. отраслями законодательства.

ЗЕМЛИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ БОТАНИЧЕСКИХ САДОВ – земли, предоставленные в установленном порядке для организации работ по изучению, обогащению сохранению растительных ресурсов в целях наиболее эффективного использования для народного хозяйства и культурного строительства.

ЗЕМЛИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ДЕНДРОЛОГИЧЕСКИХ ПАРКОВ – земли, предоставленные в установленном порядке для организации работ по изучению, обогащению и сохранению растительных ресурсов в целях наиболее эффективного использования для народного хозяйства и культурного строительства.

ЗЕМЛИ ЗАПОВЕДНИКОВ – земли, выделенные в установленном порядке, на которых имеются природные объекты, представляющие особую научную или культурную ценность, где запрещается всякая деятельность, нарушающая природные комплексы или угрожающая

басқа заңнама салалары реттейді.

МЕМЛЕКЕТТІК БОТАНИКАЛЫҚ БАҚ ЖЕРЛЕРІ – халықшаруашылығында және мәдени құрылыста өсімдіктер ресурстарын неғұрлым ұтымды пайдалану мақсатында және оларды зерттеу, сақтау, өсіру, байыту үшін белгіленген тәртіппен берілген жерлер.

МЕМЛЕКЕТТІК ДЕНДРОЛОГИЯЛЫҚ САЯБАҚ ЖЕРЛЕРІ – ауылшаруашылығы мен мәдени құрылыстар саласында тиімді пайдалану мақсатында өсімдіктер ресурстарын зерттеу, байыту және сақтау жұмыстарын ұйымдастыру үшін белгіленген тәртіппен берілген жерлер.

ҚОРЫҚ ЖЕРЛЕРІ – ерекше ғылыми және мәдени құндылығы бар табиғи объектілер орналасқан бөлікке белгіленген тәртіппен бөлінген жерлер. Ол жерлерде табиғат кешендерін бұзатын немесе табиғат объектілеріне жағымсыз әсер ететін барлық әрекеттерге тыйым салынады.

сохранению природных объектов, и предоставленные для выполнения задач, возложенных на заповедник.

ЗЕМЛИ ПРИРОДНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПАРКОВ – земли, выделенные в установленном порядке, на которых имеются природные объекты, представляющие научную, культурную или познавательную ценность и выделенные для научных исследований и организации отдыха населения.

ЗЕМЛЯ – территориальное пространство, в пределах которого устанавливается суверенитет Республики Казахстан, природный ресурс, все общее средство производства и территориальная основа любого процесса труда.

ЗНАК ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТОЙ ПРОДУКЦИИ – зарегистрированный знак, который подтверждает соответствие маркированной продукции стандартам экологически чистой продукции.

ЗОНА – условно ограниченная территория независимо от административно-территориального деления, характеризующаяся эпизоотической ситуацией.

ТАБИҒИ ҰЛТТЫҚ САЯБАҚ ЖЕРЛЕРІ – ғылыми, мәдени және танымдық құндылығы бар объектілер орналасқан бөлікке белгіленген тәртіппен бөлінген және ғылыми жұмыстарға және халықтың демалысын ұйымдастыруға арналған жерлер.

ЖЕР – Қазақстан Республикасының егемендігі белгіленетін шектегі аумақтық кеңістік, табиғи ресурс, жалпыға ортақ өндіріс құралы және кез келген еңбек процесінің аумақтық негізі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЗА ӨНІМ БЕЛГІСІ – таңбаланған өнімнің экологиялық таза өнім стандарттарына сәйкестігін растайтын тіркелген белгі.

АЙМАҚ – эпизоотия жағдайымен сипатталатын, әкімшілік-аумақтық бөлінісіне қарамастан шартты түрде шектелген аумақ.

ЗОНА БЕДСТВИЯ – часть территории или отдельная местность в зоне чрезвычайных ситуаций, сильно пострадавшая и требующая дополнительной и немедленно предоставляемой помощи и материальных ресурсов для ликвидации чрезвычайных ситуаций.

ЗОНА БИОЛОГИЧЕСКОГО ЗАРАЖЕНИЯ – территория или акватория, в пределах которой распространены или куда привнесены опасные биологические вещества, биологические средства поражения людей и животных или патогенные микроорганизмы, создающие опасность для жизни и здоровья людей, для сельскохозяйственных животных и растений, а также для окружающей природной среды.

ЗОНА, БУФЕРНАЯ – территория, установленная между неблагополучной зоной и зоной наблюдения, где проводятся систематическая вакцинация животных и другие ветеринарные мероприятия с целью недопущения распространения инфекции.

ЗОНА, ВОДООХРАННАЯ – территория, выделяемая в ус-

ЗІЛЗАЛА АЙМАҒЫ – қатты зардап шеккен және төтенше жағдайларды жою үшін материалдық қормен көмекті жедел және қосымша талап ететін төтенше жағдайлар аймағындағы бөлек жер немесе өңір бөлігі.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҚЫМДАНҒАН АЙМАҚ – адамдар өмірі мен денсаулығына, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктерге, сонымен қатар табиғи қоршаған ортаға қауіпкер төндіретін патогенді организмдер немесе адамдар мен жануарларды зақымдайтын биологиялық құралдар тараған немесе биологиялық қауіпті заттектер әкелінген аумақ немесе су айдыны.

БУФЕРЛІК АЙМАҚ – инфекцияның таралуына жол бермеу мақсатында жануарларға жүйелі түрде егу жасалатын және басқа да ветеринариялық ісшаралар жүргізілетін қолайсыз аймақ пен бақылау аймағының арасында белгіленген аумақ.

СУ ҚОРҒАУ АЙМАҒЫ – суларды (жерасты немесе жер

тановленном порядке для охраны вод (подземных или поверхностных) от загрязнения, на которой обычно запрещена или ограничена хозяйственная деятельность и проводятся интенсивные лесовосстановительные работы.

ЗОНА ЗАРАЖЕНИЯ – территория или акватория, в пределах которой распространены или куда привнесены опасные химические и биологические вещества в количествах, создающих опасность для людей, сельскохозяйственных животных и растений в течение определенного времени. Выделяют зоны химического и биологического заражения.

ЗОНА, КАРАНТИННАЯ – территория, объявленная в установленном порядке под карантином, в связи с выявлением карантинного объекта.

ЗОНА МАКСИМАЛЬНОГО РАДИАЦИОННОГО РИСКА – часть территории, подвергшейся радиационному загрязнению, с дозой воздействия на население от 35 до 100 бэр за весь период испытаний.

бетіндегі) ластанудан қорғау үшін белгіленген тәртіп бойынша бөлінген аумақ, әдетте ол жерлерде шаруашылық қызметін жүргізуге тыйым салынады немесе шек қойылады және орманды қалпына келтіру жұмыстары қарқынды жүргізіледі.

ЗАҚЫМДАНҒАН АЙМАҚ – белгілі уақыт аралығында адамдарға, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктерге қауіп-қатер төндіретін белгілі бір мөлшерде зиянды химиялық, биологиялық заттектер таралған немесе әкелінген аумақ немесе су айдыны. Химиялық, биологиялық зақымданған аймақ болып бөлінеді.

КАРАНТИНДІ АЙМАҚ – карантинді объектінің анықталуына байланысты белгіленген тәртіппен карантинге жатқызған деп жарияланған аумақ.

ЕҢ ЖОҒАРЫ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ АЙМАҚ – аумақтың бүкіл сынақ кезеңінде халыққа 35-тен 100 бэрге дейін әсер ететін мөлшері бар радиациялық ластануға ұшыраған бөлігі.

ЗОНА МИНИМАЛЬНОГО РАДИАЦИОННОГО РИСКА

– часть территории, подвергшейся радиационному загрязнению, с дозой воздействия на население от 0,1 до 7 бэр за весь период испытаний.

ЗОНА НАБЛЮДЕНИЯ – зона, установленная между буферной и благополучной зонами.

ЗОНА, ОПАСНАЯ – зона, в которой человек подвергается риску причинения вреда жизни или здоровью.

ЗОНА ПОВЫШЕННОГО РАДИАЦИОННОГО РИСКА – часть территории, подвергшейся радиационному загрязнению, с дозой воздействия на население от 7 до 35 бэр за весь период испытания.

ЗОНА, ПРЕДОХРАНИТЕЛЬНАЯ – зона, простирающаяся от береговой линии моря на пять километров в сторону суши на территории Республики Казахстан.

ЗОНА САНИТАРНОЙ ОХРАНЫ – специально выделяемая территория вокруг источника водоснабжения и водопроводных сооружений, на которой

ЕҢ ТӨМЕН РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ АЙМАҚ

– аумақтың бүкіл сынақ кезеңінде халыққа 0,1-ден 7 бэрге дейін әсер ететін мөлшері бар радиациялық ластануға ұшыраған бөлігі.

БАҚЫЛАУ АЙМАҒЫ – буферлік аймақ пен қолайлы аймақ арасында белгіленген аймақ.

ҚАУІПТІ АЙМАҚ – адам өмірі мен денсаулығына зақым келтіретін қауіпі бар аймақ.

ЖОҒАРЫ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ АЙМАҚ – аумақтың бүкіл сынақ кезеңінде халыққа 7-ден 35 бэрге дейін әсер ететін мөлшері бар радиациялық ластануға ұшыраған бөлігі.

САҚТЫҚ АЙМАҒЫ – Қазақстан Республикасының аумағында теңіз жағалауы жиегінен құрлыққа қарай бес шақырымға созылып жатқан аймақ.

САНИТАРИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ АЙМАҒЫ – су сапасы нашарлауының алдын алу үшін сумен жабдықтау көзін (ашық және жерасты), су құбыры құрылыс-

должен соблюдаться установленный режим с целью охраны источника водоснабжения (открытого и подземного), водопроводных сооружений и окружающей их территории от загрязнения для предупреждения ухудшения качества воды.

ЗОНА ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО РАДИАЦИОННОГО РИСКА

– часть территории, подвергшейся радиационному загрязнению, с дозой воздействия на население свыше 100 бэр за весь период испытания, входящая в полосу максимального сейсмического воздействия.

ЗОНА ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СИТУАЦИИ

– определенная территория, на которой возникла чрезвычайная ситуация. По масштабу распространения и объему причиненного ущерба чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера подразделяются на объектовые, местные, региональные и глобальные.

ЗОНА ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ

– участки территорий, где в результате хозяйственной или иной деятельности происходят

тарын және оларды қоршаған аумақты қорғау мақсатында белгіленген режим сақталуға тиіс сумен жабдықтау көзі мен су құбыры құрылыстарының төңірегінде арнайы бөлінетін аумақ.

ТӨТЕНШЕ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ АЙМАҚ

– аумақтың бүкіл сынақ кезеңінде халыққа 100 бэрден жоғары әсер ететін мөлшері бар радиациялық ластануға ұшыраған, ең жоғары сейсмикалық әсер белдеуіне кіретін бөлігі.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙ АЙМАҒЫ

– төтенше жағдай туындаған белгілі бір аумақ. Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар таралу ауқымына және келтірген залалдың көлеміне қарай объектілік, жергілікті, өңірлік және жаһандық болып бөлінеді.

ТӨТЕНШЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙ АЙМАҒЫ

– адамдардың шаруашылық және басқа да қызметі нәтижесінде, тұрғындардың денсаулығына,

устойчивые отрицательные изменения окружающей природной среды, угрожающие здоровью населения, состоянию естественных экологических систем, генетических фондов растений и животных.

ЗОНА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО БЕДСТВИЯ – территория или акватория, в пределах которой определен вид хозяйственной деятельности человека вызвал возникновение чрезвычайной экологической ситуации, где имеются последствия катастрофы или равновесное состояние экологической системы (окружающей природной среды) на предельно низком энергетическом уровне.

ЗОНА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РИСКА – территория (или акватория), в пределах которой определен вид производственно-хозяйственной деятельности общества потенциально способен вызвать возникновение опасных экологических ситуаций (в частности, регионы добычи нефти на шельфе, захоронения радиоактивных или токсичных отходов и т.д.). Важнейшей задачей на-

табиғи экологиялық жүйе жағдайына, өсімдіктер мен жануарлардың генетикалық қорларына қауіп төндіретін табиғи қоршаған ортаның кері өзгерістері өтетін аймақ бөлігі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗІЛЗАЛА АЙМАҒЫ – адамның шаруашылық қызметінің анықталған түрінен төтенше экологиялық жағдай болған аумақ немесе су айдыны, онда апат салдары болған немесе төмен энергетикалық деңгей шегіндегі экологиялық жүйе (табиғи қоршаған орта) тепе-тең жағдайда болады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІП ЗОНАСЫ – шегінде белгілі бір өндірістік-шаруашылық әрекеттер қауіпті экологиялық жағдайлар (оның ішінде теңіз қайраңында мұнай өндіру, радиоактивті немесе улы қалдықтарды көму және т.б.) тудыруы мүмкін аумақ ғылым мен практиканың өте маңызды міндеті өндірістік-шаруашылық табиғи-өндірістік кешендерін жобалағанда және салғанда

уки и практики является сведение до минимума экологического риска при проектировании и строительстве производственно-хозяйственных систем, природно-промышленных комплексов.

ЗОНА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КАТАСТРОФЫ – зона, где негативные изменения природных комплексов приводят к невозможности ведения традиционной хозяйственной деятельности и проживания человека.

ЗООПАРК, ЗООЛОГИЧЕСКИЙ ПАРК – научно-просветительное учреждение, на демонстрационной площади которого экспонируются в вольерах или в полувольном состоянии различные виды диких животных. Зоологический парк выполняет функции рекреационного объекта, ведет просветительную работу среди посетителей и населения по вопросам охраны животного мира и природы в целом, а также занимается изучением, сохранением и разведением животных, в том числе редких и исчезающих.

ЗРЕЛОСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ – устойчивое состояние экоси-

экологиялық қауіпті төменгі деңгейге жеткізу.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АПАТ АЙМАҒЫ – табиғи кешендердің кері өзгерістері салдарынан дәстүрлі шаруашылық қызметті басқару мен адамдардың өмір сүруі мүмкін емес жағдайларға алып келетін аймақ.

ЗООСАЯБАҚ, ЗООЛОГИЯЛЫҚ САЯБАҚ – қоршаудағы көрсету алаңдарына немесе жартылай бостандық жағдайындағы жабайы аңдар түрлерін көрсететін ғылыми-ағартушылық мекеме. Зоологиялық саябақ рекреациялық объект қызметін атқарады, келушілермен және жалпы табиғаттағы қорғау жөніндегі ағартушылық жұмыстар жүргізеді, сондай-ақ, жануарларды, оның ішінде сирек және жойылып бара жатқандарын зерттеу, сақтау және өсірумен айналысады.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ЖЕТІЛГЕНДІГІ – экожүйенің (биоге-

стемы (биогеоценоза), для которого характерны оптимальная внутренняя структура, нормальное функционирование всех ее элементов, высокая биопродуктивность и минимальная энтропия. Зрелые экосистемы в отличие от молодых экосистем более устойчивы к отрицательным внешним воздействиям и внешним возмущениям.

оценоздын) тұрақты күйі, оған оңтайлы ішкі құрылым, барлық элементтерінің қалыпты қызметі, жоғары биоөнімділік және төменгі энтропия тән. Жетілген экожүйелер жас экожүйелерге қарағанда сыртқы теріс әсерлерге және ауытқуларға төзімдірек болады.

И

ИЕРАРХИЯ ЭКОСИСТЕМ – структурное и функциональное соподчинение экосистем различного уровня организации в ряду: биогеоценоз – биогеоценотический комплекс-ландшафт – биом-природный пояс – биогеографическая область – экосистемы суши – океана, литосферы – биосфера.

ИЗМЕНЕНИЕ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – приобретение природной средой и средообразующими компонентами новых количественно-качественных свойств в результате воздействия внешних, в основном антропогенных факторов или ее саморазвития.

ЭКОЖҮЙЕЛЕР ИЕРАРХИЯСЫ – биогеоценоз – биогеоценотикалық кешен-ландшафт – биом-табиғи белдік – биогеографиялық аймақ – құрлықтың экожүйелері – мұхит, литосфералар – биосфера қатарындағы ұйымдастырылуы әртүрлі экожүйелердің құрылымдық және қызметтік өзара бағыныштылығы.

ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ ӨЗГЕРУІ – сыртқы, негізінен антропогендік факторлардың әсерінен немесе өзінің дамуымен табиғи ортаның және орта құрушы компоненттерінің жаңа сандық және сапалық сипаттар алуы.

ИЗМЕНЕНИЕ СРЕДЫ, НЕОБРАТИМОЕ – перемена в средообразующих компонентах или их сочетаниях, которая не может быть компенсирована в ходе природных восстановительных процессов (в том числе естественной сукцессии). Необратимое изменение среды могут возникнуть в результате антропогенных и антропических воздействий.

ИЗЪЯТИЕ ОБЪЕКТОВ ЖИВОТНОГО МИРА – извлечение (добывание, отстрел, отлов) из среды обитания животных, обитающих в состоянии естественной свободы, на основании разрешения на пользование животным миром, за исключением любительского (спортивного) рыболовства в резервном фонде рыбохозяйственных водоемов (участков) до пяти килограмм на одного рыболова за выезд.

ИМПОРТНОЕ КАРАНТИННОЕ РАЗРЕШЕНИЕ – документ, разрешающий ввоз в Республику Казахстан, а также транзит подкарантинной продукции на условиях, определя-

ОРТАНЫҢ ҚАЙТАРЫМ-СЫЗ ӨЗГЕРУІ – орта құрушы компоненттерде немесе олардың үйлесуіндегі табиғи қалпына келтіру процестерінің барысында (оның ішінде табиғи сукцессияда) орны толмайтын өзгерістер. Бұл өзгерістер антропогендік және антропикалық әсер етулер нәтижесінде пайда болуы мүмкін.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІ ОБЪЕКТІЛЕРІН АЛЫП ҚОЮ – біржолғы аулау кезінде бір балықшыға балықшаруашылығы суайдындарының (учаскелерінің) резервтік қорында бес килограмға дейін әуесқойлық (спорттық) балық аулауды қоспағанда, жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсаттың негізінде табиғи еркін жағдайда мекендейтін жануарларды мекендеу ортасынан айыру (алу, атып алу, аулау).

ИМПОРТТЫҚ КАРАНТИН-ДІК РҰҚСАТ – Қазақстан Республикасының уәкілетті органы белгілейтін шарттарда карантинге жатқызылған өнімді Қазақстан Республикасына әке-

емых уполномоченным органом Республики Казахстан.

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ЛЕСНОГО ФОНДА – комплекс работ по описанию, картированию и определению количественных и качественных показателей отдельных участков лесного фонда.

ИНДИКАТОР ЗАГРЯЗНЕНИЯ – индикатор (физический, химический или биологический), сигнализирующий о наличии кумуляции, изменения количественного или качественного состава загрязнителей в окружающей среде.

ИНДИКАЦИЯ ЗАГРЯЗНЕНИЯ – индикация природной среды или отдельных ее составляющих: почв, вод, атмосферы на предмет выявления загрязнителей, установления их качественно-количественного состава.

ИНДИКАЦИЯ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – определение общего характера или свойств окружающей природной среды различными методами (теоретическими, экспериментальными или практическими, включая методы мониторинга, биологи-

луге, сондай-ақ оның транзитіне рұқсат беретін құжат.

ОРМАН ҚОРЫН ТҮГЕНДЕУ – орман қорының жекелеген учаскелерінің сандық және сапалық көрсеткіштерін сипаттау, картаға түсіру және анықтау жөніндегі жұмыстар кешені.

ЛАСТАНУ ИНДИКАТОРЫ – қоршаған ортадағы ластаушылардың сандық немесе сапалық кумуляциясының, өзгерістерінің орын алуы туралы белгі беретін индикатор (физикалық, химиялық немесе биологиялық).

ЛАСТАНУДЫ ИНДИКАЦИЯЛАУ – табиғи ортаның немесе оның жеке құраушыларының: топырақтың, судың, ауаның сапалық-сандық күйін анықтау, ластаушыларын табуға арналған индикация.

ТАБИҒИ ОРТАНЫ ИНДИКАЦИЯЛАУ – қоршаған табиғи ортаның жалпы қасиеттері мен сипатын әртүрлі әдістерімен (теориялық, эксперименттік немесе практикалық, мониторинг, биологиялық индикация, биохимиялық, физи-

ческой индикации, биогеохимических, физико-химических, визуальных, дистанционных, модельных и др. Широко используется в природоведении, природопользовании, экологическом прогнозировании и др. сферах научной и производственно-хозяйственной деятельности.

ИНСПЕКЦИЯ ПО ОХРАНЕ ПРИРОДЫ – специализированный орган регионального контроля и надзора за рациональным использованием, возобновлением природных ресурсов и обогащением полезных ископаемых, соблюдением природоохранного законодательства.

ИНТЕГРИРОВАННОСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ – упорядоченное, взаимосвязанное функциональное объединение различных частей экосистемы (консорций, организмов разных трофических уровней, биоты и т.п.), возникшее в процессе биотоценогенеза.

ИНТЕНСИВНОСТЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ – общий уровень содержания или скорость поступления загрязнителей в среду.

ка-химиялық, визуалды, қашықтан модельдеу және т.б.) анықтау. Табиғаттануда, табиғатты пайдалануда, экологиялық болжауларда және басқа ғылыми, өндірістік-шаруашылық қызмет салаларында кеңінен қолданылады.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ИНСПЕКЦИЯСЫ – табиғатты қорғау заңнамасының орындалуын, табиғат ресурстарының қалпына келтірілуін, пайдалы қазбаны ұтымды өндіруді, табиғатты ұтымды пайдалануды бақылаушы және қадағалаушы арнайы орган.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ЫҚПАЛДАСУЫ – биотоценогенез процесінде пайда болған экожүйенің түрлі бөліктерінің реттелген, өзара байланысты қызметтік бірігуі (түрлі трофтық деңгейлердегі процестер консорциялары, биоттар және т.б.).

ЛАСТАНУДЫҢ ҚАРҚЫНДЫЛЫҒЫ – ортадағы ластаушылардың жалпы деңгейі немесе олардың ортаға келіп түсу жылдамдығы.

ИНТРОДУКЦИЯ – преднамеренный или случайный перенос особей видов животных за пределы среды их обитания.

ИНФОРМАЦИЯ О СОСТОЯНИИ ОКРУЖАЮЩЕЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ, ЕЕ ЗАГРЯЗНЕНИИ – сведения (данные), полученные в результате мониторинга окружающей природной среды, ее загрязнения.

ИНЦИДЕНТ – отказ или повреждение технических устройств, применяемых на опасном производственном объекте, отклонение от режима технологического процесса, нарушение законодательства Республики Казахстан.

ИСКУССТВЕННОЕ РАЗВЕДЕНИЕ ЖИВОТНЫХ – содержание и разведение объектов животного мира в неволе и (или) полувольных условиях.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОДНЫХ ОБЪЕКТОВ – извлечение полезных естественных свойств водных объектов для удовлетворения материальных или иных потребностей физических и юридических лиц.

ИНТРОДУКЦИЯ – жануарлардың түрлерін (особьтарын) олар мекендейтін ортадан тыс қары жерлерге әдейі немесе кездейсоқ тасымалдау.

ҚОРШАҒАН ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ АХУАЛЫ, ОНЫҢ ЛАСТАНУЫ ТУРАЛЫ АҚПАРАТ – қоршаған табиғи ортаның, оның ластану мониторингі қорытындысы арқылы алынған мәлімет (дерек).

ИНЦИДЕНТ – қауіпті өндірістік объектіде қолданылатын техникалық құрылғылардың істен шығуы немесе бұзылуы, технологиялық процестің режимінен ауытқуы, Қазақстан Республикасы заңнамасының бұзылуы.

ЖАНУАРЛАРДЫ ЖАСАНДЫ ӨСІРУ – жануарлар дүниесі объектілерін еріксіз және (немесе) жартылай ерікті жағдайларда ұстау және өсіру.

СУ ОБЪЕКТІЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ – жеке және заңды тұлғалардың материалдық немесе өзге де қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін су объектілерінің пайдалы табиғи қасиеттерін алу.

ИССЛЕДОВАНИЕ, ДОКЛИНИЧЕСКОЕ – химические, физические, биологические, микробиологические, фармакологические, токсикологические и другие экспериментальные научные исследования или серия исследований по изучению испытуемого вещества в целях изучения специфического действия и (или) безопасности для здоровья человека.

ИСТОЧНИК АНТРОПОГЕННОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – источник загрязнения атмосферы, обусловленный явлениями, вызванными деятельностью человека.

ИСТОЧНИК ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ – ограниченная в пространстве область, к которой могут быть отнесены все характеристики определенного воздействия на окружающую среду. Источником воздействия может являться: точка выброса загрязняющего вещества; хозяйственный или природный объект, производящий загрязняющее вещество; регион, откуда поступает загрязняющее вещество.

КЛИНИКАҒА ДЕЙІНГІ ЗЕРТТЕУЛЕР – адамның денсаулығы үшін ерекше әсер етуін және (немесе) қауіпсіздігін зерттеу мақсатында сыналатын заттекті зерттеу жөніндегі химиялық, физикалық, биологиялық, микробиологиялық, фармакологиялық, токсикологиялық және басқа эксперименттік ғылыми зерттеулер немесе зерттеулер сериясы.

АТМОСФЕРАНЫ ЛАСТАУДЫҢ АНТРОПОГЕНДІК КӨЗІ – адам қызметінен туындайтын құбылыстар себепші болатын атмосфераны ластау көзі.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕР ЕТУ КӨЗІ – кеңістікте шектелген сала, оған қоршаған ортаға белгіленген әсер етудің барлық сипаттамалары жатқызылуы мүмкін. Әсер ету көзі мыналар болуы мүмкін: ластайтын заттектер шығарылатын нүкте; ластаушы заттек өндіретін шаруашылық немесе табиғи объект; ластаушы заттек жеткізілетін өңір.

ИСТОЧНИК ЕСТЕСТВЕННОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – источник загрязнения атмосферы, обусловленный природными процессами.

ИСТОЧНИК ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – объект, распространяющий загрязняющие атмосферу веществ.

ИСТОЧНИК ЗАГРЯЗНЕНИЯ ВОД – источник, вносящий в водные объекты загрязняющие вещества, микроорганизмы или тепло.

ИСТОЧНИК НЕПРЕРЫВНОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – источник, выбрасывающий загрязняющие атмосферу вещества непрерывного в течение длительного периода времени.

ИСТОЧНИК ПРИРОДНОЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СИТУАЦИИ – 1) опасное природное явление или процесс, в результате которого на определенной территории или акватории возникла или может возникнуть чрезвычайная ситуация; 2) землетрясение, вулканическое извержение, оползень, обвал, сель, карст, просадка в лессо-

АТМОСФЕРАНЫ ЛАСТАУДЫҢ ТАБИҒИ КӨЗІ – табиғи процестер себепші болатын атмосфераны ластау көзі.

АТМОСФЕРАНЫҢ ЛАСТАНУ КӨЗІ – атмосфераны ластайтын заттектер тарататын объект.

СУДЫҢ ЛАСТАНУ КӨЗІ – су объектілеріне суды ластаушы заттектер, микроорганизмдер немесе жылу әкелетін көз.

АТМОСФЕРАНЫ ҮЗДІКСІЗ ЛАСТАУ КӨЗІ – атмосфераға ұзақ уақыт бойы ластаушы заттектер шығаратын көз.

ТАБИҒИ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫҢ ПАЙДА БОЛУ КӨЗІ – 1) қауіпті табиғи құбылыс немесе процесс, оның нәтижесінде белгіленген аумақта немесе мұхит айдынында төтенше жағдай туындайды немесе туындауы мүмкін; 2) жер сілкінісі, жанартаудың атқылауы, көшкін, опырылу, сел, карст, орман топырағының

вых грунтах, эрозия, переработка берегов, цунами, лавина, наводнения, подтопления, затор, штормовой нагон воды, сильный ветер, смерч, пыльная буря, суховей, сильные осадки, засуха, заморозки, туман, гроза, природный пожар.

ИСТОЧНИКИ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ

– любые объекты производственной и бытовой деятельности людей, а также явления природы, приносящие в атмосферу, гидросферу, литосферу и органический мир Земли загрязнители.

ИСТОЩЕНИЕ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

– процесс, возникающий в результате несоответствия между доступными запасами природных ресурсов или безопасными нормами их изъятия из природных систем и потребностями общества, подрыва продуктивности и восстановительной способности природы при повышении темпов и объемов добычи возобновимых ресурсов над темпами и объемами их естественного восстановления.

ИСХОДНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ПЕСТИЦИДОВ (ЯДО-

шөгуі, эрозия, жағаны қайта өңдеу, цунами, көшкін, су тасқыны, су басу, сең жүру, дауылдың суды айдауы, қатты жел, қара құйын, шанды дауыл, аңызак, қатты жауын-шашын, құрғақшылық, қатқак, тұман, найзағай, табиғи өрт.

ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ ЛАСТА-НУ КӨЗДЕРІ

– атмосфераны, гидросфераны, Жердің органикалық әлемін ластайтын заттектер шығаратын кез келген адамдардың тұрмыстық және өндірістік қызмет объектілері, сондай-ақ табиғат құбылыстары.

ТАБИҒАТ РЕСУРСТАРЫНЫҢ САРҚЫЛУЫ

– қолжетімді табиғат ресурстары немесе оларды табиғи жүйелерден алудың қауіпсіз мөлшерлері және қоғам қажеттіліктері, қалпына келетін ресурстарды өндірудің қарқыны мен көлемі олардың табиғи қалпына келу қарқыны мен көлемінен артқанда табиғат өнімділігінің және қалпына келу қабілетінің әлсіреуі арасында пайда болатын процесс.

ПЕСТИЦИДТЕРДІҢ (УЛЫ ХИМИКАТТАРДЫҢ) БАС-

ХИМИКАТОВ) – химические и другие вещества, предназначенные для производства пестицидов (ядохимикатов).

ТАПҚЫ КОМПОНЕНТТЕРІ – пестицидтерді (улы химикаттарды) өндіруге арналған химиялық және басқа да заттектер.

К

КАДАСТР, ЗЕМЕЛЬНЫЙ – систематизированный свод сведений о природном, хозяйственном и правовом положении земель. Включает данные регистрации землепользований, учета количества и качества земель, бонитировки почв и экономической оценки земли.

КАДАСТР, ЛЕСНОЙ – систематизированный свод сведений о лесных ресурсах. Ведется для организации рационального пользования лесами, их воспроизводства, охраны и защиты лесов, планирования и развития лесного хозяйства и размещения лесосечного фонда.

КАДАСТР МЕСТОРОЖДЕНИЙ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – систематизированный свод сведений о всех месторождениях и проявлениях полезных ископаемых, а также о геофизических аномалиях и

ЖЕР КАДАСТРЫ – жерлердің табиғи, шаруашылық және құқықтық жағдайлары туралы мәліметтердің жүйелі жинағы. Жерді пайдалануларды тіркеу, жерлердің көлемі мен сапасын есепке алу, топырақ бонитеті және жердің экономикалық бағасы туралы мәліметтерді қамтиды.

ОРМАН КАДАСТРЫ – орман ресурстары туралы мәліметтердің жүйелі жинағы. Ормандарды тиімді пайдалануды, оларды қалпына келтіруді, ормандарды қорғау мен сақтауды, орманшаруашылығын дамыту мен кесілген орман қорын орналастыруды ұйымдастыру үшін жүргізіледі.

ПАЙДАЛЫ ҚАЗБАЛАР КЕН ОРЫНДАРЫНЫҢ КАДАСТРЫ – барлық кен орындары және пайдалы қазбалардың көрініс беруі, сондай-ақ іздеуге тұрарлық немесе тексеруге ұсынылатын түрлі пайдалы қазба-

структурах различных полезных ископаемых, перспективных на поиск или рекомендованных для проверки.

КАДАСТР ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ОБЪЕКТОВ – систематизированный свод данных о всех территориях и объектах, имеющих охранную ценность. Включает главные кадастровые показатели, а также дату выделения, степень охраны объекта и др.

КАРАНТИН – система временных организационных, режимно-ограничительных, административно-хозяйственных, санитарно-эпидемиологических, санитарно-гигиенических и лечебно-профилактических мероприятий, направленных на предупреждение распространения инфекционной болезни и обеспечение локализации эпидемического, эпизоотического или эпифитотического очагов и последующую их ликвидацию.

КАРАНТИН РАСТЕНИЙ (ФИТОСАНИТАРНАЯ ОХРАНА) – правовой режим, предусматривающий систему государ-

лардың геофизикалық аномалиялары мен құрылымдары туралы мәліметтердің жүйелі жинағы.

ҚОРҒАУҒА АЛЫНҒАН ОБЪЕКТІЛЕР КАДАСТРЫ – қорғалатын құндылықтар саналатын барлық аумақ пен объектілер туралы мәліметтердің жүйелі жинағы. Басты кадастрлық көрсеткіштер, сонымен қатар бөлінген уақыты, объектінің қорғалу дәрежесі және т.б. қамтиды.

КАРАНТИН – жұқпалы аурулардың таралуының алдын алуға және эпидемиялық, эпизоотикалық және эпидемиялық немесе эпифитотикалық ошақтардың таралмауын қамтамасыз етуге және кейін оларды жоюға бағытталған уақытша ұйымдастырушылық, режимдік-шектеу, әкімшілік-шаруашылық, санитариялық-эпидемиологиялық, санитариялық-гигиеналық және емдеу-профилактикалық іс-шараларының жүйесі.

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІ (ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ) – Қазақстан Республикасының өсімдік ресурстары

ственных мероприятий, направленных на защиту растительных ресурсов Республики Казахстан и продукции растительного происхождения от завоза и вторжения из других государств, а также из карантинной зоны Республики Казахстан карантинных объектов, а в случае их распространения – на локализацию и ликвидацию очагов их распространения.

КАРАНТИННАЯ МЕРА – процедура, направленная на предотвращение проникновения и распространения карантинных объектов на территории Республики Казахстан.

КАРАНТИННЫЙ ОБЪЕКТ – согласно утвержденному Перечню карантинных видов, вредитель, возбудитель болезни растений или сорняк, который может причинить значительный вред растениям и растительной продукции, отсутствующий или ограниченно распространенный на территории Республики Казахстан.

КАРАНТИННЫЙ СЕРТИФИКАТ – документ, удостоверяющий карантинное состояние подкарантинной продук-

мен өсімдік текті өнімін карантинді объектілердің басқа мемлекеттерден, сондай-ақ Қазақстан Республикасының карантинді аймағынан әкелінуінен және енуінен қорғауға, ал олар таралған жағдайда – олардың таралу ошақтарын оқшаулауға және жоюға бағытталған мемлекеттік іс-шаралар жүйесін көздейтін құқықтық режим.

КАРАНТИНДІК ШАРА – Қазақстан Республикасы аумағына карантинді объектілердің енуін немесе таралуын болғызбауға бағытталған процедура.

КАРАНТИНДІ ОБЪЕКТ – бекітілген Карантиндік түрлер тізбесіне сәйкес зиянкес, өсімдіктердің ауруын қоздырғыш немесе өсімдіктерге және өсімдік өніміне айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін, Қазақстан Республикасы аумағында жоқ немесе шектеулі таралған арамшөп.

КАРАНТИНДІК СЕРТИФИКАТ – мемлекет ішінде тасымалдауға арналған карантинге жатқызылған өнімнің каран-

ции, предназначенной для внутригосударственных перевозок.

КАРТИРОВАНИЕ ЕСТЕСТВЕННЫХ РЕСУРСОВ И ПРИРОДНЫХ УСЛОВИЙ –

нанесение на карту естественного распространения в пространстве (с количественными и качественными показателями) природных ресурсов и отражение на ней региональных особенностей природных условий.

КАТАКЛИЗМ – 1) разрушительное событие, явление; 2) поворот; 3) катастрофа.

КАТАСТРОФА – разрушительное явление, повлекшее чрезвычайную ситуацию регионального или глобального масштаба.

КАТАСТРОФА, БИОЛОГИЧЕСКАЯ – катастрофа, сопровождающаяся распространением опасных биологических (бактериологических) агентов (веществ, средств и др.) в количествах, повлекших за собой человеческие жертвы, ущерб здоровью людей, разрушение или уничтожение объектов и других материальных ценностей в значительных размерах, а

тиндік жай-күйін куәландыратын құжат.

ТАБИҒИ РЕСУРСТАР МЕН ТАБИҒАТ ЖАҒДАЙЛАРЫН КАРТАҒА ТҮСІРУ – табиғи

ресурстардың жазықтықта табиғи таралуын (сандық және сапалық көрсеткіштерімен) картаға түсіру және онда табиғат жағдайларының аймақтық ерекшеліктерін көрсету.

ЖОЙҚЫН АПАТ – 1) қиратқыш оқиға, құбылыс; 2) төңкеріс; 3) апат.

АПАТ – өңірлік және ірі ауқымды төтенше жағдайдың пайда болуына әкеліп соққан жойқын құбылыс.

БИОЛОГИЯЛЫҚ АПАТ – адамдардың құрбан болуына, олардың денсаулығына зиян келтіруге, объектілердің, материалдық құндылықтардың елеулі мөлшерде қирауына немесе жойылуына, сондай-ақ қоршаған табиғи ортаға елеулі зиян келтіруге әкеп соқтыратын мөлшердегі қауіпті биологиялық (бактериологиялық) агенттердің (заттектердің, құралдар-

также нанесших серьезный ущерб окружающей среде.

КАТАСТРОФА, ПРОМЫШЛЕННАЯ – крупная промышленная авария, повлекшая за собой человеческие жертвы, ущерб здоровью людей либо разрушения и уничтожение объектов, материальных ценностей в значительных размерах, а также приведшая к серьезному ущербу окружающей природной среде.

КАТЕГОРИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЛЕСНОГО ФОНДА – выделенная в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, часть государственного лесного фонда с особым защитным, водоохраным, санитарно-гигиеническим, рекреационным, научным или иным специальным назначением, на территории которой устанавливается особый режим ведения лесного хозяйства и лесопользования.

КАЧЕСТВО ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – характеристика состава и свойств окружающей среды.

КВОТА НА ЭМИССИИ В ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ –

дың және т.б.) таралуымен келетін апат.

ӨНДІРІСТІК АПАТ – өндірістік ірі авария, ол адам өліміне алып келеді, адамдардың денсаулығына зиян әкеледі және объектілерді, материалдық құндылықтарды жояды, сонымен қатар табиғи қоршаған ортаға айтарлықтай зиян әкеледі.

МЕМЛЕКЕТТІК ОРМАН ҚОРЫНЫҢ САНАТЫ – мемлекеттік орман қорының Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен бөлінген, ерекше қорғалатын, су сақтау, санитариялық-гигиеналық, рекреациялық, ғылыми немесе өзге де арнайы мақсаттағы, аумағында орманшаруашылығын жүргізу мен орман пайдаланудың ерекше режимі белгіленген бір бөлігі.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ САПАСЫ – қоршаған ортаның құрамы мен қасиеттерінің сипаттамасы.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЭМИССИЯЛАРҒА АРНАЛ-

часть лимита на эмиссии в окружающей среде, выделяемая конкретному природопользователю на определенный срок.

КЛАСС ОПАСНОСТИ ОТХОДОВ – показатель вредности отходов, определяемый по степени возможного вредного воздействия на здоровье людей и окружающую среду.

КЛАССИФИКАТОР ОТХОДОВ – информационно-справочный документ прикладного характера, в котором содержатся результаты классификации отходов.

КЛАССИФИКАТОР ЦЕЛЕВОГО НАЗНАЧЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ – группировка видов целевого использования земельных участков по типу и виду функционального назначения (использования) территории участка и расположенных на нем зданий и сооружений (помещений) в соответствии с зонированием территории.

КЛАССИФИКАЦИЯ ОТХОДОВ – порядок отнесения отходов к классам в соответствии с

ГАН КВОТА – нақты табиғат пайдаланушыға белгілі бір мерзімге бөлінген қоршаған ортаға эмиссияларға арналған лимиттің бір бөлігі.

ҚАЛДЫҚТАРДЫҢ ҚАУІП-ТІЛІК КЛАСЫ – адамдардың денсаулығы мен қоршаған ортаға ықтимал зиянды әсер ету дәрежесі бойынша анықталатын қалдықтардың зияндылық көрсеткіші.

ҚАЛДЫҚТАР ТАПТАСТЫРҒЫШЫ – қалдықтарды таптастыру нәтижелері қамтылған, қолданбалы сипаттағы ақпараттық-анықтамалық құжат.

ЖЕР УЧАСКЕЛЕРІН НЫСАНАЛЫ МАҚСАТҚА САЙ ТАПТАСТЫРҒЫШ – аумақты аймақтарға бөлуге сәйкес учаске аумағын және онда орналасқан үйлер мен ғимараттардың (үй-жайлардың) функционалдық мақсатының (пайдаланылуының) үлгісі мен түрі бойынша жер учаскелерін мақсатқа сай пайдалану түрлерін топтастыру.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ТАПТАСТЫРУ – қалдықтардың қоршаған ортаға және адам денсаулығы

их опасностью для окружающей среды и здоровья человека.

КЛАССИФИКАЦИЯ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ – разделение химической продукции по видам опасности и категориям химических веществ для выявления ее свойств, которые оказывают или могут оказывать вредное воздействие на жизнь и здоровье человека, окружающую среду.

КЛИМАТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ – изменение климатических условий на планете в целом или отдельных регионах. Климатические изменения обуславливаются космическими, астрологическими, геологическими и др. факторами, а современные климатические изменения обусловлены также и деятельностью человека.

КЛИМАТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ – совокупность климатических факторов и условий территории, благоприятных для развития живых организмов, сельского, лесного и др. видов деятельности общества, а также для поддержания здоровой среды, сохранения и улучшения здоровья человека.

ғына қауіптілігіне сәйкес оларды кластарға жатқызу тәртібі.

ХИМИЯЛЫҚ ӨНІМДІ ТАПТАСТЫРУ – химиялық өнімді адамның өмірі мен денсаулығына, қоршаған ортаға зиянды әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін қасиеттерін анықтау үшін химиялық заттектердің қауіптілік түрлері және санаттары бойынша бөлу.

КЛИМАТТЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР – бүкіл ғаламшарда немесе жекелеген өңірлерде климаттық жағдайлардың өзгеруі. Климаттық өзгерістер ғарыштық, астрономиялық, геологиялық және т.б. факторлардан, сондай-ақ қазіргі кезде адамдар әрекетінен болады.

КЛИМАТТЫҚ РЕСУРСТАР – тірі организмдердің дамуына, ауыл және орманшаруашылықтарын және басқа қоғамдық қызмет түрлерін дамытуға, сондай-ақ ортаның саулығын, адамның денсаулығын қорғауға және жақсартуға қажетті ортаны ұстап тұруға қолайлы аумақтың климаттық факторлары мен жағдайларының жиынтығы.

КЛИНИЧЕСКОЕ ИСПЫТАНИЕ – исследование с участием человека в качестве испытуемого, проводимое для выявления или подтверждения клинических, фармакологических и (или) фармакодинамических эффектов исследуемого лекарственного препарата и (или) выявления всех побочных реакций на него, и (или) в целях изучения его всасывания, распределения, биотрансформации и выведения для установления его безопасности и эффективности.

КОДЕКС, ВОДНЫЙ – основной законодательный акт водного законодательства Республики Казахстан, развивающий, уточняющий положения правового регулирования регионального использования и охраны водных ресурсов.

КОДЕКС, ЗЕМЕЛЬНЫЙ – систематизированный законодательный акт, регулирующий земельные отношения и связанные с ними отношения собственности.

КОМПЛЕКСНОЕ ГИГИЕНИЧЕСКОЕ НОРМИРОВАНИЕ ВРЕДНЫХ ВЕЩЕСТВ –

КЛИНИКАЛЫҚ СЫНАУ – зерттелетін дәрілік препараттың клиникалық, фармакологиялық және (немесе) фармакодинамикалық әсерін анықтау немесе растау және (немесе) оған барлық жанама әрекеттесулерді анықтау және (немесе) оның қауіпсіздігі мен тиімділігін анықтау үшін оның сіңуін, таралуын, биотрансформациялануы мен шығарылуын зерделеу мақсатында сыналуды ретінде адамның қатысуымен жүргізілетін зерттеу.

СУ КОДЕКСІ – су ресурстарын өңірлік қолдануды және қорғауды құқықтық тұрғыдан реттейтін ережелерді дамытатын, нақтылайтын Қазақстан Республикасының су заңнамасының негізгі заңнамалық акті.

ЖЕР КОДЕКСІ – жер қатынастары және онымен байланысты меншіктік қатынастарды реттейтін жүйелі заңнамалық акт.

ЗИЯНДЫ ЗАТТЕКТЕРДІ КЕШЕНДІ ГИГИЕНАЛЫҚ НОРМАЛАУ – азық-түліктер,

одновременное установление гигиенических нормативов содержания веществ в продуктах питания, воде и атмосферном воздухе.

КОМПОНЕНТЫ СРЕДЫ – материальные тела или материальные процессы, непосредственно влияющие на существование живых организмов.

КОНСЕРВАЦИЯ ПРИРОДЫ – одна из первоначальных форм охраны природы, основанная на пассивном, полном или частичном закрытии доступа людей. Осуществляется путем распространения на особо охраняемые территории заповедного режима.

КОНСИЛИУМ – исследование больного в целях установления диагноза, определения тактики лечения и прогноза заболевания с участием не менее трех врачей.

КОНТРОЛЬ, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ – деятельность уполномоченного органа в области охраны окружающей среды по контролю за соблюдением экологического законодательства Республики Казахстан, нормативов

су және атмосфералық ауа құрамында зиянды заттектердің болуының гигиеналық нормативтерін бір мезгілде белгілеу.

ОРТА КОМПОНЕНТТЕРІ – тірі организмдердің тіршілік етуіне тікелей әсер ететін материалдық денелер немесе материалдық процестер.

ТАБИҒАТТЫ ҚАЛПЫНДА САҚТАУ – табиғатты қорғаудың адамдарға пассивті, толық немесе жекелеген тыйымдар салуға негізделген табиғатты қорғаудың ең алғашқы түрлерінің бірі. Ерекше қорғалатын аймақтарда қорықтық режим орнату жолымен жүзеге асырылады.

КОНСИЛИУМ – кемінде үш дәрігердің қатысуымен диагноз қою, емдеу тактикасын айқындау және ауруды болжау мақсатында науқас адамды зерттеу.

МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының, қоршаған орта сапасы нормативтерінің және экологиялық талаптар-

качества окружающей среды и экологических требований.

КОНТРОЛЬ ЗА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДОЙ – сопоставление полученных данных о состоянии окружающей среды с установленными критериями и нормами техногенного воздействия или параметрами с целью оценки их соответствия.

КОНТРОЛЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – проверка соответствия содержания загрязняющих атмосферу веществ установленным требованиям.

КОНТРОЛЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПОЧВЫ – проверка соответствия загрязнений почвы по установленным нормам и требованиям.

КОНТРОЛЬ КАЧЕСТВА ВОДЫ – проверка соответствия показателей качества воды установленным нормам и требованиям.

КОНТРОЛЬ ПО КАРАНТИНУ РАСТЕНИЙ – деятельность, осуществляемая должностными лицами уполномоченного органа по проверке выполнения требований норм, правил и инструкций по карантину растений.

дың сақталуын бақылау жөніндегі қызметі.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ БАҚЫЛАУ – қоршаған ортаның ахуалы жөніндегі деректерді техногендік әсер етудің белгіленген өлшемдерімен және нормаларымен немесе олардың сәйкестігін бағалау мақсатында параметрлерімен салыстыру.

АТМОСФЕРАНЫҢ ЛАСТАНУЫН БАҚЫЛАУ – атмосфераны ластаушы заттектер құрамының белгіленген талаптарға сәйкестігін тексеру.

ТОПЫРАҚТЫҢ ЛАСТАНУЫН БАҚЫЛАУ – топырақтың ластануын белгіленген нормалар мен талаптарға сәйкестігін тексеру.

СУДЫҢ САПАСЫН БАҚЫЛАУ – су сапасы көрсеткіштерінің белгіленген нормалар мен талаптарға сәйкестігін тексеру.

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІ БОЙЫНША БАҚЫЛАУ – уәкілетті органның лауазымды адамдары жүзеге асыратын өсімдіктер карантині жөніндегі нормалардың, ережелер мен нұсқаулықтар талаптарының орындалуын тексеру қызметі.

КРАСНАЯ КНИГА – официальный документ неправительственных организаций, содержащий аннотированный и иллюстрированный перечень редких и исчезающих видов живых организмов, подлежащих охране; содержит сведения об их современном и прошлом распространении, численности, причинах сокращения, особенностях воспроизводства, необходимых мерах охраны. Виды, занесенные в Красную книгу и сохранившиеся на территории государства (региона), обязательны для включения в национальную или региональную Красную книгу (варианты Красной книги – международная, национальная, региональная).

КРИТЕРИИ БЕЗОПАСНОСТИ ВОДОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ И СООРУЖЕНИЙ – предельные значения технических показателей состояния водохозяйственных систем и сооружений, условий их эксплуатации, соответствующие допустимому уровню риска возникновения аварий водохозяйственных систем и сооружений.

ҚЫЗЫЛ КІТАП – үкіметтік емес ұйымдардың қорғауға алынатын сирек және жойылып бара жатқан тірі организмдердің аннотацияланған және бейнеленген тізбесінен тұратын ресми құжаты; олардың қазіргі және бұрынғы таралуы, саны, азаю себептері, қалпына келтіру ерекшеліктері, қажетті қорғау шаралары туралы мәліметтер тұрады. Қызыл кітапқа енгізілген және мемлекеттің (өңірдің) аумағында сақталған түрлер ұлттық немесе өңірлік Қызыл кітапқа тіркелуге міндетті (Қызыл кітаптың халықаралық, ұлттық, өңірлік түрлері болады).

СУШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖҮЙЕЛЕРІМЕН ҚҰРЫЛЫСТАРЫ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ӨЛШЕМДЕРІ – сушаруашылығы жүйелері мен құрылыстары аварияларының туындау қаупінің жол берілетін деңгейіне сәйкес келетін сушаруашылығы жүйелері мен құрылыстары жайкүйінің техникалық көрсеткіштерінің және оларды пайдалану шарттарының шекті мәні.

КУЛЬТУРЫ, ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ – опытные культуры, создаваемые по специальным методикам семенным потомством наиболее характерных популяций нескольких экотипов (климатипов) с целью их испытания в новых условиях.

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ДАҚЫЛДАР – жаңа жағдайда сынақтан өткізу мақсатымен бірнеше экотиптердің (климатиптердің) неғұрлым сипатты популяцияларының тұқымдық ұрығынан арнаулы әдістер бойынша өсірілетін тәжірибелік дақылдар.

Л

ЛАБОРАТОРИЯ ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ – юридическое лицо или специализированное подразделение юридического лица, осуществляющее ветеринарно-санитарную экспертизу продукции и сырья животного происхождения, кормов и кормовых добавок, реализуемых на объектах внутренней торговли и (или) в других местах.

ЛЕС – природный комплекс, формирующийся на определенной территории, на основе совокупности древесной и кустарниковой растительности и других компонентов живой природы, взаимодействующий с окружающей средой и имеющий важное экологическое, экономическое и социальное значение.

ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ-САНИТАРИЯЛЫҚ САРАПТАМА ЗЕРТХАНАСЫ – ішкі сауда объектілерінде және (немесе) басқа орындарда өткізілетін жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізатқа, жемшөп пен жемшөп қоспаларына ветеринариялық-санитариялық сараптаманы іске асыратын заңды тұлға немесе заңды тұлғаның мамандандырылған бөлімшесі.

ОРМАН – ағаш пен бұта өсімдіктерінің және жанды табиғаттың басқа да компоненттерінің жиынтығы негізінде белгілі бір аумақта қалыптасқан, қоршаған ортамен өзара байланыстағы және маңызды экологиялық, экономикалық және әлеуметтік мәні бар табиғи кешен.

ЛЕСИСТОСТЬ – степень покрытия лесом какой-либо территории, определяемая отношением покрытых лесом земель к ее общей площади, выраженная в процентах.

ЛЕСНАЯ ПИРОЛОГИЯ – наука о природе лесных пожаров и их последствиях, борьбе с лесными пожарами и об использовании положительной роли огня в лесном хозяйстве.

ЛЕСНАЯ ПОДСТИЛКА – поверхностный горизонт почвы в лесу, образованный продуктами разложения опада. Лесная подстилка является местом обитания большого количества живых организмов, обуславливает водно-воздушный, питательный режимы и лесорастительные свойства почвы. Для нормального развития лесных биогеоценозов крайне нежелательно сгребание, сжигание, уплотнение и разрушение лесной подстилки.

ЛЕСНИЧЕСТВО – структурное подразделение лесовладельца, располагающееся в его границах, предназначенное для планирования и выполнения лесохозяйственных мероприятий, расчета объемов лесопользования.

ОРМАНДЫ ӨНІР – қандай да бір аумақта орман өсуінің жердің жалпы алаңына орман өскен жердің қатысы арқылы анықталып, процентпен белгіленетін дәрежесі.

ОРМАН ПИРОЛОГИЯСЫ – орман өрттерінің сипаты және олардың салдары, орман өрттерімен күресу және орманшаруашылығында өрттің рөлі туралы ғылым.

ОРМАН ТӨСЕНІШІ – ағаштан түскен өнімдердің шіруінен түзілген орман топырағының беткі қабаты. Орман төсеніші көптеген тірі организмдердің мекені болып табылады, ауа, су, қорек режиміне себепші болады, топырақтың орман өсіруші қасиетін қалыптастырады. Орман төсенішін жинау, топтау және бүлдіру орман биогеоценозды қалыпты дамуына тиімсіз.

ОРМАНШЫЛЫҚ – орман иеленушінің өз шекарасында орналасқан, орманшаруашылығы іс-шараларын жоспарлаумен орындауға, орман пайдалану көлемін есептеуге арналған құрылымдық бөлімшесі.

ЛЕСНОЕ ХОЗЯЙСТВО – отрасль экономики, осуществляющая деятельность по изучению и учету лесного фонда, включающая мероприятия по его охране и защите, воспроизводству лесов и лесоразведению, регулированию лесопользования и контролю за его осуществлением.

ЛЕСНОЕ СЕМЕНОВОДСТВО – комплекс мероприятий по заготовке, обработке, хранению и использованию лесных семян, контролю за их качеством и происхождением, направленных на получение семян с ценными наследственными свойствами и высокими посевными качествами.

ЛЕСНОЙ ОБХОД – часть территории лесничества, закрепляемая за одним лесником для ее охраны, определяемая в порядке, установленном Лесным Кодексом и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан.

ЛЕСНОЙ ПОЖАР – пожар, распространяющийся по лесной площади.

ОРМАНШАРУАШЫЛЫҒЫ – орман қорын күзету мен қорғау, ормандарды молықтыру мен орман өсіру, орман пайдалануды реттеу және оның жүзеге асырылуын бақылау жөніндегі іс-шараларды қоса, орман қорын зерттеу және оның есебін жүргізу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын экономика саласы.

ОРМАН ТҰҚЫМШАРУАШЫЛЫҒЫ – тұқым қуалаушылық қасиеттері құнды және себу сапасы жоғары тұқым алуға бағытталған орман тұқымдарын дайындау, өңдеу, сақтау және пайдалану, олардың сапасы мен шығу тегіне бақылау жасау жөніндегі іс-шаралар кешені.

ОРМАН ҚАРАУ АЙМАҒЫ – орманшылық аумағын күзету үшін бір орманшыға бекітіліп берілетін, Орман кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінде белгіленген тәртіппен айқындалатын бір бөлігі.

ОРМАН ӨРТІ – орман алқабын қамтыған өрт.

ЛЕСНОЙ ФОНД – совокупность всех лесов естественно-го происхождения и искусственно выращенных, а также земель, не занятых лесом, но используемых или отведенных для нужд лесного хозяйства.

ЛЕСНЫЕ КУЛЬТУРЫ – искусственно созданные насаждения из лесных древесных и кустарниковых пород.

ЛЕСНЫЕ МАССИВЫ, ОСОБО ЦЕННЫЕ – леса уникальные по породному составу с наличием реликтовых и эндемичных пород; леса уникальные по продуктивности и генетическим качествам; леса, выполняющие важные защитные функции в сложных природных условиях.

ЛЕСНЫЕ РЕСУРСЫ – пригодные к использованию запасы древесины и продуктов побочного пользования (пушнины, дичи, грибов, ягод, лекарственных растений, сосредоточенные в лесах.

ЛЕСОВЛАДЕЛЬЦЫ – государственные организации, которым участки государственного лесного фонда предоставлены на праве постоянного зем-

ОРМАН ҚОРЫ – табиғи және қолдан өсірілген барлық орман, сондай-ақ орманы жоқ, бірақ орманшаруашылығы пайдаланатын немесе оған берілген жерлер.

ОРМАН АҒАШТАРЫ – орманның сүрікті ағаш және бұта тұқымдастарынан қолдан отырғызылған екпелер.

АСА БАҒАЛЫ ОРМАН АЛАПТАРЫ – тұқымдық құрамы бойынша сирек кездесетін және эндемиктік тұқымдар бар бірегей орман; өнімділігі мен гендік сапасы бойынша бірегей орман; күрделі табиғи жағдайларда маңызды қорғаныштық функцияларын орындайтын орман.

ОРМАН РЕСУРСТАРЫ – ормандағы пайдалануға жарамды ағаш қоры және жанама пайдалану өнімдері (андардың терісі, жабайы құстар, саңырауқұлақ, жеміс-жидек, дәрілік өсімдіктер және т.б.).

ОРМАН ИЕЛЕНУШІЛЕР – мемлекеттік орман қоры учаскелері тұрақты жер пайдалану құқығымен берілген мемлекеттік ұйымдар, сондай-

лепользования, а также физические и негосударственные юридические лица, в чьей собственности находятся участки частного лесного фонда в соответствии с Лесным Кодексом.

ЛЕСОВЛАДЕНИЕ – право владения и пользования участками государственного лесного фонда, предоставляемое Правительством Республики Казахстан государственным лесовладельцам для ведения лесного хозяйства и лесопользования, функционирования особо охраняемых природных территорий, а также право владения, пользования и распоряжения частным лесным фондом, предоставляемое частным лесовладельцам в порядке, установленном Лесным Кодексом.

ЛЕСОЗАЩИТА – комплекс мероприятий по охране лесов от возникновения пожаров, вредителей и болезней; биологическая и химическая борьба с вредными видами живых организмов; привлечение в леса насекомоядных птиц; создание противопожарных полос, водоемов и др.

ак Орман кодексіне сәйкес жекеше орман қоры учаскесі меншігінде болатын жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғалар.

ОРМАН ИЕЛЕНУ – орманшаруашылығын жүргізу мен орман пайдалану, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жұмыс істеуі үшін мемлекеттік орман иеленушілерге Қазақстан Республикасының Үкіметі беретін мемлекеттік орман қоры учаскелерін иелену мен пайдалану құқығы, сондай-ақ жекеше орман иеленушілерге Орман кодексінде белгіленген тәртіппен берілетін жекеше орман қорын иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы.

ОРМАНДЫ ҚОРҒАУ – орманды өрттен, зиянкестерден және аурулардан қорғаудың кешенді іс-шаралары; тірі организмдердің зиянды түрлеріне қарсы химиялық және биологиялық шаралар; орманға орман зиянкестерімен қоректенетін құстарды келтіру, өртке қарсы жолақтар, суайдындар және т.б. жасау.

ЛЕСОНАРУШЕНИЕ – 1) классифицируется как браконьерство; 2) действие человека, противоречащее принципам и задачам охраны лесов, лесных ресурсов и правилам ведения лесного и охотничьего хозяйства, а именно: незаконная вырубка леса, нарушение правил пожарной безопасности в лесах, повреждение лесных культур, выпас животных на закрытых для этой цели территориях, засорение леса, сбор в запрещенные сроки побочных продуктов леса.

ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЕ – установленный законом порядок пользования лесами, обеспечивающий наиболее полное использование полезных свойств леса в интересах развития общественного производства и потребности людей.

ЛЕСОПОЛЬЗОВАТЕЛЬ – физическое или юридическое лицо, которому предоставлено право временного лесопользования в порядке, установленном Лесным Кодексом.

ЛЕСОРАЗВЕДЕНИЕ – создание и выращивание искусст-

ОРМАННЫҢ БҮЛІНУІ – 1) браконьерлік әрекет ретінде таптастырылады; 2) орманды, орман ресурстарын қорғау міндеттері мен қағидаттарына және орман мен аңшаруашылығына қарсы адам әрекеттері, атап айтқанда: рұқсатсыз ағаш кесу, ормандарда өрт қауіпсіздігі ережелерін бұзу, рұқсат етілмеген аумақтарда мал жаю, орманды қоқыстау, рұқсат етілмеген мерзімде жанама орман өнімдерін жинау.

ОРМАНДЫ ПАЙДАЛАНУ – қоғамдық өндірісті және адамдардың қажеттіліктерін дамыту мүддесін көздей отырып, орманның пайдалы қасиеттерін барынша толық пайдалануды қамтамасыз ететін, ормандарды пайдаланудың заңмен белгіленген тәртібі.

ОРМАН ПАЙДАЛАНУШЫ – Орман кодексінде белгіленген тәртіппен уақытша орман пайдалану құқығы берілген жеке немесе заңды тұлға.

ОРМАН ӨСІРУ – бұрын орман болмаған аумақтарда ағаш

венных лесных насаждений на территориях, не находившихся ранее под лесом.

ЛЕСОСЕКА – участок леса, отведенный для рубок всех видов или находящийся в стадии рубки.

ЛЕТОПИСЬ ПРИРОДЫ – свод сведений системных наблюдений, осуществляемых научными подразделениями государственных природных заповедников, государственных национальных природных парков, государственных природных резерватов и государственных региональных природных парков, за состоянием экологических систем и объектов государственного природно-заповедного фонда, ведущихся по единой методике.

ЛИКВИДАЦИЯ ОТХОДОВ – процессы деструкции отходов, сопровождающиеся практически необратимым изменением их химического состава (сжигание, окисление, связывание в стекло и керамику и пр.).

ЛИКВИДАЦИЯ ПОЖАРА – действия, направленные на окончательное прекращение

екпелерін қолдан отырғызу және өсіру.

КЕСПЕАҒАШ АЙМАҒЫ – ағаш кесудің барлық түрлері үшін бөлінген немесе ағаштары кесілу сатысындағы орман учаскесі.

ТАБИҒАТ ЖЫЛНАМАСЫ – мемлекеттік табиғи қорықтар, мемлекеттік ұлттық табиғи саябақтар, мемлекеттік табиғи резерваттар және мемлекеттік өңірлік табиғи саябақтар ғылыми бөлімшелерінің мемлекеттік табиғи-қорық қорының экологиялық жүйелері мен объектілерінің жай-күйіне бірыңғай әдістеме бойынша жүзеге асыратын жүйелі байқаулар мәліметтерінің жиынтығы.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ЖОЮ – қалдықтардың бұзылу процесі, олардың химиялық құрамының қайталанбастай өзгеруі (өрттенуі, қышқылдануы, шыныға және керамикаға айналуы және т.б.).

ӨРТТІ ЖОЮ – жануды толықтай тоқтатуға, сондай-ақ оның екінші қайтара туындау

горения, а также на исключение возможности его повторного возникновения.

ЛИКВИДАЦИЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ – спасательные, аварийно-восстановительные и другие неотложные работы, проводимые при возникновении чрезвычайных ситуаций и направленные на спасение жизни и сохранение здоровья людей, снижение размеров ущерба и материальных потерь, а также на локализацию зон чрезвычайных ситуаций.

ЛИМИТЫ НА ЗАГРЯЗНЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – пределы поступления общего объема загрязняющих веществ, отходов производства и потребления, а также влияния на окружающую среду шума, вибраций, магнитных полей и вредных физических воздействий в уровнях, при которых сохраняется благоприятная окружающая среда.

ЛИМИТЫ НА ЭМИССИИ В ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ – нормативный объем эмиссий в окружающую среду, устанавливаемый на определенный срок.

мүмкіндігінің алдын алуға бағытталған іс-қимыл.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖОЮ – төтенше жағдайлар пайда болған кезде жүргізілетін және адамдардың өмірін сақтап, денсаулығын қорғауға, залал мен материалдық шығындар көлемін азайтуға, сондай-ақ төтенше жағдайлар аймағының одан әрі таралмауына бағытталған құтқару, авариялық-қалпына келтіру жұмыстары мен басқа да кезек күттірмейтін жұмыстар.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ЛАС-ТАУҒА ЛИМИТТЕР – ластағыш заттектердің, өндіріс пен тұтыну қалдықтарының жалпы түсу көлемінің, сондай-ақ қоршаған ортаға шудың, тербелістің, магнитті өрістер мен өзге де зиянды физикалық факторлар әсері деңгейлерінің қолайлы қоршаған орта сақталатын шектері.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЭМИССИЯЛАРҒА АРНАЛҒАН ЛИМИТТЕР – белгілі бір мерзімге арнап белгіленетін қоршаған ортаға эмиссиялардың нормативтік көлемі.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ – ограничение места действия, распространения какого-либо явления, процесса (например, вооруженного конфликта, стихийного бедствия, техногенной катастрофы, инфекции и т.д.).

ЛОКАЛИЗАЦИЯ АВАРИИ – действия, направленные на ограничение или предотвращение дальнейшего развития любого вида аварии и создание условий для ее успешной ликвидации имеющимися силами и средствами.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ ВЫБРОСА (ВЫЛИВА) АВАРИЙНО ХИМИЧЕСКИ ОПАСНЫХ ВЕЩЕСТВ – действия по уменьшению скорости поступления аварийно химически опасных веществ в окружающую среду с участка их разлива и не допущению дальнейшего их распространения.

ОҚШАУЛАУ – қандай да бір құбылыс, процесс (мысалы, қарулы қақтығыс, табиғи зілзала, техногендік апат, жұқпалы ауру және т.б.) іс-қимыл жасайтын жерді, оның таралуын шектеу.

АВАРИЯНЫ ОҚШАУЛАУ – кез келген түрдегі аварияны шектеуге немесе одан әрі өршуінің алдын алуға және қолда бар күшпен және құралдармен оны ойдағыдай жою үшін жағдай жасауға бағытталған іс-қимыл.

ТӨГІЛГЕН АВАРИЯЛЫҚ ХИМИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ ЗАТТЕКТЕРДІ ОҚШАУЛАУ – авариялық-химиялық қауіпті заттектердің қоршаған ортаға төгілген жерден түсу жылдамдығын және оның одан әрі таралуын азайту жөніндегі іс-қимыл.

М

МАКСИМАЛЬНАЯ СРЕДНЕСУТОЧНАЯ КОНЦЕНТРАЦИЯ АТМОСФЕРНОГО ЗАГРЯЗНИТЕЛЯ – наиболее высокая из числа среднесуточных концентраций какого-либо

АТМОСФЕРАНЫ ЛАСТАУШЫНЫҢ ЕҢ ЖОҒАРЫ ОРТАША ТӘУЛІКТІК ШОҒЫРЛАНУЫ – белгілі бір өлшеу бекетінде бақылаудың белгілі бір уақыт аралығында

загрязнителя, зарегистрированная в определенном пункте измерения за определенный период наблюдения.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОХРАНА ПРИРОДЫ – совместная деятельность государств, международных, меж- и неправительственных организаций, базирующаяся на определенных принципах международного права и направленная на охрану биосферы Земли как общего достояния человечества, на сотрудничество в ее исследовании, рационализации использования и защите от загрязнений.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – пограничный институт современного общего международно-права, интегрирующий природоохранные аспекты международного сельскохозяйственного, морского, воздушно-космического, водного, санитарного, гуманитарного права.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОХРАНА ПРИРОДЫ – система принципов и норм, обобщающая природоохранные ас-

пекты, зарегистрированные в определенном пункте измерения за определенный период наблюдения.

ТАБИҒАТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОРҒАУ – Жер биосферасын азаматтың ортақ игілігі ретінде қорғауға, оны зерттеуде ынтымақтастыққа, ұтымды пайдалануға және ластанудан қорғауға бағытталған және белгілі бір қағидаттар мен халықаралық құқыққа негізделген мемлекеттердің, халықаралық, мемлекеттік емес ұйымдардың бірлескен қызметі.

ҚОРШАҒАН ТАБИҒИ ОРТАНЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ – халықаралық ауылшаруашылық, теңіз, ауа, космостық, су, санитариялық, гуманитарлық құқықтардың табиғатты қорғау аспектілерін топтастыратын қазіргі заманғы жалпы халықаралық құқықтың шекаралас институты.

ТАБИҒАТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ – халықаралық ауылшаруашылық, теңіз, ғарыш, ауа, су,

пекты международного сельскохозяйственного, морского, космического, воздушного, водного, санитарного, гуманитарного и др. права и направленная на межгосударственную охрану окружающей среды планеты как общего достояния человечества.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЗАПОВЕДНИК, ПОГРАНИЧНЫЙ ЗАПОВЕДНИК – заповедник, создаваемый на сопредельной территории одного или нескольких государств, согласно соответствующему соглашению между ними.

МЕЗОЭКОСИСТЕМА – экосистема средней величины (отдельное озеро, пруд, лес, река).

МЕРОПРИЯТИЯ ПО КАРАНТИНУ РАСТЕНИЙ – система государственных мероприятий, направленных на организацию и проведение работ по выявлению, локализации и ликвидации очагов распространения карантинных объектов, обеззараживанию, технической переработке, очистке и уничтожению зараженной подкарантинной продукции, обеззараживанию и очистке помещений и транспортных средств.

санитариялық, гуманитарлық және т.б. құқықтардың табиғатты қорғау аспектілерін біріктіретін қағидаттар мен нормалар жүйесі. Ол ғаламшардың қоршаған ортасын адамзаттың ортақ игілігі ретінде мемлекетаралық қорғауға бағытталған.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОРЫҚ, ШЕКАРАЛЫҚ ҚОРЫҚ – бір немесе бірнеше мемлекеттердің шектес аумақтарында олардың арасындағы келісімге сәйкес құрылатын қорық.

МЕЗОЭКОЖҮЙЕ – орташа көлемдегі экожүйе (жеке көл, тоған, орман, өзен).

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІ ЖӨНІНДЕГІ ІС-ШАРАЛАР – карантинді объектілердің таралу ошақтарын анықтау, оқшаулау және жою, залалданған, карантинге жатқызылған өнімді зарарсыздандыру, техникалық қайта өңдеу, тазарту және жою, үй-жайлар мен көлік құралдарын зарарсыздандыру және тазарту жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыруға және жүргізуге бағытталған мемлекеттік іс-шаралар жүйесі.

МЕРОПРИЯТИЯ ПО ОХРАНЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – комплекс технологических, технических, организационных, социальных и экономических мер, направленных на охрану окружающей среды и улучшение ее качества.

МЕСТОРОЖДЕНИЕ – часть недр, содержащая природное скопление полезного ископаемого (полезных ископаемых).

МИКРОЭКОСИСТЕМА (от микро... и экосистема) – экосистема малого размера (труп животного, полуразложившийся ствол дерева и др.).

МИНЕРАЛЬНОЕ СЫРЬЕ – извлеченная на поверхность часть недр (горная порода, рудное сырье и другие), содержащая полезное ископаемое (полезные ископаемые).

МОНИТОРИНГ АТМОСФЕРЫ – система наблюдения и контроля за содержанием радиоактивных, опасных химических и биологических веществ в атмосфере.

МОНИТОРИНГ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – слежение за состоянием окружающей чело-

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ІС-ШАРАЛАР – қоршаған ортаны қорғауға және оның сапасын жақсартуға бағытталған технологиялық, техникалық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік және экономикалық шаралар кешені.

КЕН ОРНЫ – пайдалы қазба (пайдалы қазбалар) табиғи шоғырланған жер қойнауының бөлігі.

МИКРОЭКОЖҮЙЕ (микро... және экожүйе) – шағын көлемдегі экожүйе (жануар өлекесі, ағаштың жартылай шіріген діңі және т.б.).

МИНЕРАЛДЫҚ ШИКІЗАТ – жер қойнауының (тау жынысы, кен шикізаты және басқалар) жер үстіне шығарылған, құрамында пайдалы қазба (пайдалы қазбалар) бар бөлігі.

АТМОСФЕРА МОНИТОРИНГІ – атмосферадағы радиоактивті, қауіпті химиялық және биологиялық заттектердің құрамын қадағалау мен бақылау жүйесі.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ МОНИТОРИНГІ – адамды қоршаған табиғи ортаның жай-

века природной среды и предупреждение о создающихся критических ситуациях, вредных или опасных для здоровья людей и других живых организмов.

МУЛЬЧА – искусственная защита почвы от промерзания, иссушения, сорняков и т.п. словом торфа, соломы, листа, пленки и т.п.

МУТНОСТЬ АТМОСФЕРЫ – уменьшение прозрачности воздуха, обусловленное рассеянием света взвешенными в атмосфере частицами (мельчайшими каплями воды, кристалликами льда, пылинками, частицами дыма и др.) и поглощением света водяным паром.

күйін бақылау және адамдардың денсаулығы мен өзге де тірі организмдерге зиянды немесе қауіп туғызатын қатерлі ахуалдар туралы ескерту.

МУЛЬЧА – топырақты үсуден, құрғаудан, арам шөптерден шым тезек, сабан, жапырақтар, үлдір және т.б. қабатымен жасанды қорғау.

А Т М О С Ф Е Р А Н Ы Ң КҮҢГІРТТІГІ – атмосферадағы бөлшектерді (судың ұсақ тамшылары, мұз қиыршықтары, шаң, түтін және т.б.) жарықты шашыратуынан және су буының жарықты сіңіруінен ауа мөлдірлігінің азаюы.

Н

НАБЛЮДЕНИЕ ЗА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДОЙ – система мероприятий, обеспечивающих определение параметров, характеризующих состояние окружающей среды, отдельных ее элементов, видов техногенного воздействия, а также за происходящими в окружающей среде природными, физическими, химическими, биологическими процессами.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ БАҚЫЛАУ – қоршаған ортаның, оның жекелеген элементтерінің, техногендік әсерлердің, сондай-ақ қоршаған ортада болған табиғи, физикалық, химиялық, биологиялық процесстердің ахуалын сипаттайтын параметрлерді анықтауды қамтамасыз ететін іс-шаралар жүйесі.

НАДЕЖНОСТЬ ПРИРОДНОЙ СИСТЕМЫ – степень способности природной системы (ландшафта, биогеоценоза и т.д.) нормально, без резких изменений структуры, потоков энергии и веществ, функционировать практически бесконечно.

НАИЛУЧШИЕ ДОСТУПНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ – используемые и планируемые отраслевые технологии, техника и оборудование, обеспечивающие организационные и управленческие меры, направленные на снижение уровня негативного воздействия хозяйственной деятельности на окружающую среду до обеспечения целевых показателей качества окружающей среды.

НАРУШЕНИЕ ПРИРОДООХРАННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА – действия физических и юридических лиц, заключающиеся в несоблюдении, неисполнении и нарушении правовых норм, касающихся правил и принципов охраны природы, а также в невыполнении обязательных законодательных мероприятий по со-

ТАБИҒИ ЖҮЙЕНІҢ СЕНІМ-ДІЛІГІ – табиғи жүйенің (ландшафттың, биогеоценоздың және т.б.) қалыпты, құрылымның энергия ағымының, заттек айналымының шұғыл өзгеріссіз ұзақ уақыт, шексіз қызмет етуі.

ЕҢ ОЗЫҚ ҚОЛЖЕТІМДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – пайдаланылатын және жоспарланатын салалық технологиялар, шаруашылық қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерінің деңгейін қоршаған орта сапасының нысаналы көрсеткіштері қамтамасыз етілетіндей деңгейге дейін азайтуға бағытталған, ұйымдастыру және басқару шараларын қамтамасыз ететін техника және жабдық.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ЗАҢНАМАСЫН БҰЗУ – табиғатты қорғау қағидаттарына және ережелеріне қатысты құқықтық нормаларды сақтамау, орындамау және бұзу, сондай-ақ табиғи объектілерді, жалпы табиғи ортаны сақтау, жақсарту және оналту бойынша міндетті заңнамалық іс-шараларды орындамау болып та-

хранению, улучшению и реабилитации природных объектов или в целом окружающей природной среды.

НАРУШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ – изменение компонентного и энергетического состава экосистемы, ведущее к ее перестройке и фактической замене экосистемой др. типа: нарушение гомеостаза экосистемы, которое может привести ко второй сукцессии экосистемы или к ее полному разрушению.

НАСАЖДЕНИЕ, АГРОЛЕСОМЕЛИОРАТИВНОЕ – защитное лесное насаждение, позволяющее снижать воздействие неблагоприятных для сельского хозяйства природных факторов.

НАСАЖДЕНИЕ, МИНУСОВОЕ – насаждение низкой продуктивности и плохого качества для определенных лесорастительных условий.

НАСАЖДЕНИЕ, НОРМАЛЬНОЕ – насаждение высокой и средней продуктивности, хорошего и среднего качества для определенных лесорастительных условий.

былатын заңды және жеке тұлғалардың іс-қимылы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТЕПЕ-ТЕНДІКТИҢ БҰЗЫЛУЫ – іс жүзінде басқа түрдегі экожүйемен алмастыруға және қайта құрылуына алып келетін экожүйенің компоненттік және энергетикалық құрамының өзгеруі: экожүйе гомеостазының бұзылуы, ол экожүйенің екінші сукцессиясына немесе оның толығымен бұзылуына алып келуі мүмкін.

АГРООРМАН-МЕЛИОРАЦИЯЛЫҚ ЕКПЕ – ауылшаруашылығы үшін қолайсыз табиғи факторлардың әсерін азайтуға мүмкіндік беретін қорғаныштық орман екпесі.

КЕМІСТІГІ БАР ЕКПЕ – орман өсірудің белгілі бір жағдайында өнімділігі төмен және сапасы нашар екпе.

ҚАЛЫПТЫ ЕКПЕ – өнімділігі жоғары және орташа, орман өсірудің белгілі бір жағдайында сапасы жақсы және орташа екпе.

НАСАЖДЕНИЕ, ОВРАЖНОЕ ЛЕСНОЕ – защитное лесное насаждение на откосах, по дну и конусам выноса оврагов для их рационального использования и предотвращения размыва.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПАРК – особо охраняемая обширная территория, изъятия из общественно-хозяйственного использования, в пределах которой охрана природной среды от вредного влияния антропогенных факторов связана с деятельностью по организации отдыха населения и природоохранными просвящением и культурой. В отличие от природного парка всегда имеет самостоятельное административное управление по обеспечению охраны природных комплексов парка, имеющих особое экологическое, научное и эколого-культурное значение, землепользованию на территории национального парка.

НЕДОРУБ – деревья или участки леса, назначенные в рубку, но не вырубленные в срок, предусмотренный лесорубочным билетом.

ЖЫРАЛАРДАҒЫ ОРМАН ЕКПЕ АҒАШТАРЫ – құлама жерлерде, жыралардың түбіне және конус бойымен оларды тиімді пайдалану және су шайып кетуден сақтау мақсатында отырғызылған қорғаушы орман екпе ағаштары.

ҰЛТТЫҚ САЯБАҚ – қоғамдық-шаруашылық пайдаланудан алынған ерекше қорғалатын кең аумақ. Оның шегінде табиғи ортаны зиянды антропогендік әсерлерден қорғау халықтың демалысын ұйымдастырумен, табиғатты қорғау туралы білім берумен және мәдениетпен байланысты жүргізіледі. Табиғи саябақтан ерекшелігі ұлттық саябақ аумағындағы экологиялық, ғылыми және мәдени маңызы бар табиғат кешендерін қорғауды, жер пайдалануды қамтамасыз ететін дербес әкімшілік басқаруы болады.

КЕСІЛМЕГЕН АҒАШ – кесуге арналған, бірақ ағаш кесу билетінде көзделген мерзімде кесілмеген орман ағаштары немесе учаскелері.

НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЕ, БЕЗОПАСНОЕ – обеспечение технической, экологической и санитарно-эпидемиологической безопасности при проведении операций по недропользованию.

НЕЙТРАЛИЗАЦИЯ ОТХОДОВ – обработка отходов с целью снижения или полного устранения вредного воздействия на человека и окружающую природную среду.

НЕОБРАТИМЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ –

1) изменения природной среды (растительного покрова почвы, уменьшение численности животных) в целом или каких-либо ее компонентов, которые не могут принимать исходный вид и иметь изначальное биологическое значение без мелиоративного вмешательства человека или же в результате длительного (на протяжении десятилетий, столетий) естественного процесса. Некоторые необратимые изменения природной среды возникают по вине человека (загрязнение среды, ширококомасштабная вырубка лесов и др.); 2) вызванные хи-

ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ – жер қойнауын пайдалану операцияларын жүргізген кезде техникалық, экологиялық және санитариялық-эпидемиологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ БЕЙТАРАПТАНДЫРУ – қалдықтарды адамға және қоршаған табиғи ортаға зиянды әсерін келтіретін немесе толықтай жою мақсатында өңдеу.

ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ ҚАЙТАРЫМСЫЗ ӨЗГЕРІСТЕРІ –

1) алғашқы қалпына қайтып келмейтін және адамның мелиоративтік іс-қимылының араласуынсыз немесе ұзақ уақытқа (ондаған, жүздеген жылдарға) созылатын табиғи процестің нәтижесінде ғана қалпына келетін тұтастай табиғи ортаның (жердің өсімдік қабаты, жануарлар санының азаюы) немесе оның қандай да бір құраушыларының өзгеруі. Мұндай өзгерістердің кейбірі адамдардың кінәсінен болады (ортаның ластануы, ормандарды жаппай кесу және т.б.); 2) химиялық заттердің тарапынан организмнің қалыпты құрылымы

мическим веществом изменения нормальной структуры или функции организма, которые остаются или прогрессируют после окончания воздействия этого вещества.

НЕОТЛОЖНЫЕ РАБОТЫ ПРИ ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ –

деятельность по всестороннему обеспечению спасательных работ, оказанию населению, пострадавшему в чрезвычайных ситуациях, медицинской и других видов помощи, созданию условий, необходимых для сохранения жизни и здоровья людей, поддержания их работоспособности.

НЕСОМКНУВШИЕСЯ ЛЕСНЫЕ КУЛЬТУРЫ – культуры, созданные искусственным путем (посевом или посадкой), но не переведенные в покрытые лесом уголья.

НОРМА ВЫБРОСА – суммарное количество газообразных, жидких и (или) твердых отходов, разрешаемое предприятию для сброса в окружающую среду.

НОРМА ЗАГРЯЗНЕНИЯ – предельная концентрация ве-

немесе қызметінің өзгеруі, және де ол заттектің әсері аяқталған күнде де өзгерістер сақталады немесе үдей түседі.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖОЮ КЕЗІНДЕГІ ШҰҒЫЛ ЖҰМЫСТАР –

құтқару жұмыстарын жан-жақты қамтамасыз ету, төтенше жағдайларда зардап шеккен халыққа медициналық және басқа да көмек түрлерін көрсету, адамдардың өмірі мен денсаулығын сақтау, олардың жұмыс қабілетін қолдау үшін қажетті жағдайлар жасау жөніндегі қызмет.

ОРМАННЫҢ ЖИНАҚТАЛМАҒАН АҒАШТАРЫ – жасанды жолмен өсірілген (себілген немесе отырғызылған), бірақ орманды алқаптарға көшірілмеген ағаштар.

ШЫҒАРЫНДЫ НОРМАСЫ

– кәсіпорынның қоршаған ортаға шығаруына рұқсат беретін газ тәрізді, сұйық және (немесе) қатты қалдықтардың жиынтық мөлшері.

ЛАСТАНУ НОРМАСЫ – нормативтік актілерде жол бері-

щества, поступающего или содержащегося в окружающей среде, допускаемая нормативными актами.

НОРМАТИВЫ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – установленные нормативы качества окружающей среды и нормативы допустимого воздействия на нее, при соблюдении которых обеспечивается устойчивое функционирование естественных экологических систем и сохраняется биологическое разнообразие.

НОРМАТИВЫ ДОПУСТИМОЙ АНТРОПОГЕННОЙ НАГРУЗКИ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ – нормативы, которые установлены в соответствии с величиной допустимого совокупного воздействия всех источников на окружающую среду и отдельные компоненты природной среды в пределах конкретных территорий и акваторий и при соблюдении которых обеспечивается устойчивое функционирование естественных экологических систем и сохраняется биологическое разнообразие.

летін қоршаған ортаға түсетін немесе онда бар заттектің шектеулі шоғырлануы.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ НОРМАТИВТЕР – қоршаған орта сапасының белгіленген нормативтері және оған жол берілетін әсерлер нормативтері, оларды сақтаған жағдайда табиғи экологиялық жүйелердің тұрақтылығы қамтамасыз етіледі және биологиялық саналуандық сақталады.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЖОЛ БЕРІЛЕТІН АНТРОПОГЕНДІК ЖҮКТЕМЕНІҢ НОРМАТИВТЕРІ – қоршаған ортаға барлық көздерден жол берілетін жиынтық әсерлердің шамасына сәйкес белгіленген нормативтер және нақты аумақтар мен акваториялардың шегіндегі табиғи ортаның жеке-леген компоненттері, бұлар сақталған жағдайда табиғи экологиялық жүйелердің тұрақтылығы қамтамасыз етіледі және биологиялық саналуандық сақталады.

НОРМАТИВЫ КАЧЕСТВА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

– показатели, характеризующие благоприятное для жизни и здоровья человека состояние окружающей среды и природных ресурсов.

НОРМАТИВЫ ОБРАЩЕНИЯ С ОТХОДАМИ

– количественные и качественные ограничения, связанные с образованием, сбором, хранением, использованием, утилизацией, перевозкой и захоронением отходов с учетом их воздействия на окружающую среду.

НОРМАТИВЫ ПРЕДЕЛЬНО ДОПУСТИМОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

– максимально возможные антропогенные нагрузки на окружающую среду, не приводящие к нарушению устойчивости экологических систем.

НОРМАТИВЫ ПРЕДЕЛЬНО ДОПУСТИМЫХ ВЫБРОСОВ И СБРОСОВ ЗАГРЯЗНЯЮЩИХ ВЕЩЕСТВ

– объем загрязняющих веществ в выбросах и сбросах в атмосферу, водные объекты, почву, фи-

ҚОРШАҒАН ОРТА САПАСЫНЫҢ НОРМАТИВТЕРІ

– қоршаған ортаның және табиғи ресурстардың адам өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы жай-күйін сипаттайтын көрсеткіштер.

ҚАЛДЫҚТАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ НОРМАТИВТЕРІ

– қалдықтардың қоршаған ортаға әсер етуін ескере отырып, олардың пайда болуына, жиналуына, сақталуына, пайдаланылуына, кәдеге жаратылуына, тасымалдануына және көмілуіне байланысты сандық және сапалық шектеулер.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЫҚПАЛ ЕТУДІҢ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТІ НОРМАТИВТЕРІ

– экологиялық жүйелердің тұрақтылығын бұзуға әкеп соқпайтын, қоршаған ортаға барынша жасалуы мүмкін антропогендік жүктеме.

ЛАСТАҒЫШ ЗАТТЕКТЕРДІҢ ШЫҒАРЫЛУЫ МЕН ТАСТАЛУЫНА ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТІ НОРМАТИВТЕРІ

– атмосфераға, су объектілеріне, топыраққа шығарылатын және тасталатын лас-

зических воздействий на окружающую среду, при котором обеспечивается соблюдение экологических нормативов допустимой нагрузки на нее.

НОРМАТИВЫ ПРЕДЕЛЬНО ДОПУСТИМЫХ КОНЦЕНТРАЦИЙ ЗАГРЯЗНЯЮЩИХ ВЕЩЕСТВ И УРОВНЕЙ ВОЗДЕЙСТВИЯ

– величины допустимого содержания загрязняющих веществ в атмосферном воздухе, водных объектов, почве и воздействия физических факторов на окружающую среду, устанавливаемые в целях охраны здоровья человека и предотвращения вредного влияния на растительный и животный мир.

НОРМАТИВЫ ЭМИССИЙ – показатели допустимых эмиссий, при которых обеспечивается соблюдение нормативов качества окружающей среды.

НОРМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ ЭКОСИСТЕМ – определяются величиной (в %) среднегодовой полезной продук-

тағыш заттектердің, қоршаған ортаға жасалатын физикалық әсердің мөлшері, ол жасалған жағдайда жол берілетін жүктеменің экологиялық нормативтерінің сақталуы қамтамасыз етіледі.

ЛАСТАҒЫШ ЗАТТЕКТЕРДІҢ ШОҒЫРЛАНУЫ МЕН БЫҚПАЛ ЕТУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТІ НОРМАТИВТЕРІ

– атмосфералық ауада, су объектілерінде, топырақта ластағыш заттектердің жол берілетін құрамының және қоршаған ортаға физикалық факторлар әсерінің адам денсаулығын сақтау және өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне зиянды әсеріне жол бермеу мақсатында белгіленетін шамасы.

ЭМИССИЯЛАР НОРМАТИВТЕРІ – қоршаған орта сапасы нормативтерінің сақталуы қамтамасыз етілетін жол берілетін эмиссиялар көрсеткіштері.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ТАБИҒИ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ НОРМАЛАРЫ – экожүйені тұрақты жағдайда (құрамы және өнімділігі бойынша) ұстап

ции за вычетом компенсационного запаса, обеспечивающего поддержание экосистемы в устойчивом (по составу и продуктивности) состоянии. Зависит от интенсивности и кратности использования, общего состояния экосистемы.

НОРМЫ, ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ – нормы, устанавливающие величину затрат труда и материальных ресурсов на производство единицы объема работ (единицы продукции).

НОРМЫ ЭКСПЛУАТАЦИИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ – научно разработанные и официально утвержденные нормы эксплуатации природных ресурсов, целью которых является рациональное использование и репродукция природных ресурсов в необходимых для процветания объемах.

тұруды қамтамасыз ететін компенсациялық қорды шегеріп тастағандағы орташа жылдық пайдалы өнімнің көлемімен (%-пен) анықталады. Экожүйені пайдаланудың қарқындылығы мен санына, жалпы жағдайына байланысты болады.

ӨНДІРІСТІК НОРМАЛАР – жұмыстың көлем бірлігін (өнім бірлігін) өндіруге қажет еңбек және материалдық ресурстар шығындарының шамасын белгілейтін нормалар.

ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ НОРМАЛАРЫ – табиғи ресурстарды тиімді пайдалану мен оларды өркендеу үшін қажетті көлемде қайта өндіруді мақсат ететін табиғи ресурстарды пайдаланудың ғылыми зерттеліп жасалған және ресми бекітілген нормалары.

О

ОБЕЗВРЕЖИВАНИЕ ОТХОДОВ – уменьшение или устранение опасных свойств отходов путем механической, физико-химической или биологической обработки.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ЗИЯНСЫЗДАНДЫРУ – механикалық, физикалық-химиялық немесе биологиялық өндеу жолымен қалдықтардың қауіпті қасиеттерін азайту немесе жою.

ОБЕЗВРЕЖИВАНИЕ ПЕСТИЦИДОВ (ЯДОХИМИКАТОВ) – мероприятия, направленные на утилизацию, захоронение или уничтожение запрещенных или пришедших в негодность пестицидов (ядохимикатов), а также тары из-под них в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

ОБЕЗЗАРАЖИВАНИЕ – уменьшение до предельно допустимых норм загрязнения и заражения территории, объектов, воды, продовольствия, пищевого сырья и кормов радиоактивными и опасными химическими веществами путем дезактивации, дегазации и демеркуризации, а также опасными биологическими веществами путем дезинфекции и детоксикации.

ОБЕЗЗАРАЖИВАНИЕ ВОДЫ – процесс удаления болезнетворных бактерий из воды, предназначенной для хозяйственно-питьевых целей.

ОБЕЗЗАРАЖИВАНИЕ ВЫБРОСА (ПРОЛИВА) АВАРИЙНО ХИМИЧЕСКИ ОПАСНЫХ ВЕЩЕСТВ – действия,

ПЕСТИЦИДТЕРДІ (УЛЫ ХИМИКАТТАРДЫ) ЗИЯНСЫЗДАНДЫРУ – тыйым салынған немесе жарамсыз болып қалған пестицидтерді (улы химикаттарды), сондай-ақ олардың ыдыстарын Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес кәдеге жаратуға, көмуге немесе жоюға бағытталған іс-шаралар.

ЗАРАРСЫЗДАНДЫРУ – дезактивациялау, газсыздандыру және демеркуризациялау арқылы аумақтардың, объектілердің, судың, азық-түліктің, тағам шикізаты мен жем-шөптің радиоактивті және қауіпті химиялық заттектермен, сондай-ақ дезинфекциялау мен детоксикациялау арқылы қауіпті биологиялық заттектермен ластануын және зақымдануын жол берілетін шекті нормаларға дейін кеміту.

СУДЫ ЗАРАРСЫЗДАНДЫРУ – шаруашылыққа және ішуге арналған судың құрамындағы ауру тудыратын бактерияларды жою процесі.

АВАРИЯЛЫҚ ХИМИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ ЗАТТЕКТЕРДІҢ ШЫҒАРЫНДЫСЫН ЗАРАРСЫЗДАНДЫРУ – жұқты-

направленные на разложение, удаление или снижение до допустимого уровня содержания аварийно химически опасных веществ на зараженной ими местности, технике, средствах защиты, имуществе, в воздухе, воде, на почве.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ВОДОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ И СООРУЖЕНИЙ – разработка и осуществление мер по предупреждению возникновения аварий водохозяйственных систем и сооружений.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ – система действий по предотвращению возникновения, развития экологически опасных ситуаций и ликвидации их последствий.

ОБЛЕСЕНИЕ – искусственное лесозаращивание или естественное зарастание лесом нелесных угодий.

ОБРАТИМОЕ ИЗМЕНЕНИЕ СРЕДЫ – изменение каких-либо компонентов природной среды или их совокупности, которое может быть компенсиро-

ван жердегі, техникадағы, қорғаныс құралдарындағы, мүліктегі, ауадағы, судағы, топырақтағы авариялық химиялық қауіпті заттектерді оны ыдырауға, жоюға немесе оның жол берілетін деңгейін кемітуге бағытталған іс-қимылдар.

СУШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖҮЙЕЛЕРІМЕН ҚҰРЫЛЫСТАРЫНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ – сушаруашылығы жүйелері мен ғимараттарында авариялар туындаудың алдын алу жөніндегі шараларды әзірлеу және жүзеге асыру.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ – экологиялық қауіпті жағдайлардың туындауының, өршуінің алдын алуға және олардың жоюға бағытталған іс-қимылдар жүйесі.

ОРМАНДАНУ – ағаш өспеген алқаптарда орманды қолдан өсіріп шығару немесе орманның табиғи түрде өсіп шығуы.

ОРТАНЫҢ ҚАЛПЫНА КЕЛЕТІН ӨЗГЕРІСІ – қалпына келтіру процестері барысында орны толуы мүмкін болатын табиғи ортаның қандай да бір

ровано в ходе восстановительных процессов.

ОБРАЩЕНИЕ С ОТХОДАМИ – виды деятельности, связанные с отходами, включая предупреждение и минимизацию образования отходов, учет и контроль, накопление отходов, а также сбор, переработку, утилизацию, обезвреживание, транспортировку, хранение (складирование) и удаление отходов.

ОБЩЕСТВО ВЗАИМНОГО СТРАХОВАНИЯ В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ – юридическое лицо, созданное в организационно-правовой форме потребительского кооператива в целях осуществления взаимного страхования имущественных интересов своих членов в области обязательного страхования в растениеводстве.

ОБЩНОСТЬ МОДЕЛИ ЭКОСИСТЕМЫ – диапазон приложимости данной модели экосистемы к др. экосистемам в процессе их изучения; число различных ситуаций, в которых данная модель приложима.

компоненттерінің немесе олардың тобының өзгеруі.

ҚАЛДЫҚТАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ – қалдықтардың пайда болуының алдын алуды және оларды азайтуды, есепке алу мен бақылауды, қалдықтардың жиналып қалуын, сондай-ақ қалдықтарды жинауды, өндеуді, кәдеге жаратуды, залалсыздандыруды, тасымалдауды, сақтауды (жинап қоюды) және жоюды қоса алғанда, қалдықтармен байланысты қызмет түрлері.

ӨСІМДІКШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ӨЗАРА САҚТАНДЫРУ ҚОҒАМЫ – өсімдікшаруашылығындағы міндетті сақтандыру саласында өз мүшелерінің мүліктік мүдделерін өзара сақтандыруды жүзеге асыру мақсатында тұтыну кооперативінің ұйымдық-құқықтық нысанында құрылған заңды тұлға.

ЭКОЖҮЙЕ МОДЕЛІНІҢ ОРТАҚТЫҒЫ – зерттеу барысында экожүйенің осы бір моделін басқа экожүйелерге қолданылуының ауқымы; осы модель қолданыла алатын түрлі жағдайлардың саны.

ОБЪЕКТ ЖИВОТНОГО МИРА – особь или популяция животных.

ОБЪЕКТ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ – природный объект, находящийся в экологической взаимосвязи с другими элементами окружающей среды и представляющий социально-экологическую ценность.

ОБЪЕКТ РАЗМЕЩЕНИЯ ОТХОДОВ – полигоны, шламохранилища, хвостохранилища, отвалы горных пород и другие специально оборудованные места для хранения и захоронения отходов.

ОБЪЕКТ, СТРАТЕГИЧЕСКИЙ – объект экспертизы, реализация которого непосредственно связана с деятельностью в области разведки, добычи, транспортировки, переработки, использования природных ресурсов, инфраструктуры республиканского значения, аэрокосмического и военного комплексов, связи, энергетики республиканского значения.

ОБЪЕКТ, ТРАНСГРАНИЧНЫЙ – объект экспертизы, ре-

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІНІҢ ОБЪЕКТІСІ – жануарлардың жеке түрлері (особьтары) немесе популяциясы.

ТАБИҒАТТЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ОБЪЕКТІСІ – әлеуметтік-экологиялық тұрғыдан құнды және қоршаған ортаның басқа элементтерімен экологиялық байланыстағы табиғи объект.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ОРНАЛАС-ТЫРУ ОБЪЕКТІСІ – полигондар, күл-қоқыс сақтау орындары, қалдық сақтау орындары, тау жыныстарының үйінділері мен қалдықтарды сақтауға және көмуге арналған басқа да арнайы жабдықталған орындар.

СТРАТЕГИЯЛЫҚ ОБЪЕКТ – іске асырылуы табиғи ресурстарды барлау, өндіру, тасымалдау, қайта өңдеу, пайдалану, республикалық маңызы бар инфрақұрылым, республикалық маңызы бар аэроғарыштық және әскери кешендер, байланыс, энергетика саласындағы қызметпен тікелей байланысты сараптама объектісі.

Т Р А Н С Ш Е К А Р А Л Ы Қ ОБЪЕКТ – іске асырылуы екі

ализация которого оказывает или может оказывать вредное воздействие на окружающую среду и здоровье людей двух и более областей (города республиканского значения, столицы) и (или) территории сопредельного государства.

ОБЪЕКТЫ, ВОДНЫЕ – воды, сосредоточенные в рельефе поверхности суши и недрах земли, имеющие границы, объем и водный режим.

ОБЪЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА – геологические, гидрогеологические, гидрологические, зоологические, ботанические и ландшафтные объекты и их комплексы, отдельные виды (популяции) животных и растений (в том числе редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды животных и растений, занесенные в Красную книгу Республики Казахстан), имеющие особое экологическое, научное, историко-культурное и рекреационное значение.

ОБЪЕКТЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – состав-

немесе одан да көп облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) және (немесе) шектес мемлекет аумағының қоршаған ортасына және адамдар денсаулығына зиянды әсер ететін немесе зиянды әсер етуі ықтимал сараптама объектісі.

СУ ОБЪЕКТІЛЕРІ – құрлық бетінің бедерінде (рельефінде) және жер қойнауында шоғырланған, шекаралары, көлемі мен су режимі бар сулар.

МЕМЛЕКЕТТІК ТАБИҒИ-ҚОРЫҚ ҚОРЫНЫҢ ОБЪЕКТІЛЕРІ – ерекше экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени және рекреациялық маңызы бар геологиялық, гидрогеологиялық, гидрологиялық, зоологиялық, ботаникалық және ландшафтық объектілер мен олардың кешендері, жануарлар мен өсімдіктердің жекелеген түрлері (популяциялары) (оның ішінде Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізілген жануарлар мен өсімдіктердің сирек кездесетін және жойылып кету қаупі бар түрлері).

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ ОБЪЕКТІЛЕРІ – қорша-

ные части окружающей среды, охраняемые законодательством.

ОБЪЕКТЫ, ПРИРОДНЫЕ – естественные объекты, имеющие границы, объем и режим существования.

ОГРАНИЧИТЕЛЬНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ – правовой режим, предусматривающий систему ветеринарных, административно-хозяйственных мероприятий, направленных на частичное ограничение хозяйственных связей и приостановление транспортировки (перемещения) перемещаемых (перевозимых) объектов в эпизоотическом очаге и неблагополучном пункте в целях недопущения распространения болезней животных и достижения ветеринарно-санитарного благополучия.

ОЗДОРОВЛЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – совокупность мероприятий и средств, направленных на устранение неблагоприятных условий проживания населения (преимущественно в городах).

ОЗЕЛЕНЕНИЕ – система структурно-планировочных, санитарно-гигиенических,

ған ортаның заңнамамен қорғалатын құрамдас бөліктері.

ТАБИҒИ ОБЪЕКТІЛЕР – шекарасы, көлемі және тіршілік режимі бар табиғи объектілер.

ШЕКТЕУ ІС-ШАРАЛАРЫ – жануарлар ауруларының таралуына жол бермеу және ветеринариялық-санитариялық қолайлы жағдайға қол жеткізу мақсатында эпизоотия ошағы мен қолайсыз пунктте шаруашылық байланыстарды ішінара шектеуге және орны ауыстырылатын (тасымалданатын) объектілерді тасымалдауды (орнын ауыстыруды) тоқтата тұруға бағытталған ветеринариялық, әкімшілік-шаруашылық іс-шаралар жүйесін көздейтін құқықтық режим.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ САУЫҚТАНДЫРУ – тұрғындардың өмір сүру жағдайларының қолайсыз жақтарын (негізінен қалалардағы) жоюға бағытталған іс-шаралар мен құралдардың жиынтығы.

КӨГАЛДАНДЫРУ – елді мекендерге және олардың маңында жасыл өсімдіктер өсіру-

рекреационных и др. мероприятий, связанных с сохранением, улучшением и использованием зеленых насаждений в населенных пунктах и их окрестностях.

ОЗОНОВАЯ ДЫРА – разрыв озоносферы (диаметром свыше 1000 км) над Антарктидой, в 1992 г. – над Арктикой, в котором снижено (до 50%) содержанием озона. Возникла, предположительно, в результате антропогенных воздействий, в том числе широкого использования в промышленности и в быту хлорсодержащих хладон (фреонов), разрушающих озоновый слой. Озоновая дыра представляет опасность для живых организмов, поскольку озоновый слой защищает поверхность Земли от чрезмерных доз ультрафиолетового излучения Солнца. В 1985 г. принята Венская конвенция об охране озонового слоя, в 1987 г. – Монреальский протокол к ней.

ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА – совокупность природных и искусственных объектов, включая атмосферный воздух, озоновый слой Земли, поверхностные и подземные воды, зем-

ге, сақтауға байланысты құрылымдық-жобалық санитариялық-гигиеналық, рекреациялық және т.б. іс-шаралар жүйесі.

ОЗОН ТЕСІГІ – Антарктида үстіндегі (диаметрі 1000 шақырымнан астам), 1992 жылы Арктика үстіндегі озон қабатының тесілуі, онда озонның құрамы төмендеген (50%). Олар болжаммен антропогендік әсерлердің нәтижесінде, оның ішінде өнеркәсіпте және тұрмыста құрамында хлор бар озон қабатын бүлдіретін хладондарды (фреондарды) кең пайдалану нәтижесінде пайда болды. Озон тесігі тірі организмдер үшін қауіпті, өйткені озон қабаты Жердің бетін Күннің тым шектен тыс ультракүлгін сәулесінің мөлшерінен қорғайды. 1985 жылы озон қабатын қорғау туралы Вена конвенциясы, 1987 жылы оған қосымша Монреаль хаттамасы қабылданды.

ҚОРШАҒАН ОРТА – атмосфералық ауаны, Жердің озон қабатын, жербеті және жерасты суларын, жерді, жер қойнауын, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін, сондай-ақ осылар-

ли, недра, животный и растительный мир, а также климат в их взаимодействии.

ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА, БЛАГОПРИЯТНАЯ – окружающая среда, состояние которой обеспечивает экологическую безопасность и охрану здоровья населения, сохранение биоразнообразия, предотвращение загрязнения, устойчивое функционирование экологических систем, воспроизводство и рациональное использование природных ресурсов.

ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА, ПРИРОДНАЯ – совокупность чисто природных и измененных деятельностью человека элементов естественной среды обитания и общественно-производственной деятельности человечества – часть окружающей среды.

ОПАСНАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ – ситуация, сложившаяся в окружающей природной среде, представляющая угрозу для сохранения экологического равновесия и экологических ресурсов конкретной территории, а также для дальнейшего существования биogeоценозов.

дың өзара әрекетінен туындайтын климатты қоса алғанда, табиғи және жасанды объектілердің жиынтығы.

ҚОЛАЙЛЫ ҚОРШАҒАН ОРТА – жай-күйі экологиялық қауіпсіздікті және халықтың денсаулығын сақтауды, биоәртүрлілікті сақтауды, ластануды болғызбауды, экологиялық жүйелердің тұрақты жұмыс істеуін, табиғи ресурстарды молықтыруды және тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін қоршаған орта.

ҚОРШАҒАН ТАБИҒИ ОРТА – табиғи таза және адамның қызметімен өзгерген адамзаттың тұратын табиғи ортасы мен адамзаттың қоғамдық-өндірістік қызметі – қоршаған орта бөлігі элементтерінің жиынтығы.

ҚАУШТІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙ – нақты аумақта экологиялық теңестікті және экологиялық ресурстардың сақталуына, сондай-ақ биogeоценоздардың әрі қарай тіршілігіне қауіп төндіретін табиғи ортада қалыптасқан жағдай.

ОПАСНОЕ ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ – событие геологического происхождения или результат деятельности геологических процессов, возникающих в земной коре под действием различных природных или геодинамических факторов или их сочетаний, оказывающих или могущих оказать поражающие воздействия на людей, сельскохозяйственных животных и растения, объекты экономики и окружающую природную среду.

ОПАСНОЕ ГЕОФИЗИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ – событие геофизического происхождения или результат процессов в литосфере, гидросфере, атмосфере Земли, возникающих под действием различных геофизических факторов или их сочетаний, оказывающих или могущих оказать поражающие воздействия на население, сельскохозяйственных животных и растения, объекты экономики и окружающую природную среду.

ОПАСНОЕ ГИДРОЛОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ – событие гидрологического проис-

ҚАУІПТІ ГЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС – геологиялық түрдегі оқиға немесе адамдарға, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктерге, экономика объектілері мен қоршаған табиғи ортаға зақым келтіретін не зақым келтіруі ықтимал әртүрлі табиғи немесе геодинамикалық факторлардың немесе олардың жиынтығының іс-қимылынан жер қабығында пайда болатын геологиялық процестер қызметінің нәтижесі.

ГЕОФИЗИКАЛЫҚ ҚАУІПТІ ҚҰБЫЛЫС – шығу тегі геофизикаға жататын оқиғалар немесе Жер литосферасындағы, гидросферасындағы, атмосферасындағы процестердің нәтижесі. Бұл процестер түрлі геофизикалық жайттардың немесе олардың үйлесіп келуінің әсерінен болады және халықты, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктерді, экономика объектілері мен қоршаған табиғи ортаны қиратады немесе қиратуы мүмкін.

ҚАУІПТІ ГИДРОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС – гидрологиялық сипаттағы оқиға неме-

хождения или результат гидрологических процессов, возникающих под действием различных природных или гидродинамических факторов или их сочетаний, оказывающих поражающее воздействие на людей, сельскохозяйственных животных и растения, объекты экономики и окружающую природную среду.

ОПАСНОЕ ПРИРОДНОЕ ЯВЛЕНИЕ – событие природного происхождения или результат деятельности природных процессов, которые по своей интенсивности, масштабу распространения и продолжительности могут вызвать поражающее воздействие на людей, объекты экономики и окружающую природную среду.

ОПАСНЫЕ МАШИНЫ И ОБОРУДОВАНИЕ – машины и оборудование, представляющие опасность для жизни и здоровья человека, окружающей среды и признанные не соответствующими требованиям безопасности, установленным Законом "О безопасности машин и оборудования" и техническими регламентами.

се адамдарға, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктерге, экономика объектілері мен қоршаған табиғи ортаға зақым келтіретін не зақым келтіруі ықтимал әртүрлі табиғи немесе гидродинамикалық факторлардың немесе олардың жиынтығының әсерінен пайда болатын гидрологиялық процестер қызметінің нәтижесі.

ҚАУІПТІ ТАБИҒИ ҚҰБЫЛЫС – табиғи түрде немесе өзінің қарқындылығы, таралу ауқымы мен ұзақтығы бойынша адамдарға, экономика объектілеріне және қоршаған табиғи ортаға зақым келтіруі мүмкін табиғи процестер қызметінің нәтижесі.

ҚАУІПТІ МАШИНАЛАР МЕН ЖАБДЫҚТАР – адам өмірі мен денсаулығы, қоршаған орта үшін қауіп-қатер төндіретін және "Машиналар мен жабдықтардың қауіпсіздігі туралы" Заң мен техникалық регламенттерде белгіленген қауіпсіздік талаптарына сәйкес емес дел танылған мәшинелер мен жабдықтар.

ОПТИМИЗАЦИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – мероприятия по приведению окружающей среды в состояние, наиболее соответствующее потребностям хозяйства, а также жизни людей и др. организмов.

ОРГАНИЗАЦИЯ, ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЛЕСОУСТРОИТЕЛЬНАЯ – организация, находящаяся в ведении уполномоченного органа в области лесного хозяйства, деятельность которой направлена на обеспечение учета лесных ресурсов, территориального устройства лесного фонда, государственного мониторинга лесов, планирования ведения лесного хозяйства и лесопользования.

ОРГАНИЗМЫ, ГЕНЕТИЧЕСКИ МОДИФИЦИРОВАННЫЕ – организмы, способные к воспроизводству или передаче наследственного генетического материала, отличные от природных организмов, полученные с применением методов генной инженерии и содержащие генно-инженерный материал (гены, их фрагменты или комбинации генов).

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ – қоршаған ортаны шаруашылықтың, сондай-ақ адамдардың және басқа да организмдердің өмір сүруіне барынша сай келетін жағдайға келтіру бойынша жүргізілетін іс-шаралар.

МЕМЛЕКЕТТІК ОРМАН ОРНАЛАСТЫРУ ҰЙЫМЫ – қызметі орман ресурстарын есепке алуды, орман қорын аумақтық орналастыруды, мемлекеттік орман мониторингін, орманшаруашылығын жүргізу ісін жоспарлауды және орман пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталатын орманшаруашылығы саласындағы уәкілетті органның қарауында болатын ұйым.

ГЕНЕТИКАЛЫҚ ТҮРЛЕНДІРІЛГЕН ОРГАНИЗМДЕР – өсімін молайтуға немесе тұқым қуалайтын генетикалық материалды беруге қабілетті, табиғи организмдерден ерекше, гендік инженерия әдістері қолданыла отырып алынған және құрамында гендік-инженерлік материал (гендер, олардың фрагменттері немесе гендер комбинациясы) бар организмдер.

ОРУЖИЕ МАССОВОГО ПОРАЖЕНИЯ – химическое, бактериологическое (биологическое), радиологическое, ядерное и токсинное оружие.

ОСОБО ОПАСНЫЕ БОЛЕЗНИ ЖИВОТНЫХ – болезни животных, сопровождающиеся быстрым или широким распространением, высокой заболеваемостью или летальностью животных, большим социально-экономическим ущербом, включая болезни, общие для животных и человека, определяемые уполномоченным органом.

ОСОБО ОПАСНЫЕ ВРЕДИТЕЛИ ЛЕСА – вредные организмы, способные к массовому размножению и распространению, при котором лесам причиняется ущерб, превышающий экономический порог вредоносности.

ОСОБО ОПАСНЫЕ ВРЕДНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – вредители и болезни растений, способные к периодическому массовому размножению и распространению, причиняющие экономический, экологический ущерб и внесенные в перечень

ЖАППАЙ ҚЫРЫП-ЖОЯТЫН ҚАРУ – химиялық, бактериологиялық (биологиялық), радиологиялық, ядролық және улы қару.

ЖАНУАРЛАРДЫҢ АСА ҚАУПТІ АУРУЛАРЫ – уәкілетті орган айқындайтын, жануарлар мен адамға ортақ ауруларды қоса алғанда, тез немесе кең таралатын, жануарлардың ауруға шалдыққыштығына немесе өлуіне, үлкен әлеуметтік-экономикалық залалға әкеп соғатын жануарлар аурулары.

ОРМАННЫҢ АСА ҚАУПТІ ЗИЯНКЕСТЕРІ – жаппай көбейіп, таралатын, сөйтіп ормандарға зияндылықтың экономикалық шегінен асып кететін залал келтіретін зиянкес организмдер.

ЕРЕКШЕ ҚАУПТІ ЗИЯНДЫ ОРГАНИЗМДЕР – оқтын-оқтын жаппай көбеюге және таралуға бейім, экономикалық, экологиялық зиян келтіретін және Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін ерекше қауіпті зиянды организмдер

особо опасных вредных организмов, утверждаемый Правительством Республики Казахстан.

ОСТАТОЧНОЕ КОЛИЧЕСТВО ПЕСТИЦИДОВ (ЯДОХИМИКАТОВ) – количественный показатель содержания химических веществ в растениеводческой продукции и объектах окружающей среды, с помощью которого оценивается их безопасность для человека и животных.

ОСУЩЕНИЕ – гидромелиорация путем отвода воды из почвогрунта и (или) с его поверхности. Объекты осушения для сельского хозяйства – болота, заболоченные и минеральные земли постоянного или временного увлажнения. Проводится с целью улучшения водного и воздушно-го режимов почвы, повышения ее плодородия; один из видов мелиорации почв. Состоит из комплекса гидротехнических, агротехнических и хозяйственных мероприятий, в основе которых лежат гидротехнические приемы нормированного удаления воды из корнеобитаемого слоя почвы с помощью осушительных систем: открытых и закрытых.

тізбесіне енгізілген зиянкестер мен өсімдіктер аурулары.

ПЕСТИЦИДТЕРДІҢ (УЛЫ ХИМИКАТТАРДЫҢ) ҚАЛДЫҚ МӨЛШЕРІ – өсімдікшаруашылығы өнімі мен қоршаған орта объектілеріндегі химиялық заттектер құрамының мөлшерлік көрсеткіші, олардың адам мен жануарларға қауіпсіздігі осы көрсеткіш арқылы бағаланады.

ҚҰРҒАТУ – суды жер топырағынан және (немесе) оның бетінен гидромелиорация жолымен алу. Ауылшаруашылығы үшін құрғату объектілері – батпақтар, тұрақты және уақытша ылғалданған батпақты және минералды жерлер. Топырақтың су және ауа режимін жақсарту, құнарлылығын арттыру мақсатында жүргізіледі; топырақ мелиорациясының бір түрі. Ашық және жабық құрғату жүйелерімен топырақтың өсімдік тамырын жайған қабатынан суды алу үшін гидротехникалық тәсілдерге негізделген гидротехникалық, агротехникалық және шаруашылық іс-шаралар кешенінен тұрады.

ОТХОДЫ – остатки сырья, материалов, некондиционные и побочные продукты, использованная и потерявшая свои первоначальные потребительские качества готовая продукция, размещаемые в определенных местах по определенным правилам, с последующим использованием, переработкой, ликвидацией, захоронением; в зависимости от источника образования различают отходы потребления и отходы производства. Кроме того, выделяются отходы опасные – отходы технологической деятельности, пришедшие в негодность химические продукты и т.п., приносящие вред человеку и экосистемам, а также отходы токсичные – отходы, содержащие вещества, которые при контакте с организмом человека (в быту или на производстве) могут вызвать отклонения в состоянии здоровья, обнаруживаемые как в процессе контакта с отходами, так и в отдаленные сроки жизни настоящего и последующих поколений.

ОТХОДЫ, БЫТОВЫЕ – разнообразные по составу и физи-

ҚАЛДЫҚТАР – шикізаттың, материалдардың, сапасыз және қосалқы өнімдердің, пайдаланылған және өзінің бастапқы тұтынушылық сапасын жоғалтқан даяр өнімдердің қалдықтары, олар белгіленген тәртіп бойынша белгіленген жерлерде орналастырылады, кейін пайдаланады, қайта өңделеді, жойылады; пайда болу көзіне байланысты тұтыну қалдықтары мен өндіріс қалдықтары болып бөлінеді. Бұдан басқа, қауіпті қалдықтар – технологиялық қызмет қалдықтары, пайдалануға келмейтін химиялық өнімдер және адамға және экологиялық жүйеге зиян келтіретін және тағы басқалар, сондай-ақ улы қалдықтар – құрамында қалдықтармен жанасу процесінде де, сондай-ақ осы қазіргі және кейінгі ұрпақ өмірінің кейінгі жылдары білінетін адам организміне тигенде денсаулығына ауытқулар туындатуы ықтимал заттектері бар қалдықтар.

ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАР – қоршаған ортаның лас-

ко-химическим свойствам отходов бытовой деятельности людей, подлежащие устранению или ликвидации с целью предупреждения загрязнения окружающей среды. В процессе переработки органических отходов на специальных заводах производится биотопливо. Решение проблем нейтрализации отрицательного влияния бытовых отходов на среду связано с разработкой методов их использования в качестве вторичного сырья или источника энергии для многих отраслей экономики.

ОТХОДЫ, ЖИДКИЕ – любые отходы в жидкой форме, за исключением сточных вод.

ОТХОДЫ, ИНЕРТНЫЕ – отходы, которые не подвергаются существенным физическим, химическим или биологическим преобразованиям и не оказывают неблагоприятного воздействия на окружающую среду и здоровье человека.

ОТХОДЫ, КОММУНАЛЬНО-БЫТОВЫЕ – отходы, образующиеся в результате жизнедеятельности человека.

ОТХОДЫ, КОММУНАЛЬНЫЕ – отходы потребления,

тануын болдырмау мақсатында жоюға немесе аластауға жататын, адамдардың тұрмыстық әрекеттерінен пайда болған құрамы және физика-химиялық қасиеттері әртүрлі қалдықтар. Арнайы зауыттарда органикалық өңдеу процесінде биотын алынады. Тұрмыстық қалдықтардың жағымсыз әсерлерін болдырмау оларды қайтарымды шикізат ретінде немесе экономиканың көптеген салалары үшін энергия көзі ретінде пайдаланумен байланысты.

СҰЙЫҚ ҚАЛДЫҚТАР – сарқынды суларды қоспағанда, сұйық түрдегі кез келген қалдықтар.

ИНЕРТТІ ҚАЛДЫҚТАР – елеулі физикалық, химиялық немесе биологиялық өзгерістерге ұшырамайтын әрі қоршаған ортаға және адамның денсаулығына қолайсыз әсер етпейтін қалдықтар.

КОММУНАЛДЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ҚАЛДЫҚТАР – адамның тіршілік әрекеті нәтижесінде пайда болған қалдықтар.
КОММУНАЛДЫҚ ҚАЛДЫҚТАР – елді мекендерде,

образующиеся в населенных пунктах, в том числе в результате жизнедеятельности человека, а также отходы производства, близкие к ним по составу и характеру образования.

ОТХОДЫ, НЕОПАСНЫЕ – отходы, которые не относятся к опасным и инертным отходам.

ОТХОДЫ, ОПАСНЫЕ – отходы, которые содержат вредные вещества, обладающие опасными свойствами (токсичностью, взрывоопасностью, радиоактивностью, пожароопасностью, высокой реакционной способностью) и могут представлять непосредственную или потенциальную опасность для окружающей среды и здоровья человека самостоятельно или при вступлении в контакт с другими веществами.

ОТХОДЫ ПОТРЕБЛЕНИЯ – изделия, материалы и вещества, утратившие полностью или частично свои потребительские свойства в результате физического или морального износа.

ОТХОДЫ ПРОИЗВОДСТВА – остатки сырья, материалов, химических соединений, образо-

онных в процессе производства, а также отходов производства, которые не относятся к опасным и инертным отходам, но содержат вредные вещества, обладающие опасными свойствами (токсичностью, взрывоопасностью, радиоактивностью, пожароопасностью, высокой реакционной способностью) и могут представлять непосредственную или потенциальную опасность для окружающей среды и здоровья человека самостоятельно или при вступлении в контакт с другими веществами.

ҚАУІПТІ ЕМЕС ҚАЛДЫҚТАР – қауіпті және инертті қалдықтарға жатпайтын қалдықтар.

ҚАУІПТІ ҚАЛДЫҚТАР – құрамында қауіпті қасиеттері (улылығы, жарылыс қаупі, радиоактивтілігі, өрт қаупі, жоғары реакциялық қабілеті) бар зиянды заттектер болатын, дербес немесе басқа заттектермен байланысқа түскен кезде қоршаған ортаға және адам денсаулығына тікелей немесе ықтимал қауіп-қатер төндіретін қалдықтар.

ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫ – табиғи және моральдық тозу нәтижесінде өзінің тұтынушылық қасиетін толық немесе ішінара жойған бұйымдар, материалдар мен заттектер.

ӨНДІРІС ҚАЛДЫҚТАРЫ – өнімдерді шығару, өзге де технологиялық жұмыстарды

вавшиеся при производстве продукции, выполнении иных технологических работ и утраченные полностью или частично исходные потребительские свойства, необходимые для применения в соответствующем производстве, включая техногенные минеральные образования и отходы сельскохозяйственного производства.

ОТХОДЫ, РАДИОАКТИВНЫЕ – отходы, содержащие радиоактивные вещества в количестве и концентрации, превышающих регламентированные для радиоактивных веществ значения, установленные законодательством Республики Казахстан об использовании атомной энергии.

ОТХОДЫ, ХИМИЧЕСКИЕ – отходы химических производств или их продукция, сырье в виде химических веществ или их смесей, инертные либо опасные для здоровья человека и окружающей среды.

ОХРАНА ВОДНЫХ ОБЪЕКТОВ – деятельность, направленная на сохранение, восстановление и воспроизводство

орындау кезінде пайда болған және техногендік минералдық түзілімдер мен ауылшаруашылығы өндірісінің қалдықтарын қоса алғанда, тиісті өндірісте қолдануға қажетті бастапқы тұтыну қасиеттерін толық немесе ішінара жоғалтқан шикізаттардың, материалдардың, химиялық қосылыстардың қалдықтары.

РАДИОАКТИВТІ ҚАЛДЫҚТАР – мөлшері мен шоғырлануы Қазақстан Республикасының атом энергиясын пайдалану туралы заңнамасында белгіленген радиоактивті заттектер үшін регламенттелген мәндерден асатын радиоактивті заттектері бар қалдықтар.

ХИМИЯЛЫҚ ҚАЛДЫҚТАР – қоршаған орта мен адам денсаулығына қауіпті немесе инертті химиялық өндірістің қалдықтары немесе оның өнімі, химиялық заттектер немесе олардың қоспалары түріндегі шикізат.

СУ ОБЪЕКТІЛЕРІН ҚОРҒАУ – су объектілерін сақтауға, қалпына келтіруге және ұдайы молайтуға, сондай-ақ судың зиян-

водных объектов, а также на недопущение вредного воздействия вод.

ОХРАНА ГЕОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЫ – совокупность мероприятий и узаконенных правил, обеспечивающих рациональную разработку полезных ископаемых, в частности подземных вод, их наиболее полное извлечение из недр, рациональное использование геологического пространства.

ОХРАНА ГОРНЫХ РАЙОНОВ – комплекс мероприятий, обеспечивающих максимальную охрану районов с развитой горнодобывающей промышленностью от ее негативного влияния на окружающую среду.

ОХРАНА ЖИВОТНОГО МИРА – деятельность, направленная на сохранение животного мира, среды его обитания и биологического разнообразия, устойчивое использование и воспроизводство объектов животного мира, а также комплекс мероприятий по профилактике и борьбе с правонарушениями в области охраны, воспроизводства и использования животного мира.

ды әсеріне жол бермеуге бағытталған қызмет.

ГЕОЛОГИЯЛЫҚ ОРТАНЫ ҚОРҒАУ – пайдалы кен орындарын, нақтырақ айтқанда, жерасты суларын тиімді өндіруді, оларды жер қойнауларынан басынша толық шығаруды, геологиялық кеңістікті тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін іс-шаралар мен заңдастырылған ережелердің жиынтығы.

ТАУЛЫ АЙМАҚТАРДЫ ҚОРҒАУ – дамыған тау-кен өндірісі бар аймақтарды өндірістің қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсерінен басынша қорғауды қамтамасыз ететін іс-шаралар кешені.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН ҚОРҒАУ – жануарлар дүниесін, олар мекендейтін ортаны және биологиялық әртүрлілікті сақтауға, жануарлар дүниесі объектілерін орнықты пайдалану мен өсімін молайтуға бағытталған қызмет, сондай-ақ жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу мен оларға қарсы күрес жөніндегі іс-шаралар кешені.

ОХРАНА ЗДОРОВЬЯ – это комплекс политических, экономических, медицинских, социальных и других мероприятий, направленных на обеспечение здоровья населения.

ОХРАНА ЛАНДШАФТА – система административно-правовых, организационно-хозяйственных, экономических, технологических, просветительских и пропагандистских мероприятий, направленных на сохранение выполнения ландшафтом основных социально-экономических функций.

ОХРАНА ЛЕСОВ – совокупность мероприятий по профилактике и борьбе с лесными пожарами, незаконными порубками леса и другими нарушениями лесного законодательства Республики Казахстан.

ОХРАНА ЛЕСОВ ОТ ПОЖАРА – охрана лесов, направленная на предотвращение, своевременное обнаружение и ликвидацию лесного пожара.

ОХРАНА ЛУГОВ – комплекс мероприятий, предназначенных для сохранения, возобновления и повышения продук-

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ – халықтың денсаулығын қамтамасыз етуге бағытталған саяси, экономикалық, медициналық, әлеуметтік және басқа да іс-шаралардың кешені.

ЛАНДШАФТЫНЫ ҚОРҒАУ – ландшафтың негізгі әлеуметтік-экономикалық қызметтер орындауын сақтауға бағытталған әкімшілік-құқықтық, шаруашылық-ұйымдастырушылық, экономикалық, технологиялық, ағартушылық, үгіт-насихат іс-шараларының жүйесі.

ОРМАНДАРДЫ КҮЗЕТУ – орман өртінің алдын алу және орман өртіне, ағаштың заңсыз кесілуіне және Қазақстан Республикасының орман заңнамасын басқа да бұзушылықтарға қарсы күрес жөніндегі іс-шаралар жиынтығы.

ОРМАНДЫ ӨРТТЕН ҚОРҒАУ – орман өртінің алдын алу, уақытында байқау және өшіруге бағытталған орман қорғау ісі.

ШАЛҒЫНДАРДЫ ҚОРҒАУ – шалғын биогеоценоздарын қорғау, жаңарту және өнімділігін арттыру, артық мал жаю-

тивности луговых биогеоценозов, предотвращения и ликвидации последствий перевыпаса, антропогенной деградации луговой растительности, заболачивания и пересушки при химических, физических, механических и др. воздействиях.

ОХРАНА НЕДР – система мероприятий, предусмотренных законодательством Республики Казахстан о недрах и недропользовании, направленных на предотвращение загрязнения недр при проведении операций по недропользованию и снижение вредного влияния операций по недропользованию на окружающую среду.

ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – система государственных и общественных мер, направленных на сохранение и восстановление окружающей среды, предотвращение негативного воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду и ликвидацию ее последствий.

ОХРАНА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ – комплекс мероприя-

ты болдырмау және оның салдарын жою, шалғын өсімдіктерінің химиялық, физикалық, механикалық және т.б. әсерлермен антропогендік деградациясын, батпақтануын және құрғап кетуін болдырмау іс-шараларының кешені.

ЖЕР ҚОЙНАУЫН ҚОРҒАУ – Қазақстан Республикасының жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасында көзделген, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде жер қойнауының ластануын болғызбауға және жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялардың қоршаған ортаға зиянды әсерін азайтуға бағытталған іс-шаралар жүйесі.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ – қоршаған ортаны сақтаумен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі.

ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫ ҚОРҒАУ – ерекше қорғалатын

тий, которые могут проводиться на особо охраняемой природной территории для выявления и пресечения нарушений законодательства Республики Казахстан в области особо охраняемых природных территорий, предупреждения, обнаружения и ликвидации пожаров.

ОХРАНА ПОЧВ – 1) система мероприятий по сохранению, улучшению и целенаправленную изменению почв как одного из важнейших ландшафтообразующих (природных) компонентов и объектов антропогенного воздействия; 2) система мер, направленная на предотвращение снижения плодородия почв, их нерационального использования и загрязнения.

ОХРАНА ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ – система государственных и общественных мер, направленных на охрану каждого вида природных ресурсов от нерационального использования, уничтожения, деградации, ведущих к утрате их потребительских свойств.

ОХРАНА ПРИРОДЫ – система мероприятий (технологических, экономических, адми-

табиғи аумақтар саласындағы Қазақстан Республикасы заңнамасын бұзушылықтарды анықтау және оның жолын кесу, өрттің алдын алу, байқау және жою үшін ерекше қорғалатын табиғи аумақта жүргізілуі мүмкін іс-шаралар кешені.

ТОПЫРАҚТЫ ҚОРҒАУ – 1) ландшафт түзуші маңызды (табиғи) компоненттер және антропогендік әсер етуші объект ретінде топырақты сақтау, жақсарту және мақсатты өзгерту іс-шараларының жүйесі; 2) топырақ құнарлылығының кемуін, ұтымсыз пайдалануын және ластануын болдырмауға бағытталған шаралар жүйесі.

ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ ҚОРҒАУ – табиғи ресурстардың әрбір түрін олардың тұтыну қасиеттерін жоғалтуға әкеп соғатын тиімсіз пайдаланудан, құрып кетуден, жұтандаудан қорғауға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ – табиғат ресурстарын жаңадан өндіру және ортаны қайта

нистративно-правовых, просветительных и др.), обеспечивающих возможность сохранения природой ресурсовоспроизводящих и средовоспроизводящих функций, а также сохранение невозобновимых ресурсов.

ОХРАНА СРЕДЫ ОБИТАНИЯ ЖИВОТНОГО МИРА – деятельность, направленная на сохранение или восстановление условий устойчивого существования и воспроизводства объектов животного мира в состоянии естественной свободы.

ОХРАННАЯ ЗОНА ЗАПОВЕДНИКА, БУФЕРНАЯ ЗОНА – примыкающая к заповеднику территория, в пределах которой запрещается или существенно ограничивается производственно-хозяйственная деятельность во избежание нанесения вреда охраняемому природному комплексу.

ОХРАНЯЕМАЯ ПРИРОДНАЯ ТЕРРИТОРИЯ – территория, в пределах которой обеспечиваются ее охрана от традиционного хозяйственного использования и поддержание ее естественного состояния

өндіру функцияларын сақтау, сондай-ақ қайтадан өндірілмейтін ресурстардың сақталуын қамтамасыз ететін іс-шаралар (технологиялық, экономикалық, әкімшілік-құқықтық, ағарту және т.б.) жүйесі.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІНІҢ МЕКЕНДЕУ ОРТАСЫН ҚОРҒАУ – табиғи еркін жағдайда жануарлар дүниесі объектілерінің орнықты тіршілік етуі және өсімін молайту жағдайларын сақтауға немесе қалпына келтіруге бағытталған қызмет.

ҚОРЫҚТЫҚ ҚОРҒАНЫС АЙМАҒЫ, БУФЕРЛІК АЙМАҚ – қорғалатын табиғат кешеніне зиян келтірмеу үшін аумағында өндірістік-шаруашылық қызметке тыйым салынатын немесе едәуір шектелетін қорық жанындағы аумақ.

ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚ – қоршаған кеңістіктерде экологиялық теп-теңдікті сақтау үшін, табиғи ресурстардың қандай да бір қалпына келтірілетін түрін күтіп өсіру үшін, сондай-ақ ғылыми, оқу-ағарту-

для сохранения экологического равновесия на окружающих площадях, поддержания какого-либо вида возобновляемых природных ресурсов, а также в научных, учебно-просветительных, историко-мемориальных и культурно-эстетических целях.

ОХРАНЯЕМОЕ НАЦИОНАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО

– совокупность природных и природно-исторических особо охраняемых территорий. Включает биосферные заповедники, национальные парки, национальные побережья, национальные рекреационные зоны, исторические и культурные памятники и др.

ОХРАНЯЕМЫЙ ВИД – вид, которому, согласно соответствующим юридическим актам (моральным нормам или религиозным канонам), запрещается прямо или косвенно нанести ущерб: нарушением среды обитания, отстрелом, отловом, сбором коллекций и т.п.

ОХРАНЯЕМЫЙ ОБЪЕКТ ПРИРОДЫ – любой объект природной среды, взятый под охрану.

ОЦЕНКА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ –

шылық, тарихи-мемориалдық және мәдени-эстетикалық мақсаттарда дәстүрлі шаруашылық пайдаланудан қорғалатын және табиғи жағдайы сақталатын аумақ.

ҚОРҒАЛАТЫН ҰЛТТЫҚ КЕҢІСТІК

– ерекше қорғалатын табиғи және табиғи-тарихи аумақтар жиынтығы. Биосфералық қорықтарды, ұлттық саябақтарды, ұлттық жағалауларды, ұлттық рекреациялық аймақтарды, тарихи және мәдени ескерткіштерді және т.б. қамтиды.

ҚОРҒАЛАТЫН ТҮР – тиісті заңдық актілерге сәйкес (моральдық нормалар немесе діни канондар) тікелей немесе жанама түрде: тіршілік ету ортасын бұзу, аулау, коллекция жинау және т.б. зиян келтіруге тыйым салынатын түр.

ТАБИҒАТТЫҢ ҚОРҒАЛАТЫН ОБЪЕКТІСІ – қорғауға алынған табиғи ортаның кез келген объектісі.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕРДІ БАҒАЛАУ – жүзеге асыру

вид деятельности по выявлению, анализу и учету прямых, косвенных и иных последствий воздействия на окружающую среду планируемой хозяйственной и иной деятельности в целях принятия решения о возможности или невозможности ее осуществления.

ОЦЕНКА ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – исследования степени загрязнения подземных вод с целью определения их пригодности для использования и установления комплекса мероприятий по их очистке.

ОЦЕНКА ЗАЩИЩЁННОСТИ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – характеристика степени изолированности подземных вод от поверхностных загрязнителей.

ОЦЕНКА РИСКА – комплекс мер, направленных на выявление возможного воздействия химической продукции на здоровье и жизнь человека, окружающую среду, включающий определение степени опасности, дозы (концентрации).

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – сопоставление реальной ситуации с

мүмкіндігі немесе мүмкін еместігі жөнінде шешім қабылдау мақсатында жоспарланатын шаруашылықтық және басқа да қызметтердің қоршаған ортаға тікелей, жанама және басқа да әсерлерінің салдарын айқындау, талдау және есептеу бойынша жүргізілетін қызмет түрі.

ЖЕРАСТЫ СУЫНЫҢ ЛАС-ТАНУЫН БАҒАЛАУ – пайдалануға жарамдылығын анықтау және тазарту бойынша іс-шаралар кешенін белгілеу мақсатында жерасты суының лас-тану дәрежесін зерттеу.

ЖЕРАСТЫ СУЫНЫҢ ҚОР-ҒАЛУЫН БАҒАЛАУ – жерасты суының жер бетіндегі лас-таушылардан оқшаулану деңгейінің сипаты.

ҚАУІПТІ БАҒАЛАУ – химиялық өнімнің адам денсаулығы мен өміріне, қоршаған ортаға ықтимал әсерін анықтауға бағытталған, қауіптілік деңгейін, мөлшерін (концентрациясын) айқындауды қамтитын шаралар кешені.

ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ АХУАЛ-ЛЫН БАҒАЛАУ – стандартталған ауысымдар бойынша нақ-

идеальной и временной нормой по стандартизированным переменам.

ОЦЕНКА ФИТОСАНИТАРНОГО РИСКА – научно обоснованная оценка вероятности проникновения, ускорения или распространения карантинных объектов с учетом фитосанитарных мер, которые могли быть применены, и связанных с этим потенциальных биологических и экономических последствий, проводимая научно-исследовательскими организациями и уполномоченным органом.

ОЧАГ ЗАГРЯЗНЕНИЯ – концентрированный (точечный) источник загрязнения геологической среды.

ОЧАГ КАРАНТИННОГО ОБЪЕКТА – территория, на которой выявлен карантинный объект и где должны осуществляться или осуществляются карантинные мероприятия.

ОЧАГ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КАРАНТИННОГО ОБЪЕКТА – территория, на которой выявлен карантинный объект и где должны осуществляться или осуществляются мероприятия по карантину растений.

ты жағдайды идеалдық және уақыттық нормалармен сәйкестендіру.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ ҚАУПТІ БАҒАЛАУ – қолданылуы мүмкін фитосанитариялық шараларды ескере отырып, карантиндік объектілердің ену, орнығу мен таралу ықтималдығын және осыған байланысты болатын ықтимал биологиялық және экономикалық зардаптарды ғылыми-зерттеу ұйымдары мен уәкілетті орган жүргізетін ғылыми негізделген бағалау.

ЛАСТАНУ ОШАҒЫ – геологиялық ортаның шоғырланған (нүктелі) ластану ошағы.

КАРАНТИНДІ ОБЪЕКТІНІҢ ОШАҒЫ – карантинді объект анықталған және карантиндік шаралар жүзеге асырылуға тиіс немесе жүзеге асырылып жатқан аумақ.

КАРАНТИНДІ ОБЪЕКТІНІҢ ТАРАЛУ ОШАҒЫ – карантинді объект анықталған және өсімдік карантині жөнінде іс-шаралар жүзеге асырылуға тиіс немесе жүзеге асырылып жатқан аумақ.

II

ПАЛЕОАУТЭКОЛОГИЯ (от палео... и аутэкология) – раздел палеоэкологии, изучающий экологию отдельных организмов геологического прошлого.

ПАЛЕОДЕМЭКОЛОГИЯ (от палео... и демэкология) – раздел палеоэкологии, изучающий популяции прошлых геологических эпох методом палеоэкологического анализа.

ПАЛЕОСИНЭКОЛОГИЯ (от палео... и синэкология) – раздел палеоэкологии, изучающий биоценозы и биотопы прошлого на основе анализа остатков организмов в ориктоценозах и исследования литологии пород.

ПАМЯТНИКИ ПРИРОДЫ – охраняемые государством природные объекты и ландшафтные комплексы, имеющие особое научное, эколого-просветительское, культурно-эстетическое или историко-мемориальное значение.

ПАРК – участок земли с естественной или специально по-

ПАЛЕОАУТЭКОЛОГИЯ (палео... және аутэкология) – геологиялық өткен замандардағы жекелеген организмдердің экологиясын зерттейтін палеоэкологияның бір бөлімі.

ПАЛЕОДЕМЭКОЛОГИЯ (палео... және демэкология) – өткен геологиялық дәуірлердегі популяцияларды палеоэкологиялық анализ әдісімен зерттейтін палеоэкологияның бір бөлімі.

ПАЛЕОСИНЭКОЛОГИЯ (палео... және синэкология) – өткен дәуірлер биоценоздары мен биотоптарын ориктоценоздардағы организмдер қалдықтарына талдау жасау және жыныстардың литологиясын зерттеу негізінде зерттейтін палеоэкологияның бір бөлімі.

ТАБИҒАТ ЕСКЕРТКІШТЕРІ – ерекше ғылыми, мәдени-эстетикалық, экологиялық-ағартушылық, тарихи-мемориалдық маңызы бар мемлекет қорғауға алған табиғи объектілер мен ландшафт кешендері.

САЯБАҚ – адамдардың мәдени демалысы үшін абаттанды-

саженной растительностью и благоустроенный для культурного отдыха людей. Выделяют ландшафтные и регулярные парки в зависимости от особенностей планировки, расположения и взаимосвязи насаждений, аллей, водоемов, дорог и др. элементов с естественным рельефом местности.

ПАРК, ПРИРОДНЫЙ – отличающийся живописностью и своеобразием и в связи с этим используемый в основном для организованного отдыха населения обширной участок территории с охранным режимом.

ПАСПОРТ БЕЗОПАСНОСТИ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ – документ, содержащий сведения о характеристиках химической продукции и мерах по обеспечению безопасного обращения с ней.

ПАСПОРТ ОПАСНЫХ ОТХОДОВ – документ, содержащий стандартизированное описание процессов образования отходов по месту их происхождения, их количественных и качественных показателей, правил обращения с ними, ме-

рылған, табиғи немесе қолдан отырғызылған өсімдіктері бар жер учаскесі. Жоспарлау ерекшелігіне, орналасуы және өсімдіктерінің аллея, суайдындары, жолдары және т.б. элементтерінің жергілікті жердің табиғи бедерімен байланысы бойынша ландшафтық және тұрақты саябақтар болып бөлінеді.

ТАБИҒИ САЯБАҚ – көркемдігімен және өзіндігімен ерекшеленетін және соған байланысты, негізінен, халықтың ұйымдастырылған демалысы үшін қорғау режимімен пайдаланылатын аумақтың ауқымды учаскесі.

ХИМИЯЛЫҚ ӨНІМНІҢ ҚАУІПСІЗДІК ПАСПОРТЫ – химиялық өнімнің сипаттамалары және онымен жұмыс істеудің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар туралы мәліметтер қамтылған құжат.

ҚАУІПТІ ҚАЛДЫҚТАР ПАСПОРТЫ – қалдықтардың шығу көзі бойынша пайда болу процестерінің, олардың сандық және сапалық көрсеткіштерінің, мұндай қалдықтармен жұмыс істеу ережелерінің, оларды бақылау әдістерінің, бұл қалдықтар-

тодов их контроля, видов вредного воздействия этих отходов на окружающую среду, здоровье человека и (или) имущество лиц, сведения о производителях отходов, иных лицах, имеющих их в собственности.

ПАСПОРТ ОТХОДОВ – документ, удостоверяющий количественную и качественную характеристику отходов.

ПАУПЕРИЗАЦИЯ ЭКОСИСТЕМЫ (от греч. pauper – бедный) – пауперизация биологическая, обеднение видового разнообразия и генетической информативности экосистем в результате денатурализации и биоценотического упрощения природно-территориальных комплексов.

ПЕРЕРАБОТКА ОТХОДОВ – физические, тепловые, химические или биологические процессы, включая сортировку, которые изменяют характеристики отходов для уменьшения их объема или опасных свойств, облегчают обращение с ними или улучшают их утилизацию.

дың қоршаған ортаға, адам денсаулығына және (немесе) адамдардың мүлкіне зиянды әсер ету түрлерінің стандартталған сипаттамасы, қалдықтарды шығарушылар, меншігінде қалдықтар бар өзге де тұлғалар туралы мәліметтер қамтылған құжат.

ҚАЛДЫҚТАРДЫҢ ПАСПОРТЫ – қалдықтардың сандық және сапалық сипаттамасын куәландыратын құжат.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ПАУПЕРИЗАЦИЯСЫ (грек тілінен – pauper – кедей, аз) – биологиялық пауперизация, экожүйелердің денатурализация және табиғи-аумақтық кешендердің биоценотикалық қарапайымдандырылуы нәтижесінде экожүйелердің түр жағынан саналуандығының және генетикалық ақпараттылығының төмендеуі.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ӨҢДЕУ – қалдықтардың көлемін немесе қауіпті қасиеттерін азайту үшін олардың сипатын өзгертетін, олармен жұмыс істеуді жеңілдететін немесе оларды кәдеге жаратуды жақсартатын сұрыптауды қоса алғанда, физикалық, жылу, химиялық немесе биологиялық процестер.

ПЕРЕХОДНЫЕ СОСТОЯНИЯ ЭКОСИСТЕМЫ – состояния экосистемы на определенных отрезках времени сукцессии; переход экосистемы из состояния климакса в новое состояние.

ПЕСТИЦИДЫ (ЯДОХИМИКАТЫ) – химические, биологические и другие вещества, используемые против вредных и особо опасных вредных организмов, а также для предуборочного просушивания, удаления листьев и регулирования роста растений.

ПЛАНИРОВАНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – установление норм и стандартов на компоненты окружающей среды (чистота воды, воздуха, почв и др.) в условиях интенсивного или экстенсивного природопользования.

ПЛАНИРОВАНИЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – расчет предельно допустимых антропогенных нагрузок на окружающую природную среду, определяемых с учетом экономических возможностей ее регулирования и экологических последствий их изменений.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ӨТПЕЛІ ЖАҒДАЙЛАРЫ – сукцессия уақыттарының белгілі бір аралықтарындағы экожүйенің жағдайлары; экожүйенің климакс жағдайынан жаңа жағдайға өтуі.

ПЕСТИЦИДТЕР (УЛЫ ХИМИКАТТАР) – зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдерге қарсы, сондай-ақ егінді жинау алдында құрғатып алу, жапырақтарды түсіру және өсімдіктердің өсуін реттеу үшін пайдаланылатын химиялық, биологиялық және басқа да заттектер.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ЖОСПАРЛАУ – табиғатты интенсивті және экстенсивті пайдалану жағдайларында қоршаған орта компоненттеріне нормалар мен стандарттар (судың, ауаның, топырақтың және т.б. тазалығы) белгілеу.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДЫ ЖОСПАРЛАУ – қоршаған ортаны реттеуге экономикалық мүмкіндіктерін және өзгерістерінің экологиялық салдарын ескере отырып, ең жоғарғы жол берілетін жүктемені есептеу.

ПЛАНТАЦИОННЫЕ НАСАЖДЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО НАЗНАЧЕНИЯ – искусственные насаждения, выращиваемые в промышленных, энергетических,

пищевых и иных целях.

ПЛАТА ЗА ЗАГРЯЗНЕНИЕ СРЕДЫ – денежное возмещение предприятиями социально-экономического ущерба, наносимого хозяйству и здоровью людей от загрязнения среды; зависит от состава и интенсивности техногенных выбросов.

ПОВЕРХНОСТНЫЕ ВОДНЫЕ ОБЪЕКТЫ – постоянное или временное сосредоточение вод на поверхности суши в формах ее рельефа, имеющих границы, объем и водный режим.

ПОВРЕЖДЕНИЕ, БИОЛОГИЧЕСКОЕ – нежелательное, с точки зрения человека, изменение свойств и качеств промышленных сооружений, материалов, изделий, пищевых и кормовых продуктов под воздействием поселяющихся на них живых организмов.

АРНАЙЫ МАҚСАТТАҒЫ ПЛАНТАЦИЯЛЫҚ ЕКПЕЛЕР – өнеркәсіптік, энергетикалық, тағамдық және өзге де мақсаттар үшін қолдан өсірілетін екпелер.

ОРТАНЫ ЛАСТАҒАНЫ ҮШІН ТӨЛЕНЕТІН ТӨЛЕМАҚЫ – қоршаған ортаның ластануынан адамдардың денсаулығына және шаруашылыққа келтірген әлеуметтік-экономикалық залалдың орнын кәсіпорындардың ақшалай толтыруы; төлем көлемі техногендік шығарындылардың құрамы мен қарқындылығына байланысты болады.

ЖЕРҮСТІ СУ ОБЪЕКТІЛЕРІ – шекарасы, көлемі мен су режимі бар, құрлық бетінде оның бедері нысанында сулардың тұрақты немесе уақытша жинақталуы.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҚЫМДАНУ – өндірістік құрылыстардың, материалдардың, бұйымдардың, азықтық және жем өнімдері сапасы мен қасиеттерінің оларға тірі организмдер түсуі (қоныстануы) салдарынан адамның көзқарасы тұрғысынан ұнамсыз өзгеруі.

ПОДКАРАНТИННАЯ ПРОДУКЦИЯ – любые материалы (грузы), с помощью которых могут распространяться карантинные объекты.

ПОДКОНТРОЛЬНЫЕ ГОСУДАРСТВЕННОМУ ВЕТЕРИНАРНО-САНИТАРНОМУ КОНТРОЛЮ ПЕРЕМЕЩАЕМЫЕ (ПЕРЕВОЗИМЫЕ) ОБЪЕКТЫ - животные, половые и соматические клетки животных, штаммы возбудителей болезней животных, продукция и сырье животного происхождения, ветеринарные препараты, корма и кормовые добавки, патологический материал или пробы, отбираемые из них, пробы воды, воздуха, почвы, растений, изделия и атрибуты ветеринарного и зоогигиенического назначения, а также используемые для их упаковки и перевозки все виды тары и транспортные средства, перевозящие такие перемещаемые (перевозимые) объекты.

КАРАНТИНГЕ ЖАТҚЫЗЫЛҒАН ӨНІМ – өздері арқылы карантинді объектілерді таратуы мүмкін кез келген материалдар (жүктер).

МЕМЛЕКЕТТІК ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ-САНИТАРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАНАТЫН ОРНЫ АУЫСТЫРЫЛАТЫН (ТАСЫМАЛДАНАТЫН) ОБЪЕКТІЛЕР – жануарлар, жануарлардың жыныстық және соматикалық жасушалары, жануарлар аурулары қоздырушыларының штаммдары, жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізат, ветеринариялық препараттар, жемшөп пен жемшөп қоспалары, патологиялық материал немесе олардан алынатын сынамалар, судың, ауаның, топырақ қабатының, өсімдіктердің сынамалары, ветеринариялық және зоогигиеналық мақсаттағы бұйымдар мен атрибуттар, сондай-ақ оларды буып-түю және тасымалдау үшін пайдаланылатын ыдыстың барлық түрлері және осындай орны ауыстырылатын (тасымалданатын) объектілерді тасымалдайтын көлік құралдары.

ПОДРОСТ – молодое поколение древесных растений под пологом леса или оставленное на вырубке, способное выйти в первый ярус или сменить материнский древостой.

ПОЖАРООПАСНЫЙ СЕЗОН В ЛЕСУ – часть календарного года, определяемая уполномоченным органом в области лесного хозяйства, областным исполнительным органом исходя из климатических и погодных факторов, в течение которого возможна угроза возникновения лесного пожара.

ПОКАЗАТЕЛИ ТОКСИЧНОСТИ – показатели вредного действия определенных веществ на жизненные процессы организма. По действию на различные стороны жизнедеятельности выделяют биологические, физиологические, биофизические и физико-химические показатели токсичности.

ПОЛЕЗАЩИТНАЯ ЛЕСНАЯ ПОЛОСА – лесная полоса для защиты пашни и сельскохозяйственных культур от воздействия неблагоприятных природных и антропогенных факторов.

ӨСКІН – орман арасындағы немесе ағашы кесілген жерде қалған, көтеріліп өсуге немесе аналық сүрекдіңдерді алмастыруға жарамды сүрек ағаштардың жас түптері.

ОРМАНДАҒЫ ӨРТ ҚАУШ МОЛ МАУСЫМ – климат және ауа райы факторларын негізге алып, орманшаруашылығы саласындағы уәкілетті мемлекеттік орган, облыстық атқарушы орган айқындайтын, орман өрті шығу қатері болуы мүмкін күнтізбелік жылдың бір бөлігі.

УЛЫЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ – белгілі бір заттектің организмнің тіршілік ету процесіне зиянды әсерінің көрсеткіші. Тіршіліктің әртүрлі жақтарына әсері бойынша биологиялық, физиологиялық, биофизикалық және физика-химиялық улылық көрсеткіштері болып бөлінеді.

АЛҚАПТЫ ҚОРҒАУШЫ ОРМАН БЕЛДЕУІ – жыртылған жерлер мен ауылшаруашылық дақылдарын жағымсыз табиғи және антропогенді факторлардан қорғауға арналған орман белдеуі.

**ПОЛИГОНЫ ДЛЯ ЗАХОРО-
НЕНИЯ ОТХОДОВ**

– полигоны представляют собой современные свалки, отвечающие определенным требованиям по защите окружающей среды. В основании полигона должна располагаться плита, которая отвечает за сбор и обработку дождевой воды, загрязненной токсинами, содержащимися в мусоре. Вывоз мусора на полигоны означает, что он скапливается на свалке, а не сжигается или перерабатывается.

**ПОЛНАЯ ГИБЕЛЬ ПОСЕ-
ВОВ**

– последствие воздействия неблагоприятных природных явлений на посевы, при которых затраты на дальнейшее выращивание и уборку урожая превышают предполагаемый доход от урожая.

ПОЛУЧАТЕЛЬ – среда, в которую осуществляется выброс. К получателям относятся вода, воздух и почва, где скапливаются выбросы.

**ПОЛЬЗОВАНИЕ ЖИВОТ-
НЫМ МИРОМ** – пользование объектами животного мира, их полезными свойствами с изъя-

**ҚАЛДЫҚТАРДЫ КӨМУГЕ
АРНАЛҒАН ПОЛИГОНДАР**

– қоршаған ортаны қорғау бойынша белгілі бір талаптарға сай келетін, қазіргі заманғы қоқыс төгетін жерлерге ұқсас полигондар. Полигонның іргесіне қоқыстардың құрамындағы улы заттектермен ластанған жаңбыр суын жинау мен өңдеуге жауап беретін тақта төселуі керек. Қоқысты полигонға шығару оның өртеніп не қайта өңделмейтінін, қоқыс төгетін жерлерде жинақталатынын білдіреді.

**ЕГІСТІҢ ТОЛЫҚ ЖОЙЫ-
ЛУЫ**

– егіске қолайсыз табиғат құбылыстары әсерінің салдары, мұндай жағдайда өнімді одан әрі өсіруге және жинауға жұмсалатын шығындар өнім алудан түсетін болжамды кірістен асып түседі.

АЛУШЫ – қоқыс шығарылатын орта. Алушыларға қоқыстар жинақталатын су, ауа және топырақ жатады.

**ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН
ПАЙДАЛАНУ**

– жануарлар дүниесінің объектілерін, олардың пайдалы қасиеттерін ме-

тием или без изъятия из среды обитания.

ПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕСНЫМ ФОНДОМ – установленное законодательными актами Республики Казахстан право физических и юридических лиц на лесопользование, а также на использование земель, вод и общераспространенных полезных ископаемых на территории лесного фонда в хозяйственных и иных целях.

ПОЛЬЗОВАТЕЛИ ЖИВОТНЫМ МИРОМ – физические и юридические лица, которым предоставлено право пользования животным миром.

ПОПУСКИ – периодическая подача воды из водохранилища для регулирования расхода или уровня воды на нижележащем участке водотока или уровня воды в самом водохранилище.

ПОСТОЯНСТВО ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ – способ выживания, связан с поддержанием постоянного состава и свойств внутренней среды организма, несмотря на колебания воздействий внешних факторов.

ПОТЕРПЕВШИЙ – лицо, жизни, здоровью и (или) иму-

кендеу ортасынан айырып немесе айырмай-ақ пайдалану.

ОРМАН ҚОРЫН ПАЙДАЛАНУ – жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген орман пайдалану, сондай-ақ орман қоры аумағындағы жерді, суды және кең таралған пайдалы қазбаларды шаруашылық және өзге де мақсаттарда пайдалану құқығы.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН ПАЙДАЛАНУШЫЛАР – жануарлар дүниесін пайдалану құқығы берілген жеке және заңды тұлғалар.

СУ ЖІБЕРУ – ағын судың төменгі учаскесіндегі су шығынын немесе деңгейін немесе бөгеннің өзіндегі судың деңгейін реттеу үшін су қоймасынан суды кезең-кезеңмен беру.

ІШКІ ОРТАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ – тірі қалудың әдісі, сыртқы факторлардың әсерлеріне қарамастан организмнің ішкі ортасының тұрақты құрамы мен қасиеттерін сақтаумен байланысты.

ЖӘБІРЛЕНУШІ – қоршаған ортаның авариялық ластануы

ществу которого причинен вред в результате аварийного загрязнения окружающей среды.

ПОЧВЕННЫЙ СЛОЙ – поверхностный слой суши земли, особое природное образование, обладающее только ему присущим строением, составом и свойствами.

ПРАВИЛО ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ – правило, согласно которому каждый вид растений или животных специфичен по своим экологическим возможностям; даже у близких по способам приспособления к среде видов существуют различия в отношении к каким-либо отдельным факторам.

ПРАВО ВРЕМЕННОГО ПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМ УЧАСТКОМ, НАХОДЯЩИМСЯ В ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ – право субъекта владеть и пользоваться земельным участком, возникающее на основе договора о временном пользовании земельным участком между собственником земельного участка и временным пользователем (арендатором или безвозмездным пользователем).

нәтижесінде өміріне, денсаулығына және (немесе) мүлкіне зиян келтірілген адам.

ТОПЫРАҚ ҚАБАТЫ – жердің құрғақ үстіңгі қабаты, тек өзіне тән құрылымы, құрамы мен қасиеттері бар ерекше табиғи түзілім.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖЕКЕЛІК ЕРЕЖЕСІ – өсімдіктердің не жануарлардың әрбір түрі өздерінің экологиялық мүмкіндіктері бойынша ерекше деп саналатын ереже; тіпті ортаға бейімделуі бойынша жақын тұратын түрлердің де қандай да бір факторларға қатысты өзгешеліктері болады.

ЖЕКЕМЕНШІКТЕГІ ЖЕР УЧАСКЕСІН УАҚЫТША ПАЙДАЛАНУ ҚҰҚЫҒЫ – жер учаскесінің меншік иесі мен уақытша пайдаланушы (жалға алушы немесе өтеусіз пайдаланушы) арасындағы жер учаскесін уақытша пайдалану туралы шарт негізінде туындайтын, субъектінің жер учаскесін иелену және пайдалану құқығы.

ПРАВО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ – право лица владеть и пользоваться земельным участком, находящимся в государственной собственности, бессрочно (постоянное землепользование) или в течение определенного срока (временное землепользование) на возмездной и (или) безвозмездной основе.

ПРАВО НА БЛАГОПРИЯТНУЮ ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ – одно из основных конституционных прав человека, относящееся к разряду экологических прав. Это право относится к самому молодому "поколению". Оно подкрепляется и дополняется другими экологическими правами: правом на достоверную информацию о состоянии окружающей среды и правом на возмещение ущерба, причиненного здоровью или имуществу лица экологическим правонарушением.

ПРАВОВАЯ ОХРАНА ПРИРОДЫ – совокупность установленных государством правовых норм и правовых отношений, направленных на выполнение мероприятий по сохранению биосферы, рацио-

ЖЕР ПАЙДАЛАНУ ҚҰҚЫҒЫ – тұлғаның мемлекеттік меншіктегі жер учаскесін өтеулі және (немесе) өтеусіз негізде шектеусіз мерзімге (тұрақты жер пайдалану) немесе белгілі бір мерзім ішінде (уақытша жер пайдалану) иелену және пайдалану құқығы.

ҚОЛАЙЛЫ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ҚҰҚЫҚ – экологиялық құқық тобына жататын, адамның негізгі конституциялық құқықтарының бірі. Бұл құқық ең жас "ұрпақ буынына" қатысты болып саналады. Ол басқа экологиялық құқықтармен: қоршаған ортаның жағдайы туралы шынайы ақпарат алу құқығы және экологиялық құқық бұзушылықпен адамның денсаулығына және мүлкіне келтірілген залалды өтеу құқығымен бекітіліп, толықтырылады.

ТАБИҒАТТЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ – биосфераны сақтау, табиғат ресурстарын өсіру және ұтымды пайдалану, қазіргі және болашақ ұрпақ мүддесі үшін қоршаған ортаны сақтау шамаларының орындалуын

нальному использованию и воспроизводству природных ресурсов, оздоровлению окружающей человека среды в интересах настоящего и будущих поколений.

ПРАВОВОЙ (ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ) АКТ ПО ОХРАНЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

– международное или правительственное решение (конвенция, соглашение, пакт, закон, постановление), решение местных органов власти, ведомственная инструкция и т.п., регулирующие правовые взаимоотношения или устанавливающие ограничения в области охраны окружающей среды.

ПРЕДЕЛЬНО ДОПУСТИМАЯ КОНЦЕНТРАЦИЯ

– максимальная концентрация вредных веществ в составляющих биосреды, при превышении которой отмечается негативное воздействие их на здоровье человека и окружающую среду.

ПРЕДЕЛЬНО ДОПУСТИМЫЕ УРОВНИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

– уровни шума, вибраций, иони-

камтамасыз ететін мемлекет белгілеген құқықтық нормалар мен құқықтық қатынастардың жиынтығы.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ БОЙЫНША ҚҰҚЫҚТЫҚ (ЗАҢНАМАЛЫҚ) АКТ

– қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқықтық қарым-қатынастарды реттейтін немесе шектеулер қоятын халықаралық немесе үкіметтік шешім (конвенция, мәміле, пакт, заң, қаулы), жергілікті үкімет органдарының шешімі, ведомстволық нұсқаулық және т.с.с.

ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТІ ШОҒЫРЛАНУ

– биоортаны құраушылардағы зиянды заттердің жол берілетін ең жоғары шоғырлануы. Ол шамадан асқанда адамның денсаулығына және қоршаған ортаға теріс әсері байқалады.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ФИЗИКАЛЫҚ ӘСЕРДІҢ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТЕГІ ДЕҢГЕЙІ

– шудың, дірілдің, иондалған сәулеленудің, электромаг-

зирующих излучений, напряженности электромагнитных полей и т.п., которые не должны оказывать на человека прямого или косвенного вредного влияния при неограниченно долгом воздействии.

ПРЕДЕЛЬНО ДОПУСТИМЫЙ ВЫБРОС – количество загрязняющего вещества, выделяемого объектом в окружающую среду за единицу времени, превышение которого ведет к неблагоприятным последствиям для природной среды на прилегающей территории (акватории) или опасно для здоровья человека.

ПРЕДЕЛЬНО-ДОПУСТИМЫЙ СБРОС – количество допустимых сбросов в водные объекты сточных вод, которое не окажет вредного воздействия на состояние водоема и качества воды.

ПРЕДУПРЕДИТЕЛЬНАЯ МАРКИРОВКА – информация об опасных свойствах химической продукции и о мерах безопасности на стадиях обращения с ней, наносимая на продукцию и (или) упаковку в соответствии с требованиями

нитті өрістің шиеленісу және т.б. деңгейі, ол шексіз ұзақ әсер ету кезінде адамға тікелей немесе жанама зиянды әсер бермеуі керек.

ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТЕГІ ШЫҒАРЫНДЫ – уақыт бірлігі аралығында қоршаған ортаға объекті бөлген, ластанған заттектерінің мөлшері, оның артуы қоршаған ортаның аймағына (су айдыны) немесе адамдар денсаулығына қауіпті жағымсыз зардаптар әкеледі.

ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ШЕКТЕГІ ҚАШЫРТҚЫ – суайдыны мен оның сапасына теріс әсер етпейтін, ағынды сулардың су объектілеріне түсетін зиянды заттектердің жол берілген деңгейдегі мөлшері.

ЕСКЕРТПЕЛІК ТАҢБАЛАНЫМ – химиялық өнімнің қауіпсіздігі саласындағы техникалық регламенттердің талаптарына сәйкес өнімге және (немесе) орамаға жапсырылатын химиялық өнімнің қауіпті қасиеттері туралы және оны-

технических регламентов в области безопасности химической продукции.

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ – комплекс мероприятий, проводимых заблаговременно и направленных на максимально возможное уменьшение риска возникновения чрезвычайных ситуаций, сохранение здоровья и жизни людей, снижение размеров ущерба и материальных потерь.

ПРИРОДА – естество, все вещественное, вселенная, все мирозданье, все зримое, подлежащее пяти чувствам; наш мир, земля, со всем созданным на ней.

ПРИРОДНАЯ ТЕРРИТОРИЯ, ОСОБО ОХРАНЯЕМАЯ – участки земель, водных объектов и воздушного пространства над ними с природными комплексами и объектами государственного природно-заповедного фонда, для которых установлен режим особой охраны.

ПРИРОДНАЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ – обстановка на определенной территории или акватории, сложившаяся в результате возникновения ис-

мен жұмыс істеу кезеңдеріндегі қауіпсіздік шаралары туралы ақпарат.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ – алдын ала жүргізілетін және төтенше жағдайлардың пайда болу қаупін мүмкін болғанынша азайтуға, адамдардың денсаулығы мен өмірін сақтауға, залал мен материалдық шығын мөлшерін кемітуге бағытталған іс-шаралар кешені.

ТАБИҒАТ – жаратылыс, барлық заттық нәрселер, әлем, көзге көрінетіннің бәрі, бес сезіммен сезілетіндер; біздің әлеміміз, жер мен ондағы жаратылыстардың бәрі.

ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚ – ерекше қорғау режимі белгіленген мемлекеттік табиғи-қорық қорының табиғи кешендері мен объектілері бар жер, су объектілері және олардың үстіндегі әуе кеңістігінің учаскелері.

ТАБИҒИ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР – табиғи төтенше жағдайлар көзінің пайда болуы салдарынан қалыптасқан, белгілі аймақтағы немесе су айды-

точника природной чрезвычайной ситуаций, который может повлечь или повлек за собой человеческие жертвы, ущерб здоровью людей и (или) окружающей природной среде, значительные материальные потери и нарушение условий жизнедеятельности людей.

ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННОЕ РАВНОВЕСИЕ – состояние относительной устойчивости состава и функций природно-антропогенных систем, основанное на сбалансированном взаимодействии средообразующих компонентов и естественных процессов.

ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННЫЕ УСЛОВИЯ – в определенной мере модифицированные человеком природные условия.

ПРИРОДНОЕ ЯВЛЕНИЕ, НЕБЛАГОПРИЯТНОЕ – природное явление (долговременное – засуха, вымерзание, недостаток тепла, излишнее увлажнение почвы, переувлажнение воздуха, наводнение, маловодье, суховей; кратковременное – град, ливень, заморозки, сильный ветер, сель), в резуль-

тындағы жағдай, ол өзімен бірге адам өліміне алып келеді немесе алып келген, қоршаған табиғи ортаға және (немесе) адамдар денсаулығына зиян келтіреді, айтарлықтай материалдық шығынға ұшыратып, адамның тіршілік ету әрекетінің жағдайын бұзады.

ТАБИҒИ АНТРОПОГЕНДІК ТЕНДЕСТІК – орта тұзуші компоненттер мен табиғи процестердің теңдестірілген өзара әрекеттестігіне негізделген табиғи-антропогендік жүйелер құрамының салыстырмалы тұрақтылығы мен функцияларының жай-күйі.

ТАБИҒИ АНТРОПОГЕНДІК ЖАҒДАЙЛАР – белгілі бір шамада адам түрлендірген табиғи жағдайлар.

ҚОЛАЙСЫЗ ТАБИҒАТ ҚҰБЫЛЫСЫ – салдарынан өсімдіқшаруашылығының өнімі жойылған немесе бүлінген табиғат құбылысы (ұзақмерзімді – құрғақшылық, үсіп кету, жылудың жетіспеуі, топырақтың шамадан артық ылғалдануы, ауаның шамадан тыс ылғалдануы, су тасқыны, су тапшы-

тате которого произошли гибель или повреждение продукции растениеводства.

ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНЫЕ РЕСУРСЫ – подлежащая заповедной охране совокупность природных ресурсов и территорий.

ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННАЯ КАТАСТРОФА – разрушительный процесс, развивающийся в результате нарушения нормального взаимодействия технологических объектов с компонентами окружающей природной среды, приводящий к гибели людей, разрушению и повреждению объектов экономики и компонентов окружающей природной среды.

ПРИРОДНЫЕ КОМПЛЕКСЫ ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ – совокупность объектов биологического разнообразия и неживой природы, подлежащих особой охране.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ – природные объекты, имеющие потребительскую ценность: земля, недра, воды, растительный и животный мир.

ПРИРОДНЫЕ ЦЕННОСТИ – совокупность геологических,

аңызак; қысқамерзімді – бұршақ соғу, нөсер жаңбыр, үсік шалу, қатты жел, сел).

ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ РЕСУРСТАР – қорық ретінде қорғалатын табиғи ресурстар мен аумақтар жиынтығы.

ТАБИҒИ-ТЕХНОГЕНДІК АПАТ – қиратушы процесс, ол қоршаған орта компоненттерімен техногендік объектілердің қалыпты әсері бұзылу нәтижесінде дамиды, өз кезінде ол адамдар өліміне, экономика объектілері мен табиғи қоршаған орта компоненттерін қирау мен бүлінуге соқтырады.

ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫҢ ТАБИҒИ КЕШЕНДЕРІ – ерекше қорғауға жататын биологиялық әртүрлілік пен жансыз табиғат объектілерінің жиынтығы.

ТАБИҒИ РЕСУРСТАР – тұтыну құндылығы бар табиғи объектілер: жер, жер қойнауы, су, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі.

ТАБИҒИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР – аумақтың геологиялық, гидро-

гидрологических, ботанических, зоологических, ландшафтных и культурно-исторических особенностей территории.

ПРИРОДНЫЙ ГАЗ – органическое топливо, содержащееся в земной коре. При его сжигании образуется меньшее количество двуокиси углерода и серы. В некоторых случаях природный газ можно заменить на биогаз, который является возобновляемым ресурсом.

ПРИРОДНЫЙ РИСК – ожидаемый социально-экономический ущерб от возможного проявления опасного природного процесса или явления, выраженный в количестве погибших, раненых, стоимости пострадавших объектов личной собственности и хозяйственно-экономической деятельности.

ПРИРОДОВЕДЕНИЕ – комплекс биологических, физических, химических и др. наук, занимающихся изучением и исследованием природы.

ПРИРОДООХРАНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО – совокупность законов и постановлений государства, относящихся к охране

логиялық, ботаникалық, зоологиялық, ландшафтық және мәдени-тарихи ерекшеліктерінің жиынтығы.

ТАБИҒИ ГАЗ – жер қабатында болатын органикалық отын. Оны жаққанда көміртегі мен күкірттің қостотығы аз мөлшерде шығады. Кей жағдайларда табиғи газды биогазбен алмастыруға болады, ол қайта толтыруға болатын қор.

ТАБИҒИ ҚАУІП – ықтимал қауіпті табиғи процестерден күтілетін немесе қаза тапқандардың, жаралылардың, бүлінген жекеменшік объектілер мен шаруашылық-экономикалық қызметтердің құнынан көрінетін әлеуметтік-экономикалық залал.

ТАБИҒАТТАНУ – табиғатты зерттеумен айналысатын биология, география, физика, химия және т.б. ғылымдар кешені.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ҚҰҚЫҒЫ – мемлекеттердің табиғи ресурстар мен тіршілік ортасын қорғауға қатысты заң-

природных ресурсов и среды жизни.

ПРИРОДООХРАННОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО – совокупность нормативно-правовых актов, регламентирующих порядок и условия охраны природы, деятельности в этой сфере государственных и общественных организаций, права и обязанности природопользователей, их ответственность за нарушение природоохранных правил, принципов и норм.

ПРИРОДООХРАННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – система подготовки специалистов в области природоохраны через усвоение систематизированных знаний, овладение практическими навыками и умениями по охране природы.

ПРИРОДООХРАННОЕ ПРАВО – отрасль права, регулирующая общественные отношения в сфере охраны природы, рационального использования природных ресурсов, оздоровления и обеспечения качества окружающей природной среды в интересах настоящего и будущих поколений.

дары мен қаулыларының жиынтығы.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМА – табиғатты қорғау жағдайлары мен тәртіптерін, осы саладағы мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың қызметтерін, табиғатты пайдаланушылардың құқықтары мен міндеттерін, олардың табиғатты қорғау нормаларын, қағидаттарын және ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілігін реттейтін құқықтық-нормативтік актілер жиынтығы.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ БІЛІМ БЕРУ – табиғатты қорғау туралы жүйелі білім беру, практикалық біліктілік пен ептілікті үйрену арқылы табиғатты қорғау саласында мамандар дайындау жүйесі.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ҚҰҚЫҒЫ – табиғатты қорғау, табиғат ресурстарын ұтымды пайдалану, қазіргі және болашақ ұрпақтардың мүдделері үшін табиғи ортаның сапасын қамтамасыз ету және жақсарту салаларындағы қоғамдық қатынастарды реттеуші құқық саласы.

ПРИРОДООХРАННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ

– любые технологические, технические, организационные или экономические мероприятия, сохраняющие природные системы, природные системы, природные ресурсы, их количество и качество. Можно выделить природоохранные мероприятия, непосредственно ведущие к сохранению природных ресурсов и среды жизни (очистка выбросов предприятий и т.п.), а также природоохранные мероприятия опосредованно их сохраняющие (например, поддержание экологического равновесия с помощью природных (особо) охраняемых территорий).

ПРИРОДООХРАННЫЕ НОРМЫ

– базовые эколого-правовые требования, предъявляемые ко всем природопользователям, регулирующие общественные отношения в сфере "человек – общество – природа" и направленные на удовлетворение интересов общества в сфере охраны природы и обеспечения оптимального качества окружающей природной среды.

ПРИРОДООХРАННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ

– государ-

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ІС-ШАРАЛАРЫ

– табиғи ресурстар мен табиғи жүйелерді, олардың саны мен сапасын сақтап қалатын кез келген технологиялық, техникалық, ұйымдастырушылық және экономикалық іс-шаралар. Табиғат қорғау шараларын табиғи ресурстарды сақтаушы және тіршілік ететін ортаны сақтаушы (кәсіпорын тастандыларын тазарту және т.б.) деп екіге жіктеуге болады. Сонымен қатар, жанама түрде сақтайтын табиғат қорғау іс-шаралары (мысалы, ерекше қорғалатын табиғи аймақта экологиялық тепе-теңдікті тұрақтандыру) жатады.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ НОРМАЛАРЫ

– табиғатты қорғау және табиғи ортаның оңтайлы сапасын қамтамасыз ету саласында қоғамның мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған және "адам – қоғам – табиғат" жүйесіндегі қоғамдық қатынастарды реттеуші, барлық табиғатты пайдаланушыларға қойылатын негізгі экологиялық талаптар.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ ҰЙЫМДАРЫ

– мемлекеттік

ственные природные заповедники, государственные национальные природные парки, государственные природные резерваты, государственные региональные природные парки, создаваемые в организационно-правовой форме государственного учреждения, и государственные зоологические парки, государственные ботанические сады, государственные дендрологические парки, создаваемые в организационно-правовой форме государственного предприятия.

ПРИРОДООХРАННЫЕ СТАНДАРТЫ – официальные нормативно-технические документы, устанавливающие комплекс норм, правил и требований в области охраны окружающей среды и рационального природопользования.

ПРИРОДООХРАННЫЙ КОНТРОЛЬ – совокупность государственных общественных мероприятий по наблюдению за состоянием природной среды и проверка выполнения природоохранных требований всеми природопользователями. Цель природоохранного контроля

мекеменің ұйымдық-құқықтық нысанында құрылатын мемлекеттік табиғи қорықтар, мемлекеттік ұлттық табиғи саябақтар, мемлекеттік табиғи резерваттар, мемлекеттік өңірлік табиғи саябақтар және мемлекеттік кәсіпорынның ұйымдық-құқықтық нысанында құрылатын мемлекеттік зоологиялық саябақтар, мемлекеттік ботаникалық бақтар, мемлекеттік дендрологиялық саябақтар.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ СТАНДАРТТАРЫ – қоршаған ортаны қорғау және табиғатты ұтымды пайдалану саласындағы нормалар, ережелер мен талаптар кешенін белгілейтін ресми нормативтік-техникалық құжаттар.

ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУ БОЙЫНША БАҚЫЛАУ – табиғи ортаның ахуалын және барлық табиғатты пайдаланушылардың табиғатты қорғау талаптарын орындалуын тексеруді бақылау жөніндегі мемлекеттік қоғамдық іс-шаралар жиынтығы. Бақылау мақсаты алдын

состоит в сборе, обобщении и передачи компетентным органам информации для принятия превентивных, восстановительных, карательных мер. Объекты природоохранного контроля – природная среда, антропо- и техногенные воздействия на биосферу, деятельность хозяйствующих субъектов по охране, рациональному использованию и воспроизводству природных ресурсов, оздоровлению биосреды.

ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ – пользование природными ресурсами в хозяйственной и иной деятельности человека.

ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ, РАЦИОНАЛЬНОЕ – система взаимодействий человека и природы, основанная на выполнении определенных критериев (экономических, социальных, экологических и др.).

ПРИРОДОПОЛЬЗОВАТЕЛЬ – физическое или юридическое лицо, осуществляющее пользование природными ресурсами и (или) эмиссии в окружающую среду.

ПРОВЕРКА В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ, ЗАЩИТЫ ЛЕСНОГО

алу, қалпына келтіру, жазалау шараларын қолдану үшін ақпарат жинау, өңдеу және құзиретті органдарға беру болып табылады. Бақылау объектілері – табиғи орта, биосфераға антропогендік әсерлер, табиғат ресурстарын қорғау, ұтымды пайдалану және биосфераны сауықтыру бойынша шаруашылық субъектілерінің қызметі.

ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУ – адамның шаруашылық және өзге де қызметінде табиғи ресурстарды пайдалануы.

ТАБИҒАТТЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ – белгілі бір өлшемдерді (экономикалық, әлеуметтік, экологиялық және т.б.) орындауға негізделген адам мен табиғаттың өзара әрекеттесу жүйесі.

ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУШЫ – табиғи ресурстарды пайдалануды және (немесе) қоршаған ортаға эмиссияларды жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға.

ОРМАН ҚОРЫН КҮЗЕТУ, ҚОРҒАУ, ОЛАРДЫ ПАЙДА-

ФОНДА, ПОЛЬЗОВАНИЯ ИМ, ВОСПРОИЗВОДСТВА ЛЕСОВ И ЛЕСОРАЗВЕДЕНИЯ – действие должностных лиц уполномоченного органа и его территориальных органов, осуществляющих государственный контроль в области охраны, защиты лесного фонда, пользования им, воспроизводства лесов и лесоразведения, совершаемое в целях определения соблюдения лесовладельцами, лесопользователями и иными субъектами предпринимательства требований законодательства Республики Казахстан в области охраны, защиты лесного фонда, пользования им, воспроизводства лесов и лесоразведения.

ПРОВЕРКА В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ, ВОСПРОИЗВОДСТВА И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЖИВОТНОГО МИРА – действие должностного лица или должностных лиц уполномоченного и (или) территориальных органов, осуществляющих государственный контроль в области охраны, воспроизвод-

ЛАНУ, ОРМАНДАРДЫ МОЛЫҚТЫРУ ЖӘНЕ ОРМАН ӨСІРУ САЛАСЫНДАҒЫ ТЕКСЕРУ – орман қорын күзету, қорғау, оны пайдалану, ормандарды молықтыру және орман өсіру саласында мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын уәкілетті органның және оның аумақтық органдары лауазымды тұлғаларының, орман иеленушілердің, орман пайдаланушылардың және өзге де шаруашылық жүргізуші субъектілердің Қазақстан Республикасының орман қорын күзету, қорғау, оны пайдалану, ормандарды молықтыру және орман өсіру саласындағы заңнамасының талаптарын сақтауын айқындау мақсатында жасайтын іс-қимылы.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН ҚОРҒАУ, ӨСІМІН МОЛАЙТУ ЖӘНЕ ПАЙДАЛАНУ САЛАСЫНДАҒЫ ТЕКСЕРУ - жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын уәкілетті және (немесе) аумақтық органдардың лауазымды

ства и использования животного мира, совершаемое в целях определения соблюдения пользуетелями животным миром требований законодательства Республики Казахстан об охране, воспроизводстве и использовании животного мира.

ПРОГАЛИНА – лесная площадь, лишенная деревьев, но сохранившая элементы лесной растительности.

ПРОГРАММА ООН ПО ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ (ЮНЕП, англ. UNEP – United Nations Environment Programme) – международная межправительственная программа (принята в 1972 г.) по изучению острых экологических проблем, рационального использования природных ресурсов и охраны природы нашей планеты, проблемы современного экологического кризиса.

ПРОДУКТЫ, ГЕНЕТИЧЕСКИ МОДИФИЦИРОВАННЫЕ – продукты растительного и (или) животного происхождения, полученные с использованием методов генной инженерии, содержащие не-

тұлғасының немесе лауазымды тұлғаларының Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңнамасының талаптарын сақтауын анықтау мақсатында жасалатын іс-қимылы.

АЛАҢҚАЙ ЖЕРЛЕР – ағашы жоқ, бірақ орман өсімдіктерінің қалдықтары сақталған орман алаңы.

БҰҰ ҚОРШАҒАН ОРТА БОЙЫНША БАҒДАРЛАМАСЫ (ЮНЕП, ағылшын тілінен – UNEP – United Nations Environment Programme) – шиеленіскен экологиялық мәселелерді, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану мен ғаламшарымыздың табиғатын қорғау, қазіргі заманғы экологиялық дағдарысты зерттеу бойынша халықаралық үкіметаралық бағдарлама (1972 жылы қабылданған).

ГЕНЕТИКАЛЫҚ ТҮРЛЕНДІРІЛГЕН ӨНІМДЕР – гендік инженерия әдістері пайдаланыла отырып алынған, құрамында жансыз генетикалық түрлендірілген организмдер немесе солардың компоненттері бар

живые генетически модифицированные организмы или их компоненты.

ПРОДУКЦИЯ РАСТЕНИЕВОДСТВА – продукция, полученная в процессе возделывания сельскохозяйственных культур (зерновых, масличных, сахарной свеклы, хлопка).

ПРОДУКЦИЯ ЭКОСИСТЕМЫ – биомасса, произведенная экосистемой. Виды: общую первичную продукцию (брутто-продукция) – суммарное количество органического вещества и энергии, фиксируемое всеми автотрофами экосистемы; чистую первичную продукцию (нетто-продукция) – то же, за вычетом веществ, истраченных на дыхание автотрофами; вторичную продукцию – количество органического вещества, продуцируемого консументами (фитотрофами и зоотрофами); чистую вторичную продукцию – то же, за вычетом веществ, использованных на дыхание консументами; запас продукции – количество биомассы, накопленной организмами в сообществе.

ПРОИЗВОДСТВЕННО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ПОДЗЕМНЫЕ

өсімдіктен және (немесе) жануарлардан алынатын өнімдер.

ӨСІМДІКШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ӨНІМДЕРІ – ауылшаруашылығы дақылдарын (дәнді, майлы дақылдар, қант қызылшасы, мақта) өңдеу процесінен алынған өнім.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ӨНІМІ – экожүйе шығаратын биомасса. Түрлері: жалпы алғашқы өнім (брутто-өнім) – экожүйенің барлық автотрофтарымен белгіленетін органикалық заттектер мен энергияның жалпы мөлшері; таза алғашқы өнім (нетто-өнім) – алдында аталған өнім, тек автотрофтар тыныстауына кеткен заттектерді есептегенде; екіншілік өнім – консументтер (фитотрофтар мен зоотрофтар) өндіретін органикалық заттектердің мөлшері; таза екіншілік өнім – аталған өнім, тек консументтер тыныстауына кеткен заттектерді есептегенде; өнімдер қоры – қауымдастықтағы организмдер толтырған биомассаның мөлшері.

ӨНДІРІСТІК-ТЕХНИКАЛЫҚ ЖЕРАСТЫ СУЛАРЫ –

ВОДЫ – подземные воды, которые по своему качеству и физическим свойствам используются или могут быть использованы для производственно-технического водоснабжения.

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ – непосредственная деятельность предприятий, организаций, учреждений по управлению воздействием на окружающую среду на основе описания, наблюдения, оценки и прогноза источников воздействия и отходов.

ПРОИЗВОДСТВО (ФОРМУЛЯЦИЯ) ПЕСТИЦИДОВ (ЯДОХИМИКАТОВ) – технологический процесс изготовления пестицидов (ядохимикатов) на основе исходных компонентов.

ПРОМЫШЛЕННЫЙ ИСТОЧНИК ЗАГРЯЗНЕНИЯ АТМОСФЕРЫ – источник загрязнения атмосферы, обусловленный действием производственных процессов или взаимосвязанных с ними вспомогательных процессов, осуществляемых в территориально ограниченных производственных комплексах.

өзінің сапасы мен физикалық қасиеттері бойынша өндірістік-техникалық сумен жабдықтау үшін пайдаланылатын немесе пайдаланылуы мүмкін жерасты сулары.

ӨНДІРІСТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – әсер ету және қалдықтар ошақтарын болжау, бағалау, бақылау, сипаттау негізінде қоршаған ортаға әсер етуді басқару жөніндегі мекемелердің, ұйымдардың, кәсіпорындардың тікелей қызметі.

ПЕСТИЦИДТЕРДІ (УЛЫ ХИМИКАТТАРДЫ) ӨНДІРУ (ФОРМУЛЯЦИЯЛАУ) – баспапқы компоненттердің негізінде пестицидтер (улы химикаттар) дайындаудың технологиялық процесі.

АТМОСФЕРАНЫҢ ЛАСТАНУЫНЫҢ ӨНЕРКӘСІПТІК КӨЗІ – өндірістік процестерден немесе олармен өзара байланысты аумақтық жағынан шектелген өндірістік кешендерде жүзеге асырылатын қосымша процестердің әсерінен болатын атмосфераның ластану көзі.

ПСИХОЭКОЛОГИЯ (от греч. psyche – душа и экология) – комплексная научная дисциплина, исследующая влияние экологических факторов на психику человека.

ПСИХОЭКОЛОГИЯ (грек тілінен psyche – жан және экология) – экологиялық факторлардың адам психикасына әсерін зерттейтін кешенді ғылыми пән.

Р

РАБОТЫ, СПАСАТЕЛЬНЫЕ – действия в зоне чрезвычайных ситуаций по спасению людей, материальных и культурных ценностей, защите окружающей среды, ее локализации и подавлению или доведению до минимально возможного уровня воздействия характерных для нее опасных факторов.

РАДИАКТИВНОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ БИОСФЕРЫ – превышение естественного уровня содержания в среде радиоактивных веществ. Радиоактивное загрязнение биосферы вызывает у человека и животных ряд смертельно опасных или трудно излечимых заболеваний (например, лейкемию), различные мутационные процессы рецессивного характера, а также естественную и искусственную деградацию экосис-

ҚҰТҚАРУ ЖҰМЫСТАРЫ – төтенше жағдайлар аймағында адамдарды, материалдық және мәдени құндылықтарды құтқару, қоршаған ортаны қорғау, төтенше жағдайларды оқшаулау және соларға тән қауіпті факторлардың ықпалын жою немесе мүмкін болатын ең төменгі деңгейге дейін жеткізу жөніндегі іс-қимылдар.

БИОСФЕРАНЫҢ РАДИАКТИВТІ ЛАСТАНУЫ – ортада радиоактивті заттектердің табиғи деңгейінің артуы. Биосфераның радиоактивті ластануы адамға және жануарларға өте қауіпті немесе жазылуы қиын (мысалы, лейкемия) ауруларын, әртүрлі мутациялық процестер, сондай-ақ экожүйенің табиғи және жасанды деградациясын туғызады. Радиоактивті ластану ядролық жарылыстан, радиоактивті заттектердің (АЭС және

тем. Радиактивное загрязнение может быть вызвано ядерным взрывом, утечкой радиоактивных веществ (в результате аварии на АЭС и др. предприятиях).

РАДИЕНТНОСТЬ В ЭКОЛОГИИ – закономерное изменение роста, продуктивности и др. функциональных характеристик особей и ценопопуляций в связи с убывающим влиянием какого-либо фактора окружающей среды.

РАДИОЭКОЛОГИЯ – экология радиационная, радиобиогенетология, раздел экологии, изучающий отношение отдельных экосистем, популяций, сообществ и организмов к воздействию ионизирующего излучения, характерного для среды обитания.

РАЗВЕДКА ПОГОДЫ (метеорологическая разведка) – инструментальные и визуальные наблюдения за погодой в определенном районе в заданный момент (промежуток времени). Проводится в целях определения (уточнения) зон облачности, осадков, грозových явлений, направления и скорости пере-

басқа да кәсіпорындардағы авария) шығуынан болуы мүмкін.

ЭКОЛОГИЯДАҒЫ РАДИЕНТТІК – қоршаған ортадағы қандай да бір фактордың азайып бара жатқан әсеріне байланысты жеке түрлер (особьтар) мен ценопопуляциялардың өсуінің, өнімділігінің және т.б. қызметтік сипаттарының заңды түрде өзгеруі.

РАДИОЭКОЛОГИЯ – радиациялық экология, радиобиогенетология, жекелеген экожүйелердің, популяциялардың, қауымдастықтар мен организмдердің тіршілік ететін орталарына тән иондаушы сәулелердің әсеріне қатынасын зерттейтін экологияның бөлімі.

АУА РАЙЫН БАРЛАУ (метеорологиялық барлау) – берілген уақыттағы (уақыт аралығындағы) белгілі бір аймақтың ауа райын визуалды және арнайы құралдармен барлау. Бұлттану, жауын-шашын болатын аймақты, найзағай құбылыстарын, атмосфералық фронттардың (майдан) араласу жылдамдығы

мещения атмосферных фронтов и др. явлений погоды.

РАЗЛИВ НЕФТИ В ВОДНУЮ СРЕДУ – загрязнение водной среды в результате утечки нефти и нефтепродуктов при авариях на морских (речных) объектах, неисправности и повреждения технологического оборудования или береговых сооружений, а также в результате выброса нефти при бурении на континентальном шельфе.

РАЗМЕР ЭКОСИСТЕМЫ – пространство суши или водный объем, в котором возможно осуществление процессов саморегуляции и самовосстановления совокупности составляющих систему средообразующих компонентов и элементов экосистемы.

РАЗМЕЩЕНИЕ ОТХОДОВ – хранение или захоронение отходов производства и потребления.

РАЗРЕШЕНИЕ НА ВЫБРОС ВРЕДНЫХ ВЕЩЕСТВ В ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ – разрешение, выдаваемое органами природоохраны с указа-

мен бағытын және ауа райының басқа да құбылыстарын анықтау (нақтылау) мақсатында жүргізіледі.

МҰНАЙДЫҢ СУЛЫ ОРТАҒА ҚҰЙЫЛУЫ – теңіз (өзен) объектілерінің авариялары технологиялық жабдықтар немесе жағадағы құрылыстар бұзылған және жөнделмейтін кезде, сондай-ақ континенталды қайранды бұрғылау кезіндегі мұнайдың шығу нәтижесінде мұнайдың және мұнай өнімдерінің құйылуынан сулы ортаның ластануы.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ КӨЛЕМІ – экожүйенің орта түзетін компоненттер мен элементтердің жүйесін құратын жиынтықтардың өздігінен реттелу және өздігінен қалпына келу процестерінің жүзеге асуы мүмкін болатын құрлық кеңістігі мен су көлемі.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ОРНАЛАС-ТЫРУ – өндіріс және тұтыну қалдықтарын сақтау немесе көму.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЗИЯНДЫ ЗАТТЕКТЕР ШЫҒАРУ-ҒА БЕРІЛЕТІН РҰҚСАТ – табиғатты қорғау органдары шығарындының ең жоғарғы жол

нием предельно допустимого выброса, срока действия и др. условий, соблюдение которых необходимо для охраны природы и здоровья людей.

РАЗРЕШЕНИЕ НА ПОЛЬЗОВАНИЕ ЖИВОТНЫМ МИРОМ – документ установленной формы, дающий право физическим и юридическим лицам на специальное пользование животным миром.

РАЙОН БИОЛОГИЧЕСКОГО ЗАРАЖЕНИЯ – территория (акватория), в пределах которой распространены опасные биологические средства поражения людей и животных или патогенные микроорганизмы, создающие опасность для здоровья и жизни населения, животных и растений, а также для окружающей природной среды.

РАСТЕНИЕВОДСТВО – комплекс производств отрасли сельского хозяйства, включающий в себя производителей сельскохозяйственной продукции – физических и юридических лиц, занимающихся производством продукции растениеводства.

берілетін шамасын, әрекет ету мерзімін және т.б. шарттарын көрсетіп беретін рұқсаты. Олардың сақталуы табиғатты қорғауға және адамдардың денсаулығына өте қажет.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН ПАЙДАЛАНУҒА АРНАЛҒАН РҰҚСАТ – жеке және заңды тұлғаларға жануарлар дүниесін арнайы пайдалану құқығын беретін белгіленген нысандағы құжат.

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒЫНАН ЗАҚЫМДАНҒАН АУДАН – аумағында (шегінде) тұрғындардың өмірі мен денсаулығына, жануарлар мен өсімдіктерге, сонымен қатар қоршаған ортаға қауіп-қатер төндіретін, адамдар мен жануарларды зақымдайтын қауіпті биологиялық құралдар немесе патогенді микроорганизмдер дамыған аймақ (су айдыны).

ӨСІМДІКШАРУАШЫЛЫҒЫ – өсімдікшаруашылығы өнімдерін өндірумен шұғылданатын ауылшаруашылығы өнімін өндірушілерді – жеке және заңды тұлғаларды қамтитын ауылшаруашылығы саласының өндіріс кешені.

РАСТЕНИЕВОДЧЕСКАЯ ПРОДУКЦИЯ – продукция, предназначенная для удовлетворения потребностей населения в продуктах питания, животноводства – в кормах и промышленности – в сырье.

РАЦИОНАЛЬНОЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ – формы и методы природопользования, обеспечивающие необходимые и достаточные условия существования человеческого общества и получение материальных благ из окружающей природной среды без нанесения ущерба ее состоянию.

РЕАЛИЗАЦИЯ ОБЪЕКТА ЭКСПЕРТИЗЫ – начало и ход работ по строительству, эксплуатации, ликвидации промышленных и иных объектов, оказанию услуг, поступлению в хозяйственный оборот изделий и технологий в соответствии с решениями, предусмотренными предплановой, предпроектной и проектной документацией, а также введение в действие нормативного правового акта, иного фактического осуществления объекта экспертизы.

ӨСІМДІКШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМІ – халықтың тамақ өнімдеріне, малшаруашылығының жемшөпке және өнеркәсіптің шикізатқа деген қажеттерін қанағаттандыруға арналған өнім.

ТАБИҒАТТЫ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУ – адамзат қоғамының тіршілігіне қажетті және жеткілікті жағдайларын әрі табиғи ортадан оған зиян келтірмей материалдық игіліктерді алуды қамтамасыз ететін табиғатты пайдаланудың әдістері мен нысандары.

САРАПТАМА ОБЪЕКТІСІН ІСКЕ АСЫРУ – жоспарлау алдындағы, жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасында көзделген шешімдерге сәйкес өнеркәсіптік және өзге де объектілерді салу, пайдалану, жою, қызметтер көрсету, бұйымдар мен технологиялардың шаруашылық айналымға түсуі жөніндегі жұмыстардың басталуы мен барысы, сондай-ақ нормативтік-құқықтық актінің қолданысқа енгізілуі, сараптама объектісінің өзге де нақты жүзеге асырылуы.

РЕДИНА – древостой естественного формирования, кроме молодняков первого и второго классов возраста, имеющий полноту 0,1-0,2.

РЕКУЛЬТИВАЦИЯ – искусственное восстановление плодородия почвы и растительного покрова после техногенного нарушения природы.

РЕКУЛЬТИВАЦИЯ ЗЕМЕЛЬ – комплекс мероприятий, направленных на восстановление нарушенного почвенного покрова и создание условий для культивирования растений или естественного самозарастания.

РЕСПУБЛИКАНСКИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ КАРАНТИНА РАСТЕНИЙ – государственные предприятия, создаваемые Правительством Республики Казахстан, деятельность которых направлена на выявление, локализацию и ликвидационного очагов карантинных объектов без права осуществления государственных контрольных и надзорных функций.

РЕСУРСЫ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – экологические ре-

СЕЛДІРЕК – жуандығы 0,1-0,2 мөлшеріндегі жасы бірінші және екінші класты шыбықтарды қоспағанда, өзі өсіп шыққан сүрекдіңдер.

РЕКУЛЬТИВАЦИЯ (қайта өңдеу) – табиғаттың техногенді бұзылуынан кейін жердің құнарлылығы мен өсімдік қабатын жасанды қалпына келтіру.

ЖЕРЛЕРДІ РЕКУЛЬТИВАЦИЯЛАУ (қайта өңдеу) – бұзылған топырақтың беткі қабатын қалпына келтіру мен өсімдіктер өсіру немесе олардың өздігінен өсуіне бағытталған іс-шаралар кешені.

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖӨНІНДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КӘСІПОРЫНДАР – Қазақстан Республикасының Үкіметі құратын, қызметі мемлекеттік бақылау және қадағалау функцияларын жүзеге асыру құқығынсыз карантиндік объектілердің ошақтарын анықтауға, оқшаулауға және жоюға бағытталған мемлекеттік кәсіпорындар.

ТАБИҒИ ОРТА РЕСУРСТАРЫ – адам қызметі тікелей тәу-

сурсы, от которых непосредственно зависит человеческая деятельность.

РЕФЕРЕНТНАЯ ФУНКЦИЯ ПО ДИАГНОСТИКЕ БОЛЕЗНЕЙ ЖИВОТНЫХ – осуществление типирования (определение типового различия внутри определенного вида) возбудителей особо опасных, медленных и экзотических болезней животных, а также постановка окончательного диагноза при сомнительных или спорных случаях.

РИСК, НЕДОПУСТИМЫЙ – риск, превышающий уровень безопасности для жизни и здоровья человека, окружающей среды, установленный законодательством Республики Казахстан.

РУБКА УХОДА ЗА ЛЕСОМ – периодический уход за лесом, осуществляемый путем удаления из насаждения деревьев, отставших в росте или мешающих росту деревьев главных пород, в целях формирования высокопродуктивных и устойчивых насаждений.

елді болатын экологиялық ресурстар.

ЖАНУАРЛАР АУРУЛАРЫНЫҢ ДИАГНОСТИКАСЫ ЖӨНІНДЕГІ РЕФЕРЕНТТІК ФУНКЦИЯ – жануарлардың аса қауіпті, баяу және экзотикалық ауруларының қоздырушыларын типтендіруді жүзеге асыру (белгілі бір түр ішіндегі типтік айырмашылықтарды айқындау), сондай-ақ күмәнді немесе даулы жағдайларда түпкілікті диагноз қою.

ЖОЛ БЕРІЛМЕЙТІН ҚАУІП – Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген, адам өмірі мен денсаулығы, қоршаған орта үшін қауіпсіздік деңгейінен асатын қауіп.

ОРМАНДЫ КҮТІП-БАПТАУ МАҚСАТЫНДА АҒАШ КЕСУ – жоғары өнімді және төзімді екпелерді қалыптастыру мақсатында екпелердің арасынан өспей қалған немесе ағаштардың басты тұқымдарының өсуіне кедергі келтіретін ағаштарды жою жолымен жүзеге асырылатын орманды мерзімдік күтіп-баптау.

РУКОВОДИТЕЛЬ ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СИТУАЦИИ – главное распорядительное и ответственное лицо, руководящее ведением работ при ликвидации чрезвычайной ситуации, или назначенное центральным или местным исполнительным органом, к полномочиям которого отнесена ликвидация чрезвычайных ситуаций.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫ ЖОЮ БАСШЫСЫ – төтенше жағдайды жою кезінде жұмыстар жүргізуді басқаратын немесе өкілеттігіне төтенше жағдайларды жою жатқызылып, орталық немесе жергілікті атқарушы орган тағайындаған басты өкімші және жауапты адам.

С

САМООЧИЩЕНИЕ АТМОСФЕРЫ – частичное или полное восстановление естественного состава атмосферы вследствие удаления примесей под воздействием природных процессов.

САМООЧИЩЕНИЕ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – способность природной среды разрушать, перерабатывать или переводить загрязняющие компоненты в индифферентное состояние. Включает процессы самоочищения природной среды, развевающиеся под влиянием физико-химических факторов, а также живых организмов.

АТМОСФЕРАНЫҢ ӨЗДІГІНЕН ТАЗАРУЫ – табиғи процестердің әсерінен қосындылардың жойылуы нәтижесінде атмосфераның табиғи құрамының толық немесе жартылай қалпына келуі.

ТАБИҒИ ОРТАНЫҢ ӨЗДІГІНЕН ТАЗАРУЫ – табиғи ортаның ластаушы компоненттерді бұзу, өңдеу, өзгерту немесе бейтарап күйге келтіру қабілеті. Табиғи ортаның өздігінен тазару процестері физикалық-химиялық факторлар, сондай-ақ тірі организмдер әсерлерімен дамиды.

САМООЧИЩЕНИЕ СРЕДЫ

– процесс химической, физико-химической и биологической нейтрализации загрязнителей окружающей среды, происходящий в естественных условиях.

САНИТАРНАЯ ЗАЩИТА

– совокупность мероприятий по сохранению санитарно-гигиенического и эпидемиологического благополучия территории; включает мероприятия по организации зон санитарной охраны водных источников, санитарной охране конкретных территорий и т.д.

САНИТАРНАЯ ОХРАНА ТЕРРИТОРИИ

– комплекс мероприятий, направленных на предупреждение заноса карантинных и др. инфекционных болезней на территорию страны из-за рубежа.

САНИТАРНАЯ РУБКА

– рубка (выборочная, сплошная), проводимая с целью улучшения санитарного состояния леса, при которой вырубаются больные, поврежденные, усыхающие и сухостойные деревья.

САНИТАРНО-ГИГИЕНИЧЕСКИЕ НОРМЫ

– показате-

ОРТАНЫҢ ӨЗДІГІНЕН ТА-

ЗАРУЫ – табиғи жағдайларда өтетін қоршаған ортаны ластаушылардың химиялық, физико-химиялық және биологиялық бейтараптану процесі.

САНИТАРИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ

– аумақтың санитариялық-гигиеналық және эпидемиологиялық саулығын сақтау бойынша іс-шаралар жиынтығы; оған су көздерін санитариялық қорғау, нақты аумақты санитариялық қорғау және т.б. іс-шараларды ұйымдастыру жатады.

АЙМАҚТЫ САНИТАРИЯ-

ЛЫҚ ҚОРҒАУ – ел аумағына шет елден карантинді және басқа да жұқпалы ауруларды алып кірудің алдын алуға бағытталған іс-шаралар кешені.

САНИТАРИЯЛЫҚ МАҚСАТ-

ТА АҒАШ КЕСУ – орманның санитариялық жай-күйін жақсарту мақсатында жүргізілетін ағаш кесу (ішінара, жаппай), оның барысында жекелеген ауру, зақымданған, солып қалған және қураған ағаштар кесіледі.

САНИТАРИЯЛЫҚ-ГИГИЕНАЛЫҚ НОРМАЛАР

– адам-

ли санитарно-гигиенических условий и качества окружающей человека среды, соблюдение которых обеспечивает для него условия существования, благоприятные для жизни и безопасные для здоровья.

САНИТАРНО-ЗАЩИТНАЯ ЗОНА – территория вокруг источника ионизирующего излучения, на которой уровень облучения людей в условиях нормальной эксплуатации данного источника может превысить установленный предел дозы облучения для населения. В санитарно-защитной зоне запрещается постоянное и временное проживание людей, вводится режим ограничения хозяйственной деятельности и проводится радиационный контроль.

САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА (СЭС) – органы и учреждения, осуществляющие государственный санитарный надзор в форме предупредительного и текущего надзора за выполнением министерствами, ведомствами, предприятиями, организациями, учреждениями и

ды қоршаған ортаның санитариялық-гигиеналық жағдайлары мен сапасының көрсеткіштері, оларды сақтау адамға өмірге қолайлы және денсаулыққа қауіпсіз өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етеді.

САНИТАРИЯЛЫҚ-ҚОРҒАУ АЙМАҒЫ – иондалған сәулелену көзінің жанындағы аумақ, оны қалыпты қолдану жағдайында адамдардың сәулелену деңгейі, тұрғындардың сәулеленуінің қалыпты мөлшері шегінен асып кетуі мүмкін. Санитариялық-қорғау аймағында адамдардың тұрақты және уақытша тұруына тыйым салынады, шаруашылық қызметіне шектеу тәртібі бекітіледі және радиациялық бақылау жүргізіледі.

САНИТАРИЯЛЫҚ-ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ (СЭҚ) – бекітілген санитариялық-гигиеналық және санитариялық-эпидемиологиялық ережелер, гигиеналық нормаларды министрліктердің, ведомстволардың, кәсіпорындардың, ұйымдардың, мекемелер мен азаматтардың орындауына

гражданами установленных гигиенических норм, санитарно-гигиенических и санитарно-эпидемиологических правил.

САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ НАДЗОР –

деятельность специально уполномоченных государственных органов, санитарно-эпидемиологических учреждений и специализированных формирований санитарно-эпидемиологической службы по обнаружению, пресечению и предупреждению нарушений санитарного законодательства Республики Казахстан; осуществлению контроля за состоянием потенциально опасных объектов, санитарно-эпидемиологической обстановкой; прогнозированию эпидемий и других массовых заболеваний и отравлений.

САНИТАРНОЕ СОСТОЯНИЕ ЛЕСА – характеристика состояния леса, содержащая сведения

о наличии захламленности, усыхающих и сухостойных деревьев, динамике численности вредителей и распространения болезней леса, других негативных факторах, отрицательно влияющих на состояние леса.

санитариялық бақылауды жүзеге асыратын органдар мен мекемелер.

САНИТАРИЯЛЫҚ-ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫҚ ҚАДА-

ҒАЛАУ – Қазақстан Республикасының санитариялық заңнамаларын бұзудың алдын алу, жолын кесу, айқындау жөніндегі санитариялық-эпидемиологиялық қызметтің арнайы бөлімшелерінің, арнайы мемлекеттік өкілетті органдардың әрекеттері; санитариялық-эпидемиологиялық жағдайды, қауіптілігі ықтимал объектілердің жағдайын қадағалауды жүзеге асыру; індеттер мен басқа да жаппай аурулар мен улануларға болжам жасау әрекеттері.

ОРМАННЫҢ САНИТАРИЯЛЫҚ ЖАЙ-КҮЙІ – қоқыстану, солып қалған және қураған

ағаштар туралы мәліметтерді, зиянкестер санының және орман ауруларының таралу жылдамдығын, орманның жағдайына кері әсер ететін басқа да жағымсыз факторларды қамтитын жай-күйінің сипаттамасы.

САНИТАРНЫЙ НАДЗОР – контроль за гигиеническим состоянием биосреды и соблюдением санитарных норм и правил, в том числе правил охраны окружающей природной среды от всех видов загрязнений.

СЕЛЬ – стремительный поток большой разрушительной силы, состоящий из смеси воды и рыхлообломочных пород, внезапно возникающий в бассейнах небольших горных рек в результате интенсивных дождей или бурного таяния снега, а также прорыва завалов и морен.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЙ ИСТОЧНИК ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПОЧВЫ – источник загрязнения почвы, обусловленный сельскохозяйственным производством.

СИНЭКОЛОГИЯ – раздел экологии, изучающий жизнь сообществ – биоценозов и их взаимоотношения со средой обитания.

СИСТЕМА ЗАЩИТНЫХ ЛЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ – совокупность различных видов защитных лесных насажде-

САНИТАРИЯЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ – биоортаның гигиеналық күйін және санитариялық нормалар мен ережелердің, оның ішінде қоршаған табиғи ортаны ластаудың барлық түрлерінен қорғау ережелерінің орындалуын бақылау.

СЕЛ – күшті жаңбырдың немесе қардың тез еруі, сондай-ақ тоспалар мен мұздардың, тоң жерлердің бұзылуы салдарынан шағын тау өзендері алаптарында кездейсоқ пайда болатын су және құлаған борпылдақ жыныстардың қосындысынан тұратын жойқын күшті арынды ағыс.

ТОПЫРАҚТЫҢ ЛАСТАНУЫНЫҢ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ КӨЗІ – ауылшаруашылық өндірісіне байланысты топырақты ластаушы көз.

СИНЭКОЛОГИЯ – экологияның биоценоздарды және олардың тіршілік ортасымен қатынастарын – қауымдастық тіршілігін зерттейтін бөлімі.

ҚОРҒАҒЫШ ОРМАН ЕКПЕ АҒАШТАРЫНЫҢ ЖҮЙЕСІ – шаруашылықтың, ауданның, өңірдің барлық аумағын қорғау-

ний, обеспечивающих защиту всей территории хозяйства, района, региона.

СИСТЕМА ОСОБО ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ – совокупность особо охраняемых природных территорий различных категорий и видов, обеспечивающая репрезентативное представительство в них природных комплексов всех географических зон.

СИСТЕМА, ПРИРОДНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ – устойчиво взаимодействующие природный комплекс и технический объект.

СИСТЕМА, СОЦИОЭКОЛОГИЧЕСКАЯ – система, включающая биосферу и человеческое общество как социально-экологическая совокупность.

СОЛОНЦЫ – 1) озера или ключ с соленой водой; 2) тип почв, формирующихся преимущественно в лесостепной, степной и полупустынной зонах, для которого характерно наличие в гумусовом горизонте обменного натрия, что обуславливает щелочную реакцию почв, большую растворимость

ды камтамасыз ететін әртүрлі орман екпе ағаштарының жиынтығы.

ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАР ЖҮЙЕСІ – өздеріндегі барлық географиялық аймақтардың табиғи кешендердің репрезентативтік өкілдігін камтамасыз ететін санаттары мен түрлері саналуан, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жиынтығы.

ТАБИҒИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ЖҮЙЕ – өзара тұрақты әрекеттестікте болатын табиғи кешен және техникалық объект.

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ – биосфера мен адамзат қоғамын әлеуметтік-экологиялық жиынтық ретінде қамтитын жүйе.

СОРТАҢ ЖЕР – 1) тұзды сулы көл немесе бастау; 2) негізінен орманды дала, дала және шөлейт аймақтарда қалыптасатын топырақ түрі, оған топырақтың сілтілік реакциясына себепші болатын қарашірік қабатында ауыспалы натрий болуы, органикалық заттектерінің жоғары ерекшекшелігі,

органического вещества, высокую дисперсность минерального мелкозема, вязкость, липкость и набухание почвы во влажном состоянии и уплотнение при высыхании.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

– вид антропогенной деятельности, позволяющей удовлетворить социальные потребности общества и при этом не ухудшить состояние экологической системы.

СПАСАТЕЛЬ – гражданин, прошедший специальную подготовку и аттестацию (переаттестацию) на проведение спасательных и неотложных работ.

СПЕЦИАЛЬНАЯ ТЕХНИКА – устройство и (или) оборудование, предназначенные для применения пестицидов (ядохимикатов).

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ХРАНИЛИЩА (МОГИЛЬНИКИ) – хранилища, предназначенные для захоронения запрещенных или пришедших в негодность пестицидов (ядохимикатов), а также тары из-под них.

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ЗЕМЕЛЬНЫЙ ФОНД – резервные зем-

оте ұсақ минералды қоспалары, жабысқақтық және ылғалды күйінде топырақтың ісінуі және құрғақ күйінде тапталуы тән болады.

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ

– қоғамның әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандырып және сонымен қатар экологиялық жүйенің жағдайын нашарлатпайтын антропогендік қызмет түрі.

ҚҰТҚАРУШЫ – құтқару жұмыстары мен шұғыл жұмыстарды жүргізуге арнайы даярлық пен аттестаттаудан (қайта аттестаттаудан) өткен азамат.

АРНАУЛЫ ТЕХНИКА – пестицидтерді (улы химикаттарды) қолдануға арналған құрылғы және (немесе) жабдық.

АРНАУЛЫ САҚТАУ ОРЫНДАРЫ (КӨМІНДІЛЕР) – тыйым салынған немесе жарамсыз болып қалған пестицидтерді (улы химикаттарды), сондай-ақ олардың ыдыстарын көмуге арналған сақтау орындары.

АРНАЙЫ ЖЕР ҚОРЫ – ауылшаруашылығы мақсатындағы

ли, образуемые за счет угодий сельскохозяйственного назначения, а также земельных участков, не используемых по назначению либо используемых с нарушением законодательства Республики Казахстан, и земель, от которых отказались обладатели условных земельных долей и землепользователи.

СРЕДА – 1) вещество и (или) пространство, окружающее рассматриваемый объект; 2) природные тела и явления, с которыми организм человека находится в прямых или косвенных взаимоотношениях; 3) совокупность физических (природных), природно-антропогенных (культурных ландшафтов и населенных мест) и социальных факторов жизни человека.

СРЕДА, АБИОТИЧЕСКАЯ – 1) компоненты и явления неживой, неорганической природы, оказывающие воздействие на живые организмы; 2) окружающая человека природная среда.

СРЕДА, АЗОЙНЯ – так называют среду, полностью лишенную живых организмов, например, кратеры вулканов и т.д.

алқаптардың, сондай-ақ мақсаты бойынша пайдаланылмай жатқан не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылып жүрген жер учаскелерінің және шартты жер үлестерінің иелері мен жер пайдаланушылар бас тартқан жердің есебінен құралатын резервтегі жер.

ОРТА – 1) қарастырылып отырған объектіні қоршап тұратын заттек және (немесе) кеңістік; 2) адам организмі тікелей немесе жанама қатынасқа түсетін табиғат денелері және құбылыстары; 3) адам өмірінің физикалық (табиғи), табиғи-антропогендік (мәдени ландшафттар мен тұрғылықты жерлер) және әлеуметтік факторлардың жиынтығы.

АБИОТИКАЛЫҚ ОРТА – 1) тірі организмдерге әсер ететін бейорганикалық, өлі табиғаттың компоненттері мен құбылыстары; 2) адамды қоршаған табиғи орта.

АЗОЙЛЫ ОРТА – тірі организмдер жоқ ортаны, мысалы, жанартаулар кратері және т.б. осылай атайды.

СРЕДА, АНТРОПОГЕННАЯ

– абиотическая и биотическая природная среда, преднамеренно измененная человеком, обществом.

СРЕДА, БИОТИЧЕСКАЯ

– природные условия, обязанные своим происхождением жизнедеятельности живых организмов.

СРЕДА, ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ

– силы, объекты и явления природы, включая видоизмененные деятельностью человека, характеризующие природные, а также социально-экономические условия той или иной территории.

СРЕДА, ГЕОФИЗИЧЕСКАЯ

– совокупность физических процессов и свойств участка земли, на котором обитают те или иные организмы.

СРЕДА, ЕСТЕСТВЕННАЯ

– неживая и живая природа, окружающая человека и человечество; среда обитания биоты.

СРЕДА, ЛОТИЧЕСКАЯ (от лат. lotus – омывающий)

– проточные водоемы: родник, ручей, река.

СРЕДА, НЕЛИМИРОВАННАЯ

– среда, благоприятная

АНТРОПОГЕНДІК ОРТА

– адам, қоғам әдейі өзгерткен абиотикалық және биотикалық табиғи орта.

БИОТИКАЛЫҚ ОРТА

– тірі организмдердің тіршілік әрекеттері негізінде пайда болатын табиғи жағдайлар.

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРТА

– қандай да бір аумақтың табиғи, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық жағдайларын айқындайтын табиғат күштері, объектілері және құбылыстары, оның ішінде адам әрекетімен өзгергендері де қосылады.

ГЕОФИЗИКАЛЫҚ ОРТА

– жердің қандай да бір организмдер мекендейтін бөліктерінің физикалық процестері мен қасиеттерінің жиынтығы.

ТАБИҒИ ОРТА

– адам мен адамзатты қоршап тұрған өлі және тірі табиғат; биоттардың тіршілік ортасы.

ЛОТИКАЛЫҚ ОРТА (латын тілінен – lotus – шаятын)

– ағынды суайдындары: бұлақтар, жылғалар, өзендер.

ШЕКТЕУСІЗ ОРТА

– организмге қолайлы, шектеуші фак-

для организма, в которой для него отсутствуют лимитирующие факторы.

СРЕДА ОБИТАНИЯ – тип местности или место естественного обитания того или иного организма или популяции.

СРЕДА ОБИТАНИЯ ЖИВОТНОГО МИРА – природная среда, в которой объекты животного мира обитают в состоянии естественной свободы.

СРЕДА, ПРИРОДНАЯ – совокупность биотических и абиотических факторов, оказывающих влияние на человека и другие организмы; отличается свойством самоподдержания и саморегуляции при отсутствии корректирующего вмешательства человека.

СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – совокупность единых требований государственных органов к состоянию природных объектов, производственно-хозяйственной деятельности общества, включающая технические, экономические и организационные нормы, определяющие оптимальные параметры качества окружающей среды.

торлары жоқ орта.

ТІРШІЛІК ЕТУ ОРТАСЫ – қандай да бір организмнің немесе популяцияның табиғи мекендейтін жерінің типі немесе орны.

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІНІҢ МЕКЕНДЕУ ОРТАСЫ – жануарлар дүниесінің объектілері табиғи еркін жағдайда мекендейтін табиғи орта.

ТАБИҒИ ОРТА – адамға және басқа организмдерге әсер етуші биотикалық және абиотикалық факторлар жиынтығы; адамның араласуынсыз өздігінен даму және өзін-өзі реттеу қасиетімен ерекшеленеді.

ҚОРШАҒАН ОРТА САПАСЫНЫҢ СТАНДАРТТАРЫ – қоршаған орта сапасының оңтайлы параметрлерін анықтайтын, техникалық экономикалық және ұйымдастырушылық объектілердің қамтитын табиғи нысандардың қоғамның өндірістік-шаруашылық қызметінің жағдайына мемлекеттік органдардың қоятын бірыңғай талаптарының жиынтығы.

СТАТИСТИКА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ (нем. statistik, от итал. stato – государство) – подсистема в системе государственной статистики, изучающая количественную сторону массовых явлений и процессов в области взаимоотношений природы и общества, которые складываются на определенных этапах жизнедеятельности людей в конкретных условиях места и времени.

СТАТУС СПАСАТЕЛЕЙ – совокупность прав и обязанностей спасателей, установленных законодательством Республики Казахстан.

СТИХИЙНОЕ БЕДСТВИЕ – разрушительное природное и (или) природно-антропогенное явление или процесс значительного масштаба, в результате которого может возникнуть или возникла угроза жизни и здоровью людей, произойти разрушение или уничтожение материальных ценностей и компонентов окружающей природной среды.

СТРУКТУРА ЭКОСИСТЕМЫ – расчленение экосисте-

ҚОРШАҒАН ОРТА СТАТИСТИКАСЫ (неміс тілінен – statistik, итальян тілінен – stato – мемлекет) – табиғат пен қоғам қарым-қатынастары саласындағы адамдардың тіршілік әрекеттерінің белгілі бір кезеңдерінде мекен мен уақыттың нақты жағдайларында қалыптасатын жалпы құбылыстар мен процестердің сандық жағын зерттейтін мемлекеттік статистика жүйесінен тармақталатын жүйе.

ҚҰТҚАРУ ШЫЛАРДЫҢ МӘРТЕБЕСІ – құтқарушылардың Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы.

ДҮЛЕЙ ЗІЛЗАЛА – айтарлықтай ауқымды табиғи және (немесе) табиғи-антропогендік қиратқыш құбылыстар немесе процестер. Оның нәтижесінде адамдардың өмірі мен денсаулығына қатер тууы, бұзылуы немесе қоршаған табиғи ортаның материалдық құндылықтары мен құрамдас бөліктері жойылуы мүмкін.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ – экожүйені оған қарасты

мы на подсистемы, структурными элементами которых являются популяции, консорции, синузии, ярусы, биохорионы и т.д.

СУБЪЕКТ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОПАСНОСТИ – юридическое или физическое лицо, в том числе должностное лицо, деятельность которого способна создать экологически опасную ситуацию.

тағы бірнеше жүйелерге бөлу, олардың құрылымдық элементтері қатарына популяциялар, консорциялар, синузиялар, ярустар, биохориондар және т.б. жатады. **ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІП-ҚАТЕР СУБЪЕКТІСІ** – қызмет жағдайы экологиялық қауіпті ахуал туғыза алатын заңды немесе жеке, сондай-ақ лауазымды тұлға.

Т

ТАКСАЦИЯ ЛЕСА (ЛЕСОСЕК) – мероприятие по выявлению, учету, оценке качественных и количественных характеристик лесных ресурсов, в том числе насаждений, намечаемых для рубки.

ТАКСОН – общее обозначение любого систематического подразделения живого мира: подвида, вида, рода, семейства, отряда, класса, типа.

ТАКСОНОМИЯ – классификация растений.

ТАҚЫР – участок бесплодной солонцеватой поверхности, сложенный глиной и разбитый трещинами усыхания.

ОРМАНДЫ (КЕСПЕАҒАШТЫ) МӨЛШЕРЛЕУ – орман ресурстарының, оның ішінде кесу көзделетін екпе ағаштардың сапалық және сандық сипаттамаларын анықтау, есепке алу, бағалау жөніндегі іс-шаралар.

ТАКСОН – тірі әлемнің жүйеленген бөлімшесінің жалпы атауы: шағын түр, түр, тек, тұқымдастар, отряд, класс, тип.

ТАКСОНОМИЯ – өсімдіктерді таптастыру.

ТАҚЫР – балшықтан түзілген және кебу барысында сызаттармен бөлінген, жер бетінің құнарсыз, күн қақтаған бөлігі.

ТАЛИК – участок или слой незамерзающей породы и воды в зоне многолетнемёрзлых пород.

ТЕРРИТОРИЯ С ЛЬГОТНЫМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ СТАТУСОМ – территория (в пределах границ административных районов), прилегающая к зоне минимального радиационного риска, на которой эффективная эквивалентная доза облучения в силу различных причин ниже 0,1 бэр за весь период испытаний, но где имеет место существенное отрицательное воздействие психо-эмоциональных нагрузок, связанных с проживанием вблизи радиационно- и сейсмоопасных районов.

ТЕХНИЧЕСКИЕ УДЕЛЬНЫЕ НОРМАТИВЫ ЭМИССИЙ – величины эмиссий в окружающую среду в единицу времени или на единицу выпускаемой продукции или в других показателях, определяемые исходя из возможности их обеспечения конкретными техническими средствами при приемлемых для экономики страны затратах.

ТАЛИК – ұзақ жылдар мұз басқан жыныстар аймағындағы қатпайтын жыныстар мен судың бөлігі немесе қабаты.

ЖЕҢІЛДІКТІ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘРТЕБЕСІ БАР АУМАҚ – бүкіл сынақ кезеңінде тиімді эквивалентті сәулелену мөлшері әртүрлі себептерден 0,1 бэрден төмен болған, бірақ радиациялық қауіпті және сейсмикалық қауіпті аудандарға жақын тұруға байланысты елеулі психикалық-эмоциялық теріс әсері бар ең төмен радиациялық қауіпті аймаққа таяу жатқан аумақ (әкімшілік аудандардың шекарасы шегінде).

ЭМИССИЯЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ҮЛЕСТІК НОРМАТИВТЕРІ – қоршаған ортаға эмиссиялардың уақыт бірлігіне не шығарылатын өнім бірлігіне немесе басқа да көрсеткіштердегі, еліміздің экономикасы үшін қолдануға болатын шығындар кезінде оларды нақты техникалық құралдармен қамтамасыз ету мүмкіндігі негізінде айқындалатын шамалары.

ТЕХНОГЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ – состояние защищенности населения, производственного персонала, объектов экономики и окружающей среды от опасных техногенных происшествий.

ТЕХНОГЕННАЯ ВОДА – вода, удаление которой необходимо для ведения технологических процессов при проведении операций по недропользованию, которой недропользователь вправе распоряжаться по своему усмотрению в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

ТЕХНОГЕННАЯ ОПАСНОСТЬ – состояние, внутренне присущее технической системе, промышленному или транспортному объекту, реализуемое в виде поражающих воздействий источника техногенной чрезвычайной ситуаций на человека и окружающую среду при его возникновении либо в виде прямого или косвенного ущерба для человека и окружающей среды в процессе нормальной эксплуатации этих объектов.

ТЕХНОГЕННАЯ ПРИРОДНАЯ И ПРИРОДНО-ТЕХНО-

ТЕХНОГЕНДІК ҚАУІПСІЗДІК – тұрғындарды, өндіріс персоналын, экономика объектілері мен қоршаған ортаны қауіпті техногендік оқиғалардан қорғау жағдайлары.

ТЕХНОГЕНДІК СУ – жер қойнауын пайдаланушы Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес өз қалауы бойынша билік етуге құқылы жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде технологиялық процестерді өткізу үшін мүлде жойылуы қажет су.

ТЕХНОГЕНДІК ҚАУІПТІЛІК – іштей техникалық жүйеге, өнеркәсіп немесе көлік объектілеріне тән, техногендік төтенше жағдай көзінің адамға және қоршаған ортаға бүлдіретін әсері түрінде немесе осы объектілерді пайдалану процесінде адамдарға және қоршаған ортаға тікелей және жанама зиян түрінде іске асатын жағдай.

ТЕХНОГЕНДІК, ТАБИҒИ ЖӘНЕ ТАБИҒИ-ТЕХНО-

ГЕННАЯ ОПАСНОСТЬ – ситуация в техногенной, природной и природно-техногенной сфере (среде), в которой при определенных условиях возможно возникновение аварийных и катастрофических ситуаций.

ТЕХНОГЕННАЯ УГРОЗА – возможное вредное физическое, химическое и механическое воздействие на население и среду обитания в результате производственной деятельности человека, а также аварий (катастроф) на предприятиях.

ТЕХНОГЕННАЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ – состояние, при котором в результате возникновения источника техногенной чрезвычайной ситуаций на объекте, определенной территории или акватории нарушаются нормальные условия жизни и деятельности людей, возникает угроза их жизни и здоровью, наносится ущерб имуществу населения, народному хозяйству и окружающей природной среде. Различают техногенные чрезвычайные ситуаций по месту их возникновения и по характеру основных поражающих факторов источника чрезвычайной ситуаций.

ГЕНДІК ҚАУШТІЛІК – бұл қауіп-қатерлер авариялық және апаттық оқиғалар түрінде табиғи және табиғи-техногендік ортада белгілі бір жағдайда туындауы мүмкін.

ТЕХНОГЕНДІК ҚАТЕР – адамзаттың өндірістік қызметі нәтижесінің халыққа және оның тіршілік ортасына зиянды физикалық, химиялық және механикалық әсері, сондай-ақ кәсіпорындардағы авариялар (апаттар).

ТЕХНОГЕНДІК ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙ – объектілерде, белгілі бір аумақтарда немесе су айдынында өмір сүрудің қалыпты жағдайларының және адамдар қызметінің бұзылу жағдайы, олардың өмірі мен денсаулығына қатер төнеді, халықтың мүлкіне, ауылшаруашылығы мен қоршаған табиғи ортаға зиян келеді. Техногендік төтенше жағдайлар пайда болу орны мен негізгі қиратқыш факторларының сипаты бойынша бөлінеді.

ТЕХНОГЕННО НАРУШЕННЫЕ ЗЕМЛИ

– земли, нарушенные в результате добычи и переработки полезных ископаемых, строительства промышленных предприятий и жилых зданий, автодорог, трубопроводов, ЛЭП, водохранилищ и т.д. Нарушения выражаются в полном или частичном уничтожении плодородного слоя почвы, его загрязнении, обеднении и т.д.

ТЕХНОГЕННЫЕ БЕДСТВИЯ

– экстремальные факторы, связанные с хозяйственной деятельностью и вызвавшие:

- промышленные, транспортные и другие аварии;
- пожары, взрывы или угрозу взрыва;
- выбросы или угрозу выброса биологически, химически опасных или радиоактивных веществ;
- внезапные обрушения зданий или сооружений, коммуникаций;
- прорывы гидротехнических или очистных сооружений;
- аварии на электроэнергетических и коммуникационных системах.

ТЕХНОГЕНДІ БҰЗЫЛҒАН ЖЕРЛЕР

– пайдалы қазбалар шығару мен өндіру, өнеркәсіптік кәсіпорындар мен тұрғын ғимараттар, жолдар, құбырлар, электр желілерін, бөгендерді және т.б. салу нәтижесінде бұзылған жерлер. Топырақтың құнарлы қабатының толық не жартылай жойылуы, ластануы, нашарлауы және т.б. бұзылуы сипаттайды.

ТЕХНОГЕНДІК ЗІЛЗАЛАЛАР

– шаруашылық қызметпен байланысты және:

- өнеркәсіп, көлік аварияларын және басқа да аварияларды;
- өрт, жарылыстар немесе жарылыс қатерін;
- биологиялық, химиялық қауіпті немесе радиоактивті заттектердің шығарылуын немесе шығарылу қатерін;
- үйлердің немесе ғимараттардың, коммуникациялардың кенеттен құлап түсуін;
- гидротехникалық немесе тазарту құрылыстарының опырылуын;
- электр энергетикасы және коммуникация жүйелеріндегі аварияларды туғызатын төтенше факторлар.

ТЕХНОГЕННЫЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ – воздействия промышленных и сельскохозяйственных технологий, транспорта и коммуникаций, а также объектов военного назначения, способные вызвать нарушения жизнедеятельности населения, функционирования объектов экономики, систем государственного управления, окружающей природной среды.

ТЕХНОГЕННЫЕ МИНЕРАЛЬНЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ – скопление минеральных образований, горных масс, жидкостей и смесей, содержащих полезные компоненты, являющиеся отходами горнодобывающих и обогатительных, металлургических и других видов производств недропользователей.

ТЕХНОГЕННЫЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ РИСКИ – вероятностная мера возникновения техногенных и природных явлений, сопровождающихся формированием и действием вредных факторов и нанесением при этом ущерба.

ТЕХНОЛОГИЯ ВЫРАЩИВАНИЯ ЗАЩИТНЫХ ЛЕС-

ТЕХНОГЕНДІК ӘСЕРЛЕР – тұрғындардың тіршілік әрекеттерін, экономика объектілерінің, мемлекеттік басқару жүйелерінің қызмет етуін, қоршаған ортаны бүлдіру мүмкіндігі бар өнеркәсіп және ауылшаруашылық технологиялары, көлік және коммуникациялар, әскери қызметтегі объектілердің әсері.

ТЕХНОГЕНДІК МИНЕРАЛДЫҚ ТҮЗІЛІМДЕР – жер қойнауын пайдаланушылардың тау-кен өндіру және байыту, металлургиялық және басқа да түрлі өндірістердің қалдықтары болып табылатын, пайдалы компоненттері бар минералдық түзілімдердің, тау жыныстарының, сұйықтар мен қоспалардың шоғыры.

ТЕХНОГЕНДІК ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІП – зиянды факторлардың әсері және қызметі нәтижесінде зиян шегумен қатарласа жүретін техногендік және табиғи құбылыстардың пайда болу ықтималдығы.

ҚОРҒАҒЫШ ОРМАН ЕКПЕ АҒАШТАРЫН ӨСІРУ ТЕХ-

НЫХ НАСАЖДЕНИЙ – совокупность последовательных производственных процессов, обеспечивающих выращивание защитных лесных насаждений.

ТЕХНОЛОГИЯ, МАЛООТХОДНАЯ – процесс производства продукции, при котором при производстве единицы продукции образуется меньшее количество отходов по сравнению с существующими способами получения этой продукции.

ТЕХНО-ПРИРОДНЫЕ СИСТЕМЫ (ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННЫЕ КОМПЛЕКСЫ) – сложные ресурсо- и энергоемкие мероприятия, проводимые длительное время, для осуществления которых необходимо создание комплекса инженерных сооружений и устройств, надежно функционирующих в разнообразных (часто экстремальных) природных условиях.

ТЕХНОСФЕРА – часть природной среды, существенно преобразованная людьми с помощью прямого или косвенного воздействия.

ТОВАРЫ И ТЕХНОЛОГИИ ДВОЙНОГО ПРИМЕНЕНИЯ

НОЛОГИЯСЫ – қорғаушы орман екепе ағаштарын өсіруді қамтамасыз ететін бірізді өндірістік процестердің жиынтығы.

АЗ ҚАЛДЫҚТЫ ТЕХНОЛОГИЯ – өнімдер бірлігін шығару кезінде осы өнімдерді алудың қолданылып жүрген тәсілдерімен салыстырғанда қалдықтардың аз саны пайда болатын өнімдерді шығару процесі.

ТЕХНО-ТАБИҒИ ЖҮЙЕЛЕР (ТАБИҒИ-ТЕХНОГЕНДІК КЕШЕНДЕР) – саналуан табиғи жағдайларда (көбіне төтенше) сенімді қызмет атқаратын инженерлік құрылыстар кешенін тұрғызуды қажет ететін, ұзақ уақыт бойы жүргізілетін ресурс пен қуатты көп шығындайтын күрделі іс-шаралар.

ТЕХНОСФЕРА – адамдардың тікелей немесе жанама әсерінің көмегімен қайта қалпына келген табиғи ортаның бір бөлігі.

ЕКІҮДАЙ ҚОЛДАНЫЛАТЫН (МАҚСАТТАҒЫ) ТА-

(НАЗНАЧЕНИЯ) – оборудовани-е, материалы, сырье, технологи и научно-техническая информация, которые используются в гражданских целях, но могут быть применены для производства вооружения, военной техники и боеприпасов, в том числе оружия массового поражения и средств доставки.

ТОКСИЧНОСТЬ – "токсичность" является синонимом "ядовитости". Различные вещества могут иметь различную токсичность. Некоторые, к примеру диоксины, обладают мгновенной токсичностью даже при малых дозах. Другие, как например микроэлементы, являются токсичными лишь в больших дозах и при длительном хранении в организме.

ТОКСИЧНЫЕ ПОРОДЫ – выбрасываемые на поверхность в процессе добычи полезных ископаемых и подлежащие нейтрализации или захоронению породы, содержащие вещества, угнетающие рост и развитие биоресурсов.

ТРАНСГРАНИЧНОЕ ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРНО-

УАРИАР МЕН ТЕХНОЛОГИЯ-ЛАР – азаматтық мақсаттарда пайдаланылатын, бірақ қару-жарақ, әскери техника мен оқ-дәрілер, оның ішінде жаппай қырып-жоятын қару мен жеткізу құралдарын өндіру үшін қолданылуы мүмкін жабдықтар, материалдар, шикізат, технологиялар мен ғылыми-техникалық ақпарат.

УЛЫЛЫҚ – "улылық" "улы" сөзінің синонимі болып келеді. Түрлі заттектердің улылығы түрліше болып келеді. Кейбіреулері, мысалға диоксиндердің, ең аз мөлшерінің өзі өте улы, қас қағым сәттің ішінде жайылады. Басқалары, мысалы, микроэлементтер тек көп мөлшерде және организмде ұзақ сақталғанда ғана улы болып саналады.

УЛЫ ЖЫНЫСТАР – пайдалы қазбалар өндіру процесінде жер бетіне шығарылатын бейтараптандыруға немесе көмілуге тиісті жыныстар, ондағы заттектер биоресурстардың өсуін және дамуын тежейді.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫҢ ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ

ГО ВОЗДУХА – загрязнение атмосферного воздуха в результате переноса вредных (загрязняющих) веществ, источник которых расположен на территории иностранного государства.

ТРИАДА ПРИЧИН ФЛУКТУАЦИИ В ЭКОСИСТЕМЕ (от греч. trias (triados) – троица) – степень происходящих в сообществе флуктуации определяется тремя факторами: 1) постоянством и предсказуемостью физической среды; 2) гомеостатическими механизмами отдельных организмов и ростовых реакций популяций как субъединиц устойчивости сообщества; 3) тем компонентом устойчивости сообщества, который обусловлен исключительно пищевыми и конкурентными взаимоотношениями популяций в пределах сообщества, т.е. трофической структурой сообщества.

ТРОФОЭКОЛОГИЯ – экология питания, раздел экологии, занимающийся изучением совокупности пищевых связей в биоценозе. К основным про-

ЛАСТАНУЫ – ластаушының шыққан ошағы шетелдік мемлекет аумағында орналасып, зиянды (ластаушы) заттектердің тасымалдануы нәтижесінде атмосфералық ауаның ластануы.

ЭКОЖҮЙЕДЕГІ ФЛУКТУАЦИЯ СЕБЕБІНІҢ ҮШТІГІ (грек тілінен – trias (triados) – үштік) – қауымдастықта орын алған флуктуациялардың дәрежесі үш фактормен анықталады: 1) физикалық ортаның тұрақтылығы мен алдын ала болжалатындығымен; 2) қауымдастықтың суббірліктері ретіндегі жекелеген организмдердің гомеостатикалық механизмдері мен популяциялардың өсу реакцияларымен; 3) қауымдастық шегіндегі популяциялардың тек қана тағам мен бәсекелестік қарым-қатынастарға байланысты болатын қауымдастық тұрақтылығының компоненттерімен, яғни қауымдастықтың трофикалық құрылымымен.

ТРОФОЭКОЛОГИЯ – тамақтану экологиясы, биоценоздағы тамаққа қатысты зерттеумен айналысатын экологияның бөлімі. Трофоэкологияның

блемам трофэкологии относятся: трофическая структура популяций или биоценоза в целом, пищевые спектры и объем пищи разных видов, методы определения типов питания, зависимость интенсивности и спектров питания, освоения пищи от абиотических и биотических факторов среды и др.

ТРУБЧАТЫЙ ФИЛЬТРОВЫЙ КОЛОДЕЦ – отрезок трубы с рядом отверстий, забиваемый в водоносные горные породы с целью их дренирования.

негізгі мәселелері: популяциялар мен тұтастай алғандағы биоценоздың трофикалық құрылымы, тағам түрлерін анықтау тәсілдері, тамақтандың жиілігі мен спекторларының, тамақтың қортылуының ортаның абиотикалық және биотикалық факторларына байланыстылығы және т.б.

ҚҰБЫРЛЫ СҮЗГІШ ҚҰДЫҚ – су тұтқыш тау-кен жынысына оларды сорғыту мақсатымен бекітілетін бірқатар тесіктері бар құбыр кесіндісі.

У

УГОДЬЯ, ВОДНО-БОЛОТНЫЕ – районы болот, фенов, торфяных угодий или водоемов: естественных или искусственных, постоянных или временных, стоячих или проточных, пресных, солоноватых или соленых, включая морские акватории, глубина которых при отливе не превышает шесть метров.

УГОДЬЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЛЕСНОГО ФОНДА – земельные участки, выделяемые в составе государственного лесного фонда при лесоуст-

СУЛЫ-БАТПАҚТЫ АЛҚАП – батпақты, фенді, шымтезекті пайдаланатын жерлер ауданы немесе терендігі судың қайтуы кезінде алты метрден аспайтын теңіз акваторияларын қоса алғанда, табиғи немесе жасанды, тұрақты немесе уақытша, ағынсыз немесе ағынды, тұщы, тұздылау немесе тұзды суайдындары.

МЕМЛЕКЕТТІК ОРМАН ҚОРЫ АЛҚАБЫ – орман орналастыру кезінде орман қорын мемлекеттік есепке алу, арнайы картаға түсіру мен орманшаруа-

ройстве в целях государственного учета лесного фонда, специального картографирования и планирования лесохозяйственных мероприятий.

УДАЛЕНИЕ ОТХОДОВ – операции по захоронению и уничтожению отходов.

УДЕЛЬНЫЙ НОРМАТИВ ВЫБРОСА, СБРОСА – норматив максимальной массы выброса, сброса вредного (загрязняющего) вещества в атмосферу, водные объекты в расчете на единицу продукции, мощности, пробега транспортных или иных передвижных средств, который устанавливается для передвижных, стационарных источников выбросов, сбросов, технологических процессов и оборудования.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОРГАН В ОБЛАСТИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ – центральный исполнительный орган, осуществляющий государственное регулирование в области охраны здоровья граждан, медицинской и фармацевтической науки, медицинского и фармацевтического образования, санитарно-эпидемиоло-

шылығы іс-шараларын жоспарлау мақсатында мемлекеттік орман қоры құрамында бөлінетін жер учаскелері.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ЖОЮ – қалдықтарды көму және жою жөніндегі операциялар.

ШЫҒАРЫЛУДЫҢ, ТАСТАЛУДЫҢ ҮЛЕСТІК НОРМАТИВІ – өнімнің, қуаттың, көлік немесе өзге де жүріп-тұру құралдарының бірлігіне шаққанда атмосфераға, су объектілеріне зиянды (ластағыш) заттектерді шығарудың, тастаудың ең көп массасының нормативі, ол шығарылудың, тасталудың, технологиялық процестер мен жабдықтардың қозғалмалы, стационарлық көздері үшін белгіленеді.

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ УӘКІЛЕТТІ ОРГАН – азаматтардың денсаулығын сақтау, медициналық және фармацевтикалық ғылым, медициналық және фармацевтикалық білім беру, халықтың санитариялық-эпидемиологиялық салауаттылығы, дәрілік заттар айналымы, көрсетілетін медициналық қызметтің сапа-

гического благополучия населения, обращения лекарственных средств, контроля за качеством медицинских услуг.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОРГАН В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – центральный исполнительный орган, осуществляющий руководство и межотраслевую координацию по вопросам разработки и реализации государственной политики в области охраны окружающей среды и природопользования, а также его территориальные органы.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОРГАН ПО КАРАНТИНУ РАСТЕНИЙ – центральный исполнительный орган, осуществляющий руководство и реализацию государственной политики в области карантина растений, а также в пределах своих полномочий межотраслевую координацию.

УПОРЯДОЧЕННОСТЬ ЭКОСИСТЕМЫ – устойчивость внутренней структуры экосистемы во времени и пространстве, обусловленная устойчивостью трофических и пространственных связей между

сын бақылау саласындағы мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ УӘКІЛЕТТІ ОРГАН – қоршаған ортаны қорғау және табиғатты пайдалану саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеу мен іске асыру мәселелері бойынша басшылықты және салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган, сондай-ақ оның аумақтық органдары.

ӨСІМДІКТЕР КАРАНТИНІ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛЕТТІ ОРГАН – өсімдіктер карантині саласындағы басшылықты және мемлекеттік саясатты іске асыруды, сондай-ақ өз өкілеттігі шегінде салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ РЕТТІЛІГІ – популяциялар арасындағы трофикалық және кеңістіктік байланыстардың тұрақтылығынан, сонымен қатар экотоп пен биоценоз арасындағы тұрақты тепе-теңдіктен туындайтын

популяциями, а также устойчивым равновесием между экотопом и биоценозом.

УРОВЕНЬ ЗАГРЯЗНЕНИЯ – абсолютная или относительная величина содержания в среде загрязняющих веществ.

УСАДЬБА – вид угодий государственного лесного фонда, относящийся к нелесным угодьям, представленный земельными участками, занятыми жилыми и нежилыми постройками, связанными с ведением лесного хозяйства и функционированием особо охраняемых природных территорий.

УСЛОВИЯ СРЕДЫ -совокупность факторов, характеризующих природную среду как единое целое.

УСТОЙЧИВАЯ МОДЕЛЬ ПРОИЗВОДСТВА И ПОТРЕБЛЕНИЯ – социально-экономическая модель, характеризующаяся ростом производства при сокращении потребления невозобновляемых ресурсов, восстановлении возобновляемых ресурсов и снижении антропогенного загрязнения окружающей среды.

экожүйенің ішкі құрылымының уақыт пен кеңістіктегі тұрақтылығы.

ЛАСТАНУ ДЕҢГЕЙІ – қоршаған ортадағы ластағыш заттектердің абсолютті немесе салыстырмалы мөлшері.

УСАДЬБА – ағаш өспеген алқаптарға жататын, орманшауашылығын жүргізумен және ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жұмыс істеуімен байланысты тұрғын үйге арналған және кісі тұрмайтын қора-жайлар орналасқан жер учаскелерін білдіретін мемлекеттік орман қоры алқаптарының түрі.

ОРТАНЫҢ ЖАҒДАЙЫ – табиғи ортаны біртұтас бірлік ретінде сипаттайтын факторлар жиынтығы.

ӨНДІРІС ПЕН ТҰТЫНУДЫҢ ТҰРАҚТЫ МОДЕЛІ – қайта жаңартылмайтын ресурстарды тұтынуды азайту, қайта жаңартылатын ресурстарды қалпына келтіру және қоршаған ортаның антропогендік ластануын азайту кезінде өндірістің өсуімен сипатталатын әлеуметтік-экономикалық модель.

УСТОЙЧИВОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЪЕКТОВ ЖИВОТНОГО МИРА – использование объектов животного мира способами, не приводящими к истощению видовой разнообразия животного мира и сохраняющими его способность к воспроизводству и удовлетворению потребностей нынешнего и будущих поколений.

УСТОЙЧИВОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИРОДНЫХ КОМПЛЕКСОВ – использование биологических ресурсов природных комплексов таким образом и такими темпами, которые не приводят в долгосрочной перспективе к истощению биологического разнообразия.

УСТРАНЕНИЕ ПОСЛЕДСТВИЙ КАТАСТРОФ – действия по спасению жизни и сохранению здоровья людей, снижению размеров ущерба среде обитания, а также локализации поражающих воздействий.

УТИЛИЗАЦИЯ – употребление с пользой; система мероприятий, позволяющая воспроизводить природные ресурсные циклы, когда отход одного

ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІ ОБЪЕКТІЛЕРІН ОРНЫҚТЫ ПАЙДАЛАНУ – жануарлар дүниесі объектілерін олардың түрлік саналуандығының таусылуына әкеп соқпайтын және оның өсімін молайту мен қазіргі және келешек ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілеті сақталатын тәсілдер арқылы пайдалану.

ТАБИҒИ КЕШЕНДЕРДІ ОРНЫҚТЫ ПАЙДАЛАНУ – табиғи кешендердің биологиялық ресурстарын ұзақмерзімді перспективада биологиялық саналуандықтың сарқылуына әкеп соқпайтын жолмен және қарқынмен пайдалану.

АПАТ САЛДАРЛАРЫН ЖОЮ – адамдардың өмірі мен денсаулығын сақтау, тіршілік ету ортасына келетін зиян көлемін азайту, сондай-ақ бүлдіретін әсерлерді жою жөніндегі іс-қимылдар.

КӘДЕГЕ ЖАРАТУ – тиімді тұтыну; бір өндірістің қалдықтары екіншісіне шикізат болып табылатындай түрде табиғи ресурстық циклдерді қайта қал-

производства является сырьем для другого.

УТИЛИЗАЦИЯ ЗАГРЯЗНИТЕЛЕЙ – извлечение и последующее использование веществ, содержащихся в промышленных и бытовых отходах всех фаз (твердых, жидких, газообразных). Утилизация загрязнителей имеет важное экономическое и природоохранное значение.

УТИЛИЗАЦИЯ ОТХОДОВ – использование отходов в качестве вторичных материальных или энергетических ресурсов.

УЧАСТКИ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – ограниченные участки земной поверхности и водных объектов, загрязненные опасными химическими веществами свыше установленных нормативов.

УЧЕТ ОТХОДОВ – система сбора и предоставления информации о количественных и качественных характеристиках отходов и способах обращения с ними.

УЩЕРБ (ВРЕД) ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ И ЗДОРОВЬЮ ЧЕЛОВЕКА – загрязне-

пына келтіруге мүмкіндік беретін іс-шаралар жүйесі.

ЛАСТАУШЫЛАРДЫ КӘДЕГЕ ЖАРАТУ – өндірістік және тұрмыстық қалдықтардағы (қатты, сұйық, газ күйіндегі) заттектерді бөліп алып пайдалану. Ластаушыларды кәдеге жаратудың маңызды экономикалық және экологиялық мәні бар.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ КӘДЕГЕ ЖАРАТУ – қалдықтарды қайталама материалдық немесе энергетикалық ресурстар ретінде пайдалану.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ЛАСТАНҒАН УЧАСКЕЛЕРІ – жер бетінің және су объектілерінің қауіпті химиялық заттектермен белгіленген нормативтерден артық ластанған шектеулі учаскелері.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ ЕСЕПКЕ АЛУ – қалдықтардың сандық және сапалық сипаттамалары және олармен жұмыс істеу тәсілдері туралы ақпаратты жинау және беру жүйесі.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЖӘНЕ АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНА КЕЛТІРІЛЕТІН ЗА-

ние окружающей среды или изъятие природных ресурсов свыше установленных нормативов, вызвавшее или вызывающее заболевания, деградацию или гибель живых организмов и человека, истощение природных ресурсов.

УЩЕРБ (ВРЕД) ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ – загрязнение окружающей среды или изъятие природных ресурсов свыше установленных нормативов, вызвавшее или вызывающее деградацию и истощение природных ресурсов или гибель живых организмов.

УЩЕРБ ОТ ЗАГРЯЗНЕНИЯ СРЕДЫ – фактические и возможные убытки (прямые и косвенные) народного хозяйства, связанные с загрязнением среды обитания, а также дополнительные затраты на ликвидацию отрицательных последствий загрязнения. Учитываются также потери, связанные с ухудшением здоровья населения, сокращением длительности трудового периода и жизни людей.

ЛАЛ (ЗИЯН) – қоршаған ортаны ластау немесе тірі организмдер мен адамның ауыруын, жұтауын немесе қырылуын, табиғи ресурстардың сарқылуын туғызған немесе туғызатындай етіп табиғи ресурстарды белгіленген нормативтерден тыс алып қою.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА КЕЛТІРІЛЕТІН ЗАЛАЛ (ЗИЯН) – табиғи ресурстардың жұтандауы мен сарқылуын немесе тірі организмдердің қырылуын туындатып немесе туындататындай етіп қоршаған ортаны ластау немесе табиғи ресурстарды белгіленген нормативтерден артық алу.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ ЛАСТАНУЫНАН БОЛҒАН ЗАЛАЛ – тіршілік ету ортасының ластануына байланысты халықшаруашылығының нақты немесе ықтимал (тікелей немесе жанама) шығындары, сондай-ақ ластанудың қолайсыз салдарын жоюға кеткен қосымша шығындар. Сондай-ақ халық денсаулығының нашарлауына байланысты, еңбек ету кезеңі мен адам өмірінің қысқаруы да шығындар қатарына жатқызылады.

УЩЕРБ, ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ – ущерб, нанесенный окружающей природной среде.

УЯЗВИМОСТЬ ПРИРОДНЫХ СИСТЕМ – неспособность природных систем: биocenozов, ландшафтов и др. противостоять действию внешних факторов, включая и антропогенные воздействия.

УЯЗВИМОСТЬ ЭКОСИСТЕМ – неспособность экосистем противостоять вредным внешним воздействиям.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАЛАЛ – қоршаған табиғи ортаға келтірілген зиян.

ТАБИҒАТ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ОСАЛДЫҒЫ – табиғат жүйелерінің: биоценоздардың, ландшафттардың және т.б. сыртқы факторлар әсеріне, оның ішінде антропогендік әсерге қарсы тұруға қабілетсіздігі.

ЭКОЖҮЙЕЛЕРДІҢ ӘЛСІЗДІГІ – экожүйелердің зиянды сыртқы әсерлерге қарсы тұруға қабілетсіздігі.

Ф

ФАЗА ВОДНОГО РЕЖИМА РЕКИ – характерное состояние водного режима реки, повторяющееся в определенные гидрологические сезоны в связи с изменением условий питания.

ФАКТОР ОПАСНОСТИ – приведенные в действие природные, техногенные, военные процессы и явления, способствующие нежелательным изменениям в чрезвычайной ситуаций, нормальной жизнедеятельности населения, объекта, территории, страны.

ФАКТОРЫ СРЕДЫ ОБИТАНИЯ – биологические (вирус-

ӨЗЕННІҢ СУ РЕЖИМІНІҢ ФАЗАСЫ – қоректену жағдайларының өзгеруімен байланысты белгілі бір гидрологиялық маусымда өзеннің су режиміне тән күйі.

ҚАУІП-ҚАТЕР ФАКТОРЫ – іске қосылған табиғи, техногендік, әскери процестер мен құбылыстар, бұлар төтенше жағдай болған кезде халықтың, объектінің, аймақтың, елдің қалыпты тіршілік әрекетін келеңсіз жағдайға түсіреді.

ТІРШІЛІК ЕТУ ОРТАСЫНЫҢ ФАКТОРЛАРЫ – био-

ные, бактериальные, паразитарные и иные), химические, физические (шум, вибрация, ультразвук, инфразвук, тепловые, ионизирующие, неионизирующие и иные излучения), социальные (питание, водоснабжение, условия быта, труда, отдыха) и иные факторы, которые оказывают или могут оказывать воздействие на человека и (или) на состояние здоровья будущих поколений.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛАНДШАФТА – взаимосвязанные внутренние и внешние процессы, под влиянием которых формируется ландшафт.

ФАУНА – совокупность видов животных, присущих определенной местности или геологической эпохе. Складывается в процессе эволюции из животных разного происхождения (автохонов, аллохтонов, иммигрантов). Также термин "фауна" применим к совокупности видов, принадлежащих к конкретному таксону: фауна птиц, фауна рыб и т.д.

ФАУНИСТИЧЕСКАЯ ОБЛАСТЬ – выделяемый по сходству фауны (наличию эндемич-

логиялық (вирусты, бактериялық, паразиттік және өзге), химиялық, физикалық (шу, діріл, ультрадыбыс, инфрадыбыс, жылу, иондаушы, иондаушы емес және өзге сәулелер), әлеуметтік (тамақтану, сумен жабдықтау, тұрмыс, еңбек ету, дем алу жағдайы) және өзге факторлар. Бұлар адамдарға және (немесе) болашақ ұрпақтың денсаулығына әсер етеді немесе әсер етуі мүмкін.

ЛАНДШАФТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЛАРЫ – өзара байланысты ішкі және сыртқы процестер, олардың әсерімен ландшафт қалыптасады.

ФАУНА – белгілі бір жерге немесе геологиялық дәуірге тән жануарлар түрлерінің жиынтығы. Эволюция процестерімен тегі әртүрлі жануарлардан (автохондардан, аллохондардан, иммигранттардан) құрылады. "Фауна термині" сондай-ақ нақты таксонға жататын түрлер жиынтығына да қолданылады: құстар фаунасы, балықтар фаунасы және т.б.

ФАУНАЛЫҚ АУМАҚ – фауналарының ұқсастығы бойынша (эндемикалық және тисті

ных и характерных таксонов) крупный регион земной поверхности: территории, акватории.

ФАУНИСТИЧЕСКИЙ ЗАКАЗНИК – заказник, создание которого предусматривает охрану и воспроизводство фаунистических комплексов, отдельных групп и видов животных. Фаунистический заказники имеют важное значение для решения хозяйственных, научных и природоохранных задач.

ФАУНИСТИЧЕСКИЙ КАДАСТР – свод сведений о фауне конкретной территории; содержит как видовую и географическую характеристику фауны, так и описание в целом животного мира территории.

ФЕНОМЕНЫ ПРИРОДЫ – необычные, выдающиеся явления и объекты природы; последние предствляются и охраняются как памятники природы.

ФИЗИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА ЛЕСА – защита леса с использованием физических средств для регулирования численности вредителей и развития болезней леса.

ФИЛЬТРАЦИЯ – движение жидкости или газа под преобла-

таксондары бар) бөлектенетін жер бетінің ірі өңірі: аумақтары, акваториялары.

ФАУНАЛЫҚ ҚАУМАЛ – құрылуы фаунистикалық кешендерді, жануарлардың жеке түрлері мен топтарын қорғау және өсіруді көздейтін қаумал. Фауналық қаумал шаруашылық, ғылыми және табиғатты қорғау міндеттерін орындау үшін маңызды.

ФАУНАЛЫҚ КАДАСТР – нақты аумақтың фаунасы туралы мәліметтер жинағы; онда фаунаның түр құрамы және географиялық сипаттары, аумақтың жалпы жануарлар дүниесі туралы мәліметтер болады.

ТАБИҒАТ ФЕНОМЕНДЕРІ – әдеттегіден өзгеше, көрнекті табиғат құбылыстары мен объектілері; көрнекілері табиғат ескерткіші болып табылады және қорғалады.

ОРМАНДЫ ФИЗИКАЛЫҚ ҚОРҒАУ – зиянкестер санын және орман ауруларының дамуын реттеу үшін физикалық құралдарды пайдаланып орманды қорғау.

СҮЗГІЛЕУ – кеуекті ортада ба-
сым ауырлық күшінің әсерінен

дающим действием силы тяжести в пористой среде, в том числе с целью их очистки от загрязнителей. Имеет большое значение в гидрологии и добыче нефти.

ФИТОГЕОГРАФИЯ, БОТАНИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ – наука о географическом распространении растений и растительных сообществ по земной поверхности и закономерностях данного распространения.

ФИТОГЕОСФЕРА – часть биосферы, в которой растения являются основными накопителями энергии. Мощностъ фитогосферы в области океанов достигает 11 км, на суше измеряется метрами, достигая 100-150 м.

ФИТОКЛИМАТ – метеорологические (микrokлиматические) условия, характерные для среды обитания растений, в частности, в травостое, в кронах деревьев и т.д.

ФИТОСАНИТАРНАЯ ОБСТАНОВКА – сложившееся состояние объектов сельскохозяйственного назначения, определяемое численностью и вредоносностью вредных и особо опасных вредных организмов.

газдың немесе сұйықтың қозғалуы, оның ішінде ластаушылардан тазарту үшін өткізу. Гидрологияда және мұнай өндіруде үлкен маңызы бар.

ФИТОГЕОГРАФИЯ, БОТАНИКАЛЫҚ ГЕОГРАФИЯ – өсімдіктер мен өсімдіктер қауымдастығының географиялық таралуы және оның заңдылықтары туралы ғылым.

ФИТОГЕОСФЕРА – биосфераның өсімдіктер негізгі қуат жинақтаушы болып табылатын бөлігі. Фитосфераға қалыңдығы мұхиттарда 11 шақырымға жетеді, ал құрлықта 100-150 м.

ФИТОКЛИМАТ – өсімдіктер өсетін ортаға, оның ішінде шөптесінде, ағаштар басында және т.б. тән метеорологиялық (микrokлиматтық) жағдайлар.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ АХУАЛ – ауылшаруашылық мақсатындағы объектілердің зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдердің санымен және зиян тигізуімен анықталатын қалыптасқан жай-күйі.

ФИТОМЕЛИОРАЦИЯ – комплекс мероприятий, предназначенных для улучшения природных условий, восстановления земель, защиты природных объектов и ресурсов путем создания лесополос, кулисных посадок, посева мелиоративных лесных и сельскохозяйственных культур и др.

ФИТОПОТОЛОГИЯ – наука о болезнях растений, мерах и способах их лечения и профилактики.

ФИТОСАНИТАРНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ – комплекс мер, обеспечивающих снижение численности и вредоносности вредных и особо опасных вредных организмов.

ФИТОСАНИТАРНЫЕ НОРМАТИВЫ – установленные параметры величин, используемые для определения объемов фитосанитарных мероприятий.

ФИТОСАНИТАРНЫЙ КОНТРОЛЬ – деятельность уполномоченного органа и его территориальных подразделений, направленная на соблюдение физическими и юридическими

ФИТОМЕЛИОРАЦИЯ – орман жолақтарын құрып, ықтырма отырғызылымдар, мелиоративтік орман және ауылшаруашылық өсімдіктер және т.б. арқылы табиғи жағдайларды жақсартуға, жерлерді қалпына келтіруге, табиғи ресурстар мен объектілерді қорғауға арналған шаралар кешені.

ФИТОПОТОЛОГИЯ – өсімдіктердің ауруы, оның алдын алу және емдеу шаралары мен әдістері туралы ғылым.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ ІС-ШАРАЛАР – зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдердің саны мен зиян тигізуін азайтуды қамтамасыз ететін шаралар кешені.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ НОРМАТИВТЕР – фитосанитариялық іс-шаралар көлемін анықтау үшін пайдаланылатын белгіленген шамалар параметрлері.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – уәкілетті орган мен оның аумақтық бөлімшелерінің жеке және заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасының өсімдіктерді қорғау тура-

лицами законодательства Республики Казахстан о защите растений.

В целях обеспечения благоприятной фитосанитарной обстановки физические и юридические лица, деятельность которых связана с объектами государственного фитосанитарного контроля, должны осуществлять на своих территориях фитосанитарный мониторинг и в случае выявления вредных и особо опасных вредных организмов с численностью выше экономического порога вредоносности проводить фитосанитарные мероприятия.

ФИТОСАНИТАРНЫЙ КОНТРОЛЬНЫЙ ПОСТ – подразделение ведомства уполномоченного органа, расположенное на территории пограничных и таможенных пунктов (пунктов пропуска через Государственную границу Республики Казахстан), оснащенное необходимым оборудованием и приборами, осуществляющее государственный контроль в области карантина растений.

ФИТОСАНИТАРНЫЙ МОНИТОРИНГ – система мероп-

лы заңнамасын сақтауына бағытталған қызметі.

Қолайлы фитосанитариялық ахуалды қамтамасыз ету мақсатында қызметі мемлекеттік фитосанитариялық бақылау объектілерімен байланысты жеке және заңды тұлғалар өз аумақтарында фитосанитариялық мониторингті жүзеге асыруға және зиян тигізудің экономикалық шегінен көп зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдер анықталған жағдайда фитосанитариялық іс-шараларды жүргізуге міндетті.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ БЕКЕТІ – шекара және кеден пункттері аумағында (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізетін пункттер) орналасқан, уәкілетті орган ведомствосының өсімдіктер карантині саласындағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыруға қажетті жабдықтармен және аспаптармен жарактандырылған бөлімшесі.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ МОНИТОРИНГ – зиянды

приятий, включающая обследование, наблюдение, учет развития и распространения вредных и особо опасных вредных организмов, а также разработку на их основе фитосанитарного прогноза.

ФИТОСАНИТАРНЫЙ ПРОГНОЗ – предварительное определение возможного распространения и степени развития вредных и особо опасных вредных организмов в целях планирования сроков и объемов проведения фитосанитарных мероприятий.

ФИТОСАНИТАРНЫЙ СЕРТИФИКАТ – документ, удостоверяющий карантинное состояние экспортной подкарантинной продукции.

ФЛОРИСТИЧЕСКАЯ КАРТА – карта, на которой отображаются распространение (ареалы видов, родов, семейств растений и их групп), состав и генезис флоры, а также флористическое районирование территории.

ФЛОРИСТИЧЕСКИЙ ЭЛЕМЕНТ – флора территории, слагающаяся из различных

және ерекше қауіпті зиянды организмдерді зерттеуді, байқауды, олардың дамуы мен таралуын есепке алууды, сондай-ақ осылардың негізінде фитосанитариялық болжам әзірлеуді қамтитын іс-шаралар жүйесі.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ БОЛЖАМ – фитосанитариялық іс-шараларды жүргізудің мерзімдері мен көлемдерін жоспарлау мақсатында зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдердің ықтимал таралуы мен дамуы деңгейін алдын ала айқындау.

ФИТОСАНИТАРИЯЛЫҚ СЕРТИФИКАТ – карантинге жатқызылған экспорттық өнімнің карантиндік жай-күйін куәландыратын құжат.

ФЛОРИСТИКАЛЫҚ КАРТА – флораның таралуы (өсімдіктер түрлерінің, тұқымдарының, тұқымдастарының, олардың топтарының ареалдары), құрамы және генезисі, сондай-ақ аумақтардардың флористикалық аудандастырылуы көрсетілетін карта.

ФЛОРИСТИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТ – аумақтың флорасын құрайтын әртүрлі флористика-

флористических элементов; группа видов, объединяемых по сходству размещения ареалов (географические элементы флоры), по времени появления на данной территории и по происхождению (генетический элемент флоры) растений.

ФЛЮВИОГЛЯЦИАЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ – протекающие под действием талых ледниковых вод на участках суши, непосредственно примыкающих к краю ледников или внутри самих ледников процессы. К ним относятся: размыв, сортировка и перенос морены, формирование конусов выноса подледниковых потоков, первичных долин стоков ледниковых вод, маргинальных каналов, зандровых равнин и др. форм рельефа.

ФЛЮОРОЗ – хроническое заболевание, развивающееся при длительном избыточном поступлении (обычно с питьевой водой) в организм фтора и выражающееся в изменении тканей зубов и др. костных образований.

ФЛЮТБЕТ – искусственно укрепленное, воспринимающее напор воды и предохраняющее русло от размыва ложе открытого водного потока.

лық элементтер; орналасқан ареалдары (флораның географиялық элементі), осы аумақта пайда болған уақыты бойынша және тегі (флораның генетикалық элементі) бойынша ұқсастығы бар өсімдіктерді біріктіретін түр топтары.

ФЛЮВИОГЛЯЦИАЛДЫҚ ПРОЦЕСТЕР – мұздықтың ішінде немесе шетіне жақын құрлықта еріген сулардың әсерімен болатын процестер. Оларға мыналар жатады: тондарды шаю, сұрыптау және орынын ауыстыру, мұз астындағы тасқынның шығарынды конустарын, мұз суларының алғашқы ағыс аңғарын, қар суының ағынынан пайда болған арналар және т.б. рельеф түрлерін қалыптастыру.

ФЛЮОРОЗ – организмге ұзақ уақыт артық фтор (әдетте ауызумен) екенде пайда болатын созылмалы ауру, тістің ұлпалары және басқа сүйек құрылымдарының өзгеруі түрінде көрініс табады.

ФЛЮТБЕТ – ашық су ағысы қысымын қабылдайтын және арнайы шайылудан қорғайтын жасанды бекініс.

ФОНД НЕДР – совокупность используемых и неиспользуемых частей природной среды, находящихся под земной поверхностью.

ФОНОВЫЙ МОНИТОРИНГ – мониторинг, к основным задачам которого относятся учет и установление показателей, характеризующих природный фон, а также его глобальные и региональные изменения, происходящие в биосфере.

ФОРС-МАЖОР – неотвратимое событие, чрезвычайные обстоятельства (например, стихийное бедствие), освобождающие полностью или частично от исполнения договорных обязательств сторон.

ФОТОСИНТЕЗ – процесс, в ходе которого растения преобразуют энергию солнца в химическую энергию в форме сахара, используя двуокись углерода и воду.

ФОТОХИМИЧЕСКИЙ СМОГ – смог, образованный в результате реакции между примесями в атмосфере под влиянием солнечной радиации.

ФРАКЦИОННЫЙ СОСТАВ ГУМУСА – содержание орга-

ЖЕР ҚОЙНАУЫНЫҢ ҚОРЫ – пайдаланылатын және пайдаланылмайтын жер астындағы табиғи орта бөліктерінің жиынтығы.

АЙНАЛА МОНИТОРИНГІ – негізгі міндетті табиғи қоршаған ортаның сипатын білдіретін көрсеткіштерді, сондай-ақ биосферада болып жатқан өңірлік және жаһандық өзгерістерді анықтау болып табылатын мониторинг.

ФОРС-МАЖОР – келісімге отырған тараптар міндеттерінен толық немесе жартылай босатылатын қайтарымсыз оқиға, төтенше жағдай (мысалы, дүлей зілзала).

ФОТОСИНТЕЗ – өсімдіктердің көміртегінің қостотығын және суды пайдалана отырып күн энергиясын қант түріндегі химиялық энергияға айналдыратын процесі.

ФОТОХИМИЯЛЫҚ КӨКТҮТІН – күн радиациясының әсерінен атмосферадағы қосындылардың өзара реакциясы салдарынан пайда болатын көктүтін.

ҚАРАШІРІКТІҢ ФРАКЦИЯЛЫҚ ҚҰРАМЫ – қарашірік

нических веществ, входящих в отдельные группы гумусовых соединений и различающихся по формам их связи с минеральной частью почвы.

ФУЛЬВОКИСЛОТЫ – группа гумусовых кислот, растворимых в воде, щелочах и кислотах.

ФУМИГАЦИОННЫЕ ОТРЯДЫ – подразделения республиканских государственных предприятий по обеспечению карантина растений, выполняющих по обращениям физических лиц обеззараживание подкарантинной продукции методом газовой дезинсекции по предписаниям уполномоченного органа и его территориальных органов с пограничными пунктами и постами на границе в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЛАНДШАФТА – устойчивая последовательность постоянно действующих процессов передачи энергии, вещества и ин-

косындыларының жеке топтарына жататын және топырақтың минералды бөлігімен байланысы түрімен ерекшеленетін органикалық заттар құрамы.

ФУЛЬВОҚЫШҚЫЛДАР – суда, сілтілерде және қышқылдарда еритін қарашірік қышқылдарының тобы.

ФУМИГАЦИЯЛЫҚ ЖАСАҚТАР – Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес уәкілетті органның және шекаралық пункттері мен шекарадағы постыларын қоса алғанда, оның аумақтық органдарының ұйғарымдары бойынша карантинге жатқызылған өнімді газбен дезинсекциялау әдісімен зарарсыздандыруды жеке және заңды тұлғалардың өтініштері бойынша орындайтын өсімдіктер карантинін қамтамасыз ету жөніндегі республикалық мемлекеттік кәсіпорындардың бөлімшелері.

ЛАНДШАФТЫНЫҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУІ – қандай да бір едәуір уақыт аралығындағы ландшафт күйіне тән ландшафтыдағы қуат, зат және ақпарат бе-

формации в ландшафте, обеспечивающая сохранение того или иного характерного для значительного интервала времени состояния ландшафта.

ФУНКЦИЯ ОТКЛИКА ЭКОСИСТЕМЫ – измеряемое действие экологических факторов на показатели жизнедеятельности и функционирования экосистемы.

руші, тұрақты әрекет етуші процестердің орнықты кезектілігі.

ЭКОЖҮЙЕНІҢ ЖАУАП БЕРУ ҚЫЗМЕТІ – экожүйенің қызмет етуі және тіршілік әрекеттері көрсеткіштеріне қатысты өлшенетін экологиялық факторлар әрекеті.

Х

ХАРАКТЕР УГРОЗ – разновидность типов внешних и внутренних угроз национальной безопасности, зависящие от сферы их возникновения: политические, экономические, военные, техногенные, природные, экологические, информационные.

ХВОСТОХРАНИЛИЩЕ – замкнутый или полузамкнутый бассейн для хранения жидких отходов, образованный плотинной или дамбой, через которую частично может просачиваться вода.

ХЕМОРЕЦЕПЦИЯ – восприятие одноклеточным организмом или специализированными клетками многоклеточного

ҚАТЕРДІҢ СИПАТЫ – ұлттық қауіпсіздіктің сыртқы және ішкі түрлері. Олар пайда болу ортасына байланысты саяси, экономикалық, әскери, техногендік, табиғи, экологиялық, ақпараттық болады.

ҚАЛДЫҚ САҚТАУ ОРНЫ – аздаған мөлшерде су ағып тұруы мүмкін бөгеттер мен дамбалардан құрылған, сұйық қалдықтар сақтауға арналған тұйықталған немесе жартылай тұйықталған хауыз.

ХЕМОРЕЦЕПЦИЯ – бірклеткалы организмдердің немесе көпклеткалы организмдердің арнайы клеткаларымен сыртқы

организма химических раздражителей из внешней или внутренней среды.

ХЕМОСИНТЕЗ – тип питания некоторых микроорганизмов, способных создавать органические вещества из неорганических – угольной кислоты и воды – за счет энергии, получаемой ими при окислении других неорганических веществ, в частности, аммиака, сероводорода.

ХЕМОТАКСИС, ХЕМОТРОПИЗМ – движение под влиянием химических веществ подвижных микроорганизмов, растений и животных, а также отдельных клеток.

ХИМИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА – процесс ослабления поражения от облучения, состоящий в предварительном введении в организм протекторов.

ХИМИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА РАСТЕНИЙ – система мер по борьбе с вредителями, сорняками и болезнями растений путем их обработки химикатами. Предотвращает хозяйственный и экологический ущерб, но при нарушении технологии использования высокотоксич-

және ішкі тітіркіштерді қабылдауы.

ХЕМОСИНТЕЗ – бейорганикалық заттардың, оның ішінде аммиактың, күкіртсутектің тотығу кезіндегі қуатын алу есебінен бейорганикалық заттардан – көмірқышқылы мен судан – органикалық зат түзу қабілеті бар кейбір микроорганизмдердің қоректену түрі.

ХЕМОТАКСИС, ХЕМОТРОПИЗМ – қорғалушы микроорганизмдердің, өсімдіктер мен жануарлардың, сондай-ақ жеке жасушалардың химиялық заттар әсерімен қозғалуы.

ХИМИЯЛЫҚ ҚОРҒАНУ – алдын ала организмге протекторлар енгізу арқылы сәулеленуден зақымдануды әлсірету процесі.

ӨСІМДІКТЕРДІ ХИМИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ – химикаттармен өңдеу арқылы өсімдіктер ауруына, арамшөптерге, зиянкестерге қарсы шаралар жүйесі. Шаруашылық және экологиялық залалды болдырмайды, бірақ улылығы жоғары химикаттарды пайдалану технология-

ных химикатов вызывает локальное химическое загрязнение окружающей среды.

ХИМИЧЕСКАЯ МЕЛИОРАЦИЯ – система мероприятий по улучшению почв и условий развития растений с помощью обработки их химикатами. Применение химической мелиорации требует тщательного обоснования применения во избежание химического загрязнения окружающей среды.

ХИМИЧЕСКАЯ ОГНЕЗАЩИТА – огнезащита, основанная на химическом взаимодействии антипирена с обрабатываемым материалом.

ХИМИЧЕСКАЯ ОЧИСТКА – процесс выделения из сточных вод загрязнений путем проведения реакций между ними и вводимыми в воду реагентами.

ХИМИЧЕСКАЯ ПРОДУКЦИЯ – продукция, прошедшая технологические стадии выделения из природных ресурсов и (или) преобразования сырья с использованием химических реакций и годная к использованию для удовлетворения потребностей человека или для

сы бұзылғанда қоршаған ортаның жергілікті химиялық ластануын туғызады.

ХИМИЯЛЫҚ МЕЛИОРАЦИЯ – химикаттармен өңдеу көмегімен топырақты және өсімдіктердің өсу жағдайын жақсарту жөніндегі іс-шаралар жүйесі. Химиялық мелиорацияны қоршаған ортаның химиялық ластануын болдырмау үшін мұқият негізді қолдануды талап етеді.

ХИМИЯЛЫҚ ОТТАН ҚОРҒАНЫС – антипиреннің өңделетін материалмен химиялық әрекеттестігіне негізделген оттан қорғаныс.

ХИМИЯЛЫҚ ТАЗАРТУ – суға енгізілетін реагенттер және кірдің арасынан химиялық реакция жүргізу нәтижесінде ағын сулардан кірді бөліп алу процесі.

ХИМИЯЛЫҚ ӨНІМ – табиғи ресурстардан бөлінудің және (немесе) химиялық реакцияларды пайдалана отырып, шикізатты түрлендірудің технологиялық сатыларынан өткен және адамның қажетін қанағаттандыруға немесе дайындаушы кәсіпорын шығарған күйінде

производства в том виде, в котором она выпущена предприятием-изготовителем.

ХИМИЧЕСКАЯ СТОЙКОСТЬ – способность материала сопротивляться воздействию кислот, щелочей, растворов солей, газов и органических растворителей.

ХИМИЧЕСКИ ОПАСНЫЙ ОБЪЕКТ – объект, на котором хранят, перерабатывают, используют или транспортируют опасные химические вещества, при аварии на котором или при разрушении которого может произойти гибель или химическое заражение людей, сельскохозяйственных животных и растений, а также химическое заражение окружающей природной среды.

ХИМИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ БОРЬБЫ – подавление численности или уничтожение нежелательных для человека организмов с помощью различных видов химикатов (пестицитов). Более предпочтительна биологическая борьба с вредителями, поскольку использование химикатов чревато химическим загрязнением среды и нанесением экологического ущерба.

өндіріске пайдалануға жарамды өнім.

ХИМИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ – материалдың қышқылдар, сілті, тұз ерітінділері мен органикалық еріткіштердің әсеріне қарсы тұру қасиеті.

ХИМИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ ОБЪЕКТІ – химиялық заттектер сақталатын, өңделетін, пайдаланылатын немесе тасымалданатын объект. Бұл объектіде авария болса немесе бұзылса, адамдар, ауылшаруашылық жануарлары мен өсімдіктер жаппай қырылады немесе химиялық жаракаттар алады, сондай-ақ қоршаған табиғи орта да химиялық ластануға ұшырауы мүмкін.

ХИМИЯЛЫҚ КҮРЕС ӘДІСТЕРІ – әртүрлі химикаттар (пестицидтер) көмегімен адамға жағымсыз организмдерді жою немесе санын азайту. Химикаттарды қолдану органы ластау қаупін туғызып, экологиялық зиян келтіру мүмкін болғандықтан биологиялық қорғауды қолдану біршама тиімдірек.

ХИМИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ – химические вещества, предназначенные для борьбы с вредителями и возбудителями болезней растений. При нарушении технологии использования могут быть источником загрязнения среды.

ХИМИЧЕСКИЙ ВЗРЫВ – взрыв, вызываемый быстрым химическим превращением веществ, при котором потенциальная химическая энергия переходит в тепловую и кинетическую энергию расширяющихся продуктов взрыва.

ХИМИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ – определение наличия, вида (типа) отравляющих и ядовитых веществ в анализируемой пробе воздуха, почвы, воды и др., а также степени опасности заражения личного состава. Химический контроль осуществляется подразделениями радиационной и химической разведки, лабораториями химической, инженерной и медицинской служб.

ХИМИЧЕСКОЕ ПОРАЖЕНИЕ – поражающее воздействие на объекты химических

ӨСІМДІКТЕРДІ ҚОРҒАУҒА АРНАЛҒАН ХИМИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАР – зиянкестер мен өсімдіктердің ауруларын тудырушылармен күреске арналған химиялық заттектер. Пайдалану технологиясын сақтамаған жағдайда ортаның ластану ошағы болуы мүмкін.

ХИМИЯЛЫҚ ЖАРЫЛЫС – заттектердің тез арадағы химиялық түрленуінен болған жарылыс. Мұнда ықтимал химиялық энергия кеңейіп жатқан жарылыс өнімдерін кеңейтетін жылу және кинетикалық энергияға ауысады.

ХИМИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ – сараптамаға алынған ауа, топырақ, су және т.б. сынамаларындағы уландырғыш және улы заттектер түрлерінің болуын, сондай-ақ жеке құрамның жаракат алу қаупінің деңгейін анықтау. Химиялық бақылауды радиациялық және химиялық барлау бөлімшелері, химиялық, инженерлік және медициналық қызметтер зертханалары жүзеге асырады.

ХИМИЯЛЫҚ ҚИРАТУ – қойылған міндеттерді орындау қабілетін жоғалтуға әкеп соқтыра-

веществ, приводящее к потере способности объектов к заданному функционированию (выполнению поставленных задач).

ХИМИЧЕСКОЕ ПОТРЕБЛЕНИЕ КИСЛОРОДА – количество кислорода, потребляемое при химическом окислении содержащихся в воде органических и неорганических веществ под действием различных окислителей.

ХОЗЯЙСТВЕННО-БЫТОВОЙ ИСТОЧНИК ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПОЧВЫ – источник загрязнения почвы, обусловленный хозяйственно-бытовой деятельностью человека.

ХОЗЯЙСТВЕННО-ПИТЬЕВЫЕ ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ – подземные воды, по своему качеству в естественном состоянии или после обработки отвечающие нормативным требованиям и предназначенные для питьевых и бытовых нужд человека либо для производства питьевой продукции.

ХОЗЯЙСТВЕННО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АРЕАЛ – участок природной среды, освоенный человеком и находящийся в его хозяйственном пользовании.

тын химиялық заттектердің объектілерге қирата әсер ету.

ОТТЕКТІ ХИМИЯЛЫҚ ТҰТЫНУ – әртүрлі тотықтырушылар әсерімен судағы органикалық және бейорганикалық заттардың химиялық тотығу кезінде тұтынатын оттектің мөлшері.

ТОПЫРАҚ ЛАСТАНУЫНЫҢ ТҰРМЫСТЫҚ-ШАРУАШЫЛЫҚ КӨЗІ – адамның тұрмыстық-шаруашылық әрекеттері себеп болатын топырақты ластау көзі.

ЖЕРАСТЫ ШАРУАШЫЛЫҚ АУЫЗСУЛАРЫ – өзінің табиғи жай-күйіндегі немесе өңделгеннен кейінгі сапасы бойынша нормативтік талаптарға сай келетін және адамның ауызсуға және тұрмыстық қажетіне, не ауызсу өнімдерін өндіруге арналған жерасты сулары.

ШАРУАШЫЛЫҚ-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АРЕАЛ – адамның игерген және оның шаруашылыққа тұтынуындағы табиғи ортаның бөлігі.

ХОЛОДОВОЕ ОЦЕПЕНЕНИЕ – обусловленное низкими температурами среды: воды, воздуха замедление обмена веществ организмов; при этом растения теряют раздражимость; животные – активность.

ХОРОЛОГИЯ – учение об ареалах (областях распространения) видов, родов, семейств растений и животных; изучает регрессивные изменения, размеры и формы ареалов, их типы, возникновение и развитие.

ХРАНЕНИЕ ОТХОДОВ – складирование отходов в специально отведенных местах в целях их последующего безопасного удаления.

ХРАНИЛИЩЕ ОТХОДОВ – сооружение, предназначенное для хранения отходов.

СУЫҚТАН ҚАТУ – ортаның: судың, ауаның төмен температурасы салдарынан организмдердің зат алмасуының баяулауымен байланысты; мұнда өсімдіктер тітіркенуін, жануарлар белсенділігін жоғалтады.

ХОРОЛОГИЯ – өсімдіктер мен жануарлардың ареалдары (таралу аймағы), түрлері, тұқымдары, олардың тұқымдастығы туралы ілім; ареалдар көлемі мен түрлерін, типтерін, пайда болуы мен дамуын, регрессиялық өзгерістерді зерттейді.

ҚАЛДЫҚТАРДЫ САҚТАУ – қалдықтарды кейіннен қауіпсіз жою мақсатында оларды арнайы бөлінген жерлерде жинап қою.

ҚАЛДЫҚТАР ҚОЙМАСЫ – қалдықтарды сақтауға арналған құрылыс.

Ц

ЦВЕТЕНИЕ ВОД – массовое развитие фитопланктона, вызывающее изменение окраски воды. Вызывается неблагоприятными изменениями водного режима. Ухудшает кислородный режим водоемов, вызывает заморы рыб и др. водных животных.

СУДЫҢ КӨГЕРУІ – су түсінің өзгеруін туғызып, фитопланктонның жаппай көбеюі. Су режимінің қолайсыз өзгерістерінен туындайды. Суаттардың оттек режимін нашарлатады, балықтар мен су жануарларының қырылуына әкеп соқтырады.

ЦВЕТЕНИЕ ПОЧВ – массовое развитие водорослей и некоторых других микроорганизмов в верхнем слое почв; вызывает изменение его естественной окраски. Указывает на нарушения водного режима почв, изменения их биологических свойств, а также на загрязнение почвы разными веществами антропогенного происхождения.

ЦВЕТНОСТЬ ВОДЫ – показатель, характеризующий интенсивность окраски воды.

ЦЕЛЕВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ КАЧЕСТВА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – показатели, характеризующие предельный уровень нормируемых параметров окружающей среды на определенный период времени с учетом необходимости постепенного улучшения качества окружающей среды.

ЦЕЛИНА – земли (в основном степные), еще не освоенные, пригодные для сельского-хозяйственного использования. Имеют высокий уровень плодородия, в отличие от бросовых и пустынных земель.

ЦИТОЭКОЛОГИЯ (от греч. kytos – сосуд, вместилище,

ТОПЫРАҚТЫҢ КӨГЕРУІ – топырақтың беткі қабатында су өсімдіктерінің және кейбір микроорганизмдердің жаппай көбеюі; оның табиғи түсін өзгертеді. Топырақтың су режимінің бұзылғанын биологиялық қасиеттерінің өзгергенін, сондай-ақ топырақтың әртүрлі антропогендік заттармен ластанғанын білдіреді.

СУДЫҢ ТҮСТІЛІГІ – судың боялуының қарқындылығын сипаттайтын көрсеткіш.

ҚОРШАҒАН ОРТА САПАСЫНЫҢ НЫСАНАЛЫ КӨРСЕТКІШТЕРІ – қоршаған ортаның сапасын біртіндеп жақсарту қажеттігі ескеріле отырып, қоршаған ортаның белгілі бір уақыт кезеңіне арнап нормаланатын параметрлерінің шекті деңгейін сипаттайтын көрсеткіштер.

ТЫҢ – әлі игерілмеген, ауылшаруашылығында пайдалануға жарамды жерлер. Тастап кеткен және тақырланған жерлерге қарағанда өнімділік деңгейі жоғары болады.

ЦИТОЭКОЛОГИЯ (грек тілінен – kytos – ыдыс, қойма,

клетка и экология) – отрасль знаний на стыке цитологии и экологии. Изучает влияние внешних (экологических) факторов на функционирование клеток живого организма.

ЦУНАМИ – морские гравитационные волны значительной длины, которые в основном возникают при подводных землетрясениях в результате сдвига вверх – вниз определенных участков дна. Достигая побережий, цунами вызывает разрушения, зачастую катастрофические.

жасуша және экология) – цитология мен экологияның тоғысындағы білім саласы. Сыртқы факторлардың (экологиялық) тірі организмдер жасушаларының қызметіне әсерін зерттейді.

ЦУНАМИ – су астындағы жер сілкіну салдарынан су түбінің белгілі бір бөліктерінің жоғары – төмен қозғалуы нәтижесінде пайда болатын, едәуір теңіздің күшті гравитациялық толқындары. Цунами жағалауды бұзады, әдетте апатты қиратулар туғызады.

Ч

ЧАСТИЧНАЯ ПЛАНИРОВКА ЗЕМЕЛЬ – выборочное выравнивание поверхности, обеспечивающее создание благоприятных условий для целевого освоения нарушенных земель.

ЧЕРНЫЙ ДЫМ ОТРАБОТАВШИХ ГАЗОВ ДВИГАТЕЛЯ АВТОМОБИЛЯ – дым отработавших газов автомобиля, окрашенность которого обусловлена содержанием частиц сажи.

ЧИСТОВАЯ ПЛАНИРОВКА ЗЕМЕЛЬ – окончательное вы-

ЖЕРДІ ЖАРТЫЛАЙ ТЕГІСТЕУ – бүлінген жерлерді мақсатты пайдалануға қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету үшін беттерін сұрыптап тегістеу.

АВТОКӨЛІК ҚОЗҒАЛТҚЫШЫНАН ШЫҒАРЫЛАТЫН ГАЗДАРДЫҢ ҚАРА ТҮТІНІ – боялуы күйе бөлшектерінің болуымен байланысты автокөліктен шығарылатын газдар түтіні.

ЖЕРДІ ТАЗА ТЕГІСТЕУ – шамалы жұмыстар көлемінде

равнивание поверхности и исправление микрорельефа при незначительных объемах земляных работ.

ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ СИТУАЦИЯ – обстановка на определенной территории, возникающая в результате аварии, бедствия или катастрофы, которые повлекли или могут повлечь гибель людей, ущерб их здоровью, окружающей среде и объектам хозяйствования, значительные материальные потери и нарушение условий жизнедеятельности населения.

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ СИТУАЦИИ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРА – чрезвычайные ситуации, вызванные стихийными бедствиями (землетрясениями, селями, лавинами, наводнениями и др.), природными пожарами, эпидемиями и эпизоотиями, поражениями сельскохозяйственных растений и лесов болезнями и вредителями.

ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЕ СИТУАЦИИ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРА – чрезвычайные ситуации, вызванные промыш-

микрорельефті тегістеу және жер бетін соңғы тегістеу.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙ – адамдардың өліміне әкеліп соққан немесе әкеліп соғуы мүмкін, олардың денсаулығына, қоршаған ортаға және шаруашылық жүргізуші объектілерге зиян келтірген немесе келтіруі мүмкін, халықты едәуір дәрежеде материалдық шығындарға ұшыратып, тіршілік жағдайын бұзған немесе бұзуы мүмкін авария, зілзала не апат салдарынан белгілі бір аумақта туындаған жағдай.

ТАБИҒИ СИПАТТАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР – дүлей зілзала (жер сілкінісі, сел, көшкін, су тасқыны және басқалар), табиғи өрт, індеттер мен малдың жұқпалы аурулары, ауылшаруашылық өсімдіктерінің және ормандардың аурулары мен зиянкестері арқылы зақымдануын туғызған төтенше жағдайлар.

ТЕХНОГЕНДІК СИПАТТАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР – өнеркәсіп, көлік авариялары және басқа да авариялар,

ленными, транспортными и другими авариями, пожарами (взрывами), авариями с выбросами (угрозой выброса) сильнодействующих ядовитых, радиоактивных и биологически опасных веществ, внезапным обрушением зданий и сооружений, прорывами плотин, авариями на электроэнергетических и коммуникационных системах жизнеобеспечения, очистных сооружениях.

ЧУЖЕРОДНЫЙ ВИД – вид насекомого, возбудителя болезни растения и сорняка, отсутствующий во флоре и фауне Республики Казахстан, который в случае проникновения может нанести значительный экономический и экологический ущерб.

өрт (жарылыс), күшті әсер ететін улы, радиоактивті және биологиялық жағынан қауіпті заттектерді тарататын (тарату қауіпін бар) авария, үйлер мен ғимараттардың кенеттен қирауы, бөгендердің бұзылуы, тіршілікті қамтамасыз ететін электр-энергетика және коммуникация жүйелеріндегі, тазарту құрылыстарындағы авария туғызған төтенше жағдайлар.

БӨТЕН ТЕКТІ ТҮР – Қазақстан Республикасының флорасы мен фаунасында жоқ, пайда бола қалған жағдайда елеулі экономикалық және экологиялық залал келтіруі мүмкін жәндіктер, өсімдік ауруларын қоздырушы және арамшөп түрі.

Ш

ШАХТНЫЕ (РУДНИЧНЫЕ) ВОДЫ – подземные воды, отводимые из шахтных (рудничных) выработок и перед сбросом их в водные объекты во избежание загрязнения последних, подлежащие очистке различными методами: осветлением, отстаиванием, обессоливанием или нейтрализацией.

ШАХТА (РУДАЛЫ) СУЛАРЫ – шахталар өндірісінде жер астынан шығарылатын сулар. Оларды су объектілеріне құядан бұрын әртүрлі әдістермен тазарту қажет: түссіздендіру, тұндыру, тұзсыздандыру немесе бейтараптандыру.

ШАХТНЫЙ ОТВАЛ – отвал, образуемый в результате отсыпки пустых горных пород, извлекаемых при подземной выработке.

ШЛЮЗОВАНИЕ РЕК – способ увеличения глубин водных путей посредством обрзования подпертых плотинами бьефов и соединения их шлюзами.

ШЕЛЬФОВОЙ ЛЕДНИК – плавающий или частично опирающийся на дно ледник плитообразной формы.

ШТРАФЫ ЗА ЗАГРЯЗНЕНИЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ – денежное взыскание, налагаемое на источник загрязнения (предприятие, фирму и т.п.) в случаях, когда загрязнители нарушают требования стандартов и экологических нормативов.

ШАХТА ҮЙІНДІСІ – жер астынан өндіру кезінде алынған бос жыныстарды үю нәтижесінде пайда болған үйінді.

ӨЗЕНГЕ ШЛЮЗ САЛУ – тосқауылмен бекітілген бьефтер салып және оларды шлюздермен жалғастырып су жолдарын тереңдету әдісі.

ҚАЙРАҢ МҰЗДЫҒЫ – текше түрінде жүзіп жүретін немесе су түбіне тірелген мұздық.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ЛАСТАҒАНЫ ҮШІН САЛЫНАТЫН АЙЫППҮЛ – ластаушылар стандарттар талаптарын және экологиялық нормативтерді бұзған жағдайда ластаушыларға (кәсіпорын, фирма т.б.) салынатын ақшалай төлем.

Э

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЙ – разработка и внедрение в производство, коммунальное хозяйство, быт людей таких технологий, которые при максимальном получении высокого качества продукции обеспечивали бы сохранение экологического равновесия в

ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЭКОЛОГИЯЛАУ – өнімдердің ең жоғары сапасына қол жеткізе отырып, қоршаған ортаның ластануына жол бермей, табиғаттағы, заттектер мен энергиялардың толассыз айналуындағы экологиялық тепе-теңдіктің сақталуын қамтама-

природе, круговороте веществ и энергии, не допуская загрязнения окружающей среды.

ЭКОЛОГИЗИРОВАННЫЕ НОРМЫ – положения хозяйственно-административного, уголовно-гражданского и др. видов законодательства, соответствующие им правоотношения по закреплению гарантий соблюдения эколого-правовых требований природоохранного законодательства при планировании, проектировании, строительстве, эксплуатации производственных объектов и др. видов деятельности общества.

ЭКОЛОГИСТЫ – участники массового общественного движения за охрану окружающей человека среды; в зарубежных странах (Франция, Англия и др.) – члены политических "партий зелёных".

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИКА – сфера государственной экономики, занимающаяся интеграцией экологической и экономической составляющих.

сыз ететіндей технологияларды өндіріске, коммуналды шаруашылыққа, адамдардың тұрмысына енгізу.

ЭКОЛОГИЯЛАНҒАН НОРМАЛАР – шаруашылық, әкімшілік, қылмыстық-азаматтық, және т.б. заңнама ережелері, соларға сәйкес жоспарлауда, құрылыс тұрғызуда, өндірістік объектілерді пайдаланғанда және т.б. қоғамдық әрекеттер түрінде табиғатты қорғау заңнамасының экологиялық-құқықтық талаптарын сақтауға берілетін кепілдікті бекіту жөніндегі құқықтық қатынастар.

ЭКОЛОГИСТЕР – адамды қоршаған ортаны қорғау үшін құрылған көпшілік қоғамдық қозғалысының мүшелері; шетелдік елдерде (Франция, Англия және т.б.) – "жасылдар партиясының" мүшелері.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА – экологиялық және экономикалық құрамдас бөліктерді біріктірумен айналысатын мемлекеттік экономиканың саласы.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ АВАРИЯ

– производственная или транспортная авария, не предусмотренная действующими технологическими регламентами и правилами и сопровождающаяся существенным увеличением воздействия на окружающую среду.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ АМПЛИТУДА

– пределы приспособляемости к изменениям окружающей среды видов и биотических сообществ.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ АССОЦИАЦИЯ

(от лат. asso-ciatio – соединение) – группа однородных или разнородных организмов, популяций, обитающих в определенных условиях независимо от взаимодействия между ними; группа популяций растений или животных, совместно обитающих в тесной взаимозависимости и связи с определенными природными условиями.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

– состояние защищенности жизненно важных интересов и прав личности, общества и государства от угроз, возникающих в результа-

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АВАРИЯ

– қолданыстағы технологиялық регламенттер мен ережелерде көзделмеген өндірістік немесе көлік авариясы, ол қоршаған ортаға айтарлықтай күшті әсер етеді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АМПЛИТУДА

– түрлердің және биотикалық қауымдастықтардың қоршаған ортаның өзгерістеріне бейімделушілігінің шектері.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚ

(латын тілінен – asso-ciatio – қосылу) – араларындағы әрекеттестікке байланысыз белгілі бір жағдайларда тіршілік ететін біртекті немесе әртекті организмдердің, популяциялардың тобы; өзара тығыз байланыста және белгілі бір табиғи жағдайлармен байланыста бірге тіршілік ететін өсімдіктер немесе жануарлар популяцияларының тобы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІП-СІЗДІК

– жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделері мен құқықтарының қоршаған ортаға антропогендік және табиғи

те антропогенных и природных воздействий на окружающую среду.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БИОХИМИЯ – химическая экология, фитохимическая экология, междисциплинарное направление исследований биохимических основ взаимоотношений растений и животных.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ (от лат. valentia – сила) – степень способности определенного вида выдерживать изменения какого-либо фактора среды (например, температуры). Виды с широкой экологической валентностью называются эврибионтными, с узкой – стенобионтными.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ВОЙНА – способ ведения военных действий, направленных на нарушение природной среды (экологического равновесия). Впервые крупномасштабные военные операции подобного рода провели американцы во Вьетнаме, Кампучии и Лаосе, где при помощи различных дефолиантов, бульдозеров, танков

эсер ету нәтижесінде туындайтын қатерлерден қорғалуының жай-күйі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БИОХИМИЯ – химиялық экология, фитохимиялық экология, өсімдіктер мен жануарлардың өзара қарым-қатынастарының биохимиялық негіздерін зерттеулердің пәнаралық бағыты.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ВАЛЕНТТІЛІК (латын тілінен – valentia – күш) – белгілі бір түрдің ортаның қандай да бір фактордың (мысалы, температура) өзгеруіне төтеп беру қабілетінің дәрежесі. Экологиялық валенттілік кең түрлер – эврибионтты, ал тар экологиялық валенттілік түрлер стенобионтты деп аталады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СОҒЫС – табиғи органы бұзуға (экологиялық тепе-теңдікті) бағытталған әскери іс-қимылдар жүргізу тәсілі. Алғаш рет мұндай ірі көлемдегі әскери операцияларды американдықтар Вьетнамда, Кампучиде және Лаоста жүргізген, онда түрлі дефолианттардың, бульдозерлердің, танктердің көмегімен орман-

были уничтожены огромные пространства девственных лесов, высокопродуктивных мангровых зарослей и др.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ГЛАСНОСТЬ – право любого гражданина любой страны располагать необходимой ему информацией о состоянии окружающей среды, предполагающие, вместе с тем, его обязанность воспользоваться ею на благо природы и общества.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕРИВАЦИЯ – потеря экологической устойчивости вследствие упрощения сообщества живых организмов под влиянием определенных факторов (в том числе антропогенного происхождения).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЕМКОСТЬ – максимальное количество вещества, которое может быть вовлечено экосистемой (или природно-технической системой) в круговорот без нарушения стабильного состояния (гомеостаза) и способности к саморегуляции.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАМКНУТАЯ СИСТЕМА – система,

дардың орасан зор көлемдері, жоғары өнімді мангрлі өскіндер және т.б. жойылды.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАРИЯЛЫЛЫҚ – кез келген елдің кез келген азаматының қоршаған ортаның жағдайы туралы өзіне қажетті мәліметтерге қол жеткізе алу құқығы, ол сонымен қатар, мәліметтерді табиғат пен қоғамның пайдасына пайдалануға міндетті.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДЕПРИВАЦИЯ – белгілі бір экологиялық факторлар, оның ішінде антропогендік әсерден тірі организмдер қауымдастығының қарапайымдануы салдарынан экологиялық тұрақтылығын жоғалтуы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СЫЙЫМДЫЛЫҚ – экожүйе өзінің (немесе табиғи-техникалық жүйе) тұрақты жағдайын (гомеостаз) және өзін-өзі реттеу қабілетін бұзбай айналымға тарта алатын заттектердің ең көп мөлшері.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰЙЫҚТАЛҒАН ЖҮЙЕ – қоршаған

обменивающаяся с окружающей средой только энергией. Микросистемы такого типа играют большую роль в космической биологии, при разработке системы жизнеобеспечения космонавтов (астронавтов).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА – совокупность мер, направленных на обеспечение экологической безопасности личности, общества и государства; имеет целью защиту граждан, общества и природы от негативного воздействия человека на окружающую среду. Основными объектами экологической защиты являются: личность с его правом на здоровую и благоприятную для жизни окружающую природную среду; общество с его материальными и духовными ценностями, зависящими от экологического состояния страны и т.д. Субъектами обеспечения этой защиты являются государство с его органами законодательной, исполнительной и судебной власти, а также специализированные государственные структуры.

ортамен тек энергиямен ғана алмасатын жүйе. Бұл типтегі микрожүйелер космостық биологияда, ғарышкерлердің (астронавтардың) тіршілігін қамтамасыз ету жүйесін жасауда үлкен рөл атқарады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАУ – жеке бастың, қоғамның және мемлекеттің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шаралардың жиынтығы; адамның азаматтарға, қоғамға және табиғи қоршаған ортаға жасайтын жағымсыз әрекеттерінен қорғауды мақсат етеді. Экологиялық қорғаудың негізгі объектілері: қоршаған табиғи ортада тәні сау және жағымды өмір сүру үшін жеке адамның; елдің экологиялық жағдайына тәуелді материалдық және рухани құндылықтарға ие қоғамның құқығын қорғау және т.б. болып табылады. Бұл қорғауды қамтамасыз ететін субъектілер заңнамалық, атқарушылық және сот билігі, сондай-ақ мамандандырылған мемлекеттік құрылымдары бар мемлекет болып саналады.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЗОНА МОРЯ (ОКЕАНА) – четко отличающаяся по природным условиям большая часть моря или океана, например, прибрежная (литораль), поверхностных вод открытого моря (пелагиаль), среднеглубинных вод (батиаль) и глубоководная (абиссаль).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ИЗОЛЯЦИЯ – прекращение под влиянием природной среды обмена генами между популяциями вследствие различных сезонных или суточных ритмов в образе жизни и размножении, а также приспособления к различным участкам биотопа (в вертикальном и горизонтальном направлениях).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КАТАСТРОФА – 1) природная аномалия (длительная засуха, массовый мор скота и т.п.), нередко возникающая в результате прямого или косвенного воздействия хозяйственной деятельности человека на природные процессы, приводящая к неблагоприятным экологическим последствиям или даже гибели населения определенного

ТЕҢІЗДІҢ (МҰХИТТЫҢ) ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АЙМАҒЫ

– теңіздің не мұхиттың табиғи жағдайлары бойынша ерекше ажыратылатын үлкен бір бөлігі, мысалы, жағалаулық (литораль), ашық теңіздің беткі суы (пелагиаль), орташа тереңдіктегі су (батиаль) және тереңдегі су (абиссаль). **ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОҚШАУЛАУ** – тіршілік етуі мен көбеюіндегі түрлі маусымдық немесе тәуліктік өзгешеліктер, сондай-ақ биотоптың түрлі бөліктеріне (тік және көлденең бағыттағы) бейімделуі салдарынан табиғи орта әсерінен популяциялар арасындағы гендер алмасуының тоқтауы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АПАТ – 1) табиғи ауытқу (ұзақ қуаңшылық, жануарлардың жаппай қырылуы және т.б.), зиянды экологиялық зардаптарға немесе тіпті белгілі өңірдегі адамдар өліміне әкелетін табиғи процестерге адамның шаруашылық қызметінің тікелей немесе жанама әсерінәтижесінде жиі туындайды; 2) табиғи ортада шұғыл қолайсыз өзгеріс туды-

региона; 2) авария технического устройства (атомной электростанции, танкера и т.п.), приведшая к остронеприятным изменениям в природной среде и, как правило, к массовой гибели живых организмов.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ МАРКИРОВКА – присвоение продукции знака экологически чистой продукции, прошедшей подтверждение соответствия в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан о техническом регулировании.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НАДЕЖНОСТЬ – способность экосистемы сохранять свои свойства и функции за счет процессов самовосстановления и саморегулирования на протяжении длительного периода времени.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НАДСИСТЕМА – экологическая система более высокого, чем биогеоценоз, иерархического ранга (биота, биом).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША – совокупность необходимых для жизни организма физико-

ратын, әдетте тірі организмдердің жаппай өлуіне әкелетін, техникалық қондырғылардың (атом электрстансасы, танкер т.б.) аварияға ұшырауы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАҢБАЛАУ – Қазақстан Республикасының техникалық реттеу туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен сәйкестігі растаудан өткен өнімге экологиялық таза өнім белгісін беру.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СЕҢІМДІЛІК – ұзақ уақыт бойы өздігінен қалпына келу және өздігінен реттелу процестерінің есебінен экожүйелердің өзінің қасиеттері мен қызметтерін сақтау қабілеті.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖОҒАРЫ ЖҮЙЕ – иерархиялық дәрежесі бойынша биогеоценоздан жоғары тұрған экологиялық жүйе (биота, биом).

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫС (КЕҢІСТІК) – организмнің тіршілігіне қажетті физика-хи-

химических, физиологических и биотических факторов.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША, ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНАЯ – экологическая ниша популяций в экосистемах с большим видовым разнообразием, обусловленным значительными приспособлениями к абиотическим факторам среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША, КЛИМАТИЧЕСКАЯ – экологическая ниша, обусловленная преимущественно климатическими факторами.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША, МНОГОМЕРНАЯ – гиперпространственная ниша, гиперобъемная ниша, положение вида в экосистеме относительно градиентов внешних факторов (температуры, влажности, рН почвы и др. условий существования).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША, ПРОСТРАНСТВЕННАЯ – микростация, физическое пространство, занимаемое популяцией в экосистеме.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША, ТРОФИЧЕСКАЯ – участок

мизиялық, физиологиялық және биологиялық факторлар жиынтығы.

ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫСТАР (КЕҢІСТІКТЕР) – экожүйелердегі ортаның абиотикалық факторларына бейімделуінің әртүрлілігіне байланысты түр жағынан әралуан болып келетін популяциялардың экологиялық қуысы (кеңістігі).

КЛИМАТТЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫС (КЕҢІСТІК) – негізінен климаттық факторлармен байланысты экологиялық қуыс (кеңістік).

КӨПӨЛШМДІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫС (КЕҢІСТІК) – гипер кеңістікті қуыс, гиперарықымды қуыс, сыртқы факторлар градиенттеріне (температура, ылғалдылық, топырақтың рН және т.б.) қатысты экожүйедегі түрдің жағдайы.

КЕҢІСТІКТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫС (КЕҢІСТІК) – микростация, популяцияның экожүйедегі алатын физикалық кеңістігі.

ТРОФИКАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫС (КЕҢІСТІК) –

территории, занятый популяцией и обусловленный трофическим статусом вида; функциональная роль вида в потоке питательных веществ и энергии через трофические уровни экосистемы.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ НИША, ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ – определенный объем в многомерном пространстве, занимаемый данным видом, где каждое измерение соответствует одному из изменяющихся факторов, необходимых для жизни вида.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОБСТАНОВКА – общее состояние природной среды с точки зрения условий проживания людей и существования животных и растений. На современном уровне знаний экологическая обстановка может быть оценена только качественно.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОПАСНОСТЬ – состояние, характеризующееся наличием или вероятностью разрушения, изменения состояния окружающей среды под влиянием антропогенных и природных воздействий, в том числе обусловлен-

популяция жайылған және түрдің трофикалық статусымен байланысты аумақтың бөлігі; экожүйенің трофикалық деңгейлері арқылы түрдің тағамдық заттектер мен энергия ағысындағы функционалдық рөлі.

ІРГЕЛІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚУЫС (КЕҢІСТІК) – көпөлшемді кеңістіктегі осы түр алатын нақты көлем, ондағы әрбір өлшем түрдің тіршілігіне қажетті өзгеріп тұратын факторлардың біріне сәйкес болады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙ – адамдардың өмір сүру және жануарлар мен өсімдіктердің тіршілік ету жағдайлары тұрғысынан қарағандағы табиғи ортаның жалпы жағдайы. Білімнің қазіргі заманғы дейгейі негізінде экологиялық жағдай тек сапа тұрғысынан бағалануы мүмкін.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІП-ТІЛІК – антропогендік және табиғи әсерлер ықпалынан, оның ішінде дүлей зілзалаларды қоса алғанда, зілзалалар мен апаттар салдарынан қоршаған ортаның жай-күйінің бұзылуымен, өзгеруімен немесе ықти-

ных бедствиями и катастрофами, включая стихийные, угрожающее жизненно важным интересам личности и общества.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОРДИНАЦИЯ (от лат. *ordinatio* – распределение) – метод анализа экосистемы, заключающийся в распределении видов или сообществ по градиенту, т.е. по ряду изменений одного или нескольких коррелирующих факторов.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТКРЫТАЯ СИСТЕМА – система, обменивающаяся с окружающей средой как веществом, так и энергией.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА – общегосударственное решение практических проблем экологии и охраны окружающей среды, стоящих перед обществом и связанных с возрастающим воздействием его производственно-хозяйственной деятельности на среду обитания живых существ и качество жизни населения.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОПУЛЯЦИЯ – совокупность особей одного вида, обитающих в

малдығымен сипатталатын, жеке адам мен қоғамның өмірлік маңызы бар мүдделеріне қауіп төндіретін жай-күй. **ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОРДИНАЦИЯ** (латын тілінен – *ordinatio* – бөлу) – түрлер не қауымдастықтарды градиент бойынша, яғни бір немесе бірнеше өзгермелі факторларының бірқатар өзгерістері бойынша бөліп жайластырудан тұратын экожүйе анализінің әдісі

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АШЫҚ ЖҮЙЕ – қоршаған ортамен заттектермен де, энергиямен де алмасатын жүйе.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САЯСАТ – қоғамның алдында тұрған және өндірістік-шаруашылық әрекеттің жанды заттардың тіршілік ету ортасы мен тұрғындар өмірінің сапасына тигізетін әсерінің өсуімен байланысты экологияның және қоршаған ортаны қорғаудың практикалық проблемаларының жалпы мемлекеттік шешімі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПОПУЛЯЦИЯ – бір биоценоз шеңберінде тіршілік ететін бір түрдің жеке

пределах одного биоценоза. Иногда экологическая популяция противопоставляется популяции локальной (местной).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ – отношение количества энергии, извлекаемой с некоторого трофического уровня в единицу времени, к количеству энергии, поступающей на трофический уровень в единицу времени.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ РАСА – экотип, популяции одного и того же вида, но с различным генофондом, обитающие в одной и той же географической области (но в различных экологических условиях).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СЕТЬ – комплекс особо охраняемых природных территорий различных категорий и видов, связанных между собой и с иными видами охраняемых природных территорий экологическими коридорами, организованный с учетом природных, историко-культурных и социально-экономических особенностей региона.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА (ЭКОСИСТЕМА) – взаи-

турлерінің (особьтарының) жиынтығы. Кейде экологиялық популяция жергілікті (оқшау) популяцияға қарсы қойылады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӨНІМДІЛІК – қандай да бір трофикалық деңгейден уақыт бірлігінде алынатын энергия мөлшерінің уақыт бірлігінде трофикалық деңгейге келіп түсетін энергия мөлшеріне қатынасы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ РАСА – бір түр популяциясына жататын, бірақ әртүрлі генофонды бар, ортақ бір географиялық аймақта (әртүрлі экологиялық жағдайларда) тіршілік ететін экотип.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖЕЛІ – өзара және қорғалатын табиғи аумақтардың өзге түрлерімен экологиялық дәліздер арқылы байланысқан және өңірдің табиғи, тарихи-мәдени және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылған әртүрлі санаттармен түрлердегі ерекше қорғалатын табиғи аумақтар кешені.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ (ЭКОЖҮЙЕ) – бірыңғай фун-

мосвязанная совокупность организмов и неживой среды их обитания, взаимодействующих как единое функциональное целое.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СМЕРТНОСТЬ – реализуемая смертность, фактическая смертность, гибель особей в данных условиях среды. Величина экологическая смертность изменяется в зависимости от условий среды и состояния самой популяции.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СОВМЕСТИМОСТЬ – способность популяции или видов обитать в пределах тесно соседствующих экологических ниш.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА – экостатистика, раздел биологической статистики, разрабатывающий и систематизирующий понятия, приемы, математические методы и модели, предназначенные для организации, сбора, стандартизации, систематизации и обработки статистических данных, полученных в ходе исследований.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СУБОРДИНАЦИЯ (от суб... и лат. *ordinatio* – приведение в поря-

кционалдық тұтастық ретінде өзара әрекетте болатын организмдердің және солар мекендейтін жансыз ортаның өзара байланысты жиынтығы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРУ – іске асырылған құру, іс жүзінде құру, ортаның осы жағдайларында жеке түрлердің (особьтардың) құруы. Экологиялық құру мөлшері ортаның жағдайлары мен популяцияның өз жағдайына байланысты болады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҮЙЛЕСІМДІЛІК – популяциялар мен түрлердің тығыз көршілес экологиялық кеңістіктер шенберінде тіршілік ету қабілеті.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СТАТИСТИКА – экостатистика, зерттеулер барысында алынған статистикалық мәліметтерді ұйымдастыру, жинау, стандарттау және өңдеуге арналған ұғымдар, тәсілдер, математикалық тәсілдер мен модельдерді жасайтын және жүйелендіретін биологиялық статистиканың бөлімі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СУБОРДИНАЦИЯ (суб... және латын тілінен – *ordinatio* – реттеу) – ба-

док) – форма иерархии природных систем, где в качестве подчиненных выступают структуры с участием живых организмов.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕРМОРЕГУЛЯЦИЯ – разновидность терморегуляции физической, выражающаяся в адаптивных поведенческих реакциях с целью регуляции теплоотдачи (например, изменение времени активности и покоя в течение суток, использование убежищ в жару или холод, летом – использование тени, сооружение хранилищ).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ, ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ – способность экосистемы сохранять свою структуру, свойства и функции при возмущающих воздействиях внешних факторов, в том числе антропо- и техногенных воздействий.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ФАЗА – определенный период (например, сукцессия, климакс) в ходе развития экологического процесса.

ғыныңқы ретінде тірі организмдер қатысатын құрылымдар тұратын табиғи жүйелер иерархиясының нысаны.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖЫЛУ РЕТТЕУ – жылу бөлуді реттеу мақсатындағы (мысалы, тәулік бойғы белсенділік пен демалу уақыттарын өзгеру, ыстық пен суықтан қорғанатын жер пайдалану, жазда – көлеңкені, қыста қоймалар құрылыстарын пайдалану) бейімделушіліктен байқалатын физикалық жылу реттеудің бір түрі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОРНЫҚТЫЛЫҚ – экожүйенің өзінің құрылымын, қасиеттерін және қызметтерін сыртқы фактор, оның ішінде антропо- және техногендік факторлар әсерлерінен қорғау қабілеті.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАЗА – экологиялық процестің даму барысындағы нақты бір кезең (мысалы, сукцессия, климакс).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ФОРМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ –

форма взаимодействия человека и природы, подчиняющаяся естественным законам развития; заключается в выполнении природной по отношению ко всему живому функций обеспечения оптимального режима жизни (газовый, водный режимы, биологическая продуктивность планеты, обмен веществ, ассимиляция отходов).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА –

установление соответствия намечаемой хозяйственной и иной деятельности нормативам качества окружающей среды и экологическим требованиям, а также определение допустимости реализации объекта экологической экспертизы в целях предупреждения возможных неблагоприятных воздействий этой деятельности на окружающую среду и связанных с ними социальных последствий.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭНЕРГЕТИКА –

раздел экологии, изучающий энергетические процессы (проявление законов

ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ НЫСАНЫ –

табиғаттың даму заңдылықтарына бағынатын табиғат пен адам қарым-қатынастарының нысаны; табиғаттың тіршілікке қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуі (газ, су режимдері, ғаламшардың биологиялық өнімділігі, заттек алмасуы, қалдықтарды сіңіруі).

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САРАПТАМА –

көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған орта сапасының нормативтері мен экологиялық талаптарға сәйкестігін белгілеу, сондай-ақ осы қызметтің қоршаған ортаға тигізуі мүмкін қолайсыз әсерлерінің және солармен байланысты әлеуметтік зардаптардың алдын алу мақсатында сараптама объектісін іске қосуға жол берілуін айқындау.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЭНЕРГЕТИКА –

экологияның экожүйедегі энергетикалық процестерді (термодинамика заңының

термодинамики, энергетические пирамиды, закон Линдемана и др.) в экосистеме; 2) безопасная (не загрязняющая) для окружающей среды энергетика (альтернативные источники энергии), напр., гидро-, гелио- и ветряные электростанции, использование геотермальной энергии, морских приливов и отливов, температурного градиента морской воды, термоядерной энергии и т.п.

ЭКОЛОГИЧЕСКИ НЕБЛАГОПОЛУЧНЫЙ РАЙОН –

территория, регион, населенный пункт с неблагоприятными для здоровья человека воздействиями различных факторов внешней среды в результате стихийных бедствий, хозяйственной либо иной деятельности человека, могущие повлечь за собой нарушение природного равновесия, разрушение естественных экологических систем, деградацию флоры и фауны.

ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОПАСНЫЕ ТЕХНИКИ И ОБОРУДОВАНИЯ – механизмы, машины, устройства, приборы, используемые в хозяйственной

көріністерін, энергетикалық пирамидаларды, Линдеманды заңын және т.б.) зерттейтін бөлімі; 2) қоршаған ортаға зияны жоқ энергетика (энергияның баламалы көздері), мысалы, гидро, гелио- және жел электростансалар, геотермалды энергияны, теңіз суының құйылуы, термоядролық энергия және т.б.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒЫНАН ҚОЛАЙСЫЗ АУДАН –

дүлей зілзалалар салдарынан, шаруашылық немесе адамның басқа да түрлі әрекеттері нәтижесінде сыртқы ортаның түрлі факторларының адам денсаулығына қолайсыз әсер ететін елді мекен, өңір, аймақ; аталған жағдайлар табиғи тұрақтылықты бұзады, экологиялық табиғи жүйелер бұзылады, топырақ пен фауналарды нашарлатады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПТІ ТЕХНИКА МЕН ЖАБДЫҚ –

шаруашылық немесе өзге де қызметте пайдаланылатын және қоршаған ортаға қауіп-

или иной деятельности и представляющие опасность для окружающей среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОПАСНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ – совокупность методов обработки, изготовления, изменения состояния, свойств, формы сырья, материала или полуфабриката, осуществляемых в процессе производства и представляющих опасность для окружающей среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОПАСНЫЙ ВИД ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ – деятельность физических и (или) юридических лиц, в результате которой происходит или может произойти аварийное загрязнение окружающей среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОПАСНЫЙ ОБЪЕКТ – объект экспертизы, реализация которого оказывает или может оказывать вредное воздействие на окружающую среду, значительное по масштабу и продолжительности, и который представляет особую опасность для жизни и здоровья населения.

қатер төндіретін механизмдер, мәшинелер, құрылғылар, аспаптар.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУПТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР – өндіріс процесінде жүзеге асырылатын және қоршаған ортаға қауіп-қатер төндіретін шикізатты, материалды немесе жартылай фабрикатты өңдеу, дайындау, олардың жай-күйін, қасиеттерін, нысанын өзгерту әдістерінің жиынтығы.

ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУПТІ ТҮРІ – нәтижесінде қоршаған орта авариялық ластанатын немесе ластануы мүмкін болатын жеке және (немесе) заңды тұлғалардың қызметі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУПТІ ОБЪЕКТ – іске асырылуы ауқымы және ұзақтығы бойынша қоршаған ортаға зиянды әсер ететін немесе әсер етуі ықтимал және халықтың өмірі мен денсаулығына ерекше қауіп-қатер төндіретін сараптама объектісі.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ БЕДСТВИЯ – экстремальные экологические факторы нарушения природного баланса, связанные с изменением:

- состояния суши (катастрофические просадки, тектонические разломы, грифоны, оползни, обвалы из-за выработки полезных ископаемых, наличие тяжелых металлов или других вредных веществ в почве сверх предельно допустимых концентраций, интенсивная деградация почв, опустынивание на обширных территориях из-за эрозии, засоления или заболачивания почв);

- состава и свойств атмосферы (резкое изменение климата в результате антропогенного воздействия, устойчивое превышение предельно допустимых концентраций вредных примесей и ухудшение прозрачности воздуха, устойчивая недостаточность кислорода в населенных пунктах, образование обширной зоны кислотных осадков);

- состояния гидросферы (источение водоисточников или их

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗІЛЗАЛАЛАР – табиғи баланстың бұзылуының экологиялық төтенше факторлары, олар:

- құрлықтың жай-күйінің (пайдалы қазбаларды өндіру салдарынан болатын апатты опырылыстар, тектоникалық жарықтар, грифондар, көшкіндер, ойылыстар, топырақта ауыр металдардың немесе басқа да зиянды заттектердің жол берілетін шектен тыс шоғырлануы, топырақтың тез тозуы, топырақтың эрозиясы, сортаңдануы немесе батпақтануы салдарынан көлемді аумақтардың шөлге айналуы);

- атмосфераның құрамы мен қасиеттерінің (антропогендік әсер ету салдарынан климаттың күрт өзгеруі, зиянды қоспалар жиынтығының жол беруге болатын шектен үнемі артып кетуі және ауа тазалығының нашарлауы, елді мекендерде оттегінің тұрақты жетіспеуі, қышқылды жауындар жауатын көлемді аймақтың пайда болуы);

- гидросфера жай-күйінің (су көздерінің сарқылуы немесе олардың апатты түрде немесе

катастрофическое или необратимое загрязнение, устойчивая нехватка питьевой воды, а также воды для нужд производства и хозяйственно-бытовых нужд);

- состояния биосферы (гибель растительности на обширных территориях, исчезновение видов животных, растений, резкое изменение способности биосферы к воспроизводству).

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ КОМПОНЕНТЫ БИОГЕОЦЕНОЗА

– основные материально-энергетические составляющие биогеоценоза; различают неживые (абиотические) компоненты (неорганические вещества, органические соединения, климат) и живые (биотические) компоненты (продуценты, консументы и редуценты).

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОГРАНИЧЕНИЯ

– система норм, нормативов, регламентов и правил природопользования, лимитов и других ограничителей, представляющих собой научно обоснованные количественные

біржола ластануы, ауызсудың, сондай-ақ өндіріс қажеттіліктері мен шаруашылық-тұрмыстық қажеттіліктеріне арналған судың тұрақты жетіспеуі);

- биосфера жай-күйінің (көлемді аумақтардағы өсімдіктердің құрып бітуі, хайуанаттар, өсімдіктер түрлерінің жойылуы, биосфераның молықтыру қабілетінің күрт өзгеруі) өзгеруімен байланысты.

БИОГЕОЦЕНОЗДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КОМПОНЕНТТЕРІ

– биогеоценоздың негізгі материалдық-энергетикалық құраушылары; өлі (абиотикалық) компоненттер (органикалық емес заттектер, органикалық бірлестіктер, климат) және тірі (биотикалық) компоненттер (продуценттер, консументтер және редуценттер) болып бөлінеді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЕКТЕУЛЕР

– жинақтала келе, тіршілік етуге қолайлы жағдай жасайтын қоршаған ортаның қасиеттері мен сипаттарының ғылыми негізделген мөлшерлік шектері түріндегі табиғатты

границы свойств и характеристик окружающей среды, которые в совокупности обеспечивают ее благоприятное для жизнедеятельности состояние.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОТРЕБНОСТИ – сумма требований организма, популяции вида к природной среде обитания.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВИЛА – совокупность естественных закономерностей, определяющих функционирование популяций, экосистем; реакция организмов на стойкие изменения окружающей природной среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ – совокупность экологических характеристик (особенностей) вида (популяции), отличающих его (ее) от др. таких же самостоятельных единиц; например, характер (ширина, доступность, изменчивость и др.) экологической ниши, устойчивость к различным физическим и химическим факторам (в том числе антропогенного происхождения), способность сопротивляться влиянию хищ-

пайдаланудың нормаларының, нормативтерінің, регламенттерінің, ережелерінің, шектеулерінің және т.б. жүйесі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЖЕТТІЛІКТЕР – организмнің, популяцияның табиғи тіршілік ортасына байланысты талаптарының жиынтығы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕЖЕЛЕР – экожүйе популяциялары қызметін айқындайтын табиғи заңдылықтардың жиынтығы; организмнің қоршаған табиғи ортадағы тұрақты өзгерістерге реакциясы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛГІЛЕР – өздері сияқты өз алдына бөлек бірліктерден түрді (популяцияны) ажыратып тұратын экологиялық сипаттардың (ерекшеліктердің) жиынтығы; мысалы, экологиялық қуыстың сипаты (ауқымдылық, қолжетімділік, өзгергіштік және т.б.), түрлі физикалық және химиялық факторларға тұрақтылық (оның ішінде антропогендік), жыртқыштар мен бәсекелестердің, патогендік орга-

ников и конкурентов, патогенных организмов и др.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ – направления природоохранной деятельности, имеющие первостепенное значение для сохранения благоприятного для жизнедеятельности человека качества окружающей среды на конкретной территории. При решении задач социально-экономического развития эти направления получают первоочередное финансирование и (или) материально-техническое обеспечение.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ – обязательные для исполнения ограничения и запреты хозяйственной и иной деятельности, отрицательно влияющей на окружающую среду, содержащиеся в законодательных, иных подзаконных нормативных правовых и нормативно-технических актах Республики Казахстан.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ – элементы внешней среды, определяющие условия существования организмов.

низмдердің әсеріне қарсы тұра алу және т.б.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАСЫМДЫЛЫҚТАР – нақты аумақтағы қоршаған ортаның адамның тіршілік әрекеті үшін қолайлы сапасын сақтау үшін өте маңызды мағынаға ие болатын табиғатты қорғау қызметінің бағыттары. Әлеуметтік-экономикалық дамудың міндеттерін шешу кезінде бұл бағыттар ең алдымен қаржыландырылады және (немесе) материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз етіледі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛАПТАР – Қазақстан Республикасының заңнамалық, өзге де заңға қосымша нормативтік құқықтық және нормативтік-техникалық актілерінде қамтылған қоршаған ортаға теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметте орындауға міндетті шектеулер және ондай қызметке тыйым салу.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАР – организмдердің тіршілік жағдайын анықтайтын сыртқы орта элементтері.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АУДИТ

– независимая проверка хозяйственной и иной деятельности аудируемых субъектов, направленная на выявление и оценку экологических рисков и разработку рекомендаций по повышению уровня экологической безопасности их деятельности.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ БА-

ЛАНС – равновесие между использованием и восстановлением природных ресурсов, между процессами нарушения и восстановления нормальной экологической обстановки.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ БУМЕ-

РАНГ – обозначение отрицательных, весьма опасных явлений в окружающей среде вследствие неправильной производственно-хозяйственной деятельности общества.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ВЗРЫВ

– массовое размножение вида в регионе, в который он был завезен случайно и при отсутствии его естественных врагов.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ИМ-

МУНИТЕТ – зависящая от плотности особей устойчи-

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ

– аудиттелетін субъектілердің шаруашылық және өзге де қызметін экологиялық қауіптерді анықтау мен бағалау және олардың қызметінің экологиялық қауіпсіздік деңгейін арттыру жөнінде ұсынымдар әзірлеу бағытында тәуелсіз тексеру.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАЛАНС

– табиғи қорларды қалыптастыру мен қолдану аралығындағы бүліну процестері мен қалыпты экологиялық жағдайлар арасындағы тепе-теңдік.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БУМЕ-

РАНГ – қоғамның жөнсіз өндірістік-шаруашылық қызметі салдарынан пайда болған табиғаттағы өте қауіпті жағымсыз құбылыстарды білдіреді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДҮМПУ

– аймақта кездейсоқ әкелінген түрдің табиғи жауы жоқ жағдайда жаппай көбеюі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ИММУ-

НИТЕТ – жеке түрлердің (особьтардың) тығыздығымен

вость популяций к вирусным, бактериальным заболеваниям и паразитам; экологический иммунитет тем ниже, чем больше плотность.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОРИДОР – часть экологической сети, представленная охраняемыми участками земель и водных объектов, соединяющими особо охраняемые природные территории между собой и с иными видами охраняемых природных территорий для обеспечения естественной миграции (распространения) объектов живой природы и сохранения биологического разнообразия.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС, КРИЗИС ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ – угрожающее существованию человека и отражающее несоответствие темпов развития производства ресурсно-экологическим возможностям биосферы критическое состояние окружающей среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МАКСИМУМ – верхний предел

байланысты популяцияның вирусқа, бактериалды ауруларға және паразиттерге қарсы тұрақтылығы; тығыздылығы артқан сайын экологиялық иммунитет төмендейді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘЛІЗ – тірі табиғат объектілерінің табиғи қоныс аударуын (таралуын) қамтамасыз ету және биологиялық әртүрлілікті сақтау үшін ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды өзара және қорғалатын табиғи аумақтардың өзге де түрлерімен жалғастыратын, қорғалатын жер және су объектілері учаскелерін білдіретін экологиялық желінің бір бөлігі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ DAҒДАРЫС, ТАБИҒИ ОРТА DAҒДАРЫСЫ – адамның тіршілігіне қауіп төндіретін және өндірістің даму қарқыны бойынша биосфераның ресурстық-экологиялық мүмкіндіктеріне сәйкес келмеуін білдіретін биосфераның дағдарыстағы жағдайы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МАКСИМУМ – организмдердің нақты

толерантности организма к определенному экологическому фактору.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – административное управление охраной окружающей среды, которое включает в себя организационную структуру, планирование, ответственность, методы, процедуры, процессы и ресурсы для разработки, внедрения, выполнения, анализа и поддержания экологической политики предприятия.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МИНИМУМ – нижняя граница области действия экологического фактора, при которой организм или вид может еще нормально существовать.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ – систематические наблюдения и оценка состояния окружающей среды и воздействия на нее.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ НАДЗОР – деятельность специально уполномоченных органов охраны окружающей среды по обнаружению, пресечению и предупреждению нарушений

бір экологиялық факторға төзімділігінің жоғарғы шегі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ – қоршаған ортаны қорғауды әкімшілік басқару, ол кәсіпорынның экологиялық саясатын әзірлеуге, енгізуге, орындауға, талдауға және қолдауға арналған ұйымдастыру құрылымын, жоспарлауды, жауапкершілікті, әдістерді, рәсімдерді, процестер мен ресурстарды қамтиды.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МИНИМУМ – организм немесе түр әлі де болса қалыпты тіршілік ете алатын экологиялық фактор әсерінің төменгі шегі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МОНИТОРИНГ – қоршаған ортаның жай-күйін және оған әсер етуді жүйелі түрде байқау мен бағалау.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ – Қазақстан Республикасының экологиялық заңнама-сының бұзылуының алдын алу мен оны болдырмауға бағытталған қоршаған ортаны

экологического законодательства Республики Казахстан, осуществлению контроля за состоянием природной среды, прогнозированию изменений экологической обстановки, опасных для природных биocenозов, жизни и здоровья людей.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ НОРМАТИВ – показатель, определяющий степень максимально допустимого воздействия хозяйственной деятельности человека на окружающую среду, обеспечивающий сохранения экологических компонентов и безопасность населения.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ НОРМАТИВ КАЧЕСТВА АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА – критерий качества атмосферного воздуха, который отражает предельно допустимое максимальное содержание вредных (загрязняющих) веществ в атмосферном воздухе и при котором отсутствует вредное воздействие на окружающую природную среду.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ОПТИМУМ – сбалансированное

қорғаудың өкілетті органдарының арнайы қызметі, аталған орган табиғи ортаның жағдайын қадағалауды, табиғи биocenоздар үшін қауіпті экологиялық жағдайын, адамдардың өмірі мен денсаулығындағы өзгерістерді болжауды жүзеге асырады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ НОРМАТИВ – экологиялық құрамдас-тардың сақталуын және халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, қоршаған ортаға адамның шаруашылық қызметінің барынша жол берілетін әсерінің дәрежесін айқындайтын көрсеткіш.

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУА САПАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ НОРМАТИВІ – атмосфералық ауа құрамындағы зиянды (ластағыш) заттектердің ең шеткі жол берілетін максималды көрсеткіші және қоршаған ортаға зиянды әсер ету болмайтындай атмосфералық ауа сапасының өлшемдері.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОҢТАЙЛЫЛЫҚ – түрге, биология-

сочетание экологических условий, обеспечивающее данному виду, биологическому сообществу возможности полноценного развития и воспроизводства.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ОПЫТ, ТРАДИЦИОННЫЙ – исторически сложившийся в ходе социокультурной адаптации к природному окружению комплекс эмпирических, позитивных представлений, навыков и связанных с их практической реализацией правил и норм, который обеспечивает сохранение динамического равновесия во взаимоотношениях данного народа с данной природной средой.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПАСПОРТ РАСТЕНИЙ – развернутая характеристика для каждого сорта сельско-хозяйственных культур.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД – разновидность системного подхода, особенность которого состоит в исследовании разнообразных сложных систем как систем экологических (экосистем, образуемых двумя подсистемами – биоценозом и биотопом).

лық қауымдастықтың толыққанды дамуын және өсуін қамтамасыз ететін экологиялық жағдайлардың теңдестірілген үйлесімі.

ДӘСТҮРЛІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ – нақты бір халықтың нақты табиғи ортамен өзара қарым-қатынастарындағы динамикалық тепе-теңдікті қамтамасыз ететін табиғи ортаға әлеуметтік-мәдени бейімделу барысында тарихи қалыптасқан, эмпирикалық, позитивті түсініктердің, әдеттердің және олардың тәжірибеде іске асуымен байланысты ережелер мен нормалардың кешені.

ӨСІМДІКТЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПАСПОРТЫ – ауылшаруашылық дақылдарының әрбір сұрпына арналған жан-жақты сипаттама.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІС – жүйелік әдістің бір түрі, оның ерекшелігі – саналуан күрделі жүйелерді экологиялық жүйе ретінде (екі шағын жүйеден – биоценоз бен биотоптан қалыптасатын экожүйе) зерттеу.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ – способность экосистемы (или природно-технической системы) совершать работу по поддержанию вещественного обмена между биоценозом и биотопом.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОГНОЗ – предсказание поведения экосистем, определяемого естественными процессами и воздействием на них человека. По масштабам прогнозируемых явлений экологический прогноз делят на глобальный (биосферный или физико-географический), региональный (в пределах нескольких стран, одного материка, океана, моря, крупного озера), национальный (в пределах государства) и локальный (для относительно небольших территорий).

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОСЧЁТ – непредвиденное вредное последствие антропогенного изменения окружающей среды, которое сводит на нет планировавшуюся выгоду или порождает больше проблем, чем решает.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТ – экожүйенің (немесе табиғи-техникалық жүйенің) биоценоз бен биотоп арасындағы зат-тектік алмасуды қолдау бойынша жұмысты іске асыра алуы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БОЛЖАУ – экожүйенің табиғи процестер және адамның әсер етуі белгілейтін іс-әрекетін болжау. Болжам жасалатын құбылыстардың ауқымына орай экологиялық болжау жаһандық (биосфералық немесе физика-географиялық), аймақтық (бірнеше елдер, бір құрлықтың, мұхиттың, теңіздің, ірі көлдің аумағында), ұлттық (мемлекет аумағында) және жергілікті (салыстырмалы түрде шағын аумақтар үшін) болып бөлінеді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАТЕЛЕСУ – жоспарланған пайданы жоққа шығаратын немесе мәселелерді шешудің орнына қосымша мәселелер туындататын қоршаған ортаны антропогендік өзгеруінің ойламаған зиянды салдары.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ РЕЗОНАНС – явление, вызывающее критическую ситуацию путем наложения воздействия неблагоприятного (например, токсического) фактора на естественные колебания экологических характеристик.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ РИСК – вероятность неблагоприятных изменений состояния окружающей среды и (или) природных объектов вследствие влияния определенных факторов.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ СТАЦИОНАР – постоянная научно-исследовательская станция, предназначенная для систематических наблюдений и исследований природных объектов с экологическими целями.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ УЩЕРБ – ущерб, нанесенный экосистемам территории, действиями человека, не соответствующими природоохранным нормам и требованиям, или разрушительными стихийными бедствиями.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР – условие среды, на которое живое реагирует приспособительными реакциями. Эко-

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ РЕЗОНАНС – қолайсыз фактордың (мысалы, улылық) экологиялық сипаттардың тербелуіне қабаттасуы арқылы қауіпті жағдай туғызатын құбылыс.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІП – белгілі бір факторлардың ықпалы салдарынан қоршаған орта және (немесе) табиғи объектілер жай-күйінің қолайсыз өзгерістерге ұшырау ықтималдығы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СТАЦИОНАР – табиғи объектілерді экологиялық мақсаттарда жүйелі түрде бақылау мен зерттеуге арналған тұрақты ғылыми-зерттеу стансасы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАЛАЛ – табиғатты қорғау нормалары мен талаптарына сәйкес келмейтін адамның іс-қимылдарының немесе табиғи дүлей зілзалалардың аумақтардың экожүйелеріне келтірген зияны.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОР – тіршілік иесі бейімделушілік әркетін байқататын ортаның жағдайы. Экологиялық фактор-

логические факторы определяют условия существования организмов. Различают абиотические, биотические, природные и антропогенные экологические факторы.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ШОК – резкое нарушение состояния популяции, вплоть до ее смерти, возникающее при внезапном изменении биотических (например, перенаселение) или абиотических (например, загрязнение среды) условий.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ШУМ – действующая отрицательно на живые организмы совокупность факторов (как правило, не свойственных их природной окружающей среде), обычно накладывающихся на действие факторов императивных. Например, загрязнение среды ксенобиотиками, загрязнение тепловое, загрязнение шумовое и др.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ – состояние экосистемы, обеспечивающее нормальное воспроизводство всех звеньев и необходимый, с точ-

лар организмдердің тіршілік ету жағдайларын анықтайды. Абиотикалық, биотикалық, табиғи және антропогендік экологиялық факторлар болады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШОК – биотикалық (мысалға, артық шоғырлану) немесе абиотикалық (мысалға, ортаның ластануы) жағдайлардың кенеттен өзгеруі кезінде пайда болатын популяция жағдайының шұғыл бұзылуы, тіпті құрып кетуге дейін жетеді.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШУ – әдетте императивті факторларға қабаттасып, тірі организмдер жағымсыз әсер ететін факторлар жиынтығы (әдетте, олардың табиғи қоршаған ортасына тән емес). Мысалы, ортаның ксенобиотиктермен ластануы, жылулық ластану, шуммен ластану және т.б.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САУЛЫҚ – экожүйенің барлық бөліктерінің қалыпты жағдайда даму күйі және қоғамдық тұрғыдан әлеуметтік, экологиялық және

ки зрения общества, уровень ее социальных, экологических и экономических функций.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВИДО-ОБРАЗОВАНИЕ – тип видообразования аллопатрического, осуществляемого путем приспособления к экологии, условиям и дифференциации исходного материнского вида на экологические расы (экотипы).

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ – человеческая деятельность а также стихийные природные бедствия и катастрофы, в результате которых изменяется окружающая среда и условия существования человека и общества.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ – формирование у человека сознательного восприятия окружающей природной среды, убежденности в необходимости бережного отношения к природе, разумного использования ее богатств, естественных ресурсов.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВЫСВОБОЖДЕНИЕ – расширение использования местообитания и ресурсов популяциями в об-

экономическом кызметтерінің қажетті деңгейі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТҮР ҚАЛЫПТАСТЫРУ – экологияға, жағдайларға бейімделу және алғашқы аналық түрдің экологиялық расаларға (экотип) бөлшектенуі жолымен жүзеге асырылатын аллопатикалық түр қалыптастыру типі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕР – нәтижесінде қоршаған орта мен адамдардың, қоғамның тіршілік жағдайлары өзгертін адамзат қызметі, сонымен қатар табиғи дүлей зілзалалар мен апаттар.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ – адамның бойында қоршаған табиғи ортаны саналы түрде қабылдауды, табиғатты аялаудың, оның байлықтарын, табиғи ресурстарын ақылмен пайдаланудың қажеттілігіне нық сенімді қалыптастыру.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БОСАТУ – түрлердің саналуандығы төмен аймақтарда (эмиграция нәтижесінде) және осының салда-

ластях со сниженным разнообразием видов (в результате эмиграции) и вытекающее из этого понижение межвидовой конкуренции.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ – изучение взаимоотношений организмов или их сообществ с окружающей биотической и абиотической средой.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ НОРМИРОВАНИЕ – система правил (норм) и содержащихся в них количественных и качественных показателей (нормативов) состояния окружающей среды и степени воздействия на нее.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ – комплекс организационных, технических и др. мероприятий, направленных на сохранение природных ресурсов, защиту окружающей среды и уменьшение воздействия на население неблагоприятных факторов, возникающих в процессе повседневной деятельности, а также в период при экологических авариях и катастрофах.

рынан тұраралық бәсекелестіктің төмендеуі орын алатын аймақтарда популяциялардың тіршілік ету мекенін пайдаланудың және ресурстардың кеңеюі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ – организмдер немесе олардың қауымдастықтарының қоршаған биотикалық және абиотикалық ортамен қарым-қатынастарын зерттеу.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ НОРМАЛАУ – ережелердің (нормалардың) және олардағы қоршаған орта жай-күйінің және оған әсер ету дәрежесінің сандық және сапалық көрсеткіштердің (нормативтердің) жүйесі.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ – күнделікті қызмет процесінде, сондай-ақ экологиялық авариялар мен апаттар кезінде туындайтын қолайсыз факторлардан табиғи ресурстарды, қоршаған табиғи ортаны қорғауға, оның тұрғындарға тигізетін әсерін азайтуға бағытталған, ұйымдастырылған, техникалық және басқа да іс-шаралардың кешені.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – непрерывный процесс воспитания, обучения, самообразования и развития личности, направленный на формирование системы знаний и умений, ценностных ориентаций, нравственно-эстетических отношений, обеспечивающих ответственность личности за состояние окружающей среды.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ – комплекс отношений по имущественной защите законных интересов физических и (или) юридических лиц (застрахованных) при наступлении гражданско-правовой ответственности по обязательствам, возникающим вследствие причинения вреда жизни, здоровью, имуществу третьих лиц и (или) окружающей среде в результате ее аварийного загрязнения.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ – установление потенциально возможных темпов и пропорций производственно-хозяйственного ис-

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ – жеке адамның қоршаған ортаның жай-күйі үшін экологиялық жауапкершілігін қамтамасыз ететін білім мен дағды жүйесін, құндылық бағдарларды, адамгершілік-эстетикалық қатынастарды қалыптастыруға бағытталған, жеке адамды тәрбиелеудің, оқытудың, оның өз білімін көтеруінің және дамуының үздіксіз процесі.

МІНДЕТТІ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САҚТАНДЫРУ – қоршаған ортаның авариялық ласлануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және (немесе) қоршаған ортаға келтірілген зиянның салдарынан туындайтын міндеттемелер бойынша азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің басталуы кезінде жеке және (немесе) заңды тұлғалардың (сақтандырушылардың) заңды мүдделерін мүліктік қорғау жөніндегі қатынастар кешені.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ – экологиялық ресурстарды пайдаланудың және оларға антропо-техногендік әсер етудің жол берілетін

пользования экологических ресурсов и допустимых величин антропо- и техногенных воздействий на них; соблюдение последних важно для успешного решения экономических проблем и поддержания экологического равновесия.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ

– к экологическим преступлениям относятся:

- нарушение экологических требований к хозяйственной и иной деятельности;
- нарушение экологических требований при производстве и использовании экологических потенциально опасных химических, радиоактивных и биологических веществ;
- нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими или другими биологическими агентами или токсинами;
- нарушение ветеринарных правил и правил, установленных для борьбы с болезнями и вредителями растений;
- загрязнение, засорение и истощение вод;

мөлшерінің мүмкін болатын қарқынын және пропорциясын анықтау; олар экологиялық проблемаларды шешуде және экологиялық балансты сақтауда маңызды.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫС

– экологиялық қылмыстарға мыналар жатады:

- шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын талаптарды бұзу;
- ықтимал экологиялық қауіпті химиялық, радиоактивті және биологиялық заттарды өндіру мен пайдалану кезінде экологиялық талаптарды бұзу;
- микробиологиялық немесе басқа биологиялық агенттермен немесе улы заттармен жұмыс істеу кезінде қауіпсіздік ережелерін бұзу;
- ветеринарлық ережелердің және өсімдіктердің аурулары мен зиянкестеріне қарсы күресу үшін белгіленген ережелерді бұзу;
- суларды ластау, бітеу және сарқу;
- атмосфераны ластау;

- загрязнение атмосферы; загрязнение морской среды;
- нарушение законодательства о континентальном шельфе Республики Казахстан и об исключительной экономической зоне Республики Казахстан;
- порча земли;
- нарушение правил охраны и использование недр;
- незаконная добыча водных животных растений;
- незаконная охота;
- нарушение правил охраны животного мира;
- незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения видами животных и растений;
- незаконная порубка деревьев и кустарников;
- уничтожение или повреждение лесов;
- нарушение режима особо охраняемых природных территорий; принятие мер по ликвидации последствий экологического загрязнения.
- теңіз аясын ластау;
- Қазақстан Республикасының құрлықтық қайраңы туралы және Қазақстан Республикасының айрықша экономикалық аймағы туралы заңнаманы бұзу;
- жерді бүлдіру;
- жер қойнауын қорғау және пайдалану ережелерін бұзу;
- су жануарлары мен өсімдіктерін заңсыз алу;
- заңсыз аңшылық; жануарлар дүниесін қорғау ережелерін бұзу;
- жануарлар мен өсімдіктердің сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлеріне жасалатын заңсыз іс-әрекеттер;
- ағаштар мен бұталарды заңсыз кесу;
- ормандарды жою немесе бүлдіру;
- ерекше қорғалатын табиғи аумақтар режимін бұзу; экологиялық ластау зардаптарын жою жөнінде шара қолданбау.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ – научное предсказание возможного поведения природных систем,

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БОЛЖАУ – табиғи процестер және оларға адамдардың тигізетін әсерлерімен анықталатын табиғи

определяемого естественными процессами и воздействием на них человечества.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ – распространение экологических знаний, информации о состоянии окружающей среды, природных ресурсов, экологической безопасности в целях формирования в обществе основ экологической культуры.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ РАВНОВЕСИЕ – состояние экосистемы, при котором ее видовой состав, численность, продуктивность, распределение в пространстве, сезонные изменения и, как следствие, баланс веществ и энергии в течение достаточно длительного периода времени колеблется около некоторого постоянного среднего значения.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗНООБРАЗИЕ – запас в экосистеме биологического (видового) разнообразия и разнообразия условий среды, необходимый для устойчивого функционирования.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗРЕШЕНИЕ – документ, удостоверя-

ющий жүйелердің ықтимал құбылысын алдын ала жасалған ғылыми болжау.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АҒАРТУ ІСІ – қоғамда экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыру мақсатында экологиялық білім, қоршаған ортаның, табиғи ресурстардың жай-күйі, экологиялық қауіпсіздік туралы ақпарат тарату.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТЕНДЕСТІК – экожүйенің түрлік құрамы, саны, өнімділігі, кеңістікте таралуы, маусымдық өзгерулері және соның салдарынан, заттектер мен энергияның балансы ұзақ уақыт бойы тұрақты орташа мәннің шама-сында тұрақтайтын жағдайы.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӘРТҮРЛІЛІК – тұрақты қызмет ету үшін қажетті биологиялық (түрлік) саналуандық пен ортаның жағдайларының әртүрлілігінің экожүйедегі қоры.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ РҰҚСАТ – жеке және заңды тұлғалардың

ющий право физических и юридических лиц на осуществление эмиссий в окружающую среду.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ – основанное на познании законов развития природы и общества понимание неразрывного единства человека и природы, их взаимосвязей и взаимоотношений, зависимости жизнедеятельности людей, качества жизни от целостности среды обитания и необходимости поддержания экологического равновесия на уровне экосистем и биосферы в целом.

ЭКОЛОГИЯ – наука об организмах и образуемых ими сообществах между собой и с окружающей средой.

ЭКОЛОГИЯ, АНАЛИТИЧЕСКАЯ – (по Реймерсу) раздел экологии, исследующий основные закономерности взаимоотношения организмов и их популяций с природной средой.

ЭКОЛОГИЯ, ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ (ГЕОЭКОЛОГИЯ, ЛАНДШАФТНАЯ) – (по Рей-

мерсу) наука об организмах и образуемых ими сообществах между собой и с окружающей средой.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САНА – табиғаттың және қоғамның даму заңдылықтарын түсіну негізінде адам мен табиғаттың ажырамас біртұтастығын, олардың өзара байланысы мен қатынастарын, адамдардың тіршілік әрекеттерінің өмір сүру сапасының тіршілік ортасының тұтастығына байланыстылығын, экожүйелер деңгейінде және тұтастай биосфераның экологиялық теңдестігін қолдау қажеттігін түсіну.

ЭКОЛОГИЯ – организмдер жайлы және олардың өзара және қоршаған ортамен арасындағы түзілетін қауымдастық туралы ғылым.

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ – (Реймерстің пікірі бойынша) экологияның организмдер мен олардың популяцияларының табиғи ортамен қарым-қатынастарының негізгі заңдылықтарын зерттейтін бөлімі.

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ (ГЕОЭКОЛОГИЯ, ЛАНДШАФТТЫҚ) – (Реймерстің

мерсу) раздел экологии, основанный на приложении экологических закономерностей к географическим процессам; часть экологии, но лишь в рассмотрении экосистем высоких уровней иерархии.

ЭКОЛОГИЯ, ГЕОХИМИЧЕСКАЯ – (по Реймерсу) дисциплина, исследующая взаимоотношения организмов и их сообществ с геохимической средой, а также геохимические отношения особей и их сообществ в условиях экосистем различного иерархического уровня.

ЭКОЛОГИЯ, ГЛОБАЛЬНАЯ – комплексная научная дисциплина, изучающая биосферу в целом.

ЭКОЛОГИЯ ГОРОДА (АНТРОПОЭКОЛОГИЯ) – (по Реймерсу) исследование действия людей (горожан) и сравнение возникающих в ходе этих действий оценок тех или иных участков территории города и окружающего город пространства с объективно регулируемым набором свойств этих уча-

пикірі бойынша) экологияның экологиялық заңдылықтарды географиялық процестерге қолдануға негізделген бөлімі; экологияның тек иерархияларының деңгейі жоғары экожүйелерді ғана қарастыратын бөлімі. **ГЕОХИМИЯЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ** – (Реймерстің пікірі бойынша) организмдер мен олардың қауымдастығының геохимиялық ортамен қарым-қатынасын, сонымен қатар жеке түрлер (особьтар) мен олардың қауымдастығының геохимиялық қатынастарын түрлі иерархиялық деңгейлердегі экожүйелер жағдайында зерттейтін пән.

НЕГІЗГІ ЭКОЛОГИЯ – тұтастай биосфераны зерттейтін кешенді ғылыми пән.

ҚАЛА ЭКОЛОГИЯСЫ (АНТРОПОЭКОЛОГИЯСЫ) – (Реймерстің пікірі бойынша) адамдардың (қала тұрғындарының) іс-қимылдарын зерттеу және осы әрекеттердің барысында пайда болатын қала аумағының және қала айнала-сындағы кеңістіктің қандай да бір бөліктерінің бағаларын са-

стков. Практически это ветвь социальной экологии или социальной географии.

ЭКОЛОГИЯ, ИНДУСТРИАЛЬНАЯ – раздел экологии, изучающий закономерность функционирования и изменения экосистем и живых организмов в промышленно развитых регионах.

ЭКОЛОГИЯ, ИНЖЕНЕРНАЯ – раздел экологии, занимающийся исследовательской, проектной и производственной деятельностью по созданию природно-технических систем, отвечающим требованиям устойчивого развития. Ряд положений и определений является специфическим для экологии и вступает в противоречия с некоторыми понятиями физики.

ЭКОЛОГИЯ, ИСТОРИЧЕСКАЯ – раздел экологии, исследующий экологические системы в аспекте влияния на них антропогенных факторов на протяжении исторической вре-

лыстыру, осы бөліктердің қасиеттерінің объективті реттелетін құрамы арқылы бағалау. Іс жүзінде бұл әлеуметтік экологияның немесе әлеуметтік географияның саласы.

ИНДУСТРИАЛДЫ ЭКОЛОГИЯ – экологияның өнеркәсібі дамыған өңірлерде экожүйелер мен тірі организмдердің қалыптасу және өзгеру заңдылықтарын зерттейтін бөлімі.

ИНЖЕНЕРЛІК ЭКОЛОГИЯ – экологияның тұрақты даму талаптарына сай келетін табиғи-техникалық жүйелер жасау бойынша зерттеу, жобалау және өндірістік қызметпен айналысатын бөлімі. Ережелер мен анықтамалардың бірқатары экологияға тән болып келеді және физиканың кейбір ұғымдарына қайшы келеді.

ТАРИХИ ЭКОЛОГИЯ – экологияның экологиялық жүйелерді оларға тарихи кезеңдер бойында антропогендік факторлардың әсері аспектісінде, сондай-ақ қоғам мен табиғат-

мени, а также историю взаимодействия общества и природы.

ЭКОЛОГИЯ, КОСМИЧЕСКАЯ – раздел экологии, исследующий взаимодействие живых организмов с окружающей средой в аспекте соотношения явлений жизни с космическим пространством.

ЭКОЛОГИЯ, ЛАНДШАФТНАЯ – учение о комплексных взаимоотношениях в экосистемах с географической и экологической точек зрения.

ЭКОЛОГИЯ, МЕДИЦИНСКАЯ – экологическое направление, развивающееся одновременно в различных областях медико-биологической науки в последние годы и занимающееся главным образом разработкой вопросов морфо-физиологической и генетической форм адаптации человека к природно-антропогенной среде.

ЭКОЛОГИЯ, МОЛЕКУЛЯРНАЯ – отрасль знания на стыке молекулярной биологии и экологии, изучающая влияние экологии, факторов на молекулярные структуры живого организма.

тың өзара әрекеттесуінің тарихын зерттейтін бөлімі.

КОСМОСТЫҚ ЭКОЛОГИЯ – тірі организмдердің қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін өмірдің құбылыстары мен космостық кеңістіктің өзара қатынасы аспектіінде зерттейтін экологияның бөлімі.

ЛАНДШАФТТЫ ЭКОЛОГИЯ – экожүйелердегі географиялық және экологиялық тұрғыдан кешенді қарым-қатынастар туралы ілім.

МЕДИЦИНАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ – соңғы жылдары медико-биологиялық ғылымның бір мезетте бірнеше салаларында дамып келе жатқан және негізінен адамның табиғи-антропогенді ортаға бейімделу үлгілерінің морфо-физиологиялық және генетикалық мәселелерін зерттеумен айналысатын экологиялық бағыт.

МОЛЕКУЛЯРЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ – молекулярлық биология мен экологияның тоғысындағы экологиялық факторлардың тірі организмнің молекулярлық құрылымына әсерін зерттейтін ғылым саласы.

ЭКОЛОГИЯ, ПОПУЛЯЦИОННАЯ – один из основных разделов общей экологии, занимающийся комплексным изучением популяций.

ЭКОЛОГИЯ, ПРАКТИЧЕСКАЯ – прикладная часть экологии, направленная на использование научных результатов в практике природопользования, наблюдения и контроля, образования и т.д.

ЭКОЛОГИЯ, ПРИКЛАДНАЯ (ПРАКТИЧЕСКАЯ) – прикладная часть экологии, направленная на использование научных результатов в практике природопользования, природообустройства и других отраслей деятельности человека.

ЭКОЛОГИЯ РАСТЕНИЙ – наука, изучающая взаимоотношения между растениями, их ассоциациями или фитоценозами и физико-химическими факторами среды.

ЭКОЛОГИЯ, СИСТЕМНАЯ – совокупность принципов и концепций системного анализа применительно к экологии.

ПОПУЛЯЦИОННАЯ ЭКОЛОГИЯ – жалпы экологияның популяцияларды кешенді зерттеумен айналысатын негізгі бөлімдерінің бірі.

ПРАКТИКАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ – экологияның ғылыми нәтижелерді табиғатты пайдалану, бақылау және тексеру, оқу және т.б. практикасында пайдалануға бағытталған қолданбалы бөлігі.

ҚОЛДАНБАЛЫ ЭКОЛОГИЯ (ПРАКТИКАЛЫҚ) – экологияның ғылыми нәтижелерді табиғатты пайдалану, табиғатты жабдықтау және адам қызметінің басқа да салаларының тәжірибесінде пайдалануға бағытталған қолданбалы бөлігі.

ӨСІМДІКТЕР ЭКОЛОГИЯСЫ – өсімдіктер, олардың ассоциациялары немесе фитоценоздар мен ортаның физико-химиялық факторлары арасындағы қарым-қатынасты зерттейтін ғылым.

ЖҮЙЕЛІ ЭКОЛОГИЯ – экологияға қатысты қолданылатын жүйелі талдау қағидаттары мен тұжырымдамаларының жиынтығы.

ЭКОЛОГИЯ, СОЦИАЛЬНАЯ

– наука, изучающая условия и закономерности взаимодействия общества и природы.

ЭКОЛОГИЯ, ФИЗИОЛОГИ-

ЧЕСКАЯ – раздел экологии, занимающийся изучением закономерностей определенных изменений, лежащих в основе адаптации и приспособительных преобразований организмов.

ЭКОЛОГИЯ ЧЕЛОВЕКА –

комплексная наука (часть экологии социальной), изучающая закономерности взаимодействия человека с окружающей средой, вопросы развития народонаселения, сохранения и развития здоровья, совершенствования физических и психических возможностей человека, взаимоотношения биосферы и ее подразделений с антропосистемой, а также закономерности биосоциальной организации человеческих популяций, влияние различных факторов окружающей среды на человеческий организм.

ЭКОЛОГИЯ, ЭВОЛЮЦИ-

ОННАЯ – раздел экологии, изучающий эволюцию видов и

ӘЛЕУМЕТТІК ЭКОЛОГИЯ

– қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуінің шарттары мен заңдылықтарын зерттейтін ғылым.

ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЭКО-

ЛОГИЯ – экологияның организмдердің бейімделуі мен икемделушілік өзгерістерінің негізінде жатқан нақты өзгерістердің заңдылықтарын зерттеумен айналысатын бөлімі.

АДАМ ЭКОЛОГИЯСЫ –

адамның қоршаған ортамен әрекеттесуінің заңдылықтарын, халықтардың орналасуының дамуы мәселелерін, денсаулықтың сақталуы мен дамуын, адамның физикалық және психикалық мүмкіндіктерінің кемелденуін, биосфера мен оның бөлімшелерінің антропожүйемен қарым-қатынастарын, сонымен қатар адам популяцияларының биоәлеуметтік ұйымдасуының заңдылықтарын, адам организмiне қоршаған ортаның түрлі факторларының әсерін зерттейтін кешенді ғылым.

ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ЭКОЛО-

ГИЯ – экологияның түрлер мен үлкен түрлерлі биожүйе-

надвидовых биосистем (экосистем, биосферы в целом) в связи с влиянием на них экологических факторов.

ЭКОЛОГИЯ, ЭТНИЧЕСКАЯ – научная дисциплина, возникшая на стыке экологии человека с этнографией. Изучает взаимодействие этнических сообществ с окружающей природной средой.

ЭКОЛОГО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ – правовая ответственность за нарушение природоохранного законодательства; выражается в применении государственными органами регламентированных законодательством мер принудительного воздействия к нарушителям правовых природоохранных норм и требований.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ – соотношение размера положительного эффекта (выгоды) и вреда (ущерб), вызванного воздействием на окружающую среду, а также величины затрат, необходимых для возмещения ущерба.

лердің (экожүйелер, тұтастай биосфералар) эволюциясын оларға экологиялық факторлардың әсеріне қатысты зерттейтін бөлімі.

ЭТНИКАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯ – адам экологиясы мен этнография тоғысында пайда болған ғылыми пән. Этникалық қауымдастықтардың қоршаған табиғи ортамен әрекеттесуін зерттейді.

ҚҰҚЫҚТЫҚ-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК – табиғатты қорғау заңнамасын бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік; табиғатты қорғау нормалары мен талаптарын бұзшыларға мемлекеттік органдардың заңнамасындағы регламенттелген мәжбүрлеу шараларын қолдану түрінде көрініс табады.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ЭКОНОМИЯЛЫҚ ТИІМДІЛІК – қоршаған ортаға әсер етуден туындаған оң нәтиже (пайда) мен зиян (залал) мөлшерінің, сондай-ақ осындай залалдың орнын толтыру үшін қажетті жұмсалатын шығындар көлемінің арақатынасы.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ ПРИРОДЫ – определяется на основе адекватной цены и (или) экономической оценки природных ресурсов и экологических услуг. При принятии экономических решений необходимо учитывать три функции окружающей среды: обеспечение природными ресурсами; ассимиляция отходов и загрязнений; обеспечение людей природными услугами, такими как рекреация, эстетическое удовольствие и пр.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОРОГ ВРЕДНОСТИ – численность вредных и особо опасных вредных организмов, вызывающая потери растительной продукции, при которой необходимо проведение фитосанитарных мероприятий.

ЭКОРЕГУЛИРУЮЩИЕ ПРОЦЕССЫ – существующие на всех уровнях биологических и экологических интеграции процессы, которые контролируют и поддерживают стабильность жизнедеятельности

ТАБИҒАТТЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫ – табиғи ресурстар мен көрсетілетін экологиялық қызметтердің адекватты бағасы және (немесе) экономикалық бағалау негізінде анықталады. Экономикалық шешімдерді қабылдаған кезде қоршаған ортаның үш түрлі қызметін ескеру қажет: табиғи ресурстармен қамтамасыз ету; қалдықтар мен ластануларды ассимиляциялау; адамдарды көрсетілетін табиғи қызметтермен рекреация, эстетикалық қанағаттанушылық және т.б. қамтамасыз ету.

ЗИЯН ТИГІЗУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШЕГІ – зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдердің өсімдік шаруашылығы өнімінің ысырабын туғызатын, фитосанитариялық іс-шараларды жүргізуді қажет ететін саны.

ЭКОРЕТТЕУШІ ПРОЦЕСТЕР – жеке түрлердің (особьтардың) тіршілік әрекетінің тұрақтылығын, олардың саны мен биомассасын бақылап және қолдайтын, биологиялық және экологиялық шоғырлану-

особей, их число и биомассу.

ЭКОСИСТЕМА, АРКТИЧЕСКАЯ

– характерная для Арктики экосистема, для которой свойственны: относительно простая структура сообществ, видовая бедность, высокая степень доминантности наиболее активных видов. Арктическая экосистема весьма чувствительна к антропогенным воздействиям, поскольку они развиваются в экстремальных экологических условиях, характеризующихся дефицитом тепла.

ЭКОСИСТЕМА, КЛИМАКСНАЯ

– зрелая экосистема, экосистема, достигшая стабильного состояния с устойчивым гомеостазисом. В климаксная экосистема наблюдается тенденция к равновесию между связанной энергией и энергией, затрачиваемой на поддержание системы.

ЭКОСИСТЕМА, ТЕХНОГЕННАЯ

– природная или культурная экосистема, значительно измененная или возникшая под влиянием техногенных факторов.

дың барлық деңгейлерінде орын алатын процестер.

АРКТИКАЛЫҚ ЭКОЖҮЙЕ

– Арктикаға тән экожүйе. Оның сипаттары: қауымдастықтың қарапайым құрылымы, түрлердің аздығы, белсенді түрлердің айқын басымдылығы. Арктикалық экожүйе антропогендік ықпалдарға өте сезімтал, өйткені жылудың жетіспеушілігі тән төтенше жағдайда дамиды.

КЛИМАКСТЫ ЭКОЖҮЙЕ

– жетілген экожүйе, тұрақты гео-меостазисті, тұрақты жағдайға жеткен экожүйе. Климаксты экожүйе байланыс энергиясы мен жүйені демеуге жұмсалатын энергия арасындағы тепе-тендікке қарай ауысу үрдісі байқалады.

ТЕХНОГЕНДІК ЭКОЖҮЙЕ

– техногендік факторлар әсерінен пайда болған немесе едәуір өзгерген табиғи немесе мәдени экожүйе.

ЭКОСИСТЕМА, ФИЗИЧЕСКИ КОНТРОЛИРУЕМАЯ – экосистема, сильно зависящая от лимитирующих и регулирующих физико-химических факторов.

ЭКОСИСТЕМНЫЙ КОМПЛЕКС – комплекс биогенетический, горизонтальное или вертикальное сочетание двух или нескольких экосистем.

ЭКОСИСТЕМЫ, АРИДНЫЕ – экосистемы степной и пустынной (аридных) зон.

ЭКОСИСТЕМЫ, ЛИМНИЧЕСКИЕ – совокупность экосистем проточных, озерных и стагнирующих континентальных вод. Различают застойные лимнические экосистемы (озера, пруды, болота), в которых вода обновляется очень медленно, и проточные лимнические экосистемы (реки, протоки и т. д.), где движение воды быстрое.

ЭКОСФЕРА – биологическая система, включающая живые организмы и окружающую среду, в которой они взаимодействуют друг с другом.

ЭКОТИП – экологическая раса, приуроченная к жизни в определенных условиях и не-

ФИЗИКАЛЫҚ БАҚЫЛАНЫЛАТЫН ЭКОЖҮЙЕ – лимиттелген және реттеуші физикалық-химиялық факторларға бағынышты экожүйе.

ЭКОЖҮЙЕЛІК КЕШЕН – биогенетикалық кешен, екі немесе бірнеше экожүйенің көлденең және тік үйлесуі.

АРИДТІ (ҚУАҢ) ЭКОЖҮЙЕЛЕР – дала және шөл (аридті) аймақтардың экожүйелері.

ЛИМНИКАЛЫҚ ЭКОЖҮЙЕЛЕР – ағын су, көлдердің және тоқыраған континентальді су экожүйесінің жиынтығы. Суы өте баяу жаңаратын ақпайтын лимникалық экожүйе (көлдер, тоғандар, батпақтар) және су қозғалысы жылдам жүретін ағынды лимникалық экожүйе (өзендер, ағындар және т.б.) болып бөлінеді.

ЭКОСФЕРА – тірі организмдер және олар бір-бірімен әрекеттесетін қоршаған ортаны қамтитын биологиялық жүйе.

ЭКОТИП – белгілі бір жағдайлардағы өмірге лайықталған және ерекше морфофизиология-

редко имеющая особые морфологические признаки, но они малозаметны и отражаются, главным образом, на выборе мест обитания.

ЭКОЦЕНТРИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ – 1) сохранение биосферы – основа существования и развития человеческого общества; 2) сохранение экологического разнообразия – одна из важнейших составляющих для преодоления экологического кризиса, угрожающего перерасти в экологическую катастрофу; 3) дальнейший рост населения возможен при ограничении неразумного потребления; 4) ориентация на немедленное получение благ без учета дальнейших экологических последствий смертельно опасна; 5) взаимодействие человека с природой должно быть направлено на удовлетворение потребностей как человека, так и природы; 6) поведение человека по отношению к природе должно быть нравственным, т.е. человеку не должно быть стыдно за свои действия, люди с больной совестью не должны взаимодействовать с

экологическими видами, но экологическая раса, бірақ олар аз байқалады және негізінен тіршілік ету орнын таңдауда көрінеді.

ЭКООРТАЛЫҚТЫ ҚАҒИДАТТАР – 1) биосфераны сақтау – адам қоғамының тіршілігі мен дамуының негізі; 2) экологиялық әртүрлілікті сақтау – экологиялық апатқа көшу қаупі бар экологиялық дағдарысты еңсерудің маңызды құрамдас бөліктердің бірі; 3) тұрғындардың одан әрі өсуі тек ойланбай тұтынуды шектеу арқылы ғана мүмкін болады; 4) кейінгі экологиялық салдарды ескерместен, осы сәттегі қызық үшін әрекет ету өте қауіпті; 5) адамның табиғатпен әрекеттесуі адамның да, табиғаттың да қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталуы тиіс; 6) адам табиғатқа адамгершілікпен қарауы тиіс, яғни адам өз іс-әрекеттері үшін ұятқа қалмауы керек, ары таза емес адамдар табиғатпен әрекеттеспеуі керек; 7) адам кез келген тіршілік иесіне жанға өзінің жақынына қарағандай қарауы керек.

природой; 7) человек к любому живому существу должен относиться как к ближнему своему.

ЭКОЦИД – умышленное воздействие на окружающую природную среду таким образом, чтобы сделать ее непригодной для жизни человека.

ЭМИССИИ В ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ – выбросы, сбросы загрязняющих веществ, размещение отходов производства и потребления в окружающей среде, вредные физические воздействия.

ЭПИЗООТИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ – система сбора количественных данных о распространении болезней животных, включая эпизоотологическое обследование и информацию о закономерностях развития конкретной болезни животных, природно-географических и экономических (хозяйственных) условиях территорий их обитания (содержания, разведения), проводимых ветеринарных мероприятиях, и последующая их статистическая обработка для анализа эффективности ветеринарных мероприятий

ЭКОЦИД – қоршаған табиғи ортаға адамзат өміріне табиғатты жарамсыз етуге апаратындай қасақана әрекет жасау.

ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЭМИССИЯЛАР – ластағыш заттектердің шығарындылары, төгінділері, қоршаған ортада өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру, зиянды физикалық әсер ету.

ЭПИЗООТИЯ МОНИТОРИНГІ – эпизоотологиялық зерттеуді және жануарлардың нақты ауруларының өршу заңдылықтары, олар мекендеген (ұсталған, өсірілген) аумақтардың табиғи-географиялық және экономикалық (шаруашылық) жағдайлары, жүргізілетін ветеринариялық іс-шаралар туралы ақпаратты қоса алғанда, жануарлар ауруларының таралуы туралы сандық деректерді жинау жүйесі және оларды кейіннен ветеринариялық іс-шаралардың тиімділігін талдау және эпизоотиялардың немесе панзоотия-

и прогнозирования возникновения, развития и ликвидации эпизоотии или панзоотии.

ЭПИЗОТИЧЕСКИЙ ОЧАГ – ограниченная территория или помещение, где находятся источник возбудителя инфекции, факторы.

ЭПИЗООТИЯ – массовое распространение особо опасных и других инфекционных болезней животных на территории соответствующей административно-территориальной единицы.

ЭТАЛОН ПРИРОДЫ – участок пространства (поверхностные слои литосферы – территория и акватория).

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ ЧЕЛОВЕКА СРЕДЫ – эколого-социально-экономическая прибыль (в экономических и внеэкономических показателях, хороший индикатор – состояние здоровья людей и продолжительность жизни), получаемая в результате сохранения чистоты и продуктивности природной среды.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ – эколо-

лардың пайда болуын, өршуін және жойылуын болжау үшін статистикалық өңдеу.

ЭПИЗООТИЯ ОШАҒЫ – инфекцияны қоздырушы көздер, тарататын факторлар және ауруға бейім жануарлар тұрған шектеулі аумақ немесе қора-жай. **ЭПИЗООТИЯ** – тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік аумағында жануарлардың аса қауіпті және басқа да жұқпалы ауруларының жаппай таралуы.

ТАБИҒАТ ЭТАЛОН – табиғаттың жағдайын көрсететін кеңістік бөлігі (литосфераның беткі қабаттары – аумақ және су айдыны).

АДАМДЫ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ – қоршаған ортаның тазалығы мен өнімділігін сақтаудың нәтижесінде алынған экологиялық-әлеуметтік-экономикалық пайда (экономикалық және экономикадан тыс көрсеткіштерде жақсы индикатор – денсаулығының жағдайы, өмір сүру ұзақтығы).

ТАБИҒАТТЫ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ – табиғи қорлар-

го-экономическая результативность использования природных ресурсов и эксплуатации природной среды.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ОХРАНОЙ ОКРУЖАЮЩЕЙ ЧЕЛОВЕКА СРЕДЫ – эколого-социально-экономическая результативность мероприятия.

ды және табиғи ортаны пайдаланудың экологиялық, экономикалық нәтижелілігі.

АДАМДЫ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ – жүргізілетін іс-шараның экологиялық-әлеуметтік-экономикалық нәтижелілігі.

Ю

ЮРИДИЧЕСКИЙ АДРЕС – место нахождения юридического лица, указанное в его учредительных документах с записью полного почтового адреса, внесенное в единый государственный регистр юридических лиц.

ЮРИДИЧЕСКОЕ ЛИЦО – организация, созданная в соответствии с законодательством Республики Казахстан или иностранного государства (иностранное юридическое лицо). Компания, организация или другое корпоративное образование, созданные в соответствии с законодательством иностранного государства, рассматриваются в качестве самостоятельных юридичес-

ЗАҢДЫ МЕКЕНЖАЙ – оның құрылтай құжаттарында пошталық толық мекенжайы жазылып көрсетілген, заңды тұлғалардың бірыңғай мемлекеттік тізіліміне енгізілген заңды тұлғаның тұрған жері.

ЗАҢДЫ ТҰЛҒА – Қазақстан Республикасының немесе шет мемлекеттің заңнамасына сәйкес құрылған ұйым (шетелдік заңды тұлға). Шет мемлекеттің заңдарына сәйкес құрылған компания, ұйым немесе басқа да корпорациялық құралым олар құрылған шет мемлекеттің заңды тұлғасы мәртебесіне ие ме, жоқ па – оған қарамастан дербес заңды

ких лиц, независимо от того, об- ладают ли они статусом юриди- ческого лица иностранного госу- дарства, где они созданы;

Юридическое лицо – организа- ция, которая имеет на праве собственности, хозяйственно- го ведения или оперативного управления обособленное иму- щество и отвечает этим имуще- ством по своим обязатель- ствам, может от своего имени приобретать и осуществлять имущественные и личные не- имущество права и обя- занности, быть истцом и ответ- чиком в суде. Юридическое лицо должно иметь самостоя- тельный баланс или смету. Юридическое лицо имеет пе- чать со своим наименованием. Юридическим лицом может быть организация, преследующая извлечение дохода в качестве ос- новной цели своей деятельнос- ти (коммерческая организация) либо не имеющая извлечение дохода в качестве такой цели и не распределяющая полученный чистый доход между participa- ми (некоммерческая организа- ция).

тұлғалар ретінде қарастырыла- ды.

Занды тұлға – меншік, шаруа- шылық жүргізу немесе жедел басқару құқығындағы оқшау мүлкі бар және сол мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым. Занды тұлғаның дербес балан- сы немесе сметасы болуға тиіс. Занды тұлғаның өз атауы жа- зылған мөрі болады.

Өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табысын келтіруді көздейтін (коммерциялық ұйым) не мұндай мақсат ретінде пайда келтіре алмайтын және алынған таза табысын қатысушыларына үлестірмей- тін (коммерциялық емес ұйым) ұйым занды тұлға бола алады.

Юридическое лицо, являющееся некоммерческой организацией, может быть создано в форме учреждения, общественного объединения, акционерного общества, потребительского кооператива, общественного фонда, религиозного объединения и в иной форме, предусмотренной законодательными актами.

Некоммерческая организация может заниматься предпринимательской деятельностью лишь постольку, поскольку это соответствует ее уставным целям. Юридическое лицо, являющееся некоммерческой организацией и содержащееся только за счет государственного бюджета, может быть создано исключительно в форме государственного учреждения. Юридические лица могут создавать объединения.

Коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлға мекеме, қоғамдық бірлестік, акционерлік қоғамдар тұтыну кооперативі, қоғамдық қор, діни бірлестік нысанында және заң құжаттарында көзделген өзге де нысанда құрылуы мүмкін.

Коммерциялық емес ұйым кәсіпкерлік қызметпен өзінің жарғылық мақсаттарына сай келуіне қарай ғана айналыса алады. Коммерциялық емес ұйым болып табылатын және мемлекеттік бюджеттің есебінен ғана ұсталатын заңды тұлға тек қана мемлекеттік мекеме нысанында құрылуы мүмкін. Заңды тұлғалар бірлестік құра алады.

Я

ЯДЕРНАЯ АВАРИЯ – авария, связанная с нарушением правил эксплуатации или с повреждением ядерного реактора, ядерного взрывного устройства, других объектов, содержащих делящиеся материа-

ЯДРОЛЫҚ АВАРИЯ – қолдану ережелерін бұзумен немесе ядролық реактор, ядролық жарылыс қондырғылары, құрамында бөлетін материалдары бар басқа да объектілердің бұзылуымен байланысты ава-

лы, в результате которого происходит неконтролируемое не-санкционированное выделение ядерной энергии деления, представляющее опасность для жизни и здоровья людей и наносящее ущерб окружающей материальной и природной среде.

ЯДЕРНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

– 1) система организационно-технических мероприятий на ядерно-опасных объектах в целях максимального снижения и исключения возможностей по возникновению опасных и вредных воздействий на людей и окружающую среду; 2) свойство объектов, содержащих источники ядерной опасности.

"ЯДЕРНАЯ ЗИМА" – гипотетическое состояние биосферы Земли в результате мировой термоядерной войны, глобальная экологическая катастрофа. Применение термоядерного оружия может привести в начале к "ядерному аду", а затем, в результате экранирования поверхности планеты от поступления солнечной энергии,

оньң нәтижесінде адамдар өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін және материалдық және қоршаған ортаға зиян әкелетін ядролық қуаттың қадағаланбайтын, санкцияланбаған бөлінісі болады.

ЯДРОЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК –

1) адамдар мен қоршаған ортаға зиянды қауіпті әсерлердің болу мүмкіндігін азайту және жою мақсатында ядролық қауіпті объектілердегі ұйымдастырушылық-техникалық іс-шаралар жүйесі; 2) құрамында ядролық қауіпті көздері бар объектілердің қасиеттері.

"ЯДРОЛЫҚ ҚЫС" – әлемдік термоядролық соғыс нәтижесінде болатын Жер биосферасының гипотетикалық жағдайы, жаһандық экологиялық апат. Термоядролық қаруды қолдану "ядролық тозақтың" басталуына әкеліп соқтыруы мүмкін, содан кейін, ғаламшардың беткі бөлігіне күн қуатының берілуі нәтижесінде күн бірден суыта-

– к резкому похолоданию и невозможности сохранения организмов на Земле.

ЯДЕРНОЕ ОРУЖИЕ (устар. название - атомное оружие) – вид оружия массового поражения взрывного действия, основанное на использовании внутриядерной энергии. В узком смысле ядерное оружие второго типа называется "термоядерным" (устаревшее название – водородное). Включает ядерные боеприпасы, средства доставки их к цели (ракеты, авиацию, артиллерию) и средства управления. Делится на стратегическое (т.н. триада – наземные ракетные комплексы стратегического назначения, стратегические бомбардировщики), оперативно-тактическое и тактическое.

ЯДЕРНЫЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ НЕЯДЕРНЫЕ МАТЕРИАЛЫ – материалы, определяемые как таковые в соответствии с требованиями международного режима нераспространения ядерного оружия.

ЯДЕРНЫЙ ВЗРЫВ – процесс выделения кинетической энергии частиц образовав-

ды және Жердегі организмдерді сақтау мүмкін болмай қалады.

ЯДРОЛЫҚ ҚАРУ (ескірген атауы - атомдық қару) – ішкі ядролық қуатқа қолдануға негізделген жарылыс әрекетінен жаппай қырып-жоятын қару түрі. Екінші типті ядролық қару тар мағынасында "термоядролық" деп аталады (ескірген атауы – сутекті). Ядролық қару-жарақтарға оларды нысанаға жеткізу құралдары мен басқару құралдары (ракеталар, авиация, артиллерия) жатады. Стратегиялық (яғни триада – стратегиялық мақсаттағы жерасты зымырандар кешені, стратегиялық бомбалаушылар), жедел-тактикалық, тактикалық болып бөлінеді.

ЯДРОЛЫҚ ЖӘНЕ АРНАЙЫ ЯДРОЛЫҚ ЕМЕС МАТЕРИАЛДАР – ядролық қаруды таратпау жөніндегі халықаралық режимнің талаптарына сәйкес осындай деп айқындалған материалдар.

ЯДРОЛЫҚ ЖАРЫЛЫС – ядролық заряд бөліктері (бөлінген сынықтар, нейтрон-

шихся в результате реакции в ядерном заряде частиц (осколков деления, нейтронов, альфа-частиц и др.) и энергии гамма-квантов. Характеризуется высокой концентрацией энергии, малым временем ее выделения (доли мкс), разнообразным воздействием на окружающую среду; температура в зоне ядерной реакции повышается до нескольких десятков млн. градусов, давление – до нескольких тысяч ГПа. Энергия из зоны реакции уносится проникающей радиацией, рентгеновским излучением, газовым потоком и радиоактивными продуктами. Различают следующие виды ядерного взрыва: воздушный – на высоте, при которой светящаяся область взрыва не касается поверхности земли (воды), но не выше 10 км; высотный – выше границы тропосферы земли (выше 10 км); наземный (надводный) – на поверхности земли (воды) или на такой высоте, когда светящаяся область взрыва касается поверхности земли (воды); под-

дар, альфа-бөліктер және т.б.) мен гамма-кванттар қуаттарының әсері нәтижесінде қалыптасқан кинетикалық қуат бөліктерінің бөліну процесі. Энергияның шоғырлануының жоғарылығымен, бөлінуімен оның аз уақытта (мкс үлесімен) қоршаған ортаға түрлі әсер етуімен сипатталады; ядролық әсер аймағындағы температура бірнеше ондаған млн градуска, қысым – бірнеше мыңдаған ГПа дейін көтеріледі. Әсер ету аймағындағы қуатты сіңірілетін радиация, рентгенді сәулелену, газ ағыны, радиоактивті өнімдер алып кетеді. Ядролық жарылыс төмендегідей түрлерге бөлінеді: әуедегі – жарылыстың жарық шығаратын аумағы жер (су) бетіне түспейтін биіктік, бірақ 10 км жоғары емес; биіктіктегі – жердің тропосферасы шегінен жоғары – (10 км жоғары); жер (су) бетіндегі жер (су) бетінің биіктігі немесе дәл сондай биіктік, бұл жағдайда жарылыстың жарық шығаратын аумағы жер (су) бетіне тиеді; жерасты жарылысы – жер бетінен төмен қабаттағы

водный – ниже поверхности воды.

ЯДОХИМИКАТЫ – химические вещества, используемые для борьбы с нежелательными с позиций здравоохранения или в хозяйственном отношении организмами. К важной группе химикатов относятся пестициды. В случае неправильного применения ядохимикатов представляют серьезную экологическую опасность как потенциальные химические загрязнители окружающей среды; также опасны для здоровья человека.

жарылыс; суасты жарылысы – су бетінен төмен қабаттағы жарылыс.

УЛЫ ХИМИКАТТАР – денсаулық сақтау және шаруашылық тұрғысынан жағымсыз организмдерге қарсы қолданылатын химиялық заттар. Маңызды химикаттар түріне пестицидтер жатады. Дұрыс пайдаланылмаған жағдайда улы химикаттар қоршаған ортаны ықтимал ластаушылар ретінде айтарлықтай экологиялық қауіп төндіреді; сондай-ақ, адамның денсаулығына қауіпті.

**ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ
ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА**

1. Упушев Е.М. и др. Экология и природопользование. Русско-казахский словарь / Е.М. Упушев, С.М. Мукаулы, Д.А. Айтжанова, Э.С. Борибай. –Алматы: Экономика, 2007. –809 с.

2. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Экология және табиғат қорғау. –Алматы: Мектеп, 2007. –352 бет.

3. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: География және геодезия. –Алматы: Мектеп, 2007. –264 бет.

4. "Қоршаған ортаны қорғау туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 15 шілдедегі № 160-1 Заңы.

5. Закон Республики Казахстан от 15 июля 1997 года № 160-1 "Об охране окружающей среды".

6. "Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі" Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы № 212 Кодексі.

7. Кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года № 212 "Экологический кодекс Республики Казахстан".

8. "Міндетті экологиялық сақтандыру туралы" Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы № 93-3 Заңы.

9. Закон Республики Казахстан от 13 декабря 2005 года № 93-3 "Об обязательном экологическом страховании".

10. "Авариялық-құтқару қызметі және құтқарушылардың мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 27 наурыздағы № 87 Заңы.

11. Закон Республики Казахстан от 27 марта 1997 года № 87-1 "Об аварийно-спасательных службах и статусе спасателей".

12. "Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы" Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 27 қаңтардағы № 2828 Заңы.

13. Закон Республики Казахстан от 27 января 1996 года № 2828 "О недрах и недропользовании".

14. "Қазақстан Республикасының Су Кодексі" Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 9 шілдедегі № 481 Кодексі.

15. Кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481 "Водный кодекс Республики Казахстан".

16. "Қазақстан Республикасының Орман кодексі" Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі № 477 Кодексі.

17. Кодекс Республики Казахстан от 8 июля 2003 года № 477-П "Лесной Кодекс Республики Казахстан".

18. "Қауіпті өндірістік объектілердегі өнеркәсіптік қауіпсіздік туралы" Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 3 сәуірдегі № 314 Заңы.

19. Закон Республики Казахстан от 3 апреля 2002 года № 314-2 "О промышленной безопасности на опасных производственных объектах".

20. "Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы" Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 5 шілдедегі № 19 Заңы.

21. Закон Республики Казахстан от 5 июля 1996 года № 19-1 "О чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера".

22. "Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы" Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 593 Заңы.

23. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-2 "Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира".

24. "Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы" Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 10 наурыздағы № 533 Заңы.

25. Закон Республики Казахстан от 10 марта 2004 года № 533-2 "Об обязательном страховании в растениеводстве".

26. "Химиялық өнімнің қауіпсіздігі туралы" Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі № 302 Заңы.

27. Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 года № 302-3 "О безопасности химической продукции".

28. "Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы" Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі № 175-1 Заңы.

29. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2006 года № 175-3 "Об особо охраняемых природных территориях".

30. "Өсімдіктер карантині туралы" Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 11 ақпандағы № 344-1 Заңы.

31. Закон Республики Казахстан от 11 февраля 1999 года № 344-1 "О карантине растений".

32. "Өсімдіктерді қорғау туралы" Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 3 шілдедегі № 331-II Заңы.

33. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2002 года № 331-2 "О защите растений".

34. www.esab.ru (Глоссарий терминов по защите окружающей среды).

35. flower.onego.ru (Энциклопедия декоративных садовых растений).

36. www.pursei.ru (Словарь отдельных экологических терминов).

37. www.msuee.ru (Словарь по рациональному природопользованию и природообустройству (Автор-составитель В.В. Шабанов). Московский Государственный университет природообустройства).

38. www.cnshb.ru (Экологический энциклопедический словарь).

39. Протасов В.Ф., Молчанов А.В.. Словарь экологических терминов и понятий. –Москва: Финансы и статистика, 1997.

40. Щеповских А.И. Словарь экологических терминов. –Казань, 2003.

МАЗМУНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Алғы сөз	3
Предисловие	4
А	5
Б	25
В	42
Г	62
Д	75
Е	80
Ж	83
З	86
И	123
К	131
Л	142
М	150
Н	154
О	163
П	189
Р	214
С	221
Т	232
У	241
Ф	248
Х	258
Ц	264
Ч	266
Ш	268
Э	269
Ю	317
Я	319

Алматы қаласы Тілдерді дамыту басқармасының
тапсырысымен дайындалған

**ОРЫСША-ҚАЗАҚША
ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ СӨЗДІК**

(Қоршаған ортаны қорғау саласы)

4

**РУССКО-КАЗАХСКИЙ
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ-СПРАВОЧНИК**

(Охрана окружающей среды)

Тех. редакторы Қосдаулетов Б.

Теруге 11.09.2009 берілді.
Басуға 12.10.2009 қол қойылды.
Пішімі 60x90^{1/16}. Офсеттік басылым.
Қаріп түрі «Times New Roman»
Шартты баспа табағы 21,5.
Есептік баспа табағы 20,5
Таралымы 1000